

T.C.
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı
Eski Türk Edebiyatı Bilim Dalı

Doktora Tezi

Hacı İlyas, Hizânetü'l -envâr
(Metin ve İnceleme)

Sinan KÖSEOĞLU
Öğrenci No:2502970342

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Azmi BİLGİN

İstanbul 2014

T.C. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER
1982 ENSTİTÜSÜ

DOKTORA
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı: **Sinan KÖSEOĞLU**

Numarası: **2502970342**

Anabilim Dalı / Bilim Dalı: **Türk Dili ve Edebiyatı / Eski Türk Edebiyatı**

Danışman Öğretim Üyesi: **Prof. Dr. Azmi BİLGİN**

Tez Savunma Tarihi: **29.05.2014**

Tez Savunma Saati: **14.00**

Tez Başlığı: **Hacı İlyas, Hizânetü'l-envâr (Metin ve İnceleme)**

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin **50. Maddesi** uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABÜLÜ'NE OYBİRLİĞİ / ÖYÇOKLUĞUYLA** karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL/RED/DÜZELTME)
1-Prof. Dr. Azmi BİLGİN		Kabulü
2-Prof. Dr. Kemal YAVUZ		Kabulü
3-Prof. Dr. Hüseyin YAZICI		Kabulü
4-Prof. Dr. Ömer ZÜLFE		Kabulü
5-Doç Dr. Murat KARAVELİOĞLU		Kabulü

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL/RED/DÜZELTME)
1-Prof. Dr. Mehmet ÇİÇEKLER		
2-Yrd. Doç. Dr. Cemal AKSU		

ÖZ

Hizânetü'l -envâr (Metin ve İnceleme)

Sinan KÖSEOĞLU

Hizânetü'l -envâr, Hazînetü-l ulemâ ve zînetü'l-fukahâ adlı Arapça bir eserin Şeyh Hacı İlyâs tarafından yapılan genişletilmiş bir tercümesidir. *Hizânetü'l -envâr*, XV. ya da XVI. yüzyılda kaleme alınmış, tek yazma nüshası olan ve Eski Türk Edebiyatı literatüründe bulamadığımız bir eserdir. Eseri, yaptığımız çalışmayla Eski Türk Edebiyatı sahasına kazandırmayı amaçladık.

Eserin; transkripsiyonu yapılmış, eserdeki âyet ve hadislerin tahriri yapılmış, menkıbe ve hikâyeler tasnif edilmiştir. Eserin; dil ve üslup özellikleri incelenmiş, aynı dönemlerde kaleme alınmış benzer nitelikteki eserlerle karşılaştırması yapılmıştır. Eserin orijinali olan *Hazînetü-l ulemâ* ile karşılaştırması yapılmış ve işlenmeyen konular ortaya konmuştur. Müellifin; dînî ve tasavvufî kavramlara verdiği anlamları içeren küçük bir sözlük hazırlanmıştır.

Hizânetü'l -envâr 'ın, dînî ve tasavvufî konuları sade bir üslupla işlediği ve konuya uygun benzetme, menkıbe ve hikâyelerle anlaşılması en zor meseleleri bile halkın anlayabileceği tarzda ortaya koyduğu görülmüştür. Eser tercüme bir eser gibi görülse de yapılan ilavelerle telif bir eser hüviyeti de kazanmıştır.

Anahtar kelimeler; Tercüme, iman, İslam, ihsan, zikrullah, besmele, namaz, dünya, edep, hayâ, âyet, hadis.

ABSTRACT

Hizânetü'l -envâr (Metin ve İnceleme)

Sinan KÖSEOĞLU

Hizânetü'l -envâr is *Hazînetü-l ulemâ ve zînetü'l-fukahâ's* an Arabic translation which was extended by Şeyh Hacı İlyas. The book was written in 15th century, which is the only manuscripts. We could not find this book in Old Turkish Literature. We aim to gain this book as a priority area of Old Turkish Literature. The book was transcribed. Âyets, hadis, tales and stories have been classified. The book from the aspect of linguistic and stylistic features were examined and compared with the similar books. We prepared a small dictionary including religious and mystical meanings of the concepts.

The author stated religious and spiritual issues in a simple style. By tales and stories people can understand even the most difficult issues. The book is a work of translation, but gains the identity of an original work with additions.

Key words; Tercüme, iman, İslam, ihsan, zikrullah, besmele, namaz, dünya, edep, hayâ, âyet, hadis.

ÖNSÖZ

XV. ya da XVI. yüzyılda kaleme alınan *Hizânetü'l -envâr*, ilmihal kapsamına giren, konuların tasavvufî açıdan ele alındığı tercüme bir eserdir. Bununla beraber eser, yapılan açıklama ve ilave bölümlerle birlikte telif özelliği de taşımaktadır. Eserin en önemli özelliği, tek yazma nüshası olan ve bugüne kadar kaynaklarda adına rastlanmamış bir eser olmasıdır.

Çalışmamızın amacı; *Hizânetü'l -envâr*'ı Türk nesir tarihine kazandırmak ve bu yüzyılla ilgili yapılan dil ve üslup araştırmalarına katkı sağlamaktır. Çalışmada; eserin transkripsiyonu yapılmış, dil ve üslup özellikleri değerlendirilmiş, aynı dönemde yazılan benzer nitelikteki eserler karşılaştırılmış, hadislerin tahriri yapılmış, müellifin dinî ve tasavvufî kavramlara verdiği anlamları bir arada görebilmek için lügatçe hazırlanmıştır.

Kaynaklarda *Hizânetü'l -envâr* ile ilgili bilgi olmaması ve eserin tek nüshasının bulunması daha kapsamlı değerlendirme yapılmasını zorlaştırmıştır. Ayrıca eserde müellifin ismi dışında herhangi bir bilgi verilmemesi nedeniyle; müellifin hayatı, eserleri ve görüşleriyle ilgili oldukça sınırlı bilgilere ulaşılabilmektedir. Bunlara ilaveten eserin müellif hattı olmaması; eserle ilgili değerlendirme yaparken temkinli olunmasını gerekli kılmıştır.

Tezin hazırlanmasında başından beri teşvik ve desteğini esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Azmi Bilgin'e, eserin tek yazma nüshasını elinde bulunduran ve çalışmamız için bizimle paylaşan kıymetli hocamız Prof. Dr. İsmail Erünsal'a, tezin değişik safhalarında çok değerli katkılar aldığım; Haydar Hepsev'e, Veysel Göger'e, Ensar Arslan'a, Yrd. Doç. Dr. Mehmet Gayretli'ye, Yrd. Doç. Dr. İbrahim Tozlu'ya teşekkürü bir borç bilirim.

Sinan KÖSEOĞLU

İstanbul - 2014

Kısaltmalar Listesi

a.e.	: Aynı eser
a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
bs.	: Baskı
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
DİA	: Diyânet İslâm Ansiklopedisi
h.	: Hicrî
Haz.	: Hazırlayan
m.	: Milâdî
nr.	: Numara
ö.	: Ölüm
s.	: Sayfa
TDK	: Türk Dil Kurumu
vb.	: Ve benzeri
vr.	: Varak

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	iv
GİRİŞ.....	1
XV. YÜZYILDA ESKİ TÜRK EDEBİYATINDA NESİR	1
XV. YÜZYILDA ESKİ TÜRK EDEBİYATINDA TERCÜME FAALİYETLERİ	2
1. BÖLÜM.....	5
1.1. MÜELLİFİN TANITIMI	6
1.2. ESERİN TANITIMI	7
1.3. ESERİN ÖZETİ.....	12
1.4. CÂMİÜ'L-ESRÂR.....	22
1.5. ESERDE GEÇEN ÂYETLER.....	26
1.6. ESERDE GEÇEN HADİSLER	41
1.7. ESERDE GEÇEN HİKÂYE VE MENKİBELER.....	41
1.8. ESERDE GEÇEN DÎNÎ VE TASAVVUFÎ TERİMLER	47
1.9. ESERDE ADI GEÇEN KİŞİLER.....	60
1.10. KAYNAK OLARAK KULLANILAN ESERLER	69
2. BÖLÜM.....	72
2.1. ESERİN ÜSLÛP ÖZELLİKLERİ.....	73
2.1.1. ESERDEKİ SECİLER.....	73
2.1.2. SÖZ ÖBEKLERİNİN VE CÜMLELERİN KULLANIMI	75
2.1.3. TEMSİL VE BENZETMELER	77
2.2. ESERİN DİL ÖZELLİKLERİ	82
2.2.1. FARKLI ANLAMLARDA KULLANILAN TÜRKÇE KELİMELER	83
2.2.2. TÜRKÇE KELİMELERİN İMLASI.....	83
2.2.3. ARAPÇA-FARŞÇA KELİMELERİN İMLASI	86
2.2.4. İSİM HAL EKLERİ	88
2.2.4.1. <i>Belirtme Eki</i>	88
2.2.4.2. <i>Yönelme Eki</i>	90
2.2.4.3. <i>Bulunma / Çıkma Ekleri</i>	91
2.2.4.4. <i>İlgi Eki</i>	91
2.2.5. FİİL ÇEKİM EKLERİ	92
2.2.6. FİİLİMSİLER.....	93
2.2.7. ÜNLÜ UYUMLARI.....	95
2.2.8. ÜNLÜ DEĞİŞİKLİKLERİ.....	95
2.2.9. ÜNSÜZ DEĞİŞİKLİKLERİ.....	96

3. BÖLÜM	97
3.1. HİZÂNETÜ'L-ENVÂR İLE HAZÎNETÜ'L-ULEMÂ VE ZÎNETÜ'L-FUKAHÂ'NIN KARŞILAŞTIRILMASI	98
3.2. HİZÂNETÜ'L-ENVÂR İLE BENZER NİTELİKTEKİ ESERLER	102
3.2.1. RİSÂLETÜ'L -İSLÂM	102
3.2.2. KİTÂBÜ'L MUKADDİME	103
3.2.3. İMÂDÜ'L- İSLÂM	103
3.2.4. ENVÂRÜ'L -ÂŞİKÎN	104
3.2.5. ESERLERİN ORTAK ÖZELLİKLERİ.....	105
SONUÇ	107
SEÇME SÖZLÜK	109
KAYNAKÇA	121
EK: HİZÂNETÜ'L -ENVÂR'IN FOTOĞRAFLARI	124
HİZÂNETÜ'L-ENVÂR (METİN)	127
ÖZGEÇMİŞ.....	259

GİRİŞ

XV. yüzyılda Eski Türk Edebiyatında Nesir

XIII. yüzyıl Anadolu sahasında nesir alanında herhangi bir müellife rastlanmaz, bu yüzyılın önemli müellifleri Mevlana, Sultân Veled ve Hacı Bektâş-ı Veli eserlerini Arapça yazmışlardır¹. Anadolu Selçuklularının resmî ve edebiyat dili olarak Farsçayı, ilim dili olarak Arapçayı kullanmaları XIV. yüzyılda Oğuz Türkçesinin yazı dili olarak gelişimini geciktirmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti'nin zayıflaması sonucu ortaya çıkan Anadolu Beylikleri ile Türkçe; hızlı bir gelişim içine girmiş, yeni bir edebî dil olarak ortaya çıkmıştır. Anadolu Beylikleri dönemi Eski Anadolu Türkçesinin gelişimi açısından oldukça kritik bir dönemdir. Türkçeden başka bir dil bilmeyen Anadolu Beyleri, etraflarındaki yazar ve şâirleri Türkçe eser yazma konusunda teşvik etmişlerdir. Bu yüzden XIV. yüzyılda Türkçe eserlerin sayısında önemli bir artış olduğu ve mensur olarak kaleme alınan bu eserlerin neredeyse tamamının dinî eserler olduğu görülmektedir. Bu yüzyılda hadis çevirileri, ilmihaller, akait, fıkıh kitapları ve kısâs-ı enbiyâlara sıkça rastlanmaktadır².

XIII. yüzyıldan İstanbul'un fethine kadar olan dönemde nesir, büyük ölçüde hayata yeni adım atmakta olan bir edebî dilin başlangıcında karşılaşılabilecek problemleri taşımaktadır. Bu yüzden imlâ ve üslup bakımından standart olmayan kullanımlara tanık olunur. Özellikle Türkçe kelimelerin imlâsında, aynı metin içinde bile birkaç ayrı yazılışa rastlamak mümkündür. Dönem üslubunun en önemli özelliği konuşma diline yakın bir Türkçe ve ortalama beş kelimedenden oluşan kısa cümlelerdir³.

XV. yüzyılın başında Anadolu Karamanoğulları ve Candaroğulları dışında ekseriyetle Osmanlı Devleti'nin himayesine girmiş bulunuyordu. Bununla beraber Yıldırım Beyazıt'ın Ankara Savaşı (1402) ile Timur'a yenilmesi Anadolu'daki birliğin geçici bir süre bozulmasına neden olmuştur. Daha sonra Çelebi Mehmet ve II. Murad'ın gayretleri ile Osmanlı, tekrar Anadolu'daki hâkimiyeti eline almıştır.

¹ Mustafa İsen, "Nesir", **Türk Edebiyatı Tarihi**, Ed: Talat Sait Halman, İstanbul, Kültür Bakanlığı, 2007, Cilt 1, s. 552-553

² A. e., s. 537-539

³ A. e., s. 547

XV. yüzyılda özellikle II. Murad devri (1421-1451) ilmî ve edebî faaliyetlerin gelişimi açısından önem arz etmektedir. Kendisi de şâir olup Murâdî mahlasıyla şiirler yazan II. Murad şâir ve sanatçıları koruyan bir hükümdardır. Sultân II. Murad sulh zamanlarında âlimleri ve şâirleri sarayda toplar, başarılı olanları mükâfatlandırır. Bu durumun sonucu olarak onun zamanında telif ve tercüme yüzlerce eser kaleme alınmıştır. II. Murad dil bakımından da çok hassas birisi olup meydana getirilen eserlerin sade ve açık bir dille yazılmasını istemiştir.

Bu devirde II. Murad adına birçok eser kaleme alındığını biliyoruz. Fatih Sultân Mehmet de babası gibi şâir ve yazarları himaye etmiştir. Karamanî Mehmet Paşa'nın Nişânî mahlasıyla şiirler yazdığı ve devrin sanat ve ilim hayatının gelişmesine destek verdiği bilinmektedir⁴.

XV. yüzyılda önceki yüzyıllara göre mensur eserlerin sayısında bir artış olduğu dikkat çekmektedir. Bu eserlerin dili özellikle yüzyılın ilk yarısında oldukça sade olup bir önceki yüzyılın eserlerinde kullanılan dilden farksızdır⁵. Ancak İstanbul'un fethiyle birlikte İstanbul'a gelen birçok sanat ve ilim adamı dilin ağırlaşmasına neden olmuştur.

XV. yüzyılda nesir dilinde iki ayrı yol izlenmiştir; halkın yararlanması amacıyla yazılmış olan dinî ve tasavvufî eserlerde sade bir dil kullanılırken kimi eserlerde sanat yapma amacı ön plana alınarak sanakârane nesir üslûbu geliştirilmiştir. Sinan Paşa'nın *Tazarruât*'ı bu türün en iyi örneklerinden biridir⁶.

XV. yüzyılda Eski Türk Edebiyatında Tercüme Faaliyetleri

Eski edebiyatımızda “terceme” bugünkü “çeviri”yi aşan geniş bir anlam taşır. Tercümenin karşımıza çıkan dört farklı biçimi bulunmaktadır. Birincisi aslına bozmamak için kelime kelime yapılan çevirilerdir. Kur'ân çevirileri bu sınıfa girmektedir. İkincisi, kelime kelime olmamakla birlikte aslına uygun olarak yapılan çevirilerdir. Anlamı bozmamak için yapılan Kur'ân çevirileri bu sınıfa girmektedir. “Lâ ilâhe illallah”ın “Yokdur tapacak Çalap'dur ancak.” şeklinde çevirisi buna örnek olarak gösterilebilir. Üçüncüsü konusu aktararak yapılan çevirilerdir. Yazar, eseri cümle cümle Türkçeye çevirmez de kavrayabildiği ölçüde anlamını aktarır.

⁴ Prof. Dr. Mine Mengi, **Eski Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul, Akçağ Yayınları, 1995, s. 104-105

⁵ A. e., s. 106

⁶ A. e., s. 106

Dördüncüsü genişletilerek yapılan çevirilerdir. Daha çok edebî eserlerde görülür. Şâir kaynak olarak aldığı eseri olduğu gibi çevirmeyi asla düşünmez. Kendini esere bağlı saymaz. Kimi parçaları aktarma yoluyla alır. Kimi yerleri olduğu gibi çevirir. Ama asıl önemli bulduğu yerleri genişleterek aktarır⁷.

XIV. yüzyılda Anadolu'da Selçuklu hâkimiyeti sona ermiş ve bölgede çok sayıda Türk beyliği kurulmuştu. Bu geçiş dönemi Türkçe açısından da bir patlamaya vesile olmuş ve daha önce ifade edildiği gibi Türkçeden başka bir dil bilmeyen mahalli beyler, çevrelerine topladıkları şâir ve yazarları kendi bildikleri dilden eserler vermeye teşvik etmiştir. Bu eserlerin muhteva olarak tamamı dînî ve tasavvufî karakterlidir. Bu dönem eserlerinin en önemli özelliklerinden biri de Arapça ve Farsçadan çevrilmeleridir. Biliyoruz ki, ayrı ayrı medeniyetleri açan büyük uyanışlar, gerçekte gittikçe genişleyen ve sürekli tefekkürle birbirine bağlıdır. Bu sürekli tefekkürü sağlayan en önemli unsur ise tercümedir. Büyük uyanış hareketleri her şeyden önce birer büyük tercüme devri ile başlamışlardır⁸.

Bu dönemde yazılan birçok tercüme eserin benzer özellikler taşıdığını söylemek mümkündür. Bu tarz tercüme eserlerde; eserin orijinaline ilaveler yapılması, şerhler düşülmesi, hatta bazı bölümlerin çıkartılması sık sık rastlanan durumlardır. Özellikle XIV. yüzyıldaki çevirilerde yazarlar eserin aslına sâdik kalmakla birlikte oldukça serbest hareket etmekte, kişisel tasarruflarda bulunmaktadırlar. Mütercim, metinde bulunduğu halde bazı kısımları çeviriye almazken bazen de kendisi ilaveler yapmaktadır. Bu dönemde ve daha sonraki devrelerde yapılan tercüme tamamen tercüme olarak kabul etmemek gerekir⁹. Taşdığı özellikler tetkik edildiğinde XV. ya da XVI. yüzyılda kaleme alınmış olsa da bu değerlendirmelerin *Hizânetü'l-envâr* için de geçerli olduğu eserin tetkik edildiği bölümlerde daha iyi anlaşılacaktır.

Türk asıllı âlimler Türkçe çeşitli konulardaki telif eserlerin yanında kendi insanının okuduğu zaman istifade edebileceğini düşündüğü bazı Farsça ve Arapça eserleri manzum veya mensur olarak Türkçeye tercüme etme temayülü içine girmişlerdir¹⁰. Bu çağımızda müellif, eseri saygı duyduğu bir devlet adamının emri ile

⁷ Agâh Sırrı Levend, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Ankara, TTK Basımevi, 1973, Cilt 1, s. 80-81

⁸ Mustafa İsen, “Nesir”, **Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı**, Ed: Ahmet Yaşar Ocak, Ankara, 2006, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Cilt I, s. 526

⁹ Mustafa İsen, “Nesir”, **Türk Edebiyatı Tarihi**, Ed: Talat Sait Halman, İstanbul, Kültür Bakanlığı, 2007, Cilt 1, s. 555-556

¹⁰ Ahmet Kartal, “Tercüme Edebiyatı”, **Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı**, Ed: Ahmet Yaşar Ocak, Ankara, 2006, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, , Cilt I, s. 535

Arapça bilmeyen kişilerin *Hazînetü-l ulemâ ve zînetü'l-fukahâ*'dan faydalanmalarını sağlamak amacıyla yazdığını ifade etmektedir (4a).

1. BÖLÜM

1.1. Müellifin Tanıtımı

Yaptığımız araştırma neticesinde kaynaklarda müellifle ilgili net bir bilgiye ulaşılamamıştır. Bu bölümde verdiğimiz bilgiler sadece eserden hareketle ortaya çıkarabildiğimiz bilgilerdir.

Müellif kendisini “günâh deñzinde müstağrağ ve nefis kapusunda maħbûs ħādimü'l-fuğarā Ĥacı İlyās” (148b) olarak tanıtmaktadır. Ayrıca 2b'de sayfanın başında farklı bir hatla “*Hizânetü'l-envâr*, Eş-Şeyh Ĥacı İlyās” olarak bir not düşülmüştür. Eserde bunların dışında müellifle ilgili başka bir bilgi bulunmamaktadır.

Elimizde bulunan nüsha, müellif hattı değildir, 996 senesinde Rebiyyülâhir ayının sonlarında (Mart 1588) istinsah edilmiştir (155b). İstinsah tarihi III. Murat (1574-1595) dönemine rastlamaktadır. Ancak buna karşılık eserin dil özellikleri dikkate alındığında XV ya da XVI. yüzyıllarda yazılmış olabileceği düşünülmektedir. Buradan hareketle müellifin XV. ya da XVI. yüzyıllarda yaşamış olduğu sonucuna varılmıştır.

Müellifin kullandığı tasavvufî kavramlar ve bunlara verdiği anlamlar değerlendirildiğinde Halvetî tarikatına mensup olduğu kanaatine varmak mümkündür. Müellifin, Halvetî olduğu ile ilgili değerlendirmeleri güçlendiren tespitler çalışmamızın *Câmi'ül-esrâr* başlığı altındaki bölümünde bulunmaktadır.

Hizânetü'l-envâr, *Hazînetü-l ulemâ* adlı Arapça bir eserin tercümesidir. Müellif, Arapça bir eseri Türkçeye tercüme edebilecek derecede Arapça bilmektedir. Eserde, anlaşılması zor konuların verilen temsillerle daha anlaşılır hale getirildiğini söylemek mümkündür. Kitabın sonunda *Câmi'ül-esrâr* adı altında (131b-155b), kitabın orijinalinde bulunmayan telif olarak değerlendirebileceğimiz bir bölüm bulunmaktadır. Müellif, burada tasavvufî terimlerin açıklamalarını bir araya getirdiğini ifade etmektedir (131b/8). Müellifin yaşadığı dönem şartlarına göre eğitilmiş birisi olduğunu söylemek mümkündür.

Müellif, Ebu'l-Meâlî Hemedânî'yi; imam, zahid, muttaki ve abid olarak övmektedir (132b). Hâkim Ebu'l Meâlî Abdullah b. Ebî Bekr Muhammed b. Ali el-Miyâneçî el-Hemedânî (ö.525/1131) mutasavvıf, kelâm âlimi, Şafiî fakihî ve şâirdir. Ebu'l-Meâlî; İmâm- Gazâlî'nin kardeşi Ahmet Gazâlî'ye intisap etmiş, Hallâc-ı Mansur'un şathiyelerine yaptığı teviller yüzünden halkın tepkisini çekmiştir.

Azîüddin Mustevfî gibi önemli devlet adamlarının da aralarında bulunduğu geniş bir kitle kendisine intisap etmiştir. İtikadî ve tasavvufî görüşleri nedeniyle hakkında ölüm fermanı çıkmış ve 33 yaşında öldürülmüştür. Müellifin eserde ciddi övgüler yaptığı Ebu'l-Meâlî'nin müellif üzerinde önemli etki bıraktığı açıktır.

Müellif, Mutezilî görüşleri ilmî deliller ile çürütmeye çalışmış; Allah'ın gözle görülemeyeceği (8a), küllî irâde ve cüz'î irâde meselesi (8a), kişinin iki ecelinin olması (8b), kabir azâbının olmayacağı (9a), büyük günah işleyenlerin imanlarının çıktığı (11b), şefaatin câiz olmadığı (12a), Allah'ın velilerine atfedilen kerâmetin hak olmadığı (12b) gibi Mutezilî görüşlere karşı cevaplar vermiştir.

Bu bilgilerden hareketle müellifin; XV. ya da XVI. yüzyılda yaşadığını, devlet erkânına yakın bir Halvetî şeyhi olduğunu, ilim sahibi ve Mutezilî görüşlere karşı olduğunu, kalemini iyi kullandığını, Arapça bildiğini anlıyoruz.

1.2. Eserin Tanıtımı

Hizânetü'l-envâr, *Hazînetü-l ulemâ ve zînetü'l-fukahâ* adlı Arapça bir eserin Şeyh Hacı İlyâs tarafından yapılan genişletilmiş bir tercümesidir. Eser; bir fıkıh kitabı olarak kaleme alınmış olsa da tasavvuf kaynaklarından yapılan alıntılar ve menkıbeler, kitaba tasavvufî bir hüviyet de kazandırmıştır. Eserde İslâmın bazı emir ve yasaklarına tasavvufî yorumlar yapıldığı da görülmektedir.

Yapılan kaynak taraması sonucunda *Hizânetü'l-envâr* ve yazarı hakkında bir bilgiye rastlanamamıştır. Eldeki tek yazma nüsha Prof. Dr. İsmail Erünsal'da bulunmaktadır. Elimizde bulunan nüsha, müellif hattı değildir, İsmail b. Koci b. Ramazan tarafından 996 senesinde Rebiyyülâhir ayının sonlarında (Mart 1588) istinsah edilmiştir (155b). İstinsah tarihi III. Murat (1574-1595) dönemine rastlamaktadır. Eserin mütercimiyle ilgili temel başvuru kaynaklarında bilgi bulunmaması, üzerinde yapılacak çalışmaları daha da önemli hale getirmektedir.

Kıgır-, kıgırt- “çağırmaq, çağirtmek, issi “sahip”, assı “fayda”, idevüz “ideriz”, sın- “bozulmaq, kırılmak”, tur- “ayağa kalkmaq”, üz- “kesmek”, uğru “hırsız” gibi kelimelerin kullanılması eserin XV. ya da XVI yüzyılda yazıldığını düşündürmekte, bazı eklerin hareke ya da tenvinle yazılması bu görüşü desteklemektedir.

Eski Türk Edebiyatı'nda "Tanrı" kelimesinin en seyrek kullanıldığı dönem XV. yüzyıl ve sonraki dönemlerdir¹¹. Eserde "Tanrı" kelimesinin sadece 6 yerde geçtiğini görüyoruz: 11b/2, 74b/4, 124b/5, 136a/3, 151a/2, 154a/3. Eser; dil bakımından sade Türkçeden Arapça ve Farsça kelimelerin çok sık kullanıldığı klasik döneme geçişte bir ara dönem olan XV. yüzyıl özellikleri taşısa da XVI. yüzyılda kaleme alınma ihtimali de bulunmaktadır.

Eser, 155 yapraktan oluşmakta; başında 2, sonunda 11 yaprak sonradan eklenmiş fevâid bulunmaktadır. Eser, 11 satır halinde harekeli nesih ile yazılmıştır. Serlevhası bulunmayan eserde söz başları, âyet, hadis ve bazı duâ vb. ibareler kırmızı mürekkep ile yazılmıştır. Bazı sayfalarda (31b/2, 45b/7, 56a/7) düzeltmeler ve çıkmalar bulunmaktadır.

Müellif, *Hazînetü'l ulemâ'yı*; adını zikretmediği ancak kendisinden övgüyle bahsettiği bir vezirin emri ile tercüme ettiğini (3b), Arapça bilmeyen halkın eserden istifade etmesini amaçladığını ifade etmektedir (4a). Ayrıca müellif, kendisinin adı geçen esere *Keşşâf*, *Hidâye*, *Mesâbih*, *Tenbîhü'l-gâfilîn*, *İhyâ'*dan güzide hadisler, Kur'ân âyetleri, meşâyih sözlerinden, kelâm ilminden ilaveler yaparak bu esere *Hizânetü'l-envâr* adını verdiğini (4a/8) söylemektedir.

Müellif, eserin ikinci bölümünde (7a-17b) itikadî konuları ele almış, Mutezilî görüşleri ilmî deliller ile çürütmeye çalışmıştır. Bu bölümde "Allah'ı gözler idrâk etmez." (En'âm 6/103) âyetine istinâden Allah'ın gözle görülemeyeceği (8a), küllî irâde ve cüz'î irâde meselesi (8a), kişinin iki ecelinin olması (8b), kabir azâbının olmayacağı (9a), büyük günah işleyenlerin imanlarının çıktığı (11b), şefaatin câiz olmadığı (12a), Allah'ın velilerine atfedilen kerâmetin hak olmadığı (12b) gibi Mutezilî görüşlere karşı cevaplar verilmiş ve geniş açıklamalar yapılmıştır.

Kitapta 117 âyet, 300 hadis zikredilmektedir. 178 hadisin Arapça orijinal metinleri yazılmış, kitabın uzayacağı gerekçe gösterilerek geri kalan 122 hadisin sadece anlamları verilmiştir. Eserde 56 hikâye ve menkıbe anlatılmaktadır. Girişte (1a/6) eserin 21 bölümden oluştuğu ifade edilmekte, ancak kitabın 20 bölüm olduğu görülmektedir. Bölüm içlerinde işlenen farklı konuları birbirinden ayırmak için değişik baplarda toplam 51 fasıl açılmıştır.

¹¹ H. İbrahim Şener, "Osmanlılar Döneminde Dilimizde Allah, İlah, Tanrı Kavramı", Yeni Türkiye Dergisi 2000, Cilt 4, Sayı 34, sayfa 193.

Eserde temel olarak ele alınan konular; itikat, besmele, abdest, namaz, oruç ve zekâttır. En fazla namaz konusuna yer verilmiştir (48b-85b). Eser muhteva olarak ele alındığında ilmihal özelliği taşımaktadır. Aşağıdaki tablo incelendiğinde bu durum açıkça görülecektir.

Eserin Bölümleri		
Bölüm	Varak	Konu
1	4b-7a	İman ve İslam
2	7a-17b	İtikat
3	17b-32b	Besmelenin Faziletleri
4	32b-36a	Zikrin Faziletleri
5	36a-39b	İhlâs
6	39b-48b	Abdestin Faziletleri
7	48b-85b	Namaz
8	85b-89a	Cuma'nın Hükümleri
9	89a-98b	Uyumanın Edepleri ve Nâfile Namazlar
10	98b-99a	Duânın Faziletleri
11	99a-100b	Kur'ân Okumanın Edepleri
12	100b-103b	Orucun Faziletleri
13	103b-106a	Zekât
14	106a-107b	Hac
15	107b-114b	Cihâd-ı Şer'î ve Cihâd-ı Hakikî
16	114b-119b	Karı-koca ile Baba ve Oğlun Birbiri Üzerindeki Hakları
17	119b-125b	Dünyayı Terk Etmenin Faziletleri
18	125b-127b	Edep ve Hayâ

19	127b-131a	İlim Talep Etmenin Faziletleri
20	131b-155b	Istılâhât-ı Meşâyah

Bölüm İçlerinde Geçen Fasıllar		
Fasıl	Varak	Konu
1	8b	Azâb-ı kabir
2	9b	Ervahın kısımları
3	12b	Kerâmet-i evliyâ
4	14b	Padişahın fisk nedeniyle azledilemeyeceği
5	16a	İman ve ibadete mutap olan taifeler
6	39b	Edeb-i halâ
7	40a	Abdest
8	40b	Misvağın fazileti
9	41a	Resulullâhın Enes b. Mâlik'e nasihati
10	48b	Niyet etmek
11	51a	Namazın vakitleri
12	52b	Ezanın keyfiyeti
13	59a	İftitah tekbiri
14	60b	Subhâneke
15	61a	İstiâze
16	68a	Rükû ve secdenin faziletleri
17	69a	Kuûdun fazileti
18	72b	Selam vermenin faziletleri
19	74a	Namazı edeple kılmak

20	78b	Namazın beş vakit olmasının hikmetleri
21	80b	Beş vakit namazın ilk önce hangi peygamberler tarafından kılındığı
22	82a	Cemaatle namaz kılmak
23	93a	Rüya görünce yapılması sünnet olan işler
24	95b	Kuşluk namazı
25	96a	Tesbih namazı
26	97a	Güneş tutulmasında kılınacak namaz
27	97b	Yağmur namazı
28	102a	Nafile oruç
29	104b	Sadaka
30	108b	Cizye
31	109b	Savaş esirlerinin durumu
32	110a	Cihâd
33	112a	Şehîd ve gâzî olmanın şartları
34	113a	Gazâ
35	116b	Kadının kocası üzerindeki hakları
36	117b	Çocuğun baba üzerindeki hakları
37	122a	Dünya hayatının geçiciliği
38	129b	Padişah ile yakınlığın zararları
39	136a	Akl
40	137a	Nefis ve ruh
41	138a	Kalp
42	141b	Marifet ve arif
43	142b	Zühd
44	143b	Tevekkül

45	144b	Sabr
46	146b	Havf
47	148a	Reca
48	148a	Mahabbet
49	150a	Şevk, aşk ve vecd
50	152a	Fikretmek
51	153a	Sıddîkler

Kitabın sonuna eklenen yirminci bölüm (131b-155b), kitabın orijinali olan *Hazînetü-l ulemâ*'da bulunmamaktadır. Müellif, bu bölümü kitaba kendisinin ilave ettiğini ifade etmekte; *Minhâc*, *Mehâsinü'l-mecâlis*, *Hadâikü's-sihr* adlı eserlerden istifade ederek tasavvufî terimlerin açıklamalarını bir araya getirdiğini ve bu bölüme *Câmiü'l-esrâr* adını verdiğini söylemektedir (131b/8).

1.3. Eserin Özeti

Kitabın başında eserin içindeki bölümlerin konu başlıklarını veren bir “Fihrist-i Kitâb” bulunmaktadır. Besmele ile başlayan giriş bölümünde Allâh'a hamd ve Resulüne salavat getirilmekte, kitabın yazılış amacı anlatılmakta ve alıntı yapılan eserler zikredilmektedir.

Birinci Bâp (4b-7a): İman ve İslam hakkındadır. İman, İslam, ihsan, mü'min, müslim hakkında bilgi verilmektedir. İmanın lügatteki manası inanmaktır, şeriattaki manası Hazret-i Resul'ün Allâh'tan getirdiklerini diliyle ikrar edip gönlüyle tasdik etmektir ki bunlar şöyle sıralanır; Allâh'a, meleklerle, kitaplara, peygamberlere, kıyamete, kaza ve kadere inanmaktır. İslam'ın lügattaki manası mutî olmaktır; şeriattaki manası ise kelime-i şehâdet getirmek, namaz kılmak, zekât vermek, oruç tutmak ve hacca gitmektir. İhsân, Allâhu Teâlâ'yı görür gibi ibâdet etmektir. Bu şekilde ibâdet edeni muhsin olarak isimlendirirler. Kendisinde üç şey olan kişi imânın tadını alır; Allâh'ı ve Resulü'nü her şeyden fazla sevmek, mü'min kardeşiyle Allâh için muhabbet etmek, imanı ihtiyar ettikten sonra küfrü kerih görmek.

İkinci Bâp (7a-17b): Mü'min olan kişinin itikat etmesi gereken hususlar hakkındadır. Allâh sonradan olma değildir, mekândan ve zamandan münezzehtir, onun ilminin ve kudretinin ihâtâ etmediği bir şey yoktur. Allâh'ı göz ile görmek Kur'ân, hadis ve icma ile sâbittir. Allâh'ın görülmesi mekânda, uzaklıkta, yakınlıkta, cihette değildir. Bununla beraber onu hiçbir göz tamamıyla idrak edemez.

Kulun tüm işlediği hayrı ve şerri Allâh irâde ve takdiri ile yaratır. Kulun irâdesi ve ihtiyârı da vardır. Kul irâdesini tâata sarf ederse sevap kazanır, masiyyete sarf ederse cezalandırılır. Kulun şer işlemesine Allâh'ın rızası yoktur. Ecel birdir, sadakanın ömrü ziyadeleştirmesi uzatması anlamında değil, ömrün semeresini artırması anlamındadır.

Kabir azâbı kâfirler ve mü'minlerin âsileri için haktır. Kabir azâbı; gıybet, laf taşıma ve idrardan sakınmamaktan kaynaklanır. Ervâh beş kısımdır; ervâh-ı enbiyâ, ervâh-ı şühedâ, ervâh-ı mü'minîn-i mutiîn, ervâh -ı usât-i mü'minîn, ervâh-ı küffâr. Yeniden dirilme haktır, Allâh bütün insanları kabirlerinden çıkarır, eczâ-yı asliyelerini cem eder, ervâhlarını geri döndürür. Havz-ı kevser haktır. Mîzân haktır. Sırat haktır. Cennet ve cehennem haktır ve yaratılmışlardır. Büyük günahlar kişiyi imandan çıkarmaz.

Şefaât haktır. Efdal-i enbiyâ Muhammet'tir. Mirâç haktır. Kerâmet-i evliyâ haktır. Hazret-i Muhammet'ten sonra efdal-i beşer Ebû Bekir, Ömer, Osman ve Ali'dir. Fâsık pâdişâhın azli gerekmez. İbadete muhatâp olan dört grup vardır; melekler, benî âdem, şeytanlar ve cinler. Mü'minler, meleklerden üstündür, bunun sebebi de insanda bulunan şehvât-ı nefsâniyedir.

Üçüncü Bâp (17b-32b): Bismelenin fazileti hakkındadır. Her hayırlı işin başında besmele çekmek vâciptir. Allâh'a duâ ederken onun münasip olan isimleri ile duâ etmek gerekir. Müşâhede-i envâr talep eden sâlik için en münasip isim Allâh'tır. Allâh ismi bütün isimleri içinde bulunduran bir isimdir. Zikri, gönle yerleştirmenin zâhirî ve bâtinî şartları bulunmaktadır. Zikrullah ile kalpler rahata ulaşır, ruhlar hayat bulur. Zikri gönle yerleştirmenin on şartı vardır; zâhiri ve bâtinî temizlemek, halvet, sükût, savm, zikrullâha müdâvemet, teslim-i nesfs etmek, havâtırı nefyetmek, gönlünü şeyh hizmetine bağlamak, uykuyu terk etmek ve az yemektir.

Dördüncü Bâp (32b-36a): Zikrin faziletleri hakkındadır. Allâh'ın zikri bütün amellerden üstündür. Zikirde beş hususiyet vardır; rızâullâha ulaştırır, şeytandan korur, gönlü cilâlandırır, ibâdete harîs eder, hevâ ve harâmdan uzaklaştırır.

Beşinci Bâb (36a-39b): Riyâyı terk etmenin ve ihlâsın faziletleri hakkındadır. Allâh Teâlâ içinde kendisinden başka ortağı bulunan amelden uzaktır. Muhlis, hasenâtını seyyiâtı gibi gizleyen ve övülmekten hoşlanmayan kişidir.

Altıncı Bâb (39b-48b): Abdestin faziletleri hakkındadır. Helâya girerken şeytandan Allâh'a sığınmalı ve idrardan sakınmalıdır. Abdest insanı gûnahtan temizler. Misvak kullanmanın birçok fazileti vardır. Resulullâh eve girdiğinde ilk yaptığı iş misvak kullanmaktır. Abdesti tam bir şekilde alarak namaz kılmak ve bir sonraki namazı beklemek düşmanlara set olur. Resulullâh, günah işleyen ve gûnahtan temizlenmek isteyen kişilere abdest almalarını tavsiye ederdi. Ulemânın çoğu haftada bir guslün sünnet olduğunda ittifak etmişlerdir.

Yedinci Bâp (48b-85b): Namaz hakkındadır. Mü'min her amelinden önce yaptığı işi Allâh için yapmaya niyet etmelidir. Mü'minin niyeti amelinden makbuldür. Niyet kalbin amelidir. Niyeti düzgün olmayan kişinin yaptığı amelin kendisine faydası olmaz.

Müezzinlik yapmak imâmetten daha efdaldır. Ezana icabet etmek vaciptir. Namazda imâmla birlikte tekbir getirmek dünyadan ve içindekilerden daha faziletlidir. Namazda okunan subhâneke duâsı semadaki meleklerin tesbihidir. Kur'ân okumaya başlamadan önce şeytandan Allâh'a sığınmak gerekir. Secde ibâdetlerin en seçkinlerindedir. Âdemoğlu secdeye vardığında şeytan başına topraklar döker. Allâh, Hazret-i Âdem'in tövbesini secdede kabul etmiştir. Gece namazını kılmayı âdet edinen kişilere dünyada ve âhirette nimetler verilecektir. Kişi evine girdiğinde selâm verirse orada şeytana yer kalmaz. Namazla yüksek derecelere ulaşmanın üç şartı vardır; huşû, takvâ, gönlün kişi ile birlikte olması. Gönlünü bedeni ile birlikte namaza getirmeyen kişinin namazı kabul edilmez. Beş vakit namazın birçok faziletleri vardır. Farz namazları cemâatle kılmak sünnet-i müekkededir.

Sekizinci Bâp (85b-89a): Cumâ'nın ahkâmı ve faziletleri hakkındadır. Cumâ gününe tazîm etmek vaciptir. Hazret-i Âdem o gün yaratıldı, cennete o gün girdi ve cennetten o gün çıktı, tövbesi Cumâ günü kabul edildi, Cumâ günü vefat etti ve kıyâmet de Cumâ günü kopacaktır. Cumâ günü içinde duâların kabul edildiği bir vakit

olduğu hadisle bildirilmiştir. Melekler arasında Cumâ gününe yevmü'l-mezîd ve seyyidü'l-eyyâm adları verilmiştir.

Dokuzuncu Bâp (89a-98b): Gece uyumanın edepleri ve nafîle namazlar hakkındadır. Uyumanın edeplerine riâyet edilirse uyku ibâdet hükmüne geçer. Uyumanın edepleri şunlardır; abdestli olmak, misvak kullanmak, vasiyetini yazmış olmak, tüm günahlarından tövbe etmek, kalın döşeklerde yatmamak, uyku galebe etmeyince uyumamak, yüzü kibleye dönük uyumak, Hazret-i Peygamberden rivâyet olunan duâları okumak, uykunun bir ölüm olduğunu hatırlamak, uyandığında Hazret-i Peygamberden rivâyet olunan duâları okumak.

Görülen rüyâlar bilgili kişilere anlatılmalı, câhillere anlatılmamalıdır. Kötü rüyâ görünce sol yanına tükürmek, iki rekât namaz kılmak ve sadaka vermek sünnettir. Hazret-i Peygamber gecenin evvelinde uyur, sonunda ibâdet ederdi. Hazret-i Peygamber, kuşluk namazını iki, dört veya sekiz rekât olarak kılardı. Tesbih namazı insanı günahlardan temizler. Hazret-i Peygamber güneş tutulduğunda cemaatle iki rekât namaz kılmıştır. Medine'de kuraklık olan bir dönemde Hazret-i Peygamber iki rekât namaz kılmıştır.

Onuncu Bâp (98b-99a): Namazdan sonraki duânın fazileti hakkındadır. İhlas ile yapılan duâya Allâh muhakkak icâbet eder.

On Birinci Bâp (99a-100b): Kur'ân okumanın edep ve faziletleri hakkındadır. Sokakta ya da insanların iş yaptıkları yerlerde Kur'ân okumamak gerekir. Kur'ân'ın hakkı yılda iki kez hatmedilerek yerine getirilmiş olur.

On İkinci Bâp (100b-103b): Orucun faziletleri hakkındadır. Ramazan ayında göklerin kapıları açılır, cehennem kapıları kapanır. Mü'minin her ameline yedi yüz sevap verilir, ancak Allâh Teâlâ orucun mükâfatını kendisinden başka kimsenin bilmediğini bildirmektedir. Müslümanların oruçları ile Hıristiyanların oruçları arasındaki fark sahurdur.

On Üçüncü Bâp (103b-106a): Zekât hakkındadır. Zenginlerin zekâtı iki yüz dirhem gümüşün beş dirhemini vermektir. Fakirlerin zekâtı nefislerini şirkten arındırmaktır. Zekâtı öncelikle akraba içerisinde ihtiyacı olanlara vermek daha evlâdır.

On Dördüncü Bâp (106a-107b): Haccın fazileti hakkındadır. İslamın beş şartından biri de hacdır. Kimseyi incitmeden Allâh rızası için hac yapan kişi anasından

doğduğu gün gibi temiz olur. Hacerü'l-esved cennetten getirildiğinde güneş gibi nurluydu, ancak müşriklerin eli değdikten sonra karardı. Hazret-i Peygamber, şeytanı arefe gününde gördüğü kadar hakîr ve melûl görmediğini söylemiştir.

Ehl-i marifet farz olan hacdan sonra bir hac nev'i daha tarif etmektedir. Bu tarife göre halktan yüz çeviren, bütün ihtiyaçlarını Hak'tan talep eden kişinin kalbi safâ bulur, men edilen hususlar kalbinden gider ve o kişinin kalbi arşullah olur. Bu şekilde haccedenin kurbanı nefsidir.

On Beşinci Bâp (107b-114b): Cihâd hakkındadır. Cihâd etmek farz-ı kifâyedir, cenaze namazı ve selamın alınmasında olduğu gibi bazı mü'minlerin yapmasıyla sâkit olur. Müslümanlar bir şehri muhasara ettiklerinde önce o belde halkını İslâm'a davet ederler, kabul etmezlerse cizye talep ederler, cizye vermeyi kabul ederlerse onların canları ve malları müslümanların canları ve malları gibi olur. Cizye vermeyi de kabul etmezlerse onları esir olarak alma hakları vardır. İslâm davetinin ulaşmadığı beldelere taarruz etmek câiz değildir.

Cizye iki kısımdır. Birincisi belde halkının kendi rızasıyla sulh etmesinden sonra belirlenen bir miktar üzerinden verilen cizyedir. İkincisi pâdişâhın o beldeyi fethetmesinden sonra alınan cizyedir. Bu tür cizyede alınacak miktar fıkhîta belirlenmiştir. Geliri olmayan fakirden, kocası olmayan kadınlardan, kötürümlerden, körlerden, felçlilerden ve ihtiyar kimselerden cizye alınmaz. İmâm- ı Şaffi'ye göre bir memleket fethedilip darü'l-İslam olduktan sonra kilise yapılmasına izin verilmemelidir, ancak mevcut kiliselerin tamirine izin verilebilir.

Bir gün Allâh yolunda gazâ etmek dünyadan ve içindekilerden hayırlıdır. Öldürülen kâfirle onu öldüren Müslüman cehennemde bir araya gelmez. Gazada ölenlerin dışında karın ağrısı ve taundan ölenler de şehittir. Hazret-i Peygamberin bildirdiğine göre ölen her kişinin ameli biter, ancak Allâh yolunda mücâhede edenin ameli kıyâmete değin artar. Bir kimse gazâ için at beslese; atın yemi, suyu, dışkısı kıyamet gününde mizanına sevap olarak konacaktır.

Gazâda ölen müslümanların şehit hükmünde olmaları için on hususa riâyet etmeleri gerekir; gazâyâ anne ve babasının rızası ile çıkmış olmak, borçlu olmamak (namaz, oruç, zekât, hac, kul hakkı gibi), gazâdan dönünceye kadar ehlinin nafakasını temin etmek, yolda kendi için kullanacağı nafakanın helâl olması, pâdişâha mûtfî olmak, yoldaşlarının haklarına riâyet etmek, yolda müslüman veya kâfir kimseyi

incitmek, savaşta kâfirden kaçmamak, ganimet malından çalmamak, İslâm'a yardım gâyesiyle savaşmak.

Allâh düşmanlarıyla savaşmanın dışında başka bir gazâ türü daha vardır. Ehl-i mücâhedeye göre bu gazâ kişinin sırrını Allâh'tan gayriden temiz tutmasıdır. Nefsin Hak yoluna fedâ edilmesi de cihâddır. Ebû Osman'a göre mücâhede kalbin şehevî duygulardan arındırılması ve bütün men edilen hususlardan ve şüphelerden kurtulmasıdır.

Sehâvet dört kısımdır. Birincisi zâhitlere mahsus olan sehâvet-i maldır, ikincisi âriflere mahsus olan sehâvet-i nefstir, üçüncüsü mücâhitlere mahsus olan sehâvet-i ruhtur, dördüncüsü gönlünü verip marifet sahibi olan kişilere mahsus olan sehâvet-i kalptir.

On Altıncı Bâp (114b-119b): Karı kocanın birbiri üzerindeki hakları, kadının kocası üzerindeki hakları ve çocukların babalar üzerindeki hakları anlatılmıştır. Kişinin ailesine iyi muâmelede bulunması ahlâk-ı Nebîdendir. Beş vakit namazını kılan, Ramazan orucunu tutan, namusunu muhâfaza eden ve kocasına itaat eden kadın cennete istediği kapıdan girer. Bir hadis-i şerifte bir kimse için secde emredilecek olsa bunun, kadının kocasına yapacağı secde olacağı buyrulmuştur. Kadının da kocası üzerinde hakları vardır. Hadis-i şerifte ehline iyi ahlak ile muâmele eden mü'minin imanının kâmil olduğu bildirilmiştir.

Kocanın, karısının haklarına riâyet etmesi için yapması gereken vazifeleri şunlardır; dinen gerekli hususları öğretmek, emânet olduğu için ona zulmetmemek, karısı ona dil uzatırsa buna tahammül etmek. Hazret-i Ömer gibi celâlet sahibi bir sahâbe bile hanımı ona sesini yükselterek konuştuğu halde sesini çıkarmaz ve diğer insanlara da bu şekilde davranmalarını tavsiye ederdi. Çocukların da babaları üzerinde hakları vardır ki onlar da şunlardır; güzel isim vermek, Kur'ân öğretmek, büyüyünce evlendirmektir.

On Yedinci Bâp (119b-125b): Dünyâyı terk etmenin faziletleri beyân edilmektedir. Fakirlik öyle bir nimettir ki Allâh onu has peygamberlerine vermiştir. Hazret-i Peygamber fakirliği ile övünç duymuştur. Kişi; Rezzâkın verdiği razi olmalı, şükretmelidir, aksi halde ondan daha zelîl bir kimse olmaz. Allâh katında gerçek anlamda fakir olanlar kibir sahibi kimselerdir. Allâh, kâfirlere dünyada rahatlık vermiştir, müslümanlara vereceği nimetleri ise âhirete saklamaktadır.

Ehl-i hâl, dünya ile âhireti iki kız kardeşe benzetmiştir ki ikisi ile birlikte nikâhlanmak fikhen câiz değildir. Hazret-i Peygamber dünyayı boşamıştır, onun boşadığını almak haramdır. Ehl-i hâl bir günlük rızıktan fazlasını ayırmayı iyi görmemişlerdir. Âdem ile Havvâ dünyaya indiklerinde dünyanın kokusunun şiddetinden kendilerinden geçmişlerdi, zira denmiştir ki dünya murdar cansız bir gövdedir, onu ancak köpekler talep eder.

Dünyaya muhabbeti olan kişinin kalbinde marifet bulunmaz. Mü'min için dünya zindan, kabir cennettir; kâfir içinse dünya cennet, kabir zindandır. Mü'min dünyada ne kadar rahatlığa gark olsa bu rahatlık ahiret nimetlerine nispeten zindan mesabesinde. Aynı şekilde kâfir dünyada ne kadar çok zahmet çekse, çektiği bu zahmet âhirette göreceği azâba nispeten büyük nimet sayılır. Üç günden fazlası için yiyeceği olan kişilerin âhirette yüklerinin ağır olacağı bildirilmiştir. Kişi manevî olarak kendinden aşağı seviyede olan kişinin mertebesini bilir, ancak yukarıda olanın mertebesini bilemez.

On Sekizinci Bâp (125b-127b): Hayâ ve edebî fazileti bildirilmektedir. Hayânın lügatteki mânâsı işe yaramayan şeylerden sakınmaktır. Şeriattaki mânâsı ise haramlardan uzak durmaktır. Hayâ iki türdür. Hayâ-i insanîyi Allâh Teâlâ mümin veya kâfir herkese vermiştir. Halkın içinde zinâ etmekten kâfirler bile utanç duyarlar.

Bir de hayâ-i imanî vardır ki imandan bir cüzdür. Allâh'tan hayâ etmek; harama nazar etmemek, gıybet etmemek, haram lokma yememek, dedikodu yapmamak ve dedikoduya kulak vermemekle olur. Karnını ve kalbini haramdan koruyan, ölümü hatırlayan ve dünya ziynetini terk eden kişi Allâh'tan utanan kişidir.

Fukahâ, hayâyı iki kısma ayırmıştır; biri kul ile insanlar arasında diğeri ise kul ile Rabbi arasındadır. İnsanlar arasında iken harama bakmamak, kul ile insanlar arasındaki hayâdır. Allâhın nimetlerini anmak ve ona âsî olmamak da kulun Rabbinden hayâ etmesiyle olur. Hâtem-i Esam sehven sol ayağı ile mescide girmiş, sonra fark ederek tekrar dışarı çıkmış ve sağ ayağı ile tekrar içeri girmiş ve edebî terk ettiği için korkuya kapılmıştır. Ekin ekecek zamanlarda vaktini zayi eden kişi yenecek vakit geldiğinde dizlerini döver.

On Dokuzuncu Bâp (127b-131a): İlim talep etmenin faziletleri, pâdişâhlarla yakın olmanın zararları bildirilmektedir. İlim elde etmek için yola çıkan kimseyi

Allâh'ın cennete kolayca ulaştıracağı hadislerde haber verilmiştir. Bir hadiste ilim tahsili için adım atan kişinin her adımına bir yıl ibâdet sevabı verileceği bildirilmiştir.

Hazret-i Peygamber ashâbına amel etmenin ilimden faydalı olduğunu ifade etmiş, ancak âhir zamanda ilim tahsilinin amelden daha efdal olacağını söylemiştir. İlim talep etmek ibâdet, ilmi müzakere etmek tesbih, ilimden bahsetmek cihâttir. Bilmeyen kişiye ilim öğretmek sadakadır, ehline ilim meclisi kurmak Allâh'a yakınlıktır. Âlimler buldukları zamanın ışıklarıdır, halk onlar ile aydınlanır. İlim tahsilinde öğretene ile öğrenen aynı sevabı alır. İlimden bir mesele öğrenmek bütün geceyi ibâdet ile geçirmekten daha üstün görülmüştür. İlim talep etmek kadın-erkek herkese farzdır.

Pâdişâhlara yakın olan âlimler peygamberlere ihânet etmiş olurlar. Hazret-i Peygamber, zulmeden yöneticilerin yalanlarını doğrulayan ve onlara yardımcı olan kişilerin kendisinden uzak olacağını bildirmiştir. Fâsık bir kişi övüldüğünde arşın titrediği haber verilmiştir. Devlet erkânına mülâzemet eden âlimden uzak durulmalıdır.

Yirminci Bâp (131b-155b): Tasavvuf istilâhları hakkındadır. Bu bölüm İmâm-ı Gazâlî'nin *Minhâc*'ı, İbni Ârif'in *Mehâsinü'l-mecâlis*'i ve *Hadâikü's-sahir* adlı kitaplarından istifade edilerek hazırlanmış; kitabın bu bölümüne müellif tarafından *Câmiü'l-esrâr* adı verilmiştir.

Mü'min büyük bir şehre benzer, ruh o şehrin kalesidir, iman kalenin pâdişâhıdır, tevhid pâdişâhın tahtıdır, muhabbet pâdişâhın tâcıdır, akıl veziridir, ilim hâcibidir, zikir sır sahibidir, zühd nedimdir, üns âlemdir, hilm ışıktır, murâkabe kapıcıdır, firâset silahdardır, hak kılıçtır, ikrâr münâdîdir. Adı geçenlerin hepsi pâdişâhın has kullarıdır. İman pâdişâhı üzerine şeytanın askerleri gelir. Pâdişâh, beylerini ve askerlerini toplar. Kalenin çevresine zühd hendeği kazılır, hendek gözyaşı ile doldurulur. Bu arada hevâ ve heves pâdişâhı kalenin sağ yanına çadır kurar. Çadırda on sancak vardır; hased, tekebbür, ücub, tecebbür, mekir, gil, hıkd, gurur, vesvese, emrullâha muhâlefet. Nefs pâdişâhı kalenin sol yanına çadır kurup oturur. Onun da on alemi vardır; hırs, şehvet, şuh, rağbet, zeyg, kasvet, buhl, emel, tama, kesel. Dünya pâdişâhı kalenin önüne çadır kurar ve onun da on alemi vardır; riyâ, tefâhür, batâr, lehv, gaybet, zûr, kizb, gaş, hadîa, tefrîtu fi's-şeria. İblis de kalenin arkasına bir çadır kurar, onun da on alemi

vardır; zulüm, hıyânet, küfür, terk-i rucû-ı ilallâh, bu'z, nifâk, kudretullâhda şek, emrullâha muhâlefet, sünnet-i Resûle muhâlefet¹².

Kalenin pâdişâhı olan iman Allâh'tan yardım ister. Vezir olan akla, hevâ ve heves sultânına karşı görev verir. Vezirin on bayrağı vardır; ihlâs, huşu, yakin, hudû, marifet, hidâyet, vera, takvâ, teslim, ridâ. Pâdişâh, hâcib olan ilme nefis ile mücâdele için görev verir. İlmin on sancağı vardır; uykusuzluk, hikmet, kanaat, şükr, icâbet, taaffûf, sabır, içtinâb ani'l-muhârimî, nasihat, gaddü't-tarf. Daha sonra pâdişâh, İblise karşı koymasını için sahib-i sırta emreder. Onun da on alemi vardır; hayâ, muhabbet, îsâr, hüsnü's-sohbe, tevekkül, terk-i cefâ, tevâzu, vefâ, tövbe, ihtirâz ani's-şehvât. Pâdişâh, nedîm olan zühde İblise karşı koymasını için emir verir. Zühdün on bayrağı vardır; talebü'l-helâl, içtinâbü'l-harâm, iftikâr ilallâh, terkü'l-i'tizâr, i'timâdun billâh, terkü'z-zendeka, nedem, istigfâr, teheccüd fi vakti'l-eshâr, Allâh korkusundan ağlamak.

İman pâdişâhı cihât kaftanlarını giyer. Şeytan dışarıdan mancınıkla küfür ve tuğyan atarken içeriden tevhid ve iman onları etkisiz hale getirir. Akşam karanlığında zulmet ortalığı kaplamasın diye zikir, şevk ve sohbet ışıkları yakılır. Sabah olunca iman pâdişâhı hücum emri verir ve Hak Teâlâ düşmanın gönlüne korku salar ve düşman kaçır. Hak askerleri düşmanın bazısını öldürür bazısını esir eder. Nefis; fitne kalesine sığınır, ama Hak askerleri onu da yakalar. Nefis iman ve akla itaat eder. Allâh Teâlâ akıllı parlak bir cevher olarak dimağ içinde yaratmıştır, nurunu da gönül içine koymuştur ki gaybî nesnelere onunla bilir. Akıl, iman ve hayâ insana verilmiştir, bunlar birbirinden ayrılmaz. Bu yüzden kâmil akıl sahibi olan insanda iman ve hayâ da vardır.

Nefsin hayatı ruh ile, ruhun hayatı zikir ile, zikrin hayatı kalp ile, kalbin hayatı akıl ile, aklın hayatı ise ilim ile. Şeriat ehlinin nazarında nefis âhirete faydalı işler yapmak için tâlibin merkebi hükmündedir. Ehl-i lügata göre nefis kişinin vücududur. Meşâyih nezdinde ise nefsin levni gök rengindedir, buluttan daha saftır, bedeni ise kapkaranlık geceye benzer.

Allâh; ruhu kendi ilminden yaratmış, kimseyi ona muttali etmemiştir. Ruh tecelli edince sâlik Allâh tecelli etti sanır ki bu bir vartadır, çoğu kimse bu vartaya düşer ki

¹² Onuncu alem zikredilmemiştir.

kişi ancak Allâh'ın tevfiği, Resulullâha ittiba ve kâmil şeyhin irşâdı ile bundan kurtulabilir.

Kalp nakışlı bir levhaya benzer; akıl, marifet ve iman onun nakışlarıdır. Kalp; seyr-i sülukun başlangıcında taş gibidir, mücâhede ile nurlanır, rikkat bulur.

İlim eşyanın hakikatini anlamaktır. Hazret-i Ali ilmi ırmağa, hikmeti denize benzetmiştir, âlimler ırmağın etrafında dolaşırken hükemâ deniz ortasında yüzerler, ârifler ise necat gemisi içinde seyir halindedirler. İmâm-ı Gazâlî ilmi, ilm-i zahir ve ilm-i mükâşefe olarak ikiye ayırmıştır. Bid'at işleyen ve kibir sahibi olan kişiler bu ilme ulaşamazlar. İlm-i mükâşefe bir nurdur, gönül temizlenince kalbe iner ve kalpte marifet hâsıl olur. Kişi bu ilimle nübüvvet, vahiy, melekler, vesvese gibi birçok konuda yakın sahibi olur. Bu ilim yazılmaz, sadece ehline anlatılır ki bu yüzden ilm-i mükâşefeye ilm-i hafî derler.

Cömertlik zühdün başıdır, dünyayı seven kişi zühd sahibi olamaz. Ârifleri hiçbir şey Allâh'tan gâfil bırakamaz. Her şeyin bir madeni vardır, takvânın madeni de âriflerin kalpleridir.

Günahı terk etmek tövbe ehlinin, dünyayı terk etmek zâhitlerin, nefsi terk etmek ise âriflerin alâmetidir. Zühd, nefsin bütün lezzetlerinden uzak durmak, isteklerine muhâlefet etmek ve boş şeyleri terk etmektir. Zühd; dünya zinetlerini, nefsin isteklerini ve dünyayı terk etmektir. Tevekkül, Allâh'a sığınıp ona itimat etmektir.

Sabır üç türdür; sabr lillah, sabr billah, sabr alellah. Birincisi Allâh'ın verdiği belâyâ tahammül etmektir ki avâmın sabrıdır, ikincisi Allâh'ın emrine uymakla olur ki müridlerin sabrıdır, üçüncüsü belâlar ile safâ sürmektir ki âriflerin sabrıdır. Ârifler belâ geldiğinde Mevlâ bizi ihtiyâr etti diye sevinirler. Allâh Teâlâ'nın gönderdiği belâlar nimettir, gönderdiği nimetlerse iptilâdır.

Azaptan korkarak havf duymak avâmın mertebesidir, zira korkan kişi kalbinde emniyet duygusu olmadığı için huzur ile ibâdet ve zikir yapamaz. Havâs; azaptan korkmaz, belâ geldiğinde göndereni bilir, azap geldiğinde azap edeni müşâhede eder, müşâhedenin lezzetiyle azâbı ve elemi duymaz. Allâh'ın has kullarında havf yerine heybet vardır, onların kalplerinden Allâh'ın heybeti hiç çıkmaz.

Recânın lugattaki manası ummaktır. Şeriat ehli, recâyı yapılan ibâdetler karşılığında sevap ummak olarak görür, ancak havâs için karşılık beklemek gaflettir.

Avâm katında muhabbet, Allâh'ın verdiği nimetleri düşünmek, yaptığı ihsanları hatırlamak, onun men ettiklerinden uzak durup emrine uymaktır.

Muhabbet fenâ derelerinin evvelidir, mahv menziline ondan geçmeden ulaşılmaz. Muhabbet sevgiliden başka bir şeyi hatırına getirmemek, kendisiyle ilgili şeyleri bile düşünmemektir. Muhabbeti tadan âşıklar o makâmdan geri dönmedikleri için tarif de edemezler. Havâs katında muhabbet halinde olan kişi ne diliyle ne de hal lisanıyla konuşur. Hazret-i İzzet'in dergâhında muhip olan kişi sağır, dilsiz ve kör olur. Mahbûb inlediğinde gönül harekete gelir ki havâs katında bu uygun bir durum değildir. Muhabbet kalpte olur, ama aşk hali böyle değildir, aşkta perde yırtılır ve sır ortaya dökülür. Bu yüzden âşık olup aşkını gizleyerek ölen kişi şehit olur.

Vecd, ruhun zikrin halavetine tahammül edememesidir. Fikretmek, düşünmek amellerin en seçkinlerindedir, nurların anahtarıdır. Hazret-i İsâ konuştuğunda zikreden, sustuğunda fikreden ve dünyaya ibret nazarıyla bakan kişinin kendisi gibi olacağını söylemiştir. Allâh Teâlâ insana akıl ve fikir vermiş ve sonra akletmesini ve fikretmesini emretmiştir. Sıddıklar celâl müşâhedesi ile müstağrak olmuşlardır, heybet-i celâlden kalpleri parçalanmış, kendi kalplerine yönelmeye mecalleri kalmamıştır. Onlar iki gözleri açık olduğu halde önlerinden geçeni görmezler, sağır değildirler, ama söyleneni işitmezler, onların en çok yaptıkları ibâdet murakabedir.

1.4. Câmiü'l-esrâr

Kitabın sonuna eklenen yirminci bölüm (131b-155b), kitabın Arapça orijinali olan *Hazînetü'l-ulemâ*'da bulunmamaktadır. Yazar, 24 varak olan bu bölümü kitaba kendisinin ilave ettiğini ifade etmekte; *Minhâc*, *Mehâsinü'l-mecâlis*, *Hadâikü's-sihr* adlı eserlerden istifade ederek tasavvufî terimlerin açıklamalarını bir araya getirdiğini ve bu bölüme *Câmiül-esrâr* adını verdiğini söylemektedir (131b/8).

Yazmanın 131b/11 -135b/1 varakları arasında tasavvufî ıstılahlar, uzun ve dikkat çekici bir temsille anlatılmıştır: Ruh kalesinin içinde iman padişahı oturmaktadır. İman padişahı tevhit tahtında oturmakta, başında da muhabbet tacı bulunmaktadır. Ruh kalesinin padişahı olan iman'ın emrinde hâcib (ilim), nedim (zühd), vezir (akıl), sahibi's-sır (zikir) bulunmaktadır. Herbirinin on askeri vardır. Kalenin etrafı zühd hendeği ile kazılmıştır. Kalenin önünde dünya padişahı, sağında heva ve heves

padişahı, solunda nefis padişahı, arkasında ise iblis bulunmaktadır. Kale dışındaki padişahların herbirinin onar askeri vardır. Kalenin içindeki her bir asker kale dışındaki askerlerle mücadele etmektedir. Yapılan temsilde ruh kalesindeki askerlerin her biri kale dışında bir askere karşı gelmektedir.

Aşağıdaki tablolarda dünya, nefis, hevâ-heves, iblisin askerlerine karşı hangi askerle mücadele edileceği özetlenmiştir.

Zühdün Askerleri	Dünya'nın Askerleri
Talebü'l-helâl	Riyâ
İctinâbü'l-harâm	Tefâhür
İftikâr ilallâh	Batar
Terkü'l-i'tizâr	Lehv
İ'timâdun billâh	Gaybet
Terkü'z-zendeka	Zûr
Nedem (pişmanlık)	Kizb
İstiğfâr	Gaş
Teheccüd fî vakti's-seher	Hadîa
Allah korkusundan ağlamak	Tefrîtu fî'ş-şerîa

İlmin Askerleri	Nefsin Askerleri
Uykusuzluk	Hırs
Hikmet	Şehvet

Kanaat	Şuh
Şükür	Rağbet
İcâbet	Zeyg
Taaffüf	Kasvet
Sabır	Buhl
İçtinâb ani'l-mehârim	Emel
Nasihât	Tama'
Gaddü't-tarf	Kesel

Aklın Askerleri	Heva ve Heves Askerleri
İhlas	Haset
Hüşu	Tekebbür
Yakîn	Ücub
Hudû	Tecebbür
Marifet	Mekir
Hidâyet	Gil
Verâ	Hıkd
Takvâ	Gurur
Teslim	Vesvese
Ridâ	Emrullaha muhalefet

Zikrin Askerleri	İblisin Askerleri
Hayâ	Zulüm
Muhabbet	Hayâ
Îsâr	Küfür
Hüsnü's-sohbe	Terk-i rücu-ı illallah
Tevekkül	Bu'z
Terk-i cefâ	Nifâk
Tevâzû	Kudretullahta şek
Vefâ	Emrullahu muhâlefet
Tevbe	Sünen-i Resule muhâlefet
İhtirâz ani'ş-şehvâti	----- ¹³

Müellif yukarıdaki temsili aktardıktan sonra “İnsanlara ufuklarda ve kendi nefislerinde âyetlerimizi göstereceğiz.”¹⁴ âyetini vermiştir. Allah’ın gökleri, yerleri, her nesneyi ve insanı yedi tavır üzerine yarattığını “*ve halaknâkum efvârâ*” âyetini delil göstererek ifade etmiştir. Müellifin Halvetî olduğuna işaret eden bölümlerden birisi de burasıdır. Efvâr-ı seb’a, Halvetîlikte seyr ü sülûk usûlü olarak müridlere telkin edilmektedir. Nefsin yedi makâmı, her makâma ait yedi farklı zikirle geçilmektedir¹⁵. Halvetiyye tarikatı, nefis terbiyesini esas alan tarikatlardan birisidir. Bu tarikata

¹³ Onuncu alem zikredilmemiştir.

¹⁴ Fussilet 41/53

¹⁵ Sâdık Vicdânî, Yayına Hazırlayan: Doç Dr. İrfan Gündüz, **Tomâr-ı Turûk-ı Âliyye**, 1995, Enderun Kitabevi, s. 184,185,

mensup şeyhler, sâlikin manevî yolculukta nefis mertebeleri ile ilgili ihtiyaç duyduğu hususları açıklamak üzere etvâr-ı seb‘a adıyla onlarca eser kaleme almışlardır¹⁶.

Aşağıda verilen cetvel “etvâr-ı seb‘ayı detaylı olarak anlatmaktadır¹⁷.

Nefsin Makamları	Emmâre	Levvâme	Mülhimme	Mutmainne	Râziye	Marziyye	Kâmile
Seyrin Çeşiti	illallah	alallah	billah	anillah	fillah	me’allah	lillah
Âlemler	Şehâdet	Misâl	Ervâh	Ceberrût	Lâhut	Nâsut	Hakikat
Haller	Zevk	Şevk	Aşk	Vuslat	Hayret	Fenâ fi’l-fenâ	Bi’l-bekâ
Terakki Noktası	Sadr	Kalb	Ruh	Sır	Sırru’s-sır	Hafî	Ahfâ
Vâridât	Şeriat	Tarikat	Hakikat	Marifet	Velâyet	Sıddıkiyyet	Gurbet
Müşâhadeler	Tevhîd-i ef’âl	Tevhîd-i sıfat	Tevhîd-i zât	Cem	Hazretü’l-cem	Cem ‘ü’l-cem	Ahadiyyetü’l-cem
İsimler	Lâ ilâhe illallah	Allah	Hû	Hakk	Hayy	Kayyûm	Kahhâr
Nurların Rengi	Mavi	Sarı	Kırmızı	Siyah	Yeşil	Beyaz	Renksizlik

Eserde tasavvufla ilgili tartışmalı konulara doğrudan girilmediği ve ihtiyatlı davranıldığı görülmektedir. Eserin, Arapça bilmeyen ve belli bir bilgi seviyesinin altındaki halka hitaben yazıldığını biliyoruz. Zira müellif, Arapça bilmeyen halkın eserden istifade etmesini amaçladığını ifade etmektedir (4a). Müellif, bu yüzden hem tepki çekmemek hem de halkın konuları daha kolay anlayabilmesi için derin tasavvufi konulara girmemiş olabilir.

1.5. Eserde Geçen Âyetler

Eserde değişik yerlerde 117 âyet geçmektedir. Âyetlerden 55’inin anlamı verilirken 62’sinin anlamı verilmemiştir. İki âyette istinsah hatası görülmüştür (98a/5, 108b/5).

¹⁶ Doç. Dr.Ramazan Muslu, **Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi**, Sakarya Ü. İlahiyat Fakültesi yıl: 8 [2007], sayı: 18, s. 43-63.

¹⁷ Sâdık Vicdânî, a. e., s. 185

Anlamı verilen âyetler şunlardır; En'âm 6/103 (8a), Hud 11/18 (11a), Kevser 108/1 (11b), Gâfir 40/78 (12b), Âl-i İmrân 3/110 (13b), Nisâ 4/58 (15a), A'râf 7/99 (16a), Yûsuf 12/87 (16a), A'râf 7/180 (18b), A'râf 7/201 (19a), Şems 91/9-101 (9b), Bakara 2/257 (21a), Hicr 15/9 (22a), Şu'arâ 26/88-89 (23b), Fetih 48/4 (24a), Mücâdele 58/11 (24b), Fecr 89/27-28 (25a), Mâide 5/35 (25b), Bakara 2 /152 (31b), Ankebût 29/45 (32b), Mâide 5/2 (35a), Mü'minûn 23/1 (38b), Mâide 5/6 (44b), İsrâ 17/84 (49b), Alak 96/19 (67a), Fussilet 41/33 (53b), Ahzâb 33/72 (55a), Nûr 24/63 (59a), Yûnus 10/10 (60b), Nahl 16/98 (61a), Hicr 15/42 (64a), Hâkka 69/17 (66a), Yûsuf 12/100 (68b), A'lâ 87/1 (69a), İsrâ 17/44 (69b), Ankebût 29/69 (70b), Zümer 39/73 (73a), Mü'minûn 23/1-2 (74a), Mâide 46/27 (75a), Beyyine 98/5 (75a), Mâ'ûn 107/4-5 (75b), Kasas 28/71 (79a), Kasas 28/72 (79b), Zümer 39/42 (92a), Nuh 71/10-11 (98a), Gâfir 40/60 (98b), En'âm 6/160 (103b), Zilzal 99/7 (112a), Yûnus 10/24 (122a), Kamer 54/55 (125b), Hud 11/113 (130a), Fussilet 41/53 (135b), İsrâ 17/85 (137b), Enbiyâ 21/83 (145b), Şûrâ 42/26 (147b), Yasin 36/59 (153a)

Anlamı verilmeyen âyetler şunlardır; A'raf 7/29 (2b), Şûrâ 42/7 (5b), Bakara 2/195 (6b), Kıyâmet 75/22-23 (7b), Tevbe 9/96 (8b), Zümer 39/7 (8b), Gâfir 40/46 (8b), İbrâhim 14/27 (9a), Duhan 44/56 (9a), Âl-i İmran 3/169 (10a), Mü'minûn 23/16 (10b), İsrâ 17/13 (11a), Araf 7/8 (11b), Bakara 2/171 (15b), A'râf 7/143 (22a), Lokmân 31/22 (22b), Zümer 39/67 (22b), Ra'd 13/11 (23b), Zâriyât 51/17 (26b), Hud 11/56 (27a), Furkân 25/67 (27a), Haşir 59/23 (31a), Furkân 25/43 (33a), İnsân 76/21 (33b), Nahl 16/97 (33b), Hud 11/16 (37b), Nûr 24/61 (43a), Âl-i İmrân 3/133 (55a), Tûr 52/48 (60b), İsrâ 17/1 (61a), Nuh 71/26 (63a), En'âm 6/59 (66b), A'râf 7/206 (67b), Hac 22/77 (68a), Bakara 2/34 (68b), Vâkıa 56/74 (68b), Haşr 59/23 (72a), Ra'd 13/23-24 (73a), Yâsin 36/58 (73a), Mü'minûn 23/1-2 (74a), Enbiyâ 21/87 (81a), Enbiyâ 21/88 (81b), Nûr 24/56 (103b), Âl-i İmrân 3/180 (104a), Tevbe 9/36 (107b), Haşir 59/2 (108b), Kasas 28/83 (114a), Ankebût 29/69 (114a), Âl-i İmrân 3/169 (114b), Şuarâ 26/89 (114b), Nisâ 4/23 (121a), Nisâ 4/23 (121a), Mücâdele 58/11 (128b), Nuh 71/14 (136a), Sâffât 37/86 (148a), Bakara 2/18 (150a), Yasin 36/53 (150a), Hadîd 57/4 (150b), Âl-i İmrân 3/190 (152b), Ra'd 13/3-4 (152b), İbrâhim 14/27 (155a), A'râf 7/43 (155a).

Müellif bazı yerlerde âyetleri meâlen vermek yerine küçük açıklamalar yapmıştır:

“rabbehū ennī messeniye’đ-đurru ve ente er-ḥamu’r-rāḥimīn” (Enbiyā 21/83).

Âyetin günümüz Türkçesinde meâli: “Eyyub'u da (an). Hani Rabbine: -Başıma bu dert geldi. Sen, merhametlilerin en merhametlisisin- diye niyaz etmişti.” şeklindedir. Müellif bu âyeti “Yā Rabbi bana zarar yitişdi, ya’nī senüñ ni‘metüñ-le libās-ı evliyā-y-ile mültezidüm şimdiki hâlde ol ni‘met benden gideyorur kırdlar gitmege başladı sen **erḥamu’r-rāḥimīn**’sin” (145b) şeklinde izah etmiştir.

“kul küllün ya ‘melu ‘alā şākiletihī” (İsrâ 17/84) âyetinin meâli şu şekildedir: “De ki: Herkes, kendi mizaç ve meşrebine göre iş yapar.” Müellif, mizaç ve meşrebe göre yapılan amelin nasıl olduğunu izah etmiştir: “Yā Muhammed her kişinüñ ‘ameli niyyete göredür eger niyyeti dürüst iderse ‘amelden şevāb eline girür eger niyyet dürüst itmezse ‘amelden fāide itmez.” (49b)

innemā meşelu ‘ l-ḥayāti’đ-dünyā kemāin enzelnāhu mine’s-semāi (Yūnus 10/24) âyeti şu şekilde açıklanmıştır: “Dünyānuñ meşeli şol yağmur meşeline beñzer ki gökden indürürüz anıñ-la otlar, taḥıllar ḥattā yiryüzi müzeyyen olur, ekin işleri görürler götürürüz diyu zan iderler, nāgāh ya gice içinde ya gündüzde bizüm ‘azābımız gelür ol ekinleri hiç yaradılmamış gibi helāk ider, hemçün dünyā ekinler gibi zevāldedir.” (122a)

Aşağıdaki tabloda eserde geçen âyetlerin günümüz Türkçesine göre meâlleri ve müellifin verdiği meâller bir arada verilmiştir.

Âyet no	Âyet metni	Yazarın meali	Günümüz Türkçesi
A’raf 7/29 (2b)	<i>kemā bede’ekum teūdūne</i>		Sizi başlangıçta yarattığı gibi (yine O’na) döneceksiniz.
Şûrâ 42/7 (5b)	“ <i>ferīḳun fi’l-cenneti ve ferīḳun fi’s-sa’īr</i> ”.		Bir grup cennette bir grup ise cehennemdedir.
Bakara	“ <i>innallāhe yuḥibbū’l-</i>		Şüphesiz Allāh iyilik

2/195 (6b)	<i>muḥsinīn</i>		edenleri sever.
Kıyâmet 75/22-23 (7b)	<i>vücūhun yevme izin nāḍiratün ilā rabbihā nāziretün</i>		O gün birtakım yüzler aydındır. Rablerine bakarlar.
En'âm 6/103 (8a)	<i>lā tudrikuhu 'l-ebṣār</i>	Allâhı gözler idrâk itmez	Gözler O'nu göremez.
Tevbe 9/96, Zümer 39/7 (8b)	<i>innallāhe lā yardā li- 'ibādihī 'l-kūfra</i>		(Her iki surede geçen iki âyet birlikte verilmiştir, bu şekliyle âyetin anlamı şu şekildedir:) Muhakkak ki Allâh kulları için küfre razı olmaz.
Gâfir 40/46 (8b)	<i>en-nāru yu'radūne 'aleyhā ğuduvven ve 'aşıyyā</i>		Onlar sabah akşam o ateşe sokulurlar.
İbrâhim 14/27 (9a)	<i>“yuṣebbitullāhullezīne āmenū bi'l-ḳavli eṣ- ṣābiti fi'l-ḥayāti'd- dünyā”</i>		Allâh iman edenleri hem dünya hayatında hem de ahirette sabit bir sözle sağlamlaştırır.
Duhan 44/56 (9a)	<i>lā yezūküne fihe'l- mevte ille'l-mevtete'l ülā“</i>		Orada ilk ölümden başka bir ölüm tatmazlar.
Âl-i İmran 3/169 (10a)	<i>bel aḥyāun 'inde rabbihim yurzeḳüne</i>		Bilakis onlar diridirler; Rableri yanında rızıklara mazhar olmaktadırlar.
Mü'min ûn 23/16 (10b)	<i>ṣümme innukum yevme'l-ḳiyāmeti tüb'aṣūn”</i>		Sonra yine muhakkak siz kıyamet gününde (tekrar) diriltileceksiniz.
İsrâ 17/13 (11a)	<i>“ve nuḥricü lehū yevme'l-ḳiyāmeti kitāben yelḳāhu menṣūran”</i>		Kıyamet günü kendisine, açılmış olarak karşılaşacağı bir kitap çıkaracağız.
Hud 11/18 (11a)	<i>“hāulāillezīne kezebū 'alā rabbihim elā la'netullāhi 'ale'z-</i>	Bu münâfıklar anlardır ki tañrılarını dünyâda yalanladılar, āgâh oluñ ki	İşte bunlar Rablerine karşı yalan söyleyenlerdir, diyecekler. Bilin ki, Allâh'ın

	<i>zālimīn</i>	Allāhuñ la'neti zālimler üzerinedür.	lâneti zalimlerin üzerinedir!
Kevser 108/1 (11b)	<i>innā a'taynā ke'l-kevs̄er</i>	Yā Muḥammed saña kevşeri biz virdük.	(Resûlum!) Kuşkusuz biz sana Kevser'i verdik.
Araf 7/8 (11b)	<i>ve'l-veznu yevme izini'l-ḥaḳḳu</i>		O gün tartı haktır.
Gâfir 40/78 (12b)	<i>minhum men ḳaşaşnā 'aleyke ve minhum men lem naḳşuş</i>	Yā Muḥammed peygamberleriñ saña bazısın ḳışşa itdük ba'zısın ḳışşa itmedük.	Onlardan sana kıssalarını anlattığımız kimseler de var, durumlarını sana bildirmediğimiz kimseler de var.
Âl-i İmrân 3/110 (13b)	<i>küntüm ḥayra ümmetin</i>	Ümmetiñ ḥayırlusı siz olduñuz	Siz en hayırlı ümmetsiniz
Nisâ 4/58 (15a)	<i>innallāhe ye'murukum en tü'eddü'l-emānāti ilā ehlihā</i>	Allāh Te'ālā size emr ider ki emānetleri ehline viresiz	Allāh size, mutlaka emanetleri ehli olanlara vermenizi emreder.
Bakara 2/171 (15b)	<i>şummun bukmun 'umyun fehüm lā ya ḳilūn</i>		Onlar sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Bu sebeple düşünmezler.
A'râf 7/99 (16a)	<i>lā ye'menu mekrallāhi ille'l-ḳavmü'l ḥāsirūn</i>	Allāhuñ mekrinden ḳorķusuz olmaz illā kâfirler (16a)	Fakat ziyana uğrayan topluluktan başkası, Allāh'ın (böyle) mühlet vermesinden emin olamaz.
Yûsuf 12/87 (16a)	<i>lā yey'esu min ravḥillāhi ille'l-ḳavmü'l kâfirūn</i>	Allāhuñ rahmetinden nevmîd olmaz illā kâfirler.	Çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allāh'ın rahmetinden ümit kesmez.
A'râf 7/180 (18b)	<i>Velillāhi'l-esmāü'l-ḥüsnā fed'ūhu bihā</i>	Allāhuñ esmā-i ḥüsnası vardır, anuñ-la dileñ	En güzel isimler Allāh'ındır. O halde O'na o güzel isimlerle duâ edin.
A'râf 7/201 (19a)	<i>innellezīne'tteḳav izā messehum ḫā'ifun mine'ş-şeyḫāni</i>	Şol ḳullarım ki muttakīlerdür, ḳaçan anları ḫāif-i şeyḫān mess	Takvâya erenler var ya, onlara şeytan tarafından bir vesvese dokunduğunda (Allāh'ın emir ve

	<i>tezekkerū fe-izāhūm mubşirūn</i>	itse benim zıkrım iderler, ḥaṭā itdükleri yiri görürler	yasaklarını) hatırlayıp hemen gerçeği görürler.
Şems 91/9-101 (9b)	<i>ḳad eflāḥa men zekkāhā ve ḳad ḥābe men dessāhā</i>	Taḥḳīḳ, felāḥ buldı nefsini ṭāhir iden ve ziyankār oldu nefsi mülevveş iden.	Nefsini kötülüklerden arındıran kurtuluşa ermiştir, Onu kötülöklere gömen de ziyan etmiştir.
Bakara 2/257 (21a)	<i>Allāhu veliyyū 'l-lezīne āmenū yuḥricuhum mine 'z-zulumāti ile 'n- nūr</i>	Allāh Te'ālā mü'min kullarının velīsidür, zulumātdan anları nūra çıkarrur	Allāh, inananların dostudur, onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır.
A'rāf 7/143 (22a)	<i>felemmā tecellā rabbuhu li'l-cebeli ce'alehu dekken ve ḥarra Mūsā şāiḳan</i>		Rabbi dağa tecelli edince onu darmadağın ediverdi. Musa da baygın düştü.
Hicr 15/9 (22a)	<i>innā naḥnu nezzelna 'z- zıkra ve innā lehū leḥāfizūn</i>	Zıkrı biz indürürüz, hem biz ḥıfz iderüz	Kur an'ı kesinlikle biz indirdik; elbette onu yine biz koruyacağız.
Lokmān 31/22 (22b)	<i>ve men yuslim vechehū ilallāhi ve hüve muḥsinun feḳad istemseke bi'l-'urveti'l- vuşḳā</i>		Kim iyilik yaparak kendini Allāh'a teslim ederse, şüphesiz en sağlam kulpa tutunmuştur.
Zümer 39/67 (22b)	<i>vemā ḳaderullāhe ḥaḳḳa ḳadrihi ve'l-arḑu cemī'an ḳabḑatuhū</i>		Onlar Allāh'ı hakkıyla tanıyıp bilemediler. Kıyamet günü bütün yeryüzü O'nun tasarrufundadır.
Ra'd 13/11 (23b)	<i>innallāhe lā yuğayyiru mā bi-ḳavmin ḥattā yuğayyirū mā bi- enfusihim</i>		Şüphesiz ki bir kavim kendi durumunu değiştirmedikçe Allāh onların durumunu değiştirmez.
Şu'arā 26/88-89 (23b)	<i>yevme lā yenfe'u mālun velā benūne illā men eta-llāhe bi-ḳalbin selīm'</i>	Ḳıyāmet güninde māl ve evlād menfa'at itmez, illā şol kişi aşşı ider ki Ḥazrete ḳalb-i selīm-ile gele	O gün, ne mal fayda verir ne de evlāt. Ancak Allāh'a kalb- i selīm (temiz bir kalp) ile gelenler (o günde fayda bulur).

Fetih 48/4 (24a)	<i>hüvellezî enzele 's- sekînete fî kulûbi' l- mü'minîne li-yezdādū îmānen ma'a îmānihim</i>	Yâ Muhammed senüñ Rabbüñ bir pâdişâhdur ki mü'minlerüñ kulübına sekîne indirür tâ ki îmānları var-iken dağı ziyāde ola	İmanlarını bir kat daha arttırsınlar diye müminlerin kalplerine güven indiren O'dur.
Mücâdele 58/11 (24b)	<i>vellezîne ütu'l-'ilme deracâtin</i>	Şol kimesneler ki 'ilm verilmişdür, onların- için derecât vardır	Allâh sizden inananları ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltsin.
Fecr 89/27-28 (25a)	<i>yâ eyyetühe'n -nefsü'l- muţma'innetu, irci'î ilâ rabbiki râğiyeten marđiyeten</i>	Ey nefis -ki aña şems-i yağın tülü'itse muţma'in olur, müstağim тұrur- Rabbüne rücü'it.	Ey huzura kavuşmuş insan! Sen O'ndan hoşnut, O da senden hoşnut olarak Rabbine dön.
Mâide 5/35 (25b)	<i>Yâ eyyühellezîne âmenu't-tağullâhe vebteğü ileyhi'l- vesîlete</i>	Ey benim mü'min kullarım Allâha tağvâ idiñ, vesîle taleb idin	Ey iman edenler! Allâh'tan korkun. O'na yaklaşmaya yol arayın.
Zâriyât 51/17 (26b)	<i>kanü kalîlen mine'l- leyli mâ yehce'ün</i>		Geceleri pek az uyurlardı.
Hud 11/56 (27a)	<i>inne rabbî 'alâ şırâtin mustağimin</i>		Şüphesiz Rabbim dosdoğru bir yol üzerindedir.
Furkân 25/67 (27a)	<i>vellezîne izâ enfekū lem yusrifū velem yağturū ve kâne beyne zâlike kavāmen</i>		Onlar harcadıklarında ne israf ne de cimrilik edenlerdir. Onların harcamaları bu ikisi arasında dengeli bir harcamadır.
Haşir 59/23 (31a)	<i>Mâ ce'alallâhu lireculin min kalbeyni fî cevfihi</i>		Allâh hiçbir adamın içine iki kalp koymamıştır.
Bakara 2 /152 (31b)	<i>fe'zğürünî ezğurkum</i>	Beni zikir idüñ ki ben dağı sizi zikr idem	Öyle ise siz beni (ibâdetle) anın ki ben de sizi anayım
Ankebût 29/45 (32b)	<i>vele zikrullâhi ekberu</i>	Allâhuñ zikri cemî'-i 'amellerden yücedür, uludur	Allâh'ı anmak elbette (ibâdetlerin) en büyüğüdür.
Furkân 25/43	<i>Eraeyte men itteğaze</i>		Kendi nefsinin arzusunu kendisine ilâh edineni

(33a)	<i>ilāhehū hevāhu</i>		gördün mü?
İnsân 76/21 (33b)	<i>ve saķāhum rabbuhum şarāben ŧahūran</i>		Rableri onlara tertemiz bir içecek içirecektir.
Nahl 16/97 (33b)	<i>fe lenuħiyennehū ħayāten ŧayyibeten</i>		Elbette ona hoş bir hayat yaşatacağız.
Mâide 5/2(35a)	<i>ve te'āvenū 'ale'l-birri ve't-taķvā</i>	Yardımlaşñ taķvā (2) üzerine	İyilik ve taķvā (Allāh'a karşı gelmekten sakınma) üzere yardımlaşın.
Hud 11/16 (37b)	<i>ulāikellezīne leyse lehum fi'l-āħireti ille'n-nāru ve ħabiħa mā şana 'ū</i>		İşte onlar, ahirette kendileri için ateşten başka hiçbir şeyleri olmayan kimselerdir; (dünyada) yaptıkları da boşa gitmiştir.
Mü'min ûn 23/1 (38b)	<i>ķad eflaħa'l mü'minūn</i>	Taħķīķ mü'minler ħalāş buldılar	Gerçekten müminler kurtuluşa ermiştir
Nūr 24/61 (43a)	<i>fe izā daħaltüm buyūten fesellimū 'alā enfusikum</i>		Evlerinize girdiğiniz zaman birbirinize selam verin.
Mâide 5/6 (44b)	<i>yā eyyühellezīne āmenū izā ķumtum ile'ş- şalāti</i>	Ey benüm mü'min ķullarım kaçan namāza durmaķ dileseñüz dört ā'zāyı yuñ	Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalktığınız zaman yüzlerinizi, dirseklerinize kadar ellerinizi, başlarınızı meshedip, topuklara kadar ayaklarınızı yıkayın.
İsrā 17/84 (49b)	<i>Ķul küllün ya'melu 'alā şāķiletihī</i>	Yā Muħammed her kişinūñ 'ameli niyyete göredür eger niyyeti dürüst iderse 'amelden şevāb eline girür eger niyyet dürüst itmezse 'amelden fāide itmez.	De ki: Herkes, kendi mizaç ve meşrebine göre iş yapar.
Fussilet 41/33 (53b)	<i>Ve men āhsenu ķavlen bi-men de'ā ilallāh</i>	Allāhi ķıģıranuñ sözinden yigrek söz yoķdur	(İnsanları) Allāh'a çağırın, iyi iş yapan ve "Ben müslümanlardanım" diyenden kimin sözü daha güzeldir?
Ahzāb 33/72 (55a)	<i>innā arağne'l-emānete</i>	Teklifāt-ı şer'iyeyi biz yirlere göklere 'arż itdük ķabül itmediler, benī	Biz emaneti, göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler,

		âdem ab�l itdi	(sorumluluğundan) korktular.
�l-i İmr�n 3/133 (55a)	<i>ve s�ri� il� mağfiretin min rabbikum ve cennetin</i>		Rabbimizin bağısına, genişliği göklerle yer arası kadar olan All�h'a karşı gelmekten sakınanlar iin hazırlanmış bulunan cennete koşun.
N�r 24/63 (59a)	<i>fel yağzirillez�ne yuğ�lif�ne 'an emrihi en tuşibehum fitnetun ev yuşibehum 'az�bun elim</i>	Sakınsın şol kişiler ki Res�l�n emrine miğ�lefet iderler anlara fitne yitişmekden yağuzulu 'az�b gelmekden	Bu sebeple, onun emrine aykırı davrananlar, başlarına bir bel� gelmesinden veya kendilerine ok elemli bir azap isabet etmesinden sakınsınlar.
T�r 52/48 (60b)	<i>fesebbih bi-amdi rabbike ine teķumu</i>		Kalktığında Rabbini hamd ile tesbih et.
Y�nus 10/10 (60b)	<i>da'v�hum fia sub�nekall�h�mme</i>	Mel�ikeler�n du'aları sub�nekall�h�mme'dir	Onların oradaki duası: "All�h'ım! Seni noksan sıfatlardan tenzih ederiz!" (sözleridir).
İsr� 17/1 (61a)	<i>sub�nellezi' esr�</i>		Bir gece, kendisine �yetlerimizden bir kısmını gösterelim diye (Muhammed) kulunu Mescid-i Har�m'dan, evresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aks�'ya götüren All�h noksan sıfatlardan münezzehtir.
Nahl 16/98 (61a)	<i>ve iz� kara'te'l- Kur'�ne festa 'iz bill�h mine'ř-şeyt�ni' r- racim</i>	aan ur'�n okusaň All�ha řıęın, řeyt�n-ı racimden	Kur'�n okuduğun zaman o kovulmuş şeytandan All�h'a sığın!
Nuh 71/26 (63a)	<i>rabbi l� tezar 'ale'l-arđı mine'l-k�firine deyy�ran</i>		Nuh: "Rabbim! dedi, yeryüzünde k�firlerden hi kimseyi bırakma!"
Hicr 15/42 (64a)	<i>inne 'ib�di leyse leke 'aleyhim sult�nun</i>	Y� İblis benim ullarım üzerine senün �km�n yoğdur.	şüphesiz kullarım üzerinde senin bir hakimiyetin yoktur.

Hâkka 69/17 (66a)	<i>ve yaħmilu ‘arše rabbike fevķahum yevmeizin ŗemānietun</i>	Yâ Muħammed senüñ Rabüñüñ ‘arşını ķıyâmetde sekkiz ferişte götürür.	O gün Rabbinin arşını, bunların da üstünde sekiz (melek) yüklenir.
En’âm 6/59 (66b)	<i>ve ‘indehu mefâtiħu- l ğaybi lâ ya ‘lemuhâ illâ huve</i>		Gaybın anahtarları Allâh'ın yanındadır; onları O'ndan başkası bilmez.
Alak 96/19 (67a)	<i>vescud vaķtarib</i>	Secde idüñ baña yakın oluñ	Allâh'a secde et ve yaklaş!
A’râf 7/206 (67b)	<i>ve yusebbihühühü velehü yescüdün</i>		O'nu tesbih eder ve yalnız O'na secde ederler.
Hac 22/77 (68a)	<i>yâ eyyühellezîne âmenu ‘rke ‘ü ve ‘s cudü</i>		Ey iman edenler! Rükû edin; secdeye kapanın.
Bakara 2/34 (68b)	<i>uscudü li-Ādeme</i>		Ādem'e secde edin
Yûsuf 12/100 (68b)	<i>ve ħarrü lehü süccedâ</i>	ve Yûsufuñ ħardaşları Yûsufa secde itdiler	ve hepsi onun için secdeye kapandılar.
Vâkıa 56/74 (68b)	<i>fesebbih b’ismi rabbike ‘l- aźim</i>		Öyleyse büyük rabbinin adını tesbih et.
A’lâ 87/1 (69a)	<i>Sebbih ismi rabbike ‘l- a ‘lâ</i>		Yüce Rabbinin adını tesbih et.
İsrâ 17/44 (69b)	<i>ve in min şey’in illâ yüsebbihü biħamdihî</i>	Hiç yaratılmış yokdur illâ tesbîħdedür	Her şey onu hamd ile tesbih eder.
Ankebût 29/69 (70b)	<i>vellezîne cāhedü fīnâ lenehdiyennehum subulenâ</i>	Şol mü’minler ki bizden yaña mücāhede iderler, sa’y-ı cemîl iderler elbette biz anlara yolumuzı ħulağuzlaruz, ya’nî hidâyet iderüz.	Ama bizim uğrumuzda cihad edenleri elbette kendi yollarımıza eriştireceğiz.
Haşr 59/23 (72a)	<i>El-melikü ‘l- Kuddü sü ‘s-selâmü ‘l- mü ‘min</i>		O mülkün gerçek sahibi, kutsal (her türlü eksiklikten uzak), barış ve esenliğin kaynağı
Zümer 39/73 (73a)	<i>ve ķâle lehum ħazenetuhâ selâmun</i>		Selam size! tertemiz geldiniz.

	<i>'aleykum</i>		
Ra'd 13/23-24 (73a)	<i>ve'l-melāiketu yedhulūne 'aleyhim min kulli bābin, selāmun 'aleykum</i>		Melekler de her kapıdan onların yanına varacaklardır. (Melekler:) size selam olsun (derler).
Yâsin 36/58 (73a)	<i>selāmun kavlen min rabbın raḥīm</i>		Onlara merhametli Rabb'in söylediği selam vardır.
Mü'min ûn 23/1- 2 (74a)	<i>ḳad eflaḥe'l- mu'mīnūn, ellezīne hum fī şalātihim ḥāşī'ūn</i>	Taḥḳīk felāḥ buldı ḳurtıldı şol mü'minler ki namāzlarında huşū'-ıla edeb-ile tazḳaru'-ıla ḫururlar	Gerçekten müminler kurtuluşa ermiştir; Onlar ki, namazlarında huşû içindedirler.
Mü'min ûn 23/1- 2 (74a)	<i>Ḳad eflaḥe'l-mu'mīnūn</i>		Gerçekten müminler kurtuluşa ermiştir.
Mâide 46/27 (75a)	<i>innemā yeteḳabbellāhu mine'l-mutteḳīn</i>	Ḥaḳ Te'ālā ḳabul itmez illā muttaḳīlerden ḳabul ider	Allāh ancak takvâ sahiplerinden kabul eder.
Beyyine 98/5 (75a)	<i>ve mā umirū illā liya 'budallāhe muḫlişīn</i>	Mü'minler 'ibādete ihlāşa emr olundılar	Halbuki onlara ancak, dini yalnız O'na has kılarak ve hanifler olarak Allāh'a kulluk etmeleri, namaz kılmaları ve zekât vermeleri emrolunmuştu. Sağlam din de budur.
Mâ'ûn 107/4-5 (75b)	<i>feveylun lil muşallīn ellezīnehum 'an şalātihim</i>	Veylun şol namāz ḳılıcılar ki namāzlarında ḡāfillerdür	Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki, Onlar namazlarını ciddiye almazlar.
Kasas 28/71 (79a)	<i>Eraeytum in ce'alallāhu 'aleykumu'l-leyle sermeden ilā yevmi'l- ḳiyāmeti men ilāhun ḡayrullāhi ye'tīkum bi ḡiyāin</i>	Eger sizūñ Rabbūñüz gicenūñ zulmetini ḳiyāmete degin mü'ebbed ḳılsa andan ḡayri ilāh var mıdır ki size giceyi rüşen idivire	(Resûlüm!) De ki: Düşündünüz mü hiç, eğer Allāh üzerinizde geceyi ta kıyamet gününe kadar aralıksız devam ettirse, Allāh'tan başka size bir ışık getirecek Tanrı kimdir?
Kasas 28/72	<i>Eraeytum in ce'allāhu</i>	Eger sizūñ Rabbūñüz	De ki: Söyleyin bakalım, eğer Allāh üzerinizde

(79b)	<i>'aleykum en-nehāra sermeden ilā yevmi'l- kıyāmeti men ilāhun ğayrullāhi ye'tīkum bi-leylin teskunūne fīhi</i>	kendözi kıyāmete deġin mü'ebbed kılup gıceyi getürmese andan ġayri ilāhuñuz var mıdur ki size gıceyi getürivire rāhat olasız	gündüzü ta kıyamet gününe kadar aralıksız devam ettirse, Allāh'tan başka, istirahat edeceġiniz geceyi size getirecek Tanrı kimdir?
Enbiyā 21/87 (81a)	<i>La ilāhe illā ente subhāneke innī kuntu mine'z-zālimīn</i>		“Senden başka hiçbir Tanrı yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten ben zalimlerden oldum!” diye niyaz etti.
Enbiyā 21/88 (81b)	<i>Festecebnālehū ve necceynāhu mine'l-ġammi ve kezālike nūnci'l-mu'minīn</i>		Bunun üzerine onun duāsını kabul ettik ve onu kederden kurtardık. İşte biz müminleri böyle kurtarız.
Zümer 39/42 (92a)	<i>Allāhu yetevvefe'l-enfüse hīne mevtihā velletī lem temut fī menāmihā</i>	Haġ Te'ālā kabz ider nefsleri öldüġi vaġt daġı uyuduġu vaġt	Allāh, ölenin ölüm zamanı gelince, ölmeyenin de uykusunda iken canlarını alır
Nuh 71/10-11 (98a)	<i>istaġfirū rabbekum innehū kāne ġaffāren yursili's-semāe 'aleykum</i>	Rabbüñüze istıġfār idüñ zīra ġaffār dur tā ki sizüñ üzerüñize yağmur viribeye	Rabbinizden maġfıret dileyin; çünkü O çok baġışlayıcıdır. (Maġfıret dileyin ki,) üzerinize gökten bol bol yağmur indirsın.
Ġāfir 40/60 (98b)	<i>ud'ünī estecib lekum</i>	Dileyicek benden dileñ ġācetiñüz kabül ideyin	Bana duā edin, kabul edeyim.
En'ām 6/160 (103b)	<i>men cāe bi'l-ġaseneti felehū 'aşru emşālihā</i>	Bir kimesne bir ġasene virilür, bes her günü on gün yirine tururdu	Kim (Allāh huzuruna) iyilikle gelirse ona getirdiġinin on katı vardır.
Nūr 24/56 (103b)	<i>ve ātü'z-zekāte</i>		Zekātı verin
Āl-i İmrān 3/180 (104a)	<i>seyuṭavveķūñe mā baġilū bihī yevme'l-kıyāmeti</i>		Cimrilik ettikleri şey de kıyamet gününde boyunlarına dolanacaktır.
Tevbe 9/36 (107b)	<i>veķātılū el-müşrikīne kāffeten</i>		ve müşrikler nasıl sizinle topyekün savaşıyorlarsa siz de onlara karşı topyekün

			savaşın.
Haşır 59/2 (108b)	<i>fa'tebirū yā uli'l-ebśār</i>		Ey akıl sahipleri! İbret alın.
Zilzal 99/7 (112a)	<i>femen ya'mel mişgāle zerratin hayran yarah</i>	Bir kimse zerre ağırı hayr itse bulur	Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu görür.
Kasas 28/83 (114a)	<i>tilke'd-dārū'l-āhireti nec'alühā</i>		İşte ahiret yurdu! Biz onu yeryüzünde böbürlenmeyi ve bozgunculuğu arzulamayan kimselere veririz.
Ankebût 29/69 (114a)	<i>vellezīne cāhedū fīnā lenehdiyennehum subulenā</i>		Ama bizim uğrumuzda cihad edenleri elbette kendi yollarımıza eriştireceğiz.
Âl-i İmrân 3/169 (114b)	<i>Velā taḥsebennellezīne ḳutilū fī sebīlillāhi</i>		Allâh yolunda öldürülenleri sakın ölü sanmayın.
Şuarâ 26/89 (114b)	<i>İllā men etallāhe bi- ḳalbin selīm</i>		Ancak Allâh'a kalb-i selīm (temiz bir kalp) ile gelenler (o günde fayda bulur).
Nisâ 4/23 (121a)	<i>ve en tecme'ū beyne'l- uḥteyn</i>		İki kız kardeşi birden almak da size haram kılındı.
Nisâ 4/23 (121a)	<i>ḥurrimet 'aleykum ümmehātukum</i>		Analarınız size haram kılındı.
Yûnus 10/24 (122a)	<i>innemā meşelu' - l- ḥayāti'd-dünyā kemāin enzelnāhu mine's- semāi</i>	Dünyānuñ meşeli şol yağmur meşeline beñzer ki gökden indürürüz anıñ-la otlar, taḥıllar ḥattā yiryüzi müzeyyen olur, ekin isleri görürler götürürüz diyu zan iderler, nāgāh ya gice içinde ya gündüzde bizüm 'azābımız gelür ol ekinleri hiç yaradılmamış gibi helāk ider, hemçün dünyā	Dünya hayatının durumu, gökten indirdiğimiz bir su gibidir ki...

		ekinler gibi zevâldedir,	
Kamer 54/55 (125b)	<i>ff maḳ‘adi şıdḳin ‘inde melikin muktedir</i>	Girçekler, şādıklar oturacak yirdedir, Mālik-i Muktedir ḳatındadır	Güçlü ve Yüce Allâh'ın huzurunda hak meclisindedirler.
Mücâdele 58/11 (128b)	<i>ellezîne ūtu ‘l-‘ilme derecâtin’</i>		Allâh sizden inananları ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltsin.
Hud 11/113 (130a)	<i>velâ terkenū ile ‘l-lezîne zalemū fetemessekumu ‘n-nāru</i>	Meyl itme şunlara ki zulm iderle tâ ki sizi cehennem mes itmeye	Zulmedenlere meyletmeyin; sonra size ateş dokunur (cehennemde yanarsınız).
Fussilet 41/53 (135b)	<i>senurîhim âyâtinâ fi ‘l- âfâḳi ve ff enfüsühim</i>	Biz birdüğümüze delîlümüzi benî âdeme semāvâtda daḳı gösterürüz, kendü nefslerinde daḳı gösterürüz.	İnsanlara ufuklarda ve kendi nefslerinde âyetlerimizi göstereceğiz.
Nuh 71/14 (136a)	<i>ve ḫalaḳnâkum eṭvâra</i>		Oysa, sizi türlü merhalelerden geçirerek O yaratmıştır.
İsrâ 17/85 (137b)	<i>yes ‘elüneke ‘ani ‘r-rūḫi ḳuli ‘r-rūhu min emri rabbi</i>	Yâ Muḫammed saña rūḫdan şorarlar, eyit ki: - Rūḫ rabbümüñ buyruḳlarından bir buyruḳdur	Sana ruh hakkında soru sorarlar. De ki: Ruh, Rabbimin emrindedir.
Enbiyâ 21/83 (145b)	<i>rabbhū ennî messeniye ‘d-ḳurru ve ente er-ḫamu ‘r-râḫimîn</i>	Yâ Rabbi bana zarar yitişdi, ya ‘nî senüñ ni‘metüñ-le libâs-ı evliyâ-y-ile mültezidüm şimdiki hâlde ol ni‘met benden gideyorur ḳurdlar gıtmege başladı sen er- ḫamu ‘r-râḫimîn sin	Eyyub'u da (an). Hani Rabbine: "Başıma bu dert geldi. Sen, merhametlilerin en merhametlisisin" diye niyaz etmişti.

Şûrâ 42/26 (147b)	<i>ve'l-kâfirüne lehum 'azâbun şedîdun</i>	Kâfirler-içün ıatı 'azâb vardur	Kâfirlere gelince, onlara da çetin bir azap vardır.
Sâffât 37/86 (148a)	<i>eifken âlihетен dûnallâhi turîdûne</i>		Allâh'tan başka bir takım uydurma ilâhlar mı istiyorsunuz?
Bakara 2/18 (150a)	<i>şummun bukmun 'umyun,</i>		Onlar sağırklar, dilsizler ve körlerdir.
Yasin 36/53 (150a)	<i>ledeynâ muḥḍarûn</i>		Huzurumuzda hazır bulunurlar.
Hadîd 57/4 (150b)	<i>ve hüve ma'akum eyne mâ kuntum</i>		Nerede olsanız, O sizinle beraberdur.
Yasin 36/59 (153a)	<i>ve'm-tâzü'l-yevme eyyühe'l-mücrimûn</i>	Ey mücrimler seçilûn bu gün ebrâr arasından çıkûn	Ayrılın bir tarafa bugün, ey günahkârlar.
Âl-i İmrân 3/190 (152b)	<i>inne fî ḥalkı's-semâvâti ve'l-ardi va'ḥtilâfi'l- leyli ve'n-nehâri</i>		Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde aklıselim sahipleri için gerçekten açık ibretler vardır.
Ra'd 13/3-4 (152b)	<i>li-ḳavmin yetefekkerüne, li- ḳavmin ya'ḳilûn</i>		Düşünen bir toplum için, akılını kullanan bir kavim için
İbrâhim 14/27 (155a)	<i>yuşebbitullâhü'l-lezîne âmenu bi'l-ḳavli's- şâbiti fî'l-ḥayâti' d- dünyâ ve fî'l-âḥireti</i>		Allâh Teâlâ sağlam sözle iman edenleri hem dünya hayatında hem de ahirette sapasağlam tutar.
A'râf 7/43 (155a)	<i>“ve'l-ḥamdulillâhi'l- lezî hedânâ li-hâzâ, ve mâ kunnâ li-nehtediye lev-lâ en- hedânallâhu</i>		Hidâyetiyle bizi (bu nimete) kavuşturan Allâh'a hamdolsun! Allâh bizi doğru yola iletmeseydi kendiliğimize doğru yolu bulacak değildik.

1.6. Eserde Geçen Hadisler

Eserde 300 hadis zikredilmektedir. 178 hadisin Arapça metinleri yazılmış, kitabın uzayacağı gerekçe gösterilerek (1a) geri kalan 122 hadisin sadece anlamları verilmiş, Arapça metinleri verilmemiştir.

Bazı hadislerin Arapça metni tam olarak verilmemiş, hadisin başlangıç kısmı verildikten sonra metnin sonunda ilâ âhir denmiştir: 6b,11a, 105a.

Bazı hadisler, Arapça metinleri verilmeden doğrudan Türkçe anlamları aktarılarak zikredilmiştir: 27a, 107a, 116a/9.

Hadislerin anlamları bazı yerlerde verilmiş (32b, 33a, 35a, 36b, 44a), bazı yerlerde anlam verilmeden geçilmiştir: 35b, 40a, 46a, 57a.

Hadislerde harf ve hareketlerin yanlış yazılmasından kaynaklanan istinsah hatalarına sıklıkla rastlanmaktadır: 95a/9, 98b/6, 101a/8, 101a/11, 103b/10, 112b/10, 114b/9, 115b/3, 116a/1, 116a/6, 128a/2, 129a/3.

1.7. Eserde Geçen Hikâye ve Menkıbeler

Eserde 56 hikâye geçtiği ifade edilmiştir (1a/5), ancak yapılan tetkikte 51 hikaye tespit edilebilmiştir. Müellif, ilgili yerlerde aktardığı menkıbelerle dînî ve tasavvufî konuların daha anlaşılır olmasını sağlamıştır. Çoğunlukla meşhur mutasavvıfların başından geçen ve tasavvufla ilgili eserlerde sıklıkta rastladığımız hikâye ve menkıbeler aktarılmıştır.

	Bölüm	Geçtiği Yer	Başından Geçen	Konusu
1	3.Bölüm	Teslim-i nefis etmek, bütün işlerini Allah'a havale etmek (22b-23a)	Bâyezîd	Sidretü'l-müntehâya çıkan Bâyezîd'in irâde eden değil irâde edilen olmayı talep etmesi

2	3.Bölüm	Teslim-i nefis etmek, bütün işlerini Allah'a havale etmek (23a)	Şeyh Şiblî	Cüneyd'in cennet ile cehennem arasında muhayyer bırakılsa bile tasarruf hakkını Allah'a bırakması
3	3.Bölüm	Az yemenin faziletleri (27b)	Şeyh Şiblî	Yakînin açlık ile elde edilebileceği
4	3.Bölüm	Az yemenin faziletleri (27b)	Belirsiz	Yutmanın çiğnemenen daha az vakit alması nedeniyle et yemek yerine süt içmenin tercih edilmesi
5	3.Bölüm	Az yemenin faziletleri (27b-28a)	İbrahimü'l-hâs	Yeme arzusunun kalbe verdiği zarar
6	3.Bölüm	Az yemenin faziletleri (28a-28b)	İbrahim Şeybânî	Nefsi doyurmanın zararları
7	3.Bölüm	Yaşlılıktaki zaafiyete rağmen kalb ve ruhun zikrullâh ile hayat bulacağı (30a-30b)	Süleyman bin Abdülmelik	Kuvvet-i hayvaniyenin yaşlılıkta azalması nedeniyle Allah ile meşguliyetin daha fazla olacağı
8	3.Bölüm	Besmelenin faziletleri (31a)	Bişr-i Hafî	Besmele yazılı kağıda ihtiram gösterilmesi nedeniyle Allah'ın hidâyet nasip etmesi
9	3.Bölüm	Allah'ı zikrederek elde edilecek nimetler (31b)	Belirsiz	Hasedi terk edip bedene kahrederek samedi zikreden bir kişinin aslana binmesi
10	3.Bölüm	Besmelenin faziletleri (32a)	Belirsiz	Her işinde besmele çeken zâhîde bir kadının münafık kocası ile başından geçenler ve kocasının tevbe etmesi
11	3.Bölüm	Besmelenin faziletleri (32b)	Lokman Hekim	Besmele yazan kağıdın yutulması ile hikmete ulaşılması
12	4. Bölüm	Manevî hallerin tatmadan bilinmeyeceği (34b)	Belirsiz	Cinsi münasebete muktedir olamayan birisinin cimmanın lezzetini sorması
13	4. Bölüm	İhlas (37a)	Süfyân Sevrî	Kur'ân'ı ihlasla okumayan kişinin, ihlasla savaşmayan gazinin ve malını ihlasla tasadduk etmeyen zenginin gideceği yerin cehennem olacağı
14	5. Bölüm	İhlâslı olmak ve riyâyı terk etmenin faziletleri (37b-38a)	Belirsiz	Muhlis kişinin hasenâtını seyyiâtı gibi gizlemesi

15	5. Bölüm	Havas (38a)	Zünnûn-ı Mısıf	Havâsın dört alâmeti; rahatı terk etmek, malını dağıtmak, nefsi zelil olunca sevinmek, halkın övmesi ve yermesi arasında bir farkın bulunmaması
16	5. Bölüm	İhlas (38b-39a)	Şakîk-i Belhî	İhlasın, koyunların yanında namaz kılan çobandan öğrenileceği
17	5. Bölüm	İhlas (39a)	Şakîk-i Belhî	Zâhidin, kendinde olmayan, gönlü dünyayı kabul etmeyen, sâlihlerin sırrına vakıf olan, ölümü hayata tercih eden kişi olması
18	6. Bölüm	Selam vermek (43a)	Hâtem-i Esam	Selam verilen eve şeytanın giremeyeceği
19	7. Bölüm	Ezana tazim göstermenin faziletleri (57b)	Emir İsmail bin Ahmedî	Ezana gösterilen hürmet nedeniyle hidâyete ulaşılması
20	7. Bölüm	Ezana tazim göstermenin faziletleri (58a)	Belirsiz	Cebrâil'in fakir bir sahabeye ezandan sonra okuması için bir duâ öğretmesi ve sahabenin zengin olması
21	7. Bölüm	Kibir, hırs ve hasedin zararları (63a)	Hazret-i Nuh	İblisin, Hazret-i Nuh'a, ademoğlunu helak eden hususların kibir, hırs, haset ve acelecilik olduğunu anlatması
22	7. Bölüm	İblisin insanları tuzağa düşürmesi (63b)	Hazret-i İsa	İblisin çocukları günaha alıştırmak için aralarında durması
23	7. Bölüm	Zikir (66b)	Malik bin Dinar	Yalnızken Allah'ı anan kişilerin Allah tarafından yalnız bırakılmayacağı
24	7. Bölüm	Secdenin faziletleri (67b)	Hazret-i Adem	Hazret-i Adem'in tevbesinin secdede kabul edilmesi, bu durumun Cebrâil tarafından kendisine bildirilmesi üzerine şükür secdesine kapanması, namazdaki iki secdenin buradan gelmesi

25	7. Bölüm	Gözlerin haramdan korunması (71b-72a)	Şeyh Şiblî	Gözlerini ibret nazarıyla bir kadına çeviren bir kişinin kör olması, şehvet nazarıyla bakmış olsa kulluktan reddedileceği
26	7. Bölüm	Namazın Allah'tan kullara emanet olarak verilmesi (77a)	Hazret-i İbrahim	Hazret-i İbrahim namaza durduğunda kalbinin sesinin bir mil uzaktan duyulması
27	7. Bölüm	Namazın adabı (77a)	Halef bin Eyyub	Halef bin Eyyub namazdayken bir hayvanın ısırması ile kan aktığı halde namaza devam etmesi
28	7. Bölüm	Namazda okunan dualar (77a-77b)	Belirsiz	Namazda okuduğu özel dualarla büyük nimetlere mazhar olan sahabenin Resulullah tarafından övülmesi
29	9. Bölüm	Uyumanın edepleri (92a)	Lokman Hekim	Uykunun ölümle eşit olması
30	10. Bölüm	Zekat (104a-104b)	Şeyh Şiblî	Zekat olarak tüm malın verilmesi husunda Hazret-i Ebubekir'e uyulması
31	15. Bölüm	Cihatın faziletleri (113b-114a)	Kuteybe bin Müslim	Kuteybe bin Müslim'in Ceyhun ırmağını ordusuyla birlikte geçmesi
32	16. Bölüm	Çocuğun baba üzerindeki hakkı (118b-119a)	Ebû Hafs-ı Sikenderî	Babasını döven bir çocuğun gerekli ilimler babası tarafından kendisine verilmediği için bunu yapması
33	17. Bölüm	Büyük mertebelerin çoğunun fakirlikte olduğu (125a-125b)	Zünnûn-ı Mısrî	Zünnûn-ı Mısrî'nin Mescid-i Haram'da garip ve üryan olarak gördüğü birinin ölümü ve ölümünden sonraki Allah katındaki derecesinin yüksekliği
34	18. Bölüm	Edep ve hayâ (127a-127b)	Hatem-i Esam	Hatem-i Esam'ın mescide sol ayağı ile girdikten sonra ayağını geri çekerek sağ ayakla girmesi

35	19. Bölüm	Zalim yöneticilere yardım eden ve onların zulümüne ortak olanların halleri (130a-130b)	Muvaffak	Muvaffak'ın , “ Zulmedenlere meyletmeyin; sonra size ateş dokunur.” (Hud 11/113) âyetini duyunca kendinden geçmesi
36	20. Bölüm	Akıl (136b-137a)	Hazret-i Âdem	Aklın, iman ve hayâdan önce gelmesi
37	20.Bölüm	Akıl (136b-137a)	Belirsiz	Nefsin ruh ile, ruhun zikir ile, zikrin kalp ile, kalbin akıl ile, aklın ilim ile hayat bulması
38	20.Bölüm	Ruhun halleri (137b-138a)	Belirsiz	Kabir ehlinin kuşların ne dediğini bile bilmesi
39	20.Bölüm	Zühd (143a-143b)	Belirsiz	Tüm himmetini Allah'a sarf eden kişiye iblisin ilişmemesi
40	20.Bölüm	Zühd (143b)	İbrahim Edhem	Zühdün, dünyayı ve nefsi terk etmek anlamına geldiği
41	20.Bölüm	Tevekkül (144a-144b)	Hazret-i Musa	Hazret-i Musa'nın koyun sürüsünü Allah'a emanet etmesi ve sürüyü kurdun gütmesi
42	20.Bölüm	Sabır (146a)	Asmâî	Çirkin kocasına sabr eden kadın ile karısının güzelliğine şükreden eşlerin cennetlik olması
43	20. Bölüm	Havasın, haktan geldiğini bildiği için eziyetlerden korkmaması (146b-147a)	Şeyh Şiblî	Sevgilisi için dövülen bir yiğidin onun huzurunda olduğu için acı çekmemesi, sevgilisi huzurdan çıkınca acıyı hissetmeye başlaması
44	20. Bölüm	Muhabbetin vaki olması durumunda kişinin hayret içinde klaması ve sözden kesilmesi (149b-150a)	Hazret-i İsa	Allah'tan muhabbet talep eden bir âbidin Hazret-i İsa vasıtasıyla duası kabul edildiğinde kendinden geçmesi
45	20. Bölüm	Şevk (150b-151a)	Şeyh Şiblî	Mecnûn'un Allah'a olan aşkı gizleyememesi ve söylediklerinden dolayı halkın onu taşlaması

46	20. Bölüm	Vecd (151b)	Hazret-i Musa	Hazret-i Musa'nın vaazında gömleğini yırtan kişiye, gömleği yerine gönlünü yırtması gerektiğinin söylenmesi
47	20. Bölüm	Vecd (152a)	Belirsiz	Bir kişinin Fırat'ta yıkanırken "ve'mtâzü'l-yevme eyyühe'l-mücrimün" (Yasin 36/59), "Ayrılın bir tarafa bugün, ey günahkârlar." âyetini duyunca ruhunu teslim etmesi
48	20. Bölüm	Tefekkür etmenin seçkin amellerden olması (152a)	Hazret-i İsa	Konuşunca zikir ile konuşan, durduğunda tefekkür eden, baktığında ibretle bakan kişinin Hazret-i İsa gibi olacağı
49	20. Bölüm	Sıddıklar (153a)	Abdülvâhid bin Zeyd	Yolu pazardan geçen bir kişinin hiçkimseyi görmemesi
50	20. Bölüm	Sıddıklar (153b)	Hazret-i Yahyâ	Bir kadının yüzüne tüküren Hazret-i Yahyâ'nın tükürdüğü yeri duvar sanması
51	20. Bölüm	Sıddıklar (153b)	Belirsiz	Ok atan bir cemaatin dışında duran bir kişinin Allah'tan başka her şeyden fariğ olması

1.8. Eserde Geçen Dînî ve Tasavvufî Terimler

Müellif, dinî terimlere âyet ve hadisler çerçevesinde açıklamalar yapmış ve genellikle de fıkhîta Hanefî, itikatta da Mâtûridî mezhebinin görüşlerine yer vermiş, Mutezilî görüşle ilgili Ehl-i sünnet âlimlerinin açıklamalarını ortaya koymuştur. .

Müellifin tasavvufî terimlere verdiği anlamlar Süleyman Uludağ'ın Tasavvuf Terimleri Sözlüğü'ndeki¹⁸ anlamlar ile karşılaştırılmıştır. Gazâ, havâtır, necâset, sehâvet, subuhât-ı vech terimleri Süleyman Uludağ'ın eserinde bulunmamakta, ayrıca arş, hayâ, kalb, şevk gibi önemli tasavvufî kavramlara yeni ve farklı açıklamalar getirilmiştir.

Akl: Nûrlu bir cevherdir, Allâh onu dimağ içinde yaratmış, nûrunu da gönül içinde tutmuştur. İnsan, gaybî gönül içindeki bu nûr vasıtasıyla bilir. Akl-ı kâmil olan herkeste iman ve hayâ da vardır. Nefsin hayatı ruh ile, ruhun hayatı zikir ile, zikrin hayatı kalp ile, kalbin hayatı akıl ile, aklın hayatı ise ilim sayesinde olur (136a-137a).

Ârif: Göz yumup açınca kadar bile olsa hiçbir şeyin Allâh'tan gafil bırakmadığı kişilerdir. Onların kalbi takvânın madenidir. Günahı terk etmek tövbekârların âlametidir, dünyayı terk etmek zâhitlerin âlametidir, nefsi terk etmek ise âriflerin âlametidir. Resulullah, âlimlerin kendisi için, âriflerin ise kendisiyle olduğunu beyan etmiştir (142a-142b).

Arş: Mutezile ve Şîa melek olduğunu söylemektedir, ancak bu doğru değildir. Ehl-i sünnete göre arşı bu şekilde düşünmek câiz değildir. “O gün Rabbinin arşını bunların da üstünde sekiz taşıyıcı taşır” (Hakkâ 69/17). Arş, melek olsaydı onu başka meleklerin götürmesi mümkün olmazdı. Arşın, meleklerin kıblesi olduğu rivâyet edilmektedir. Bu yüzden duâ için eller açıldığında arşa doğru açılır. Bazı âlimlere göre arş meleklerin aynasıdır, ona baktıkları zaman bütün olacakları oradan görürler. Arşın, nûrdan taht veya yeşil yakut olduğunu söyleyenler de bulunmaktadır (65b-66b).

¹⁸ Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, İstanbul, Marifet Yayınları, 1991

Aşk: Perdeyi yırtıp sırrı dışarı çıkarmaktır. Sırrın gizlenmesi evlâdır. Aşkı gizleyen kimse öldüğünde şehit olur (151b).

Ba's: Allâh'ın ölüleri kabirlerinden çıkararak eczâ-yı asliyelerini bir araya getirmesi ve tekrar ruhlarını bedenlerine iade etmesidir (10b).

Besmele: Kur'ân'da 114 defa geçmektedir. Neml suresinde geçen besmele Kur'ân'dandır, diğer besmeleler sureleri birbirinden ayırmak için teberrüken geçmektedir. İmâm-ı Şâfi'ye göre 114 besmelenin hepsi Kur'ân'dandır, bu yüzden Şâfilere göre imâmın namazda besmeleyi âşikâr okuması gerekmektedir (17b). Besmelede Allâh'ın isimlerinden üç isim vardır; Allâh, Rahmân, Rahîm. Kulun da üç hali vardır. Kul müşâhede-i envârı talep ederse "Allâh" demeli, rızık talep ederse "Rahmân" ismini zikretmeli, isyana dalmış ise "Rahîm" ismini zikretmelidir (18a). Besmelenin "be"si beşâret veya berakâtullah, "sin"i sürûr veya senâullâh, "mim"i mertebe veya mecdullâhtır (29b).

Cin: Kâfir olanları cehennemlik, tövbe edip iman edenleri cennetlidir, onlara sevap verilmez. Bu konuda ihtilaf vardır. Cin tâifesine sevap verilmesi hususunda İmâm-ı A'zam onları melek gibi değerlendirerek, melekler gibi cinlere de sevap verilmeyeceğini söylemektedir. İmâm Ebû Yusuf ve İmâm-ı Şâfi cinleri, benî âdem gibi değerlendirerek hayırlı amellerine karşılık sevap verileceğini söylemektedirler (16b).

Cizye: Müslümanlar, darül harpte bir beldeyi ele geçirseler önce o belde halkını İslam'a davet etmeleri gerekir. Eğer İslam'ı kabul etmeye razı olmazlarsa cizye talep ederler. Cizye vermeyi kabul ederlerse onların kanları ve malları Müslümanlarınkı gibi olur. Eğer bunu da kabul etmezlerse artık onları esir almak câiz olur. İslama davet edilmemiş beldelere taarruz etmek caiz değildir. Cizye iki kısımdır; birincisi kendi rızalarıyla sulh eden halkla yılda bir kez olmak üzere muayyen bir bedel üzerinde anlaşılıarak alınan cizyedir, bunun dışında bir talepte bulunulmaz. İkinci kısım cizye savaşarak alınan beldelerin halkından belirli miktarlarda haraç olarak kesilen cizyedir. Zengin olan gayr-i müslimlerden yılda kırk sekiz dirhem gümüş alınır, ancak orta halli zenginlerden yirmi dört dirhem olabilir. Fakir on iki dirhem verir, geliri olmayan fakirden cizye alınmaz. Bunun dışında kocası olmayan kadınlar, kötürüm, âmâ, felçli ve çok yaşlı kimselerden cizye alınmaz. İmâm Ebû Yusuf'a göre malı olan yaşlılardan cizye alınır. Ebû Hanife'ye göre kazancı olan rahiplerden cizye alınır (108a-109a).

Fakr: Allâh'ın hazinelerinden biridir. Bununla beraber Allâh'ın kerâmetlerinden bir kerâmettir, zira onu has peygamberlerine vermiştir. Resûlullâh fakrın kendisi için övünülecek bir şey olduğunu ifade etmektedir. Kişi, Rezzâkın kendisine verdiği razı olur, şikâyet etmez ve şükrederse fakr onun için gerçekten bir kerâmettir; ancak şikâyetçi olur, kendisine verilene razı olmazsa zillete düşer. Hadiste belirtildiği üzere mahlûkatın en aşağısı kibirli olan fakirdir (119b-120a).

Gazâ: İki kısımdır. Birincisi Allâh'a aşikâre olarak düşmanlık eden kişilerle cihât etmektir. İkinci kısım gazâ ise sırrını Allâh'tan başka şeylerden temizlemektir. Ehl-i mücâhede nezdinde hakiki gazâ nefsin hak yolunda fedâ olmasıdır (113a-113b).

Hac: Marifet ehline göre zahirî haccın dışında bir hac nev'i daha bulunmaktadır. Bu tarife göre halktan yüz çeviren, bütün ihtiyaçlarını Hak'tan talep eden kişinin kalbi safâ bulur, men edilen hususlar kalbinden gider ve o kişinin kalbi arşullah olur. Gönülde vechullâh gibi ma'mûr bir ev vardır. O evi tavaf etmek rûkn-i kâmindir. Bu şekilde haccedenin kurbanı nefsidir. (107a/107b).

Hâl: Mü'minin üç türlü hâli vardır; beden hâli, gönül hâli, dil hâli. Bedenin hâli taattir, Mevlâyâ hizmettir. Gönül hâli Allâh'a takvâdır, marifettir. Dil hâli tazarru ve yalvarmaktır (65a).

Halvet: Meşguliyetlerden arınarak uzlete çekilmektir. Karanlık bir yerde zahir gözü ile güneşi göremeyen kişinin gönül gözü açılır (20a). Kul, halvetlerde Allah'a muî olursa Allah da kulu ovalarda suya gark eder (67a/1-2).

Havâs: Zünnûn-ı Mısrî'ye göre havâsın dört alâmeti vardır; rahatı terk etmek, malını dağıtmak, nefsi zelil olunca sevinmek, halkın övmesi ve yermesi arasında bir farkın bulunmaması (38a).

Havâtır: Beş kısımdır: Birincisi hâtır-ı haktır; hatıra gelmesinin sebebi haktır, başka bir sebebi yoktur. İlham olarak da isimlendirilir. Allâh, mü'minin gönlünde ilim yaratır ki şeytan böyle bir şeye güç yetiremez. İkincisi hâtır-ı kalptir; gönül şeytanın vesvesesinden selamette olur, kötü ahlaktan arınır, ahlâk-ı hamîde ile müzeyyen olursa kalbe gelen hisler şüphesiz haktandır. Âyette belirtildiği üzere bu kalbe kalb-i selîm denir. Bu konuda şu âyet delil gösterilmiştir: "O gün ne mal fayda verir ne de evlat. Ancak şirk ve nifaktan arınmış bir kalple Allâh'ın huzuruna gelen kimse müstesnadır" (Şuarâ 26/88-89). Üçüncüsü hâtır-ı melektir; bu tür hâtır âyette belirtilen şekliyle

sekînedir, Kur'an'da sekineden şu şekilde bahsedilmektedir: “İmanlarına iman katmak için mü'minlerin kalplerine sükûnet ve emniyet indiren O'dur” (Fetih 48/4). Bazı ulemâya göre bu rîh-i heffâfe'dir. Bazı müfessirlere göre ise bir bölük melektir ki mü'min-i kâmil mücâhede ettiğinde onun yanına gelerek etrafını bürürler. Useyd bin Huseyn, Resullullah'a Kehf sûresini okurken başının üstünde aniden içinde çıra gibi yıldızlar olan bir bulut gördüğünü söylediğinde Resulullah onun bu gördüğünün sekine olduğunu ifade eder. Dördüncüsü hâtır-ı şeytandır ki bu şeytanın vesvesesidir, insana büyük günahları telkin eder. Mücâhit onu zikir ile nefyettiğinde daha küçük günahları telkin eder. Herkese haline göre vesvese verir, câhile cehâet ile âlime ilim ile yaklaşır. Mesela âlimin yanına gelerek mertebesinin bin âbitten üstün olduğunu söyler, “Bir fakih şeytan için bin âbitten daha şiddetlidir.” hadisini ona hatırlatır. Nefis bunları işittiğinde övünür ve akla der ki dünyadan Muratını al, âhir ömründe amel edersin der. Aniden ölüm gelir ve gaflet ile ilmi hebâ olur. Akl-ı kâmil sahibi olan kişi bu vesveseyi zikrin kuvvetiyle nefyeder. Beşincisi hâtır-ı nefis-i emmâredir; bu hâtır nefyetmek oldukça zordur. Nefis-i emmâre oğlan mertebesindedir, akli ve temyîzi yoktur. Bir şey istediğinde başka bir şey versen onu almaz, kesinlikle istediği şeye ulaşmak ister. Mesela koz oynamak istese ona altın versen razı olmaz. Mücâhidin, şartlarına uygun bir şekilde zikir yaparak nefis-i emmâreyi mutmainneye ulaştırması gerekir (23b-25a).

Havâtır nefyetmek: Süluk sırasında hatıra gelenleri zikir kuvvetiyle hatırdan çıkarmaktır. Hâtıra gelen hak bile olsa şeyhin izni olmadan onunla meşgul olmamak gerekir, zaten hak olan nefy ile gitmez (23a).

Havf: Azaplardan korkmaktır. Bu avamın mertebesidir, zira korkan kişinin kalbinde emniyet olmadığı için huzur ile Allâh'a ibâdet edemez. Havâs; azaptan korkmaz, incinmez, çünkü göndereni görür, müşâhede safâsında elem duymaz. Havâsta, havf yerine heybet vardır, Allâh'ın heybeti onların kalplerinden çıkmaz. Allâh uludur ve heybete müstehaktır (146b-147b).

Hayâ: Lügatteki anlamı, nefsi kötü şeylerden sakındırmaktır. Şeriattaki anlamı ise, nefsi meşru olmayan işleri yapmaktan sakındırmaktır; zina etmek, içki içmek gibi. Buradan anlaşılacağı üzere hayâ iki türdür. Birisi hayâ-i nefsânîdir, Allâh onu herkese vermiştir. Herkesin göreceği yerde zinâ etmeyi kimse istemez, bu avamın hayâsıdır. Bu tür hayâ kâfirlerde dahi vardır. İkincisi hayâ-i imânîdir. Hadiste imânın

cüz'ü olarak belirtilen hayâ budur. Bu tür hayâ sadece mü'minlerde olur. Mü'min, Allâh'tan utandığı için içki içmez. Hayânın nasıl olacağı hadiste belirtilmiştir; gözün harama bakmaması, dilin gıybet etmemesi, ağzın haram yememesi, kulağın faydasız sözleri işitmemesi, kalbin kötü düşüncelerden muhâfaza edilmesi, ölümün hatırlanması, dünya ziynetlerinin terk edilmesi. Fakihlere göre hayâ iki kısımdır; birincisi kişi ile insanlar arasında olan hayâdır, insanların içindeyken harama bakılmaması gibi. İkincisi kişi ile Allâh arasında olan hayâdır, Allâh'ın verdiği nimetlerin anılması ve isyan edilmemesi gibi. Ehl-i tahkik katında ise hayâ; ihtiyarını Mevlâ önünde mahvetmek, ihtiyaç döşegine çıkararak tazarru etmektir (125b-127a).

İhsân: Her ne kadar kullar onu görmese de o her şeyi gördüğü için, onu görüyormuş gibi ibâdet etmektir (6b).

İlm: Eşyanın işitilen veya akledilen hakikatini anlamaktır. İlim bir ırmak, hikmet ise denizdir; âlimler ırmak içindedir, hikmet sahibi kişiler deniz ortasında yüzer, ârifler ise necat gemisi içinde seyir halindedirler. İlim iki kısımdır: Birincisi ilm-i zâhirdir. İkincisi ilm-i bâtındır, bu ilim ilm-i mükâşefe olarak da isimlendirilir. Bu ilimden hazrı olmayan kişiden korkulur, âkıbetin kötü olmaması için en azından bu ilmin gerçekliğini kabul etmek gerekir. Kendisinde bid'at ve kibir bulunan kişinin ilm-i mükâşefeden nasibi olmaz. Bu ilim veliler ve mukarrebelerde olan bir ilimdir. İlm-i mükâşefe sadece temizlenen ve tezkiye olan gönüllere giren bir nûrdur, onun sayesinde Allâh'ın zâtı, sıfatları, melekler ve benzeri konularda gönül gözüyle idrak edilen ve içinde şüphe olmayan bir ilim hâsıl olur (138b-140a).

İmân: Şeriata göre Hazret-i Muhammed'in Allâh'tan getirdiklerini dil ile ikrar etmek ve kalp ile tasdik etmektir ki bunlar; Allâh'a, meleklerle, kitaplara, peygamberlere, kıyâmet gününe, kazâ ve kadere inanmaktır. Bu altı hususa kalbiyle inanan kişiye mü'min denir (5a).

İslâm: Lügatteki manası İtaat etmek ve boyun eğmektir. Şeriattaki manası Cibril hadisinde zikredilen kelime-i şehâdet, namaz, zekât, oruç ve hacı ifâ etmektir (6a).

İsm-i zât: "Allâh" tır. Kul, müşâhede-i envârı talep ederse "Allâh" adını zikretmelidir. Allâh ismi zikredilince onun 99 ismi de zikredilmiş olur. Vesvâs ve hannâs olan şeytan kulun sadrına hortumunu saldıığında onu giderecek ilaç Allâh isminin zikredilmesidir (18b-19a).

İstiâze: “Kur’ân okuduğun zaman önce o kovulmuş şeytandan Allâh’a sığın.” (Nahl 16/98). İnsanları dalalete düşürmeye çalışan şeytanı euzü ile kaçırmak herkese vaciptir (61a).

İstidrâc: Bidat ehlinin gösterdiği olağanüstü hallerdir; velilikten değil, riyâzet etmekten veya şeytandan kaynaklanan hallerdir (13a).

Kaza: Allâh’ın, levh-i mahfuzda icmâlen bildiklerini takdir edilen zaman geldiğinde tafsilatlı olarak yaratmasıdır (6a).

Kalb: Üzerinde nakışlar olan bir levhtir ki levh yassı tahta bir nesnedir. Nakışları; akıl, marifet ve imandır. Meşayihe göre kalp nûrlu bir surettir, nûru ay nûruna benzer. Bu levh başlangıçta taş gibidir, mücâhede ve zikir ile pâk bir âyineye benzer. Mücâhedenin çokluğu ile rikkat bularak öyle bir nûrlanır ki sanki güneş tecelli etmiş gibi olur. Gönül güzünü dünya ile paslandırmamak şartıyla bu ilme sahip olma potansiyeli her insanda bulunmaktadır. Bu ilim kitaplarda yazılan bir ilim değildir, ehli olanlar o ilim hakkında bir bilgi vermezler. Bu yüzden bu ilme ilm-i hafî denir (138a-138b).

Kader: Bütün olacakların önceden levh-i mahfuzda Allâh tarafından icmâlen bilinmesidir (5b-6a).

Kerâmet: Âdete muhalif olan hususlarda cereyan eder; deniz üzerinde yürümek ve elli günlük mesafeye bir günde ulaşmak gibi. Bu tür olağanüstü olaylara kerâmet denebilmesi için kerâmet gösterdiği söylenen kişinin amel-i sâlih sahibi olması ve bid’at ehli olmaması gerekir (13a).

Livâ-i adl: Adâletle muâmele etmeleri için Resûlullâh tarafından umerâya verilmiştir. Şeytan, livâ-i zulmü livâ-i adlin yanına dikmiştir. Bu şekilde umerânın, kendilerine tabi olan halka sanki onları kendileri yaratmış gibi hor ve hakîr görmelerini kolaylaştırmak istemiştir (61b-62b).

Livâ-i emânet: Hıyânet etmemeleri için Resûlullâh tarafından tüccar ve mal sahiplerine verilmiştir. Şeytan, livâ-i hıyâneti livâ-i emânetin yanına dikmiştir. Bu şekilde tüccarın yalan söyleyerek ve yalan yere yemin ederek mallarıyla iftihar etmelerini kolaylaştırmak istemiştir (61b-62b).

Livâ-i ilm: Halka nasihat edip hakkı anlatmaları için Resûlullâh tarafından âlimlere verilmiştir. Şeytan, livâ-i haseti, livâ-i ilmin yanına dikmiştir. Bu şekilde âlimlerin birbirlerine haset ve kibir etmelerini ve bunu izzet ve şeref sanıp halka hakaret nazarıyla bakmalarını kolaylaştırmak istemiştir (61b-62b).

Livâ-i kanâ'at: Sabretmeleri için Resûlullâh tarafından fakirlere verilmiştir. Şeytan, livâ-i şikâyeti livâ-i kanaatin yanına dikmiştir. Bu şekilde fakirlerin hallerine sabretmeden şikâyet etmelerini kolaylaştırmak istemiştir (61b-63a).

Mahabbet: Şeriat ehline göre Allâh'ın verdiği nimetleri fikretmek, yaptığı ihsanları zikretmek, men edilen ve yapılması câiz olmayan hususlardan kendini çekerek cânı gönülden onun hizmetine devam etmektir. Havâsa göre muhabbet fenâ derelerinin ilk deresidir, bu geçitten mahv menziline çıkılır. Diller onun ne olduğunu anlatmakta âciz kalır. Muhakkikler, mahabbetin tefsirinde âciz kalırlar, çünkü bu merteye yaşayarak anlaşılacak bir mertebedir. Âşıklara göre mahbûbdan başka şeyleri hatırına getirmemek, hatta kendi hatırını dahi hatıra getirmemektir. Mahabbetten haber verenin içinde ancak mahabbetin râyihası vardır, bu konuda bilgisi olsaydı haber vermezdi. Mahabbeti tadan geri dönemeyeceği için ondan haber de veremez. Havâs katında mahabbet öyle bir haldir ki ona tutulan kişinin sözü kesilir, işaretleri fenâ bulur (148a-149a).

Ma'rifet: Mümkün olan sıfatlarla ve vahdâniyet ile Allâh'ı bilmektir (141b).

Melek: Allâh'a isyan etmeyen ve ona kul olan nûrdan yaratılmış varlıklardır. Allâh neyi emrederse onu yaparlar, cismânî sıkıntıları yoktur, Allâh ile kullar arasında ahkâmın tebliğine vasıta olma görevleri vardır (5a). İblis gibi kâfir olan melekler cehennemlik olur, Hârut ve Mârut gibi kâfir olmayıp asi olanlara ise azâb olunacaktır. Mu'tî olup ibâdet edenler cennetliktir, ibâdetlerine karşılık sevap almayacaklardır (16a-16b).

Muhlis: İyiliklerini kötülükleri gibi gizleyen methedilmeyi sevmeyen kişidir. Zünnûn-ı Mısırî'ye göre havâssın âlâmetlerinden biri övülmenin ve zemmedilmenin kendi nazarında aynı olmasıdır. Şakîk-i Belhî ihlâsın koyun çobanından öğrenilebileceğini, çobanın koyunların yanında namaz kılarırken koyunlar onun namazını görsünler diye namaz kılmadığını, amel eden kişi için yalnızlığın veya insanlar arasında bulunmanın farkının olmadığını söylemiştir (38a-39a).

Muhsin: Zâhir gözünü namazdan men eden şeylerden koruyan, bâtin gözünü Allâh'ın müşâhedesine mâni olan şeylere çevirmeyen ve bu şekilde ibâdet eden kişidir (6b).

Mücâhede: Nefsi bütün şehvetlerden geri çevirmek, kalbi bütün men edilen hususlardan ve şüpheli şeylerden korumaktır (113b).

Necâset: Yedi kısımdır: necâset-i küfür, iman etmekle temizlenir; necâset-i mal, zekât vererek temizlenir; necâset-ı hayz, kanın durmasıyla temizlenir; necâset-i cenâbet, gusül ile temizlenir; necâset-i siyâb, elbiseyi temizlemekle olur; necâset-i günah, tevbe ile temizlenir; necâset-i hades, abdest ile temizlenir (45a-45b).

Nefs: Şeriat ehline göre, âhirete hazırlık için tâlibin merkebi hükmündedir. Lügatta nefis kişinin vücududur. Meşayihe göre ise nefsin karışık bir sureti vardır, rengi gökyüzü rengine benzer. (137a). Nefs günahlardan temizlenirse insan batınen temizlenmiş olur. Allâh, nefisini temizleyenin kurutuluşa erdiğini, nefisini kirletenin de ziyankâr olduğunu beyan etmektedir (Şems 91/9-10). Nefs, istediği her şeye ulaşırsa kirlenir. Allâh'ı talep eden kişi devamlı olarak nefisini temiz tutmaya ihtimâm gösterirse kalbine envâr-ı rabbâniyye dolar. O nûrun yansıması hayal aynasına düşer ve gönül gözüyle görülür (19b). Nefsin askerleri hevâ, şehvet ve şeytandır (20b).

Nefy ve isbât: Sâlik “lâ ilâhe” dediğinde rububiyet-i nefsi nefyeder, nefsin ulûhiyeti yoktur, bâtıdır. Sâlik, “illallâh” dediğinde ulûhiyetin hakka ait olduğunu isbât eder. Hakkın askerleri olan Kur'ân, sünnet, ilham, akıl gönle girer ve sultân-ı hak zuhur eder, sultân-ı nefis kahrolur. Gönül derman bularak tabiat kapısından hak ovasına çıkar, daha önce göremediklerini görmeye işitmediklerini de işitmeye başlar. Bu konuda şu âyet delil gösterilmiştir: “Allâh mü'min kullarının velisidir, onları zulûmattan nûra çıkarır” (Bakara 2/257) (20b-21a).

Niyet: Kalben kastetmektir. Mü'minin yaptığı amelin karşılığını görebilmesi için o ameli özellikle Allâh için yaptığını kalbinden geçirmesi gerekir. Bazı ibâdetlerin kabulü için niyet şarttır. Allâh; insana, yapmamış olsa bile yapmaya niyet ettiği amellerden dolayı sevap verir. Hadiste bildirildiği gibi mü'minin niyeti amelinden hayırlıdır. Mü'minin halis kalp ile hayırlı bir amel için yaptığı niyet, vücuda getirdiği amelinden daha hayırlıdır. Niyet kalbin amelidir. Kalp, mağfîret madenidir, niyet kalbin ameli olduğuna göre cevher hükmündedir ve vücuda gelen amelden daha efdaldır. Her kişinin ameli niyetine göre değerlendirilir, niyet hayırlı olursa amelden

sevap gelir, niyet düzgün olmazsa o amelden kişiye fayda gelmez. Hadiste beyan edildiği üzere Allâh kulun suretine ve malına bakmaz, gönlüne bakar (48b-51a).

Rahîm: Mü'minlere rahmet eden ve onların taatlerini kabul edendir (29b-30a).

Rahmân: Şefkat eden, nimet verme konusunda sâlih ve fâsıkı ayırmayan, günahları bağışlayandır (29b).

Recâ: Lügattaki anlamı ummaktır. Şeriat ehline göre sevapları ve cenneti umarak, Allâh'ın büyük vaatlerini düşünerek gönlün sükûnet içinde olmasıdır. Bu avamın mertebesidir. Havâs, Allâh'ın müşâhedesi bir eksik bırakmadığı için bütün cihetlerden âbâd olmuşlardır. Bu yüzden bir şey ümit etmek onlar için gaflettir, kusurdur. Bu konuya şu âyet delil getirilmiştir: "Allâh'ı bırakıp da birtakım uydurma ilâhlar mı istiyorsunuz?" (Sâffât 37/86) (148a).

Riyâ: Halka tazim etmekten kaynaklanır. Halkı, cansız varlık olarak görmekle ortadan kalkabilir. Zira cansız varlıklar insana herhangi bir zarar veya fayda veremediği gibi halk da veremez, fayda veya zarar Allah'tan gelir. Bu şekilde tefekkür eden kişide riyâ kalmaz, hâlislerden olur (39a-39b). Hadiste beyan edildiğine göre tenhalarda büyük günahlar işleyerek halkın içinde tevazu ile yürüyen riyakârların yeri cehennem olacaktır (38a-38b)

Rûh: Ehl-i tefsire göre Allâh ruhu kendi ilminden ihtiyâr etmiştir. Kimseyi ona muttali etmek istememiştir. Meşayihe göre, ruh nûrlu bir surettir, azametli ve heybetlidir. Ruh tecelli ettiğinde sâlik Allâh tecelli etti sanır. Allâh'ın tevfiği, Resulullah'ın ittibatı ve mürşid-i kâmilin irşâdı olmadan birçok sâlik bu tehlikeden kurtulamaz. (137b). Ruh beş kısımdır: 1. Ervâh-ı enbiyâ: Peygamberlerin ruhlarının sûret-i meseli miskden, kâfûrdan olup cennet içinde durur, yer ve içerler; arşullâhta asılmış kandillerde gecelerler (9b). 2. Ervâh-ı şühedâ: Şehitlerin ruhlarıdır, cennet içinde yer ve içerler, geceleri arşın altında dururlar (10a). 3. Ervâh-ı mü'minîn-i mutîîn: İtaatkâr mü'minlerin ruhları cennet içinde durur, yemez, içmez ve cennete nazar ederler (10a). 4. Ervâh-ı usât-i mü'minîn: Vasat müminlerin ruhlarıdır, yer ile gök arasında dururlar (10a). 5. Ervâh-ı küffâr: Kâfirlerin ruhları yerin yedi kat altındadır ve bedenleriyle irtibat halindedir, bedenlerine yapılan azaptan ruhları incinir. Fakir kişinin rüyâsında mal elde ettiğini gördüğünde sevinmesi, ya da onu üzecek bir şey gördüğünde ruhunun incinmesi ölümden sonra da bu durumun gerçekleşebileceğine delildir (10a-10b).

Sabr: Musibetlerin acılığına nefsi katlandırmak ve diliyle şikâyet etmemektir. Bu şekilde sabır avâmın sabrıdır. Avâm ise belâdan aldığı lezzetten dolayı şikâyet etmez. Sabır üç türdür. Birincisi belâya tahammül ederek acıya katlanmak, Allâh'ın emri olduğu için sabretmektir, bu sabır avâmın sabrıdır. İkincisi belâya, emre imtisal etmek için sabretmektir, belânın kalbe verdiği elem daha hafiftir, bu da müridlerin sabrıdır. Üçüncüsü belâ ile safâ sürmek, bir müjde gibi görmek, Allâh beni istedi diye sevinmektir ki bu da âriflerin sabrıdır. Gerçekte Allâh'ın belâ olarak gönderdiği nimet, nimet olarak gönderdiği iptiladır (144b-146a).

Secde: Secdedeki huzur başka bir şeyde olmadığı için ibâdetlerin en seçkinlerinden biridir. “Secde et ve Rabbine yaklaş!”(Alak 96/19). Resulullah, Allâh'ın secdede uykuya dalan kullarıyla meleklerle karşı iftihâr ettiğini beyan etmiştir. Rivâyete göre Âdem Peygamber'in tevbesi secdede kabul edilmiştir. Âdem başını secdeden kaldırdığında Cebrâil tarafından tövbesinin kabul edildiği söylenince ikinci kez şükür niyetiyle secdeye gitmiştir, secdenin iki olmasının hikmeti budur (67a- 68a) .

Sehâvet: Dört türlü sehâvet vardır: Birincisi sehâvet-i mâldır, bu mertebe zâhitlerin mertebesidir, mallarını vererek âhireti alırlar. Bu konuda şöyle buyrulur: “İşte âhîret yurdu. Biz onu yeryüzünde büyüklük taslamayan ve bozgunculuk çıkarmayanlara has kılarız. Sonuç Allâh'a karşı gelmekten sakınanlarıdır” (Kasas 28/83). İkincisi sehâvet-i nefstir. Bu mertebe âriflerin mertebesidir, nefislerini vererek hidâyeti alırlar. Bu konuda şöyle buyrulur: ”Bizim uğrumuzda cihât edenler var ya, biz onları mutlaka yollarımıza iletacağız. Şüphesiz Allâh mutlaka iyilik yapanlarla beraberdir” (Ankebut 29/69). Üçüncüsü sehâvet-i ruhtur. Bu mertebe mücâhitlerin mertebesidir, ruhlarını vererek hayatı alırlar. Bu konuda şöyle buyrulur: “Allâh yolunda öldürülenleri sakın ölümler sanma. Bilakis onlar diridirler, Rableri katında Allâh'ın lütfundan kendilerine verdiği nimetlerin sevincini yaşayarak rızıklandırılmaktadırlar. Arkalarından kendilerine ulaşamayan kimselere de hiçbir korku olmayacağına ve onların üzülmeceklerine sevinirler” (Âl-i İmrân 3/169-170). Dördüncüsü sehâvet-i kalptir. Bu mertebede olanlar gönüllerini verirler marifeti alırlar. Kemâl-i sehâvet bu mertebede olur. Bu merete hakkında şöyle buyrulur: “Allâh'a arınmış bir kalp ile gelen başka” (Şuarâ 26/89). (114a-114b).

Siddîk: Bu dereceye ulaşanların gönülleri celâl müşâhedesiyle müstağraktır. Heybet-i celâlden kalpleri kırıktır, kendi kalplerine iltifat etmeye mecalleri kalmamıştır.

Sıddıklar mahlûkattan gâfildir, iki gözü açık olduğu halde karşısından geçen kişileri görmez, sağır değildir ama söylenen sözleri işitmezler. Zira maksat bir olduğu için birden gayrı nesnelere görmez. Sıddıkların en çok yaptığı ibâdet murâkabedir (153b-154a).

Sırât: Cehennem üzerinde, kıldan ince kılıçtan keskin bir köprüdür, cennet ehli köprü üzerinden geçecek, cehennem ehli geçemeyecektir. Mü'minler mertebelerine göre sırat üzerinden yıldırım veya rüzgâr gibi geçeceklerdir (11b).

Subuhât-ı vech: Lügatte celâlet anlamındadır. Ebû Ubeyde'ye göre envâr-ı zâttır. Bazılarına göre o öyle bir nûrdur ki melekler onu gördüğünde onun celâleti ve azametinin korkusundan secdeye varıp tesbih ve tehlil ederler. Allâh'ın yetmiş bin hicâbı vardır, eğer onlar kalksa o nûr ulaştığı bütün nesnelere yakardı. Allâh, gönülleri celâl-i azametinden tâkat getirebildikleri kadar muttali kılar. Azametinin künhüne muttali kılsa onların kalpleri yerinden kopar, nefisleri yanardı. Onun bütün nûru yeryüzüne inse arz ve dağlar yanardı (21b-22a).

Sükût: Zikirde başka bir şeyi dile getirmemektir. Dil susunca kalp gayb âlemi ile söyleşir (20a).

Şehvât-ı nefsâniyye: İnsanın meleklerden üstün olmasının sebebidir. Engel varken ibâdet etmek hiçbir engel yokken yapılan ibâdetten daha üstündür. İbâdet etmede nefsi ile cihât eden kişi envâr-ı ilâhiyyeye mazhar olur (17a).

Şevk: Mahbûb inlediğinde gönlün harekete gelmesidir. Havâssa göre bu durum övünülecek bir durum değildir; mahbûb gâib değildir, her yerde hazırdır. "Allâh bütün yaptıklarınızı hakkıyla görendir." (Hadîd 57/4). Allâh hâzırdır, kul gâiptir, kendine geldiğinde küstahlığını düşünerek vecde gelir (150b).

Şeyh: Sülukunu bitirmiş, tehlikeli geçitleri görmüştür. Tâlipleri menzil, makâm ve hallere göre tenbih ederek irşâd eder. Bazı velilerin velâyetleri çalışarak olmaz, cezbe-i ilâhî ile olur, ancak böyle veliler halkı irşâd edemez, çünkü sülûk yolunu görmeden maksada ulaşmışlardır. Şeyh olacak kişinin mücâhede ve müşâhede ile yetişmiş olması gerekir. Şeyh, büyüüp tahılı ifsâd etmemesi için ekin arasındaki yabancı otları temizleyen kişiye benzer. Şeyh, Allâh'ın fazlı ve inâyetiyle riyâzet ettirerek şehvetleri ve kederleri kalpten uzaklaştırır (26a-26b).

Tevekkül: Bütün ihtiyaçlarını Allâh'a itimat ederek ondan istemektir. Avâm için tevekkül, mahlûkattan ümidini keserek onlardan bir fayda veya zarar geleceğini beklememektir. Bu şekilde tevekkül etmek Allâh tarafından gönderilecek nimetlerin sebeplerini beklemektir. Havâssa göre ise Allâh hiçbir şeyi ihmâl etmemiş, her şeyi takdir etmiş ve fâriğ olmuştur. Gerçek mütevekkil; sebepleri gözlemekten vazgeçmiştir, kısmeti karşısında suskundur, gelecek olanı hayal bile etmez. Bu şekilde tevekkül bütün ihtiyaçlara kifâyet eder (143b-144a).

Vecd: Ruh, zikrin halâvet-i şevkine dayanamaz ve kendini atar (151b).

Velî: Allâh'ın sıfatlarına ârifdir, mümkün olduğunca taate devam eder, nefsinin hevâsına yüz çevirmiştir (12b).

Zâhid: Kendinde olmayan, gönlü dünyayı kabul etmeyen, sâlihlerin sırrına vâkıf olduğu, ölümü hayata tercih eden kişidir (39a).

Zikr: Allâh'a vâsıl olmak sadece dil ile zikretmekle olmaz, zikri gönlün içine yerleştirmek gerekir. Zikrin gönül içine yerleşebilmesi için on şart vardır; zâhirini ve bâtınını temizlemek, halvet, sükût, oruç, zikrullâh, teslim-i nefis etmek, havâtırı nefyetmek, gönlünü şeyh hizmetine bağlamak, uykuyu terk etmek, az yemektir (19a-27a). Sâlik, zikre devam ederek onu kalbine yerleştirdiğinde kalpten bir ateş çıkar, kalpte ne kadar perde varsa açılır (21a). Hakiki zikir, kalpte Allâh'tan başka olan her şeyi yok eder. Bir kişi diliyle Allâh dese, ancak kalbini ondan gayri şeylerden temizlemese onun düşmanı Allâh'tır (30b). “Allâh'ın zikri bütün amellerden üstündür” (Ankebut 29/45). Zikir ile elde edilen beş şey vardır; Allâh'ın rızası, şeytandan korunma, kalbin pasının giderilmesi, kişinin ibâdet etmeye hırslanması, boş isteklerden ve haramdan korunma (35b-36a). Ara vermeden kalp huzuru ile şiddetli bir şekilde ama ifrata kaçmadan Allâh'ın zikrine devam etmelidir. Bu şekilde zikrullâh damarların içine girer ve şeytanları uzaklaştırır. Hadiste belirtildiği gibi şeytan âdemoğlunun damarları içinde dolaşır. Zikir, damarlar içine girdiğinde şeytan kahrolur ve kalpten uzaklaşır, nefsin askerleri hezimete uğrar. Nefsin askerleri hevâ, şehvet ve şeytandır (20b).

Zühd: Nefsi bütün lezzetlere karşı zapt etmektir. Bu şekilde zühd avâmın zühdüdür. Bir kişi kendi çabasıyla nefsini şehvî duygulardan koruyabilir, kendisinin günaha meyli ve muhabbeti kalmayabilir. Buna karşı hakiki zühd, nefsi ve onun istediklerini

yok etmektir. Hakiki zühdü elde eden kişilerin, nefisleri akıllarına gelmediği için onun arzuladıkları da akıllarına gelmez (142b-143a).

1.9. Eserde Adı Geçen Kişiler

Abdullah bin Zeyd (52b/11)

Ebû Muhammed Abdullah b. Zeyd b. Sa'lebe el-Ensârî (ö. 32/653) “sâhibü'l-ezân” diye meşhur olan sahâbîdir. Ensar’ın Hazrec kabilesine mensuptur. Akabe'de Hazret-i Peygamber'e biat etmiştir. Bedir Savaşı'na katılmıştır. Diğer gazvelerde de bulunmuştur. Hicretin birinci yılında Mescid-i Nebevî tamamlandıktan sonra müslümanların ibâdete nasıl çağrılacağına müzakere edildiği günlerde Abdullah'a rüyâsında ezanın sözleri bildirilmiş, sabahleyin Hazret-i Peygamber'e giderek rüyâsını anlatmış, Hazret-i Peygamber, “Bu sâdik bir rüyâdır.” dedikten sonra ezanın sözlerini Bilâl'e öğretmesini emretmiştir. Bundan dolayı “sâhibü'l-ezân” diye şöhret bulmuştur.

Abdullah İbn Abbâs (29b/7)

Ebu'l-Abbâs Abdullah b. el-Abbâs b. Abdilmuttalib el-Kureyşî (ö. 68/687-88) Hazret-i Peygamber'in amcasının oğlu, tefsir ve fıkıh ilimlerinde otorite kabul edilmekte, çok hadis rivâyet eden sahâbîler arasında yer almaktadır. 1660 hadis rivâyet etmiştir. İbn Abbas'a ait tefsir rivâyetleri *Tefsîru İbn Abbâs* adıyla iki cilt halinde toplanmıştır.

Abdü'l-Vâhid bin Zeyd (153a/10)

Meşhûr hadîs, fıkıh âlimi ve önemli mutasavvıflardandır. Tebe-i tâbiînden olup, Basra'da yaşamıştır. Künyesi Ebû Beşr el-Basrî'dir. Doğum ve vefât târihleri kesin olarak bilinmemektedir. 177 (793) veya 186 (802) yıllarında, bir rivâyete göre de 189 (805) senesinde vefât etmiştir. Aleviyye ve Kümmeliyye tarikatlarının silsilelerinde adı geçmektedir. Herhangi bir eser kaleme almamıştır.

Ahmed-i Hanbelî (83b/9)

Ebû Abdullâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî (ö. 241/855) Hanbelî mezhebinin imâmı, muhaddis ve fakihidir. Hayatını hadise göre tanzim etmiş, yazdığı her hadis ile mutlaka amel ettiğini söylemiş, kendisinden istenen fetvaları da hadise dayanarak vermiştir. Ahmed b. Hanbel'in en önemli eseri olan *el-Müsned* dışında kendisine nisbet edilen kitapların hiçbirini bizzat kaleme almamış, hatta kendi söz ve fetvalarının yazılmasına izin vermemiştir. Ahmed b. Hanbel'in 700 bin hadis

arasından seçerek tertip ettiği otuz bin kadar hadise oğlu Abdullah ile talebesi Ebû Bekir el-Katî'nin birçok hadis ilâve etmesiyle meydana gelen *el-Müsned*, en hacimli iki hadis külliyyâtından biridir.

Atâ (56a/10)

Eserde künyesi verilmediği için kimden bahsedildiği tam olarak anlaşılamamıştır. Fikhî bir konuda alıntı yapıldığına göre söz konusu zâtın Atâ b. Ebû Rebâh (ö.114/732) veya Atâ b. Yesâr (ö. 103/721) olma ihtimali bulunmaktadır. Atâ b. Ebû Rebâh, tabiîn devri Mekke fıkıh mektebinin tanınmış temsilcisi, muhaddis ve müfessirdir. Atâ b. Yesâr ise yine tabiîn devri fıkıh ve hadis âlimlerindedir.

Bâyezîd (22b/8)

Künyesi Ebû Yezîd, ismi Tayfûr'dur (ö. 261/874). Sultânü'l-ârifin lakabıyla meşhurdur. Otuz sene Şam'da kalmış birçok âlimden istifade etmiştir. Son derece âlim, fâdıl, edîp bir şahsiyettir. Namaz kılarken göğüs kemikleri gıcırdayacak kadar hâl sahibi bir zâttı. Şiirleri meşhurdur.

Bişr-i Hafî (31a/3)

Ebû Nasr Bişr b. Haris b. Abdirrahmân b. Atâ b. Hilâl el-Hâfî el-Mervezî (ö. 227/841) İlk devir sûfilerindedir. İlk dinî bilgilerini aldıktan sonra hadis ilmine yöneldi ve bu alanda devrin sayılı muhaddislerinden biri oldu. Tasavvufî kaynaklardaki bir menkıbeye göre, Bişr el-Hâfî'nin yolda bulduğu "besmele" yazılı bir kâğıdı itina ile temizledikten sonra levha haline getirerek muhafaza etmesi üzerine rüyâsında duyduğu ilâhî bir ses, Allâh'ın ismine göstermiş olduğu bu saygıya karşılık Allâh'ın da onun adını dünya ve âhirette saygın kılacağını bildirmiş, bu şekilde zühd ve tasavvuf yolu kendisine açılmıştır.

Ca'fer-i Sâdık (113b/4)

Ebû Abdillâh Ca'fer b. Muhammed el-Bakır b. Alî Zeynil'âbidîn (ö. 148/765) İsnâaşeriyye'nin altıncı, İsmâiliyye'nin beşinci imâmı, Ca'ferî fikhının kurucusu. Babası Muhammed Bâkır, dedesinin dedesi Hazret-i Ali'dir. Ehl-i sünnet, Ca'fer'i hadisle uğraşan, fıkhıta müctehid derecesine ulaşmış, sezgi gücü yüksek, doğru sözlü, nakline ve görüşlerine güvenilir bir hadis ve fıkıh âlimi olarak değerlendirmektedir.

Ca'fer -i Sâdık'ın yüzlerce kitap ve risale yazdığı ileri sürülmektedir, ancak bunların büyük bir kısmının ona nisbeti şüpheli olup yaşadığı dönem, çevresi, ilmî ve dinî şahsiyeti dikkate alınırsa bilhassa kimya ve cifr gibi konulara dair ona isnâd edilen kitapların onun telifleri olması imkânsız gibidir. Bütün sûfîlerin evliyâdan saydıkları Ca'fer es-Sâdık tarikat silsilelerinde de önemli bir yer tutar. Nakşibendiyye ve Bektâşîyye mensupları ona tarikat silsilelerinde yer verir, Bâyezîd-i Bistâmî'yi onun müridi olarak görürler.

Ebû Osman (113b/5)

Eserde adı geçen kişinin künyesi verilmemiştir. Kaynaklarda Ebû Osman olarak geçen iki kişi bulunmaktadır. Birisi Ebû Osman Magribî'dir, büyük velîlerdendir, doğum târihi bilinmemektedir, yüz otuz yaşlarında iken Nişâbur'da vefât etmiştir (373 / 983). Diğeri ise kaynaklarda Ebû Osman Hayrî olarak geçmektedir. Bu zatın, fıkıh ve tasavvuf ilmine vâkıf olduğu bilinmektedir, 298 (910) senesinde vefât etmiştir.

Ebû Saîd Hudrî (68b/9)

Ebû Saîd Sa'd b. Mâlik b. Sinan el-Hudrî (ö. 74/693-94) çok hadis rivâyet eden yedi sahâbîden biridir. Medine'nin Hazrec kabilesinden olup daha çok künyesiyle tanınır.

Ebû Ubeyde (21b/7)

Ebû Ubeyde Âmir b. Abdillâh b. el-Cerrâh el-Fihri el-Kureyşî (ö. 18/639) aşere-i mübeşşereden olan kumandan sahâbîdir. Ebû Ubeyde, Uhud Gazvesi'nde Hazret-i Peygamber'in yüzüne batan miğfer parçasını dişleriyle çıkarırken iki ön dişi çıkmıştır. Hayatı savaşlarda geçtiği için Hazret-i Peygamber'den sadece on beş hadis rivâyet etmiştir.

Ebu'd-Derdâ (32b/9)

Kur'ân, fıkıh ve hadis ilimlerinde önde gelen sahâbelerden biridir. Asıl adı Uveymir'dir. Hazrec kabilesine mensuptur. Hazret-i Osman veya Hazret-i Ömer zamanında Şam kadılığına getirilmiş ve hicretin 32. yılında vefât etmiştir. Ebû'd-Derdâ fıkıh ve hadis ilimlerinde ileri gelen sahâbîlerdendir.

Ebu'l-Hüseyin Nûrî (141b/8)

Bağdat'ın büyük mutasavvıflarındadır. 10. yüzyılda yaşadı. İsmi, Ahmed bin Muhammed'dir. Ebü'l-Hüseyin künyesiyle meşhur oldu. Tasavvufta kurduğu yola Nûriyye adı verilmiştir. Bağdat'ta doğmuştur, ancak doğum târihi bilinmemektedir. Bağdat'ta vefât etmiştir (295/908).

Ebü'l-Meâlî Hemedânî (131b/9)

Hâkim Ebü'l Meâlî Abdullah b. Ebî Bekr Muhammed b. Ali el-Miyâneçî el-Hemedânî (ö.525/1131), künyesi Ebu'l Meâlî'dir, Bazı kaynaklarda Aynülkudât el-Hemedânî olarak da geçmektedir. Mutasavvıf, kelâm âlimi, Şafîî fakihidir ve ayrıca şâirliği de vardır. İmâm- Gazâlî'nin kardeşi Ahmet Gazâlî'ye intisap etmiş, Hallâc-ı Mansur'un şatihyelerine yaptığı teviller yüzünden halkın tepkisini çekmiştir. Azîzüddin Mustevfi gibi önemli devlet adamlarının da aralarında bulunduğu geniş bir kitle kendisine intisap etmiştir. İtikadi ve tasavvufî görüşleri nedeniyle hakkında ölüm fermanı çıkmış ve 33 yaşında öldürülmüştür. Eserleri: 1. *Zübdetü'l hakâik*. İmâm- Gazâlî'nin etkisiyle yazılmış itikadi ve tasavvufî konuların ele alındığı bir eserdir. 2. *Temhidât*. Ahmet Gazâlî'nin Sevânihu'l-uşşâk adlı eserinden ilham alınarak yazılan itikadî konuları ele alan bir eserdir. 3. *Mektûbât*. 4. *Şekva'l-garîb*. Bağdat'ta ölümünden birkaç ay önce kendisini zındıklıkla itham edenlere karşı yazdığı bir çeşit müdafaanâmedir. *Nefahatü'l-üns*'te Ahmet Gazâlî'ye intisabı, menkıbeleri ve birkaç örnek şiiri zikredilmiştir¹⁹.

Enes İbni Mâlik (29b/1)

Ebü Hamza Enes b. Mâlik b. Nadr el-Ensârî (ö. 93/711-12). Hazret-i Peygamber'e hizmetiyle tanınan ve en çok hadis rivâyet eden sahâbîlerden biridir. Enes b. Mâlik'in rivâyetleri toplu olarak Ahmed b. Hanbel'in *el-Müsned*'inde bulunmaktadır. Bunların sayısı mükerrerleriyle birlikte 2172'dir. Enes'in sahip olduğu üstün meziyetleri, uzun yıllar Resûlullah'ın hizmetinde bulunup onun terbiyesiyle yetişmesi yanında Hazret-i Peygamber'in sevdiği ve takdir ettiği bir aileye mensup olmasıyla da açıklamak mümkündür.

¹⁹ Molla Câmî, Sadeleşiren Abdülkadir Akçiçek, *Nefahatü'l-Üns*, 1981, İstanbul, s. 789

Evzâî (56a/11)

Ebû Amr Abdurrahmân b. Anır b. Yuhmid el-Evzâî (ö. 157/774); Evzâiyye mezhebinin kurucusu, fıkıh ve hadis âlimidir. Abdurrahman el-Evzâî'nin ehl-i hadîs ile ehl-i re'y arasında bir fıkıh metodu takip ettiği kabul edilmiştir. Evzâî ehl-i re'y gibi kıyasa çok sık başvurmamışsa da hadisçiler gibi bundan uzak kalmamış, daha çok hadise bağlı kalmakla birlikte nassın bulunmadığı yerde re'ye başvurmaktan çekinmemiştir. Fikhî görüşlerini, günümüze kadar ulaşan *Kitâbü siyeni'l-evzâcî* adlı eserinden öğrenmekteyiz.

Gazzâlî (28b/7)

Muhammed b. Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî (ö. 505/1111) Eş'arî kelâmcısı, Şafîî fakihî, mutasavvîf, filozoflara yönelttiği eleştirileriyle tanınan İslâm düşünürüdür. Beş yüzü geçen eserlerin içinde *İhyâu ulûmi'd-dîn*, *El-Münküzü mine'd-dalâl*, *Kimyâ-yı saâdet* en meşhurlarıdır. Eski Yunan felsefesinden kaynaklanan Kur'an'a uygun olmayan inanç ve fikirleri çok etkili bir üslupla çürütmüş ve tüm bunlara karşı Kur'an ahlâkını daima ön plana çıkarmıştır.

Hammâd bin Ebî Süleymân (140b/11)

Tabîînden olup meşhur fıkıh âlimlerindedir. İmâm-ı Azâm'ın hocasıdır. Fıkıh ilmini Enes b. Mâlik'ten öğrenmiştir. Rivâyet ettiği hadisler meşhur hadis kitaplarında bulunmaktadır.

Hâtim-i Esam (43a/7)

Büyük mutasavvıflardandır. Künyesi Ebû Abdurrahmân'dır. Belh'te doğmuştur, doğum tarihi belli değildir, 237 (852) senesinde vefat etmiştir. Şakîk-i Belhî, onun talebesidir. Aslında sağır olmadığı halde yanına gelen birisinin mahcup olmaması için duymuyormuş gibi davranmasından dolayı bu lakap kendisine verilmiştir.

İbn-i Ârîf (131b/5)

Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mûsâ b. Atâillâh es-Sanhâcî 481 (1088) senesinde doğmuş, 536 (1142) senesinde Merrakeş'te vefât etmiştir. *Mehâsinü'l-mecâlis* adlı eseriyle tanınan Endülüslü bir sûfidir. İsmi Ahmed bin Muhammed, künyesi Ebû'l-Abbas'tır. Endülüs evliyâsının büyüklerindedir. Kıraat ve Mâlikî mezhebi fıkıh âlimidir.

İbn-i Sîrîn (94a/5)

Tabîînden olup, tefsir, fıkıh âlimi ve meşhur rüyâ tabircisidir. Asıl adı Muhammed'dir. Babasının adı Sîrîn olup, Resulullahın hizmetçisi ve ensarın büyüklerinden Enes b. Malik'in azadlı kölesidir. Basra'lıdır. 33 (653) senesinde doğmuş, 110 (729) senesinde vefat etmiştir.

İbnü'l-Mübârek (140b/10)

Ebû Abdirrahmân Abdullah b. Mübarek b. Vâzih el-Hanzalî el-Mervezî (ö. 181/797) tebeü't-tâbiînin ileri gelenlerinden, muhaddis, zâhid ve fakihdir. Ahmed b. Hanbel, yaşadığı devirde ilme ondan daha meraklı ve hadis sahasında ondan daha büyük bir âlimin bulunmadığını söylemiştir. *Kitâbü'z-zühd ve'r-rekâ'ik* adlı bir eseri vardır, bu eser; Hazret-i Peygamber, ashap ve tabiînin ibâdet, ihlâs, tevekkül, doğruluk, tevazu, kanaat gibi ahlâkî konulara dair sözlerini ihtiva etmektedir. Diğer bir eseri *Kitâbü'l-cihâd*'dir, cihadın fazileti, sevabı ve İslâm'daki önemine dair hadisleri ihtiva eden kitap, bu konuda yazılan ilk eserdir.

İbrâhim bin Edhem (143b/2)

Ebû İshâk İbrahim b. Edhem b. Mansûr (ö. 161/778) zâhid, sûfi ve muhaddîsdir. Muahhar kaynaklarda İbrahim b. Edhem'e nisbet edilen, ancak babasının adıyla anılan Edhemiyye diye bir tarikattan söz edilmektedir. Ayrıca kendisi Çiştîyye tarikatı silsilesinde de yer alır; silsileye göre İbrahim b. Edhem, Fudayl b. İyâz'ın halifesi, Huzeyfe el-Mar'aşî'nin de mürididir.

İbrahim Şeybânî (28a/8)

Ebû İshâk İbrâhîm b. Şeybân el-Kırmîsînî (ö. 330/941) Şeyhülcibâl diye tanınan sûfidir. Ebû Abdullah el-Mağribî'nin müridi olmuş ve otuz yıl boyunca ondan istifade

etmiştir. Şeyhinin diğer halifesi İbrahim el-Havvâs'tan da faydalandığı bilinmektedir. Ebû Abdullah'ın ölümünden sonra Kırmîsîn'e yerleşti ve burada vefatına kadar irşâd faaliyetine devam etti. Ayrıca kendisi fütüvvet hareketinin temsilcilerinden sayılmaktadır.

İmâm-ı Azâm Ebû Hanîfe (40a/1)

Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sabit b. Zûtâ b. Mâh (ö. 150/767) Hanefî mezhebinin imâmı, büyük müctehiddir. İslâm'da hukukî düşüncenin ve icihad anlayışının gelişmesinde önemli payı olup daha çok Ebû Hanîfe veya İmâm-ı Âzam diye şöhret bulmuştur. *El-Müsned* adındaki eseri talebeleri tarafından kendisinden rivâyet edilen hadisleri, diğer bir ifadeyle Ebû Hanîfe'nin icihadlarında delil olarak kullandığı hadisleri ihtiva eden bir eserdir. Rivâyetlerin toplanmasında veya tasnifinde etkin rol oynayan şahısların adlarıyla anılan ve önemli bir kısmı basılmış olan yirmiyi aşkın Ebû Hanîfe müsnedi mevcuttur. Diğer bir önemli eseri, *el-Fikhü'l-ekber*'dir. Akaide dair olup Ehl-i sünnet'in görüşlerini özetlemiştir. Başta Goldziher olmak üzere bazı şarkiyatçılar bu eserin Ebû Hanîfe'ye nisbetini sahih görmezlerse de kitabın ona ait olduğunda İslâm âlimleri görüş birliği içindedir. Birçok şerhi bulunan eser, bazı Doğu ve Batı dillerine de tercüme edilerek defalarca basılmıştır.

İmâm-ı Kerhî (83b/9)

Ebû'l-Mahfuz Ma'rûf b. Fîrûzân el-Kerhî (ö. 200/815) Iraklı zâhid ve sûfilerdendir. Tasavvuf tarihinin en büyük şahsiyetlerinden olan Mar'ûf-i Kerhî'nin önemi daha çok Kâdiriyye, Halvetiyye, Nakşibendiyye, Rifâiyye, Desûkîyye, Mevleviyye, Safeviyye, Ni'metullâhiyye, Nurbahşiyye, Bektâşiyye gibi Sünnî ve Şîî birçok tarikatın silsilesinin kendisiyle devam etmesinden kaynaklanmaktadır. Ma'rûf-i Kerhî'nin eser telif ettiğine dair kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır.

Kâdîhan (109b/9)

Ebû'l-Mehâsin Fahrüddîn Hasen b. Mansûr b. Mahmûd el-Özkendî el-Fergânî (ö. 592/1196) *el-Fetâvâ*'sıyla tanınan Hanefî fakihidir. Mâverâünnehir'de Fergana bölgesinde bulunan Özkent şehridir. Bir ulemâ ailesine mensup olup Kâdîhan lakabıyla tanınmıştır.

Kuteybe bin Müslim (113b/11)

Ebû Hafs Kuteybe b. Müslim b. Amr el-Bâhilî (ö. 96/715) Emevîler'in Horasan valisi, Mâverâünnehir fatihidir. Araplar arasında küçümsendiği söylenen bu kabilenin lideriydi ve kahramanlığıyla meşhur olmuştur. Emevîler'in en önemli kumandanlarından biri olan Kuteybe, bir türlü kontrol altına alınamayan Horasan ve Mâverâünnehir'de Emevî hâkimiyetini pekiştirmiş, ülkesinin doğu sınırlarını Çin hudutlarına kadar götürmüştür. Cesareti, dehası ve edebî kişiliğiyle meşhur başarılı bir devlet adamıdır.

Muhammed bin Hamidî (76b/4)

Horasan'da yetişen evliyânın meşhûrlarındandır. Künyesi, Ebû Bekir'dir. Dokuzuncu asırda Belh şehrinde yaşamış olup, doğum ve vefât târihi bilinmemektedir. Zamanının meşhûr âlimlerinden ve evliyâsından Ahmed bin Hadreveyh'in sohbetinde ve derslerinde yetişmiştir.

Muvaffak (130a/9)

Büyük velilerdendir. İsmi Ali bin Muvaffak, künyesi Ebû'l-Hasan'dır. Bağdat'ta doğdu, doğum târihi bilinmemektedir. Zünnûn-ı Mısrî ile görüştüğü bilinmektedir, Hicrî 265 (878) senesinde vefât etmiştir.

Süleyman bin Abdülmelik (30a/2)

Süleyman bin Abdülmelik (ö. 717) yedinci Emevi halifesidir. Kardeşi I. Velid yerine halife olmuş ve sonra 715-717 yılları arasında halifelik yapmıştır. Daha sonra kuzeni Ömer bin Abdülaziz halife olmuştur.

Şakik-i Belhî (38b/8)

Büyük mutasavvıflardandır. Künyesi Ebû Ali olup, babasının ismi İbrâhim'dir. İbrâhim Edhem'in talebesi, Hâtim-i Esam'ın hocasıdır. Dünyâya gönül bağlamayıp, haramlardan ve şüphelilerden şiddetle kaçmış, şüpheli korkusuyla mübahların da çoğuna yaklaşmamıştır. Ticâretle uğraşmış, Hicrî 174 (790) senesinde vefât etmiştir.

Tahâvî (83b/9)

İsmi, Ahmed bin Muhammed bin Selame bin Abdumelik (ö.321/933) olup künyesi Ebu Ca'fer'dir. Hanefî mezhebinin meşhur fıkıh âlimlerindedir. Başlıca eserleri şunlardır; Ahkâmu'l-kur'an, Beyanu muskili'l-âsâr, Maâni'l-âsâr, İhtilâfu'l-ulemâ, el-Nâsîh ve'l-mensûh, Şerhu câmiü'l-kebîr, Şerhu camiü's-sagîr.

Ukbe bin Âmir (51b/4)

Ashâb-ı kirâmın meşhur fakihlerinden ve Kur'ân-ı kerim'i ezberleyip yazanlardandır. 55 Hadis-i Şerif rivâyet etmiştir. Mısır Valiliğinde bulunmuş ve orada Hicri 58 tarihinde vefat etmiştir.

Zünnun-ı Mısırî (38a/2)

Mısır'da yetişen büyük velîlerdendir. İsmi Sevbân bin İbrâhim, künyesi Ebü'l-Feyz, lakabı Zünnûn, nisbesi el-Mısırî'dir. Hicrî 245 (m. 859) târihinde Mısır'da vefât etmiştir. Zünnûn-i Mısırî'nin hocası, Mâlikî mezhebinin imâmı, Mâlik bin Enes'dir. *Muvattâ'* yı bizzat kendisinden okumuş ve fıkıh ilmini ondan öğrenmiştir.

1.10. Kaynak Olarak Kullanılan Eserler

Bahrü'l- kelâm (73b/8)

Ebü'l-Muîn en-Neseffî'nin (ö. 508/1114) akaide dair eseridir. Tam adı *Bahrü'l-kelâm fî ehli'l-İslâm* olan eserin kaynakları ittifakla Ebü'l-Muîn en-Neseffî'ye nisbet edilmektedir. Eserde Sünnî ve Mu'tezilî görüşlere yer verilmiştir. Ayrıca eserde bid'at fırkalarının görüşlerine temas edilmiş ve bunlar tenkit edilmiştir.

Hidâye (82a/10)

Burhâneddin el-Merginânî'nin (ö. 593/1197) Hanefî fikhına dair eseridir. Hanefî fikhının en tanınmış ve muteber metinlerinden biri olup müellifin kaleme aldığı *Bidâyetü'l-mübtedî* adlı eserinin şerhidir. Telifinden itibaren büyük rağbet gören ve medreselerde ders kitabı olarak okutulan *el-Hidâye*'nin fesahat ve belâgatı müellifin Arap dili ve edebiyatına olan vukufiyetini göstermektedir. Eserin altmış civarında şerh ve haşiyesinin olması İslam dünyasında ne kadar muteber bir eser olduğunu göstermektedir.

İhyâu ulûmu'd-dîn (4a)

Gazzâlî'nin (Ö. 505/1111) başta tasavvuf ve ahlâk olmak üzere fıkıh, kelâm gibi ilimlere bilhassa amaçları bakımından yeni yaklaşımlar getiren önemli eseridir. Gerek ismi gerekse kısa önsözündeki açıklamalar, Gazzâlî'nin bu eseri İslâm ümmeti için bir ıslah projesi niteliğinde kaleme aldığını göstermektedir. Eserde, müslümanların içine düştüğü dinî-ahlâkî ve kültürel yozlaşmanın ve bunların içtimaî ve siyasî yansımalarının incelendiği görülmektedir. Eser kendinden sonra yazılmış birçok kitaba kaynaklık etmiştir.

Kâfî (40a/1)

Eserin tam adı ve yazarı belirtilmemiştir. Muhtemelen Hâkim eş-Şehîd'in (ö. 334/945) Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'ye ait *Zâhirü'r-rivâye* diye bilinen altı kitabı bir araya getirdiği bir eserdir. Hanefî mezhebindeki zâhirü'r-rivâye görüşlerin tespiti konusunda güvenilir bir kitaptır. Bu alanda İmâm Muhammed'in eserlerinden sonra en güvenilen kaynaklardan biri olarak kabul edilir.

Mehâsinü'l-mecâlis (131b/6)

Endülüslü sûfî Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Mûsâ b. Atâillâh es-Sanhâcî (ö. 536/1141) tarafından kaleme alınan tasavvufî bir eserdir. Eserin on bir bölümünde marifet ve ilim, irade, zühd, tevekkül, sabr, hüzn, havf, recâ, şükür, muhabbet ve şevk kavramları havâs düzeyinde ele alınmıştır.

El-Mesâbih (4b/4)

Ferrâ el-Begâvî'ye (ö. 516/1122) ait güvenilir hadis kaynaklarından derlenen hadisleri ihtivâ eden bir eserdir. Rivâyetlerin konularına ve bablara göre sıralandığı kitapta her babdaki hadisler kendi içinde sahih ve hasen olmak üzere ikiye ayrılmış, az sayıdaki zayıf rivâyetin durumu belirtilmiş, münker ve mevzu rivâyetlere yer verilmemiştir.

Minhâc (28b/7)

İmâm-ı Gazzâlî'nin en son dönem çalışmalarından olduğu sanılan eser yazara nisbet edilmektedir. Eserde cennete giden yolun engelleri ve bu engellerin nasıl aşılacağı anlatılmaktadır.

Sahîh-i buhârî (52b/5)

Buhârî'nin (ö. 256/870) Kur'ân-Kerîm'den sonra en güvenilir kitap olarak kabul edilen sahih hadisleri toplayan ilk kez toplayan eseridir. Eser 108 kitap ve 3450 baptan oluşmakta, toplam 9082 hadis rivâyet edilmektedir.

Tâvus (152a/7)

Tâvus (ö. 196/724) tâbînden, meşhûr hadîs âlimi ve velîdir. Aslen İrânlıdır. Kendisine Tâvûs-i Himyerî de denir. Ashâb-ı kirâmdan yetmiş kişiyi gördüğünü söylemiştir. Tâvûs büyük bir hadîs âlimi olup, aynı zamanda fıkıh ve tefsîr ilminde de önde gelen âlimler arasındadır.

Tenbihü'l-gâfilîn (32a/2)

Ehl-i sünnet âlimlerinden olan Ebü'l-Leys Es-Semerkindî (ö. 373/983) tarafından kaleme alınan bu eser vaaz ve nasihatle ilgili olup, 54 bölümden meydana gelmiştir. 1040 târihinde Kâtip Çelebi tarafından Türkçeye tercümesi yapılmıştır. Bu eserin tamamı İslâm ahlâkını anlatmakta olup, âyet-i kerîmeler ve hadîs-i şerîfler ile beraber,

nasihat ve hikmetli sözler ihtiva eden bir ahlâk kitabıdır. Kitap, ihlâs konusuyla başlamaktadır. Daha sonra kabir azâbı kıyâmet günü, tövbe, ana-baba hakkı, akraba ziyâreti, komşu hakkı, gıybet, kibir, beş vakit namaz, meşicilere hürmet, Allâh korkusu, duâ gibi birçok ahlâkî ve fikhî konuları işlenmiştir.

2. BÖLÜM

2.1. Eserin Üslûp Özellikleri

Şeyh Hacı İlyâs tarafından kaleme alınan *Hizânetü'l-envâr*, *Hazînetü-l ulemâ* ve *zînetü'l-fukahâ* adlı Arapça bir eserin tercümesidir. Müellif, eseri saygı duyduğu bir devlet adamının emri ile Arapça bilmeyen kişilerin *Hazînetü-l ulemâ*'dan faydalanmalarını sağlamak amacıyla yazdığını ifade etmektedir (4a). Eserin üslup özellikleri değerlendirilirken bu durum göz ardı edilmemelidir.

Eserin üslup özelliklerine genel olarak baktığımızda; cümlelerin çoğunlukla kısa olduğu, yer yer secîlere rastlandığı, sade bir dilin tercih edildiği; anlaşılması zor dinî konuların yapılan basit temsiller, benzetmeler, aktarılan hikâye ve menkıbelerle daha anlaşılır hale getirildiği görülmektedir. Eserin yazılış amacının Arapça bilmeyen halka, dini konuların anlatılması olduğu hatırlanınca; kolay anlaşılır bir üslûbun tercih edilmesi oldukça doğal bir durumdur.

Şeyh Hacı İlyâs, eseri tercüme etmek ile yetinmemiş konuların daha anlaşılır hale gelmesi için *Keşşâf*, *Hidâye*, *Mesâbih*, *Tenbîhü'l-gâfilîn*, *İhyâü ulûmi'd-dîn*'den alıntılar yapmış, *Hazînetü-l ulemâ*'da bulunmayan hadisleri, meşâyihe ait söz ve halleri esere ilave ettiğini söylemiş, hatta esere bu yüzden farklı bir isim verme ihtiyacı hissetmiştir (4a). Aşağıda vereceğimiz üslûpla ilgili değerlendirmeleri müellifin eseri yazmadaki amacını göz önünde bulundurarak bir yere oturtmak gerekir.

2.1.1. Eserdeki Secîler

Fasıla sonlarının aynı harf olması durumu olan ve sözün ahengini sağlayan ona ses ve musiki cihetinden katkıda bulunan bir sanat olan secî sanatı²⁰ eserin başlangıç kısmında kullanılmıştır. Secî yapılan yerler kırmızı mürekkeple noktalanmıştır. *Hizânetü'l-envâr*'ın Arapça orijinali olan *Hazînetü-l ulemâ*'da da yapılan secîler kırmızı noktalarla gösterilmiştir²¹.

Eserin 2b nolu sayfasında istinsahta özellikle kırmızı nokta konarak gösterilmiş olan secîler aşağıda verilmiştir.

mü'minleriñ ervâhını tecelliyât-ı cemâl-ile diri **kıldı**

²⁰ Prof. Dr. M.A. Yekta Saraç, **Klasik Edebiyat Bilgisi**, İstanbul, Gökkuşbu Yayınları, 2004 s. 231-233

²¹ Eserin, Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki Ayasofya 1777/297.7 nolu nüshasının 1b ve 2a nolu sayfalarına bakılabilir.

ve ‘arifleriñ göñlini envār-ı celāl-ile münevver **kıldı**
eflāk-ı melekūtuñ elṭāfinı halk-ı ‘ālem üzre ĩşār itdi **‘āmmeten**
ve ğayb derecesinden ma‘rifet güneşlerini haķāyık ehline gösterdi **hāssaten**
eyle Allāhdur ki cemī‘i kāināt varlığını andan **almışdur**
giru maķşūd u merci‘ kendüyi **kılmışdur**
zātına hicāb ğāyeti **zuhūridur**
ve ğaybetine sebep ğāyeti **huzūridur**
‘izzetine qarārgāh **lā-mekāndur**
emrinüñ sür‘atine nihāyet **künfekāndur**
her fehim anuñ künhinde bāl u per **dökmişdür**

3 a’daki secîler:

cemī‘-i ervāh rahmetine **dirilür**
cemī‘-i ni‘metiyle **bislenür**
bir melikdür ki luṭfını ḳahrı içinde pinhān ḳılmışdur tā ki muṭī‘a **sevāb vire**
ve ḳahrını luṭfı içinde ḳomışdur tā ki ‘āşilere cezā-yı ‘iṣyān **ikāb vire**
‘arifleriñ ḳalbini münevver **kılmışdur**
ve kelime-i şehādeti ḳancer ḳılıp müşrikleriñ boynın **urmuşdur**
ve şalavāt-ı bī-ğāyet Allāhıñ Resūli üzerine olsun ki anuñ göñlini esrārına maḫzen
kılmışdur ve rūḫını envārına maṭla‘ **kılmışdur**,

3 b’deki secîler:

beşīr-i **ahyārdur**
nezīr-i **füccārdur**
enbiyānuñ **āhiridür**

zamānen evvelidür.

Fahren eyle Resüldür ki halk-ı ‘ālem sultānumuzdur deyu fahr ider

ol fakri kendüye fahr ider

şerī’atîñ sirāclarıdur

tarīkatîñ cıraqlarıdur

haķīkatüñ hādīleridür

Yā vācibe’l- vücüd

Yā fāide’l- cūd

Yā gāyete külli maksūd

Hulāşatü’l- vüzerāi’l- kirām

‘umdetü’l- ümerāi’l- ‘izām

eşhedü zamānihi

eşrefü evānihi

2.1.2. Söz Öbeklerinin ve Cümlelerin Kullanımı

XV. yüzyıl’ın en önemli özelliklerinden biri, konuşma diline yakın bir üslubun tercih edilmesidir. Cümlelerin kısa (ortalama beş kelime) ve cümleyi oluşturan kelimelerin ise isim ve fiillerden ibaret olduğunu görmekteyiz²². Bu dönemde yazılan eserlerde sıklıkla görülen kısa cümleler eserde de karşımıza çıkmaktadır:

- “Andan ‘Alī ḫalīfe oldu, beş yıl soñra zehr-ile Mu‘āviye helāk itdürdi. Hicretten soñra tamām otuz yıl başında ‘Alī dünyādan gitdi, ḫilāfet ‘Alī Ḥazretinde tamām oldu.”(14a)
- “Bāyezīd eydür: “Gırçeklik merkebine bindim, havāya çıķdım, şevķ merkebine bindim, göge çıķdım, maḥabbet merkebine bindim, sidretü’l-müntehāya

²² Mustafa İsen, *Anadolu Selçuklularıve Beylikler Dönemi Uygarlığı*, Ankara, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006, Cilt I, s. 531

çıktdım, anda nidā itdi ki, -Yā Bāyezīd bizden ne dilersin?-, iytdüm ki, -
Dilerim dilemeyem” (22b)

– “Evveline hātır-ı Hāq dirler, ya‘nī hātırına geldüğine sebep Hāqdur, dağı özge
sebeb yokdur, ana ilhām dirler. Hāq Subhānehū ve Te‘ālā mü‘minūñ gönlinde
‘ilm halkı ider, şeytān kādır degüldür.”(23b)

– “Cebbār iyitdi: “Yā Mūsā namāz kılduñsa saña hüccetdür, oruç dutduñsa saña
kalkandır, şadaqa virdüñse saña gölgedür, maşşerde zıkr itdüñse saña nürdür,
Yā Mūsā bu didüklerüñ mecmū‘ısı senüñ-çündür, benüm için ne ‘amel
itdüñ?”(50b)

– “Hikāyetdür ki bir kişi bir kişiyi gördi ki arslana binmiş eytdi ki: -Yā fülān
arslana nite bindüñ.- Cevāb didi ki: -Yā Baṭṭal ḥasedi terk itdüm, bedene kahr
itdüm, şamedı zıkr itdüm, arslana bindüm.-” (31b)

– “Hayālüñ gözümdeğer, zıkrüñ ağzumdadır, maḥabbetüñ kalbümdeğer, nice
ğāyib olursın.” (151 b)

Devrik cümlelere eserde çok az rastlanmaktadır:

– “Ādeme indi on şuhuf, Şīte indi elli şuhuf, İdrīse otuz şuhuf, İbrāhīme on
şuhuf, Tevrāt Mūsāya, İncİL ‘İsāya, Zebūr Davūda, Furkān Muḥammede.” (5b)

– “İslām deyu aña dirler ki a‘zā-y-ıla biş nesneyi işleyesin ḥadış mücebince” (6a)

– “Rabbiñizi görseñiz gerekdür, nitekim ayı görürsüz bedr olduğı gice” (7b)

– “Allāhıñ rahmetinden nevmīd olmaz illā kāfirler” (16a)

– “Zīra māni‘ var-ıken ‘ibādet efdaldür, māni‘süz ‘ibādetden” (17a)

– “Taḥkīk, felāḥ buldı nefsinı tḥhir iden ve ziyankār oldu nefsi mülevveş iden”
(19b)

– “Yardımlaşıñ taḫvā üzerine” (35a),

– Şurū‘ idüñ Allāhuñ rahmetine hişşeñüz aluñ Allāhuñ şevābından (55a/3-4)

Cümle içerisinde yükleme yakın olan ögeler, anlamın vurgulanması açısından diğer ögelere göre daha güçlüdür. “*lā tudrikuhu’l-ebşār*” (En’âm 6/103) âyeti “Allahı gözler idrâk itmez” olarak tercüme edilmiş (8a), gözlerin Allah’ı idrâk edemeyeceğini vurgulamak için “gözler” öge dizilişi olarak yüklem yanına kullanılmıştır. Aynı şekilde “*küntüm hayra ümmetin*” (Âl-i İmrân 3/110) âyeti “Ümmetiñ hayırlısı siz oldunuz.” şeklinde tercüme edilmiştir (13b).

Müellif; eserin orijinalinde bulunmayan açıklamalar yaparak bazı tasarruflarda bulunmuş, konuların daha iyi anlaşılması için dil ve üslûbu halka sıcak gelecek tarzda kullanmıştır. Âyette geçen “*yā eyyühellezîne âmenū*” ibaresini “Ey iman edenler” yerine “Ey benim mü’min kullarım” olarak tercüme etmiştir (25b,44b). Muhatabı, ilâhî hitaba çekmek ve yakınlaştırmak için tercüme farklı bir şekilde yapılmıştır. “*yā eyyühellezîne âmenū izâ kumtum ile’s- şalâti*” [Mâide 5/6 (44b)] “Ey benim mü’min kullarım kaçan namâza durmağ dileseñüz dört â’zâyı yuñ” şeklinde tercüme edilmiştir. Günümüz Türkçesine göre âyetin tercümesi şu şekildedir: “Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalktığınız zaman yüzlerinizi, dirseklerinize kadar ellerinizi, başlarınızı meshedip, topuklara kadar ayaklarınızı yıkayın.”

2.1.3. Temsil ve Benzetmeler

Müellif, zikrin gönül içine nasıl yerleşeceğini güzel bir temsille anlatmıştır. “*Lā ilāhe illallāh*” çakmak taşına, gönül taşına benzetilmiş, “*Lā ilāhe illallāh*” çakmağının gönül taşına dokunması ile bir nur çıkacağı ifade edilmiştir: “Vuşul ilallāh mücerred zikri diliñ-le dimek degüldür, belki zikri gönül içine givirmekdür, tā ki “*Lā ilāhe illallāh*” çakmağünü şalduğda gönül taşına tokunup ol nür ki “*Lā ilāhe illallāh*” kelimesinden ta’biye olmışdur.” (19a). Kelime-i tevhid, nur ve ateşi içinde bulundurması yönüyle çakmak taşına benzetilmiştir. Gönül de taşına benzetilmiştir. Zikirsiz gönül sert ve katılığı yönüyle taş gibidir. Çakmak taşı bir taşına sürtüldüğünde

nasıl ateş çıkıyorsa gönül kelime-i tevhidi kendi lisanıyla zikretmeye başladığında ateşler çıkacaktır.

Nefs-i emmâre akli ve temyizi olmayan oğlan çocuğuna benzetilmiştir. Nefs-i emmâre neyi isterse onu almak ister, istediğinden başka ne verilirse verilsin almaz. Koz oynamak istediğinde altın da verilse razı olmaz. Kulun kötü huylarının, çirkin vasıflarının, kötü his ve duygularının mahalli nefis-i emmâredir. Bu yönüyle nefis-i emmâre akli ve temyizi olmayan çocuğa benzetilerek halk nazarında anlaşılması çok kolay olmayan bir kavram müşahhas hale getirilmiştir:

“Bişinci nesne hâtır-ı nefis-i emmâre dirler. Bu hâtırı nefy itmekde hayli işkâl vardır. Zîra nefis-i emmâre oğlan mertebesindedür, ‘aklı ve temyizi yokdur. Bir nesnei arzu itse elbetde anı ister. İstedüğinden bedel ayruğ nesne virseñ almaz. Meşelâ oğlan koz oynamak istese , koz yerine altun virürsen rāzî olmaz.” (25a)

Öldükten sonra kabirde ruhun tekrar bedene girmesi ve bedene yapılacak azabı ruhun nasıl duyacağı konusu çok güzel bir temsille çok basit bir şekilde anlatılmıştır. Ruh, kalp ve nefis ile beden arasındaki ilişki ana-oğul arasındaki ilişkiye benzetilmiştir. Bir anne oğluna yapılan ezadan nasıl rahatsız olursa ruh, kalp ve nefis de bedene yapılan ezadan o derece etkilenecektir: “Hâzret-i meşâyiḥ bu su’âlîñ cevâbında buyurmuşlardır ki bedene ‘azâb itmek-ile rûḥ, ḳalb nefis bile ‘azâb olunduğınun meşeli oğluna ‘azâb idicek anası bile acıduğına beñzer raḥimehumullâh.” (9b).

Aynı konuyu vuzuha kavuşturmak için beden kabirde çektiği sıkıntıyı ruhun hissetmesi uykuda görülen rüyada fiziken bir şey vuku bulmadığı halde beden bunu hissetmesine benzetilmiştir:

“Ma’a hâzâ beden yatduğı yerde gâh incinür, rûḥ seyirde incinicek; gâh şafâ sürer, rûḥ seyirde şafâ süricek. Meşelâ faḳîrûñ rûḥı seyirde mâla yitişse yaturken

beden ferāh olur. Ve lihāzā uyur kişi niçe kere güler, şöıra şorsañ bilmez, hemçün kabirde cisme ‘azāb idicek rūhuñ incinmesi bu meşābededür.” (10 b).

Zikrin bedene yerleşmesiyle şeytanın ve nefsin nasıl mağlup olacağı güzel bir temsille anlatılmıştır. “Zikir tamarlar içine giviricek şeyāṭīn maḫḫūr olup kalpden ırak olur, nefsuñ leşkeri münhezim olur, kaçır. Zīrā nefsuñ leşkeri hevādur, şehvetdür, şeytāndur.” (20b). Zikir bedene yerleştiğinde nefsin askerleri hezimete uğrayacak ve onların destekçisi olan şeytan kahrolacaktır.

İnsanın içinde hak ve batıl arasında kıyasıya bir savaş olduğu bir temsille anlatılmıştır. Hakkın askerleri olan akıl, ilham, Kur’an, sünnet gönle girdiğinde nefsin saltanatını ortadan kaldırırlar. Gönül bu şekilde derman bularak selamate çıkar, gözlerinin görmediklerini görmeye ve kulaklarının işitmediklerini işitmeye başlar. “Niyyet eyle olıcaḫ Ḥaḫḫuñ leşkeri gönüle girür; aḫıldur, ilhāmdur, Qur’andur, sünnetdür. Buñlar gönle girdükde şulṭān-ı Ḥaḫ zuhūr bulup şulṭān-ı nefis maḫḫūr [u] ḫor olur. Gönül dermānda ṭabī‘at ḫapusunda Ḥaḫ yazusına çıkar; gözleri görmedügin görür, ḫulaḫları işitmedügin işidür. (20b-21a).

Zikri gönle yerleştirmenin şartları anlatılırken sâlikin teslīm-i nefis ederek tüm işlerinde Allah’a tevekkül etmesi, kazâ ve kadere tamamen teslim olması gerektiği anlatılmaktadır: “Sâlik teslīm-i nefis ide “*lillāhi*” ya‘nī cemī‘-i rızāsı tevekkülini, umūrını Mevlāya teslīm ide, ḫazāya, ḫadere tamām rızā göstere. Nitekim Kelām-ı ḫadīmde buyurur. “*ve men yuslim vechehū ilallāhi ve hüve muḫsinun feḫad istemseke bi’l-‘urveti’l-vuḫā*”²³. Eyle itdükde reyḫ ve şek leşkeri münhezim olup melā’ik nāzil olur, rahmet buludı gönül üzerine nürdan ḫatreler yaḫdurur, gönül ferāh u sürür-ıla şöyle ṭolar ki nihāyetin Allāh bilür.” (22a-22b). Kul, bu şekilde hareket ederse şüphe askerleri hezimete uğrar, melekler kulun üzerine iner, rahmet bulutu gönül üzerine nurdan katreler yaḫdırır. Burada halkın anlamada zorlanabileceği manevi bir durum açık bir temsille somut bir şekilde anlatılmıştır.

²³ Lokmân 31/22 “Kim iyilik yaparak kendini Allah’a teslim ederse, şüphesiz en sağlam kulpa tutunmuştur.”

Şeyhin yaptığı iş anlatılmaya çalışılırken yine bir temsilden yararlanılmıştır: “Şeyhüñ meşeli ikinci mişline benzer ki tarladan gezüp ekin arasında biten ecnebi otları yola tā ki gürelüp taḥılı ifsād itmeyeler. Hemçün şeyḥ terbiyet-ile ḳalbūñ burasında biter. Şehvātı, riyāzet itdürmek berekātı-y-ıla ḳoparup ḳalbi küdüratdan pāk idi-virür.” (26a-26b). Şeyh, tarlada ekinler arasındaki yabancı otları temizlemektedir. Şehvi duygular, büyüdüklerinde tarladaki tahıla zarar veren yabancı otlar gibidir, şeyh kullandığı terbiye usulüyle kalbi şehvi duyguların neden olduğu kir ve pastan temizler.

“Ölmeden evvel ölünüz.” hadisi birçok benzetme ile anlatılmıştır: “Meşāyih buyurmışlardır ki: -Ölmezden öñürdi ölmek oldur kim cemī‘-i hevā-yı nefsi öldüresin, zīra ma‘nide senüñ ilāhuñdur-. Kelām-ı ḳadimde buyurur: -*Eraeyte men itteḥaze ilāhehū hevāhu*-²⁴ İhtiyārlıksuz kefenin giyesin nā-murād taḥtasında uyuyasın kendüñi bir yuyucıya işmarlayasın seni pāk ide andan ḥalvet ḳabrine giresin ki Ḥāzret-i Resül buyurmışdur: -*evvelu menzilin min menāzili’l-āḫireti*- Andan nefis üzerine (11) musallaḥ olan ḥicābları gideresin. Böyle itdükde vuşlat Ka‘besine iḳbāl işigine yitişürsin, andan saña luḥf cezbese yitişür, dār-ı celāle varup müşāhede-i cemāl-ile mütemetti‘ olup -*ve saḳāhum rabbuhum şarāben ḫahūran*-²⁵ ki ḫaḳīḳatde āb u ḫayāt oldur, sermest olup ebedī ḫayāt bulursın.” (33a- 33b). Nefsin hevası manen ilah hükmündedir, zira nefis için haram/helal ayırımı yoktur, onun için her şey mubahtır. Kişi, ihtiyarsızlık kefenini giymeli, nāmurat taḥtasında uyumalı, yani gassalın elindeki ölü gibi olmalıdır. Daha sonra halvet kabrine girmeli ki Allah ile arasındaki hicaplar ortandan kalksın. Kul böyle yaparsa vuslat Ka’be’sine ulaşabilir.

²⁴ Furkân 25/43, “Kendi nefsinin arzusunu kendisine ilâh edineni gördün mü?”

²⁵ İnsân 76/21, “Rableri onlara tertemiz bir içecek içirecektir.”

“Hicretten sonra tamām otuz yıl başında ‘Alī dünyādan gitdi, hilāfet ‘Alī Hāzretinde tamām oldı. Andan sonra gelenler umerā oldı, [ya‘nī] ısırıcılar [oldı].” (14b/4). Isırıcılar kelimesi ile aşağıdaki hadise telmihte bulunulmuştur:

“Nübüvvet içinizde Allah’ın dilediği kadar devam eder; sonra dilediği zaman onu ortadan kaldırır. Sonra, nübüvvet sisteminde bir hilafet olacaktır. Bu da Allah’ın dilediği kadar devam eder; ardından Allah onu da –dilediği zaman- ortadan kaldırır. Sonra ısırıcı bir saltanat olur. O da Allah’ın dilediği kadar devam eder; sonra Allah dilediğinde onu ortadan kaldırır. Daha sonra ceberut bir saltanat olur; o da Allah’ın dilediği kadar devam eder, ardından Allah dilediği zaman onu ortadan kaldırır. Sonra, nübüvvet sisteminde bir hilafet olur.”²⁶

²⁶ Ahmed b. Hanbel, 4/273

2.2. Eserin Dil Özellikleri

kığır-, kığırt- “çağırmaq, çağirtmaq”, issi “sahip”, assı “fayda”, idevüz “ideriz”, sın- “bozulmaq, kırılmak”, tur- “ayağa kalkmaq”, üz- “kesmek”, uğru “hırsız” gibi eserde kullanılan kelimeler değerlendirildiğinde, eserin XV. ya da XVI. yüzyıl’da telif edildiği kanaati oluşmaktadır. Bazı eklerin hareke ya da tenvinle yazılması, nazal n’nin belli olması için üç noktanın konması [dileñ (18b/7), rabbümün (137b/4)] bu görüşü desteklemektedir.

Elimizde bulunan nüsha, müellif hattı değildir, İsmail b. Koci b. Ramazan tarafından 996 senesinde Rebiyyülâhir ayının sonlarında (Mart 1588) istinsah edilmiştir (155b). İstinsah tarihi III. Murat (1574-1595) dönemine rastlamaktadır. Eser, XV. ya da XVI. yüzyıl’da kaleme alınmış, elimizdeki nüsha muhtemelen telif tarihine yakın dönemlerde istinsah edilmiş olmalıdır.

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde hem eski Türk yazı dili geleneğini devam ettiren özellikler hem de Arap-Fars yazı dili geleneğinden aktarılmış özellikler karışık olarak yer almaktadır. Bu bakımdan kurallı bir imla sisteminden bahsetmek mümkün değildir. Bu dönemin metinlerinde Türkçe kelimelerin yazılışları bakımından en dikkat çeken yön ünlülerin yazılışında kendini göstermektedir. Ünlüler bazen hareke işaretleri ile bazen de imla harfleri denilen “elif”, “vav” ve “ye” ile yazılmıştır. Bunların kullanımında da belirli bir kural yoktur. Her müstensih kendine göre bir yol tutarak yazdığından bazan bir kelimenin aynı sayfa içersinde bile birkaç türlü yazıldığı görülmektedir²⁷.

Eski Türk Edebiyatı’nda “Tanrı” kelimesinin en seyrek kullanıldığı dönem XV. yüzyıl ve sonraki dönemlerdir²⁸. Eserde bu kelimenin sadece 6 yerde geçtiğini görüyoruz: 11b/2, 74b/4, 124b/5, 136a/3, 151a/2, 154a/3. Bu durum, eserin; dil bakımından sade Türkçeden Arapça ve Farsça kelimelerin çok sık kullanıldığı klasik döneme geçilmeye başlandığı bir devrede yazıldığının işaretlerinden biri olarak görülebilir.

²⁷ Prof. Dr. Mustafa Özkan, **Türk Dilinin Gelişim Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1995, s. 85

²⁸ H. İbrahim Şener, **Osmanlılar Döneminde Dilimizde Allah, İlah, Tanrı Kavramı**, Yeni Türkiye Dergisi, 2000, Cilt 4, Sayı 34, s. 193,

2.2.1. Farklı Anlamalarda Kullanılan Türkçe Kelimeler

Ulu kelimesi iki yerde olumsuz anlamda kullanılmıştır: “Siz h̄alvetlerde ulu günāhları iderdūñuz benden k̄orkuñuz yoğıdı (38b/1). “Sağınsın şol kişiler ki Resūlūñ emrine miḥālefet iderler anlara fitne yitişmekden yāḥuḍ ulu ‘azāb gelmekden” (59a). Tarama Sözlüğü’nde kelime; zengin, ağır, çok büyük, itibarlı ve şerefli olarak verilmiştir. *Lehce-i Osmāni*’de ve *Ötüken Türkçe Sözlük*’te verilen anlam ve örneklerin hepsi olumludur.

Aşağıda örneği verilen “yenice” kelimesi basit, halk arasında kullanımı yaygın olduğu halde (msl. Vardar Yenicesi) *Redhouse* ve *Tarama Sözlüğü*’nde bulunmamaktadır. Kelime, *Ötüken Türkçe Sözlük*’te “oldukça yeni, yeni sayılabilecek özellikte” anlamıyla verilmiştir: “Bu yola giden sālīk girü döner gelür, yeniceleri irşād ider.” (34a)

Kabir hayatının ahiret hayatına göre kısalığını anlatmak için “hayatcuk” kelimesi kullanılmıştır: “Ḥaḡ Te‘ālā k̄adirdür ki ‘azāb-ı k̄abri t̄uyacak k̄adar ḡayatcuk vire.” (9a/1). Kelime, *Tarama Sözlüğü*’nde, *Ötüken Türkçe Sözlük*’te ve *Redhouse*’de bulunamamıştır.

2.2.2. Türkçe Kelimelerin İmlası

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinin imlâsı, daha sonra ortaya çıkan, uzun asırlar devam eden ve oldukça klasikleşen imlâya göre bir hayli farklıdır. Bu değişiklik Arapça ve Farsça kelimeler için değil, Türkçe kelimeler için bahis konusudur. Arapça ve Farsça kelimelerde hemen hemen hiçbir değişiklik olmamıştır. Türkçe kelimelerde ise hiçbir devirde istikrarlı bir durum görülmemektedir²⁹. Aşağıda verilen örnekler bu tespitlerin doğruluğunu göstermektedir.

²⁹ Prof. Dr. Faruk K. Timurtaş, *Osmanlı Türkçesi Grameri III*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1991, s. 320

Yer kelimesi üç yerde günümüz Türkçesine uygun olarak yazılmış (9b/10, 14b/4, 22a/3), buna karşılık on yedi yerde “yir” şeklinde yazılmıştır: (127a/11, 130b/7, 135b/10, 146a/11, 146b/1-2, 147b/5, 148b/6, 149b/11, 150b/3-4-6, 152a/8, 152b/6, 153b/4-9, 154a/5).

Bez kelimesi bir yerde aynı şekilde yazılırken başka bir yerde biz şeklinde yazılmıştır: “gördüm bir yigit bir gözine bez pāresi aşmış” (72a/1), “vuđūda silindügi bizi getüreler, ḥasenātı tarafına koyalar” (44b/2).

Günümüz Türkçesinde aynen kullanılan aşağı kelimesi beş yerde “aşağa” şeklinde yazılırken (89a/1, 125a/1, 139a/7, 143b/1, 146b/11), iki yerde aşağı olarak yazılmıştır: aşağısın (15a/4), aşağıydı (124b/1). Kelimenin yalın, yönelme ve bulunma hallerinde aşağı, yükleme halinde ve i- fiili ile çekime girdiğinde “aşağa” şeklinde yazıldığı görülmektedir.

Eserde karşımıza çıkan bazı Türkçe kelimelerin yazılışları şu şekildedir: bize- (17a/9) “beze-“, çeyne- (27b/8) “çiğne-“, dilkü (42a/9) “tilki”, divşir- (42a/8) “devşir-“, düken- (119a/9) “tüken-“, etmek (27b/7) “ekmek”, eyle (2b/7) “öyle”, eyü (94a/11) “iyi”, getir- (4b/9) “getir-“, giru (2b/7) “geri”, giyesi (39b/10) “giyisi”, giyür- (56a/1) “giydir-“, göndür- (15a/1) “gönder-“, gönlek (151b/10) “gömlek”, inildü (125a/6) “inilti”, irkek (104a/1) “erkek”, işig (33b/1) “eşik”, kaçığı (139b/7) “hangi”, karanu (137a/11) “karanlık”, kendözi (78a/4) “kendisi”, kiçi (36a/10) “küçük”, kiçirek (24b/5) “küçücük”, mancılık (135a/7) “mancınık”, sovuş (66b/9) “soğuk”, söğ- (106b/3) “söv-“, söyündür- (55b/3), “söndür-“ sünü (20a/11) “süngü”, tanış- (52b/6) “danış-“, tayu (105b/2) “dayı”, yasduş (123b/4) “yastık”, yidi (2b/3) “yedi”, dırnaş (41a/5) “tırnak”.

Birinci teklük şahıs ekinin yazımıyla da ilgili benzer durum sözkonusudur. Benim kelimesi farklı şekillerde yazılmıştır. Eserin genelinde kelimenin yazılışındaki karışıklık devam etmiştir:

Benüm: benüm adıma mülāzemet it (18b/3), benüm şahābem yılduzlar gibidür (25b/8), benüm bu dirliğim (30b/3), benüm ümmetim (40b/3) benüm mü’min kullarım (44b/5), benüm-çün midür (46b/3), benüm eyyāmum zāyī‘ oldı (62a/1), gerek benüm ortağum olurlar (62b/11).

Benim: benim ismime mülâzemet it (18b/4), benim adımı zıkr it (18b/2), benim zıkrım iderler (19a/5), Ey benim mü'min kullarım (25b/6).

Gibi kelimesinin sonundaki sesli harfin yazılışında az da olsa farklılıklar bulunmaktadır. Eserin tamamı incelendiğinde on bir yerde gibi kelimesinde ikinci hecedeki sesli harf hareke yerine ٤ harfi ile gösterilmiştir: 6b/2, 10b/1, 14a/8, 34a/2, 47a/11, 47b/4, 53a/10, 64b/7, 106b/4, 108b/11, 112b/1. Buna karşılık aynı ses için yetmiş üç yerde hareke kullanılmıştır: 8b/7, 11b/8, 11b/8, 13a/4, 13a/4, 13a/6, 15b/8, 15b/9, 16b/1,2,7,9, 17a/1, 18b/11, 23a/3, 23b/8, 24a/1, 25b/8-10, 26a/7, 34a/9, 38a/2, 39a/9, 40a/2, 42a/8-9, 62b/6-7, 66b/9, 69b/6-7-8-9, 71a/3, 77a/1-4-8, 84a/1, 88a/5-11, 88b/1, 89b/1, 94a/4, 99a/7, 100b/5-6, 103b/1, 107a/2, 108a/4, 108b/6, 110b/2, 115b/1, 122b/2-3, 123b/3, 126a/2-4-7-9, 126b/7, 128a/10, 135a/8, 136a/1, 138a/9-11, 138b/4, 140b/5, 142a/4, 143a/2, 150b/3-6, 152b/11, 154a/11. Bazı yerlerde aynı sayfa içinde her iki yazılışla da karşılaşılmaktadır: 34a/2-9, 106b/4-11, 108b/6-11.

Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde Türkçe kelimelerin imlâsı bakımından dikkati çeken en önemli nokta ünlülerin imlâ harfleriyle değil, umumiyetle hareketlerle gösterilmesidir. Türkçe kelimelerdeki ünlülerin imlâ harfleriyle gösterilmesine sebep Arapçada kısa ünlüler için harfler yerine hareke işaretlerinin kullanılmasıdır. Arapçadaki durum Türkçeye de tesir etmiştir. Yalnız ünlüler her zaman hareke ile gösterilmediği, bazen imlâ harfleriyle de yazıldığı için belirli bir kuralın varlığı tespit edilememektedir. Her müstensih kendine göre bir yol tutturmuştur. Bazen aynı sayfa içinde aynı kelimenin değişik şekillerde yazıldığı görülmektedir.³⁰ Aşağıda bu durumla ilgili örnekler bulunmaktadır.

Yönelme eki hareke ile yazılmıştır: Allâha (65a/9).

Bazı yerlerde bağlaç olan de/da ile bulunma eki olan –de/-da'nın imlâsında –e/-a sesleri hareke ile gösterilmiştir; de (bağlaç) (7a/8), kapusunda (21a/3).

İlgi eki tenvin ile yazılmıştır: faziletin (72b/1).

³⁰ Prof. Dr. Faruk K. Timurtaş, **Osmanlı Türkçesi Grameri III**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1991, s. 320

Böyle kelimesi bazı yerlerde “ö” sesi yerine “و” kullanmadan ötre ile yazılmıştır: 41b/4, 72a/5, 76b/7, 77b/11, 84b/3, 146a/10, 150a/6, 151a/5. Bazı yerlerde de ötreli yazılmıştır: 8a/3, 13b/8, 17b/6, 31a/10, 33a/11, 46b/3, 46b/4, 63b/10, 87b/11, 91b/2, 114b/6, 122b/3, 126b/7, 130b/1, 150a/6.

Bağlaç olan “ki” nin imlâsında ك ve ة harfleri gösterilmiştir, ancak bir yerde kef’in harekelenmesi suretiyle (buyurdu ki: 51a/8) bir yerde de ك ve ي harfleri ile (27b/6) yazıldığı görülmüştür.

Soru eki “mi” kendinden önceki kelimenin son harfi ile birleştirilerek “م”in şeddelenmesi suretiyle yazılmıştır: benim midür (65a/4).

2.2.3. Arapça-Farsça Kelimelerin İmlası

Eski Anadolu Türkçesinde Arapça ve Farsça kelimelerin imlâsında neredeyse hiçbir farklılık olmadığı bilinmektedir.³¹ Bu genel kuralı bozmayacak münferit örnekler aşağıda gösterilmiştir.

Eserde 68 yerde “zîrâ” kelimesi kullanılmış, sonda bulunan sesli harf 31 yerde ل ile, 37 yerde ise ة ile yazılmıştır. Bazen aynı sayfada içinde bile farklı imlalarla karşılaşılmıştır (12b/1 ve 12b/5; 25a/4 ve 25a/6). Metinde “zîrâ” kelimesinin yazılışı ile ilgili bir standart bulunmadığı görülmektedir. Transkripsiyon yapılırken farklı yazılan yerlerin görülebilmesi amacıyla “ل” ile yazılan yerler uzatma ile gösterilmiş, ” ة “ ile yazılan yerler ise düz yazılmıştır.

Zîrâ’nın “ل” ile yazıldığı yerler: 12b/1, 13a/11, 15a/6, 15a/11, 15b/1, 15b/2, 19b/1, 20b/3, 20b/7, 25a/4, 26a/8, 27a/4, 28a/7, 28b/9, 34a/8, 39b/11, 50a/6, 51b/3, 55a/9, 81a/2, 85a/9, 86b/1, 90b/1, 121b/2, 127a/10, 141b/4, 143a/1, 146b/5, 149a/1, 150b/3, 151b/4.

Zîrâ’nın ” ة “ ile yazıldığı yerler: 7a/9, 12b/5, 17a/2, 18a/2, 18b/10, 22b/11, 25a/6, 33a/6, 43a/3, 48b/9, 53b/9, 65a/7, 73a/2, 73a/10, 75a/2, 75a/6, 76b/9, 87b/1,

³¹ Prof. Dr. Faruk K. Timurtaş, *Osmanlı Türkçesi Grameri III*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1991, s. 320

92a/5, 97a/6, 97a/10, 101b/5, 103b/4, 105b/3, 107a/9, 108b/1, 108b/4, 117a/8, 121a/5, 128b/1, 140b/1, 141a/9, 143b/10, 145a/3, 147b/7, 148a/6, 153a/8.

Müslüman kelimesi üç yerde günümüz Türkçesinde olduğu gibi yazılırken (14a/9, 12a/5, 87a/1), on iki yerde müsülman olarak yazılmıştır: 16a/10, 48a/9, 107b/10, 108a/1-4, 109b/1-8, 110a/1-2, 111b/9, 112b/6, 114a/1.

Layık kelimesi genellikle “ق” harfi ile yazılırken (19b/2, 24b/5, 25a/10-11, 31b/7, 84b/1, 140b/7) bir yerde “خ” harfi ile yazılmıştır (23b/8).

Reâyâ kelimesi riâyâ (113a/7) şeklinde yazılmıştır. Kelime, Arapça bir kelimenin farklı bir ağızla yazılışı olarak değerlendirilebileceği gibi istinsah hatası olarak da değerlendirilebilir. Rek ‘at kelimesinin rik ‘at şeklinde de (46a/4) yazılması birinci ihtimali güçlendirmektedir.

Sebeup kelimesi genellikle “ب” harfi ile yazılmış (23b/3-4, 43a/11, 59a/5, 63b/4, 71b/1, 86b/6, 139b/2-5154b/5), bir yerde “پ” harfi ile yazılmıştır (31b/5).

Edeup kelimesi bir yerde “پ” harfi ile yazılırken (89a/6), birçok yerde “ب” harfi ile yazılmıştır (74a/9, 74b/1, 89a/5, 90a/10, 125b/9).

Kalup kelimesi bir yer dışında (20b/6) “ب” harfi ile yazılmıştır (24a/2, 28b/6, 49b/1, 91a/4, 113b/6).

İki ünlünün bir araya gelmemesi için Arapça kelimelerde “-y” kaynaştırma harfi kullanılmıştır: ferâyiz (43b/11), câyiz (65b/10, 88a/1), eyimme (83b/6), hâyin (115a/5), fâyide (81a/5).

Rek ‘at kelimesi bir yerde aynen yazılırken (46b/1) başka bir yerde rik ‘at şeklinde (46a/4) yazılmıştır.

Âşikâr kelimesinde uzun sesler kaldırılmış ve kelime âdetâ Türkçeleştirilmiştir: eşkere/ (96b/2).

Zulüm kelimesi birçok yerde zulm olarak yazılırken (62a/8-9, 113a/7, 117a/7, 130a/4-8, 130b/1, 133a/5, 134b/10) bir yerde “zulim” şeklinde yazılmıştır (130a/5).

Mümkün kelimesi “mümkün” olarak yazılmıştır (34b/5, 140a/5, 141b/10, 142a/7, 144b/3, 149a/2).

Yahut iki yerde “yahūz” şeklinde yazılmıştır, “ت” harfi ile yazılmamıştır (13a/8, 14b/6).

2.2.4. İsim Hal Ekleri

2.2.4.1. Belirtme Eki

Belirtme ekinin 3. şahıs iyelik eklerinden sonra bazen yalnız –n şeklinde olduğu bazen de –nı şeklinde kullanıldığı görülmektedir. Aynı sayfa içinde bile farklı yazılışların bulunduğu da tespit edilmiştir. 3a/9-3-11, 20a/6-11, 38a/1-2-4, 41a/2-5-6, 52a/5-6, 60a/1-9-11, 62a/9-10, 70a/2-4-10, 79a/4-9, 79b/1-4, 80b/5-7-8-10-11, 90a/3-6, 96a/2-3-9, 97b/6-9-10, 99a/5-8, 127a/3-6-7-8, 155b/7-8-9. Aynı durum tamlamalarda da sözkonusudur.

Belirtme eki olarak yalnız –n’in kullanıldığı örnekler aşağıda verilmiştir:

müşrikleriñ boynın urmuşdur (3a/9), İmāniñ tadın bulur (6b/10), Ruqıyye adlu kızın virdi (13b/3), Ümmü Külşüm adlu kızın virdi (13b/4), Ādem oğlanların cehennem içinde burunları üzerine düşürmez (20a/6), bu hadīsiñ taḥḳīkin (21b/9), ḳarnuñ şülüşin ta‘ām -içün ve şülüşin şarāb içün ve şülüşin ḥayāt-ı ḳalb-içün boş ḳomaḳ gerek (27a/11), yüzünüñ etlerin yirler (28a/2), besmelenüñ faẓīletin yazmaḳ (29b/3), şoḥbet yarağın göre (31a/5), parmaḳ mafşalların yumaḳ (41a/5), ḳasuḳ ḳılın gidermek (41a/6), pāk ḳaftanların giyse (46b/9), dünyā kelecisin söyle (47a/2), ezānuñ keyfiyyetin ve faẓīletin bildürür (52b/4), Bilāl ne didügin bilelerdi (54b/1), gök ḳapusın açarlar (55b/8), atumuñ başın çekdüm (57b/8), anıben (71a/11), selām virmegüñ faẓīletin bildürür (72b/1), ‘arşuñ dāyiresin biñ yıl devr ide (73b/3), zuhr namāzın farz ḳıldı (79a/9), ‘aşr namāzın farz ḳıldı (79b/1), fecir namāzın ḳıldı (80b/5), zuhur namāzın ḳıldı (80b/7), ikindi namāzın evvel Süleymān ḳıldı (80b/10).

Belirtme eki –i’nin kullanıldığı tamlamalar aşağıda verilmiştir:

az yimegün haddini orta yiye dimişler (27a/7), mü'minlerin ervâhını (2b/3), melekûtuñ elţâfını (2b/5), anuñ göñlini (3a/11), toköz şıfatını (18b/11), nefis oqunı ve iblīs süñüsini def' ide (20a/11), hadişin lafzını bile yazduğ (1a/3), uyumađuñ edebini sünnetlerini ri'ayet idicek (90a/3), şol kiřinüñ namâzını (75b/9), gicenüñ zıulmetini götürür (79b/4), kendü nefsinı (61a/3), zıulm livâsını 'adl livâsınıñ öñüne dikdi (62a/10), senüñ Rabüñüñ 'arşını (66a/2), sâcidler şevâbını iki rek'at namâzda müyesser idivirdi (70a/4), iki elini göge qaldurup (97b/10), kâfirüñ oğlını kızını duta (109b/10-11), İmâm Ebü Hanîfenüñ zühdini (141a/6), iki cihânuñ haqâyıqını gözüñ-ile göresin (154b/5), ol kiřinüñ işini iflâh ide (155b/7).

Belirtme ekinin kullanılmadığı örnekler aşağıdadır:

şemerâtın ziyâde ider (8b/8), malın yimek (12a/5), ba'zısın kışşsa itmedük (12b/4), elin çeke (15a/2), ba'zısın fişk-ıla mühmel kılır (15b/2), görmedügin görür, kulakları işitmedügin işidür (21a/4), nice olduğın yazasın (34b/7), fazîletin bildürür (36a/6), medh itdügin sevmeye (38a/2), üzerine yazduğın kılsa (47a/1), şartların üçünci bâbda didük (48a/3), faşılların bildürür (48b/5), şevâbın virür (49a/3), qaftanın süriyerek (53a/8), ellerin qaldurıcak (66b/1), Haq Te'âlâ dilegin qabül itdüğinden (70a/10), başın qaldurıcak (73b/5), selâmın redd itdüği (73b/7), , elin qaldurup (81a/9), , hâcetın aña yidi gice bu vech-ile mülâzimet itse (93a/3), ridâsın dönderdi (97b/6), astarın taşra geydi (97b/10), cezâsın ben virürem (101a/6), ba'zın diyelüm (106a/11), atın içeri deydi (114a/5), haqqın bildürür (114b/7), 'avrat aña dilin uzadursa (117a/9), birisin almak (121a/2), , beglerin cem' ider (132a/11), hundaq içine gözyaşın akıdalum (132b/2), haymelerin qurup (133a/1), düşmen yüzün döndürür (134b/3), ba'zısın depelerler (134b/4), küstâhlığın fikr ider (150b/8), haşâsın görüben (155b/8).

Belirtme eki olarak -i'nin kullanıldığı örnekler aşağıdadır:

lafzını yazmaduk (1a/4), varlığını andan almışdur (2b/7), ahrını lufi iinde omuşdur (3a/3), albini munevver ılmışdur (3a/9), ādir-i cebbār ullarını cem‘ idip (11a/3), tañrılarını dūnyāda yalanladılar (11b/2), nefsinı tahir iden (19b/7), nefsinı pak itmege (19b/9), nefsleri gyünürdi (22a/3), tevekkulini, umūrını Mevlāya teslīm ide (22a/10-11), murādını virmemek (23a/2), erāfinı bürürler (24a/8), haāsını, evābını tenbīh ide (26a/2), ulını kendüye cezb itmek (26a/6), mālını taadduk idüp (31b/4), asenātını seyyiātı gibi gizleye (38a/1), varını bezl ide (38a/4), azını sivāk-ıla yurdu (41a/2), rükū‘ını sücūdını tamām itmez (42a/10), derecātı ref‘ ider (44b/1), kitābını a eline vireler (49b/7), birisini ilememişdur (49b/10), namāzını girü i‘āde itmek gerekdür (56a/11), elini yukaruya aldurmada (60a/9), elini uzadur (60a/11), ‘ibādeti ümmetine iki rek‘atda cem‘ idivire (70b/8), yüzi munevver olur (71b/10), bir zembür ayaını ıırdı (77a/5), olını boazlamaa (80b/8), milkini elinden alduından (80b/11), hātūnını buru dutup (82a/3), evlerini yakam.

-y kaynatırma harfi ile kullanılan belirtme ekleri günümüz Türkesi ile tamamen aynıdır: Allāh Te‘ālā-y-ı (8a/6), uyku-y-ı (27a/1), gzü-y-ile (27a/3) rızāsı-y-ün (35a/10), dūnya-y-ı (39a/5), yatsuyı (40b/8).

Belirtme manası olduu halde belirtme eki kullanılmaması genelde Eski Anadolu Türkesinde iirlerde vezin zaruretinden dolayı ortaya ıkan bir durumdur ³². Eserde -n kaynatırma harfi kullanılmadıı halde belirtme ekinin dütüü sadece bir örnek bulunmaktadır: “livā-yı ‘ilm ‘ulemāya virdi” (61b/4). Bu örnek istinsah hatası olarak da deerlendirilebilir.

2.2.4.2. Yönelme Eki

Bir örnekte yönelme ekinin dütüüğünü görmekteyiz: su‘ālāt ecvibe dimilerdür (17a/4).

³² Prof. Dr. Faruk K. Timurta, **Osmanlı Türkesi Grameri III**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1991, s. 435

Yönelme ekinin belirtme eki anlamında kullanıldığı bir örnek bulunmaktadır: Fi'l-cümle günāhına ikrār itdürür (11a/6).

Bir örnekte de yönelme eki “ile” anlamında kullanılmıştır: yarın baña bulıaşasın (42b/8). Bu kullanıma Eski Anadolu Türkçesinde rastlanmaktadır³³.

Bu örneklerin dışında yönelme hali ekleri günümüz Türkçesi ile aynı şekilde kullanılmıştır.

2.2.4.3. Bulunma / Çıkma Ekleri

Bulunma ekinin ayrılma eki yerine kullanıldığı iki örnek bulunmaktadır: üzerinde geçmedin (46b/11), kópacağında şekküñ varısa (92a/11). Bulunma ekinin çıkma eki yerine kullanılmasına Eski Anadolu Türkçesinde sıklıkla rastlanmaktadır³⁴.

Bulunma anlamı olduğu halde bulunma ekinin kullanılmadığı örneklere rastlanmıştır: gicenüñ yarusın uyurdı (95a/1), südüsin uyurdı (95a/2), gicenüñ ba'zısın uyurın (89b/9).

Bir yerde bulunma eki, ilgi eki anlamında kullanılmıştır: zīra niyyet ba'zı 'ibādetde cāiz olmasına şartdur (48b/10-11)

Bu örneklerin dışında bulunma ve çıkma hal ekleri günümüz Türkçesi ile aynı şekilde kullanılmıştır.

2.2.4.4. İlgi Eki

İlgi eklerinin genellikle yuvarlak yazıldığı görülmektedir: uyumağüñ edeplerin (1b/5), oğumağüñ edebin (1b/7), itmegüñ fazīleti (2a/4), ĩmānuñ ĥalāveti (6b/6), Hıağ Teālānuñ görünmesi (7b/8), 'Ömerüñ ĥātunı (117a/11), deyenegüñ acısın (147a/10), muĥabbetüñ tefsiri (148b/11), 'ömrüñ semerātın (8b/8).

³³ Prof. Dr. Faruk K. Timurtaş, **Osmanlı Türkçesi Grameri III**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1991 s. 436

³⁴ A. e., s. 436

İlgi eklerinin yuvarlak yazılmadığı durumlara da rastlanmıştır: tariqatin çıraqlarıdır (3b/5), gevheriñ nazmına (3b/9), hadisiñ ma‘nāsında (4b/8), Allāhiñ kulları (5a/6), peygamberleriñ saña bazısın (12b/3), ḥabbeniñ yitmiş cüz’inden (150a/5).

İlgi anlamı bulunduğu halde ilgi ekinin düşmesine üç yerde rastlanmıştır: Allāhuñ la‘neti zālimler üzerinedür (11b/2-3), abdest şuyı degdügi (40b/3), Ramazan ayın orucu (116a/3).

2.2.5. Fiil Çekim Ekleri

Birinci teklik şahıs eki olarak n’nin de kullanıldığı görülmektedir: murādumu ruzigārdan alayın (25a/2), āyet oqurın (27b/9), ḥaber virürin (32b/10), orucum açarın (101b/11).

Eski Anadolu Türkçesinde gelecek zaman eki olan –ısar, -iser eserde hiç kullanılmamıştır. Günümüz Türkçesi’nde kullanılan –acağ eki, sıfat-fiil eki olarak kullanılmıştır: olacak vaqt (95a/6), varacağ yiri (122a/1), varacağ menzolidür (122a/2).

Görülen geçmiş zaman eki 3.teklik ve 3.çokluk şahıslarda düz ünlü ile yazılmıştır Görülen geçmiş zaman eklerinin kullanımı Eski Anadolu Türkçesi ile uygunluk göstermektedir ³⁵ : yalanladılar (11b/2), şordılar (12a/10), yaqardı (21b/4), aqladı (54a/10). Görülen geçmiş zamanın diğer çekimleri yuvarlak ünlülerle yazılmıştır: olduñuz (12b/6), bulduk (13b/7), yazduğ (50a/2), toyurdum (28a/10), vardum (54a/10), yaqduñuz (55b/2). Düz ünlüyle yazılanlar da vardır: çıqdım (22b/8), bindim (22b/9), itdim (27b/11), virdim (28a/2), eyitdim (28b/3), vardım (37a/4), gitdim (37b/6), itdiñ (37b/8).

³⁵ Prof. Dr. Faruk K. Timurtaş, *Osmanlı Türkçesi Grameri III*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1991, s. 443

Anlatılan geçmiş zaman her durumda düz ünlüyle yazılmaktadır. Eserde bunun istisnası bulunmamaktadır: sormışlar (27b/2), dimiş (27b/8), bulmuşsun (30a/4), gitmiş (30a/8), yazılmış (49b/8), asmış (72a/1).

Geniş zaman eki Eski Anadolu Türkçesine uygun bir şekilde yuvarlak ünlülerle yazılmıştır: oturur (69b/8),  ururlar (74b/1), virürüz (73b/10). Geniş zamanın olumsuz eki günümüz Türkçesi ile aynıdır; olmaz (74b/8), çıkmaz (89a/11).

Emir kipinin  ekimi Eski Anadolu Türkçesi  zelliklerine uygunluk gösterir: bilgil (35b/9), itgil (96b/11), virgil (124b/9), ya alum (52b/8),  azalum (132b/2),  ılsun (34b/4), durursun (60b/6), olsun (73a/1), idesin (39a/10).

 art eki,  okluk  ahıslarda yuvarlak ünlülerle yazılmıştır: getürsevüz (4b/9), yazarsev z (32b/5), dirsevüz (140a/10), dursunuz (45a/5), korksanuz (142a/5).  okluk  ahıs çekiminin düz ünlüyle yapıldığı bir  rnege rastlanmıştır: varsanız (39b/6).

Gereklik  ekimi için hususi bir ek kullanılmamıştır, genellikle bu anlam “gerek” kelimesi ile sağlanmıştır: idinmek gerekmi  (51a/3), komak gerek (56a/5), dimek gerek (74a/8), gelmek gerek (83a/7), bilmek gerek (89a/2).

İstek kipi –e/-a’dır: diyeler (84b/7), ideyim (37a/7), bulmayasın (67a/3), bula (19a/10), diyesiz (126a/11).

2.2.6. Fiilimsiler

Zarf-fiil eklerinden olan –madan/–meden eki –medin şeklinde de kullanılmıştır: “Cum’aya gelse kimseyi tabanlamadın üzerinde geçmedin” (46b/11), “amin dimedin tekbire yiti irse” (60a/2), “gice yimedim  avmı ula durmak” (106a/1), “ azada depelenmedin ölse” (110b/6), “tereddüd itmedin” (13a/11), “azl itmedin” (14b/9), “cennet göstermedin” (38a/11), “v c da get rmedin” (49a/2).

Zarf-fiil eklerinden olan –ce/-ca eki “gibi” anlamında kullanılmıştır: “göz yumup a mı ca” (142a/11).

Bugün kullanılmayan –ıcak/-icek ekleri, “-dığı zaman, -ınca /-ince” manâlarında kullanılmıştır: uyanıcağ (144b/5), gövdesinden düşmeye başlayıcağ (145b/10), başın kaldırıcağ (73b/6), taşra çıkıcağ (38b/2), secdeye varıcağ (77b/5).

Zarf-fiil eklerinden –up/-üp nadir de olsa –uban/üben şekliyle de kullanılmıştır: kıılup (3a/1), idüp (25a/1), gezüp (25a/1), nasihat idüp (61b/5), giderüben (148b/3), hatasın görüben (155b/8).

-u zarf fiil eki –arak/-erek ekiyle aynı işlevde kullanılmıştır: ayagüñla yürüyü varasın (154b/1).

-ınca /-ince eki farklı anlamlarda kullanılmıştır: cemaat ziyâde oldıgınca şevâb dağı ziyâde olur “-dığı kadar” (84b/11-85a/1), her uyandüğınca “-dığında” (90a/8), tadmayınca ma‘lüm olmaz “-madan” (34b/5)

Partisip ekinden türeyen –dığında eki –dükde şeklinde kullanılmıştır: işitdükde (57a/8), didükde (63b/10), itdükde (92a/6), yitişdükde(134a/10).

Sıfat yapma ekleri olan –suz/-süz eserin tamamında yuvarlak ünlülerle yazılırken iki kelimedede düz ünlülerle yazılmıştır: uykusızlık (133b/6), gözsizlik (144a/2).

Genellikle sıfat-fiil eklerinin bugünkünden farklı olmadğı görülmektedir; cemî‘i olacağı Hâğ Subhanehü levh-i maḥfûzda (5b/11), okudığı du‘âları (92b/3), yazıldığı vakt (152b/1), melûl ve maḥzûn olduğu ‘işâ vaktindeydi (82a/4), çıktığı sebebden yiryüzine ḥalîfe olup (86b/6), nûrı yire indüğü gibi görümez (10b/1), yatdığı yirde (10b/2).

2.2.7. Ünlü Uyumları

Kelimelerdeki ünlü düzenini incelik ve kalınlık bakımından ayarlayan dil benzeşmesi Eski Anadolu Türkçesi metinlerinde çok kuvvetlidir³⁶. Günümüz Türkçesinde sadece ince şekli kullanılan aitlik eki –ki’nin Eski Türkçede olduğu gibi kalın şekli Eski Anadolu Türkçesi döneminde de bulunmaktadır. –ki ekindeki “k” sadalaşarak “g” haline dönüşmüştür; “şonrağı” (147a/6).

Düzlük ve yuvarlık bakımından özellikle eklerde ünlü uyumunu bozan örneklerle sıklıkla rastlanmaktadır: özi (8a/2), ömri (8b/8), ruhu (10a/5), yolu (25b/11), uykuyu (27a/1), koydu (31a/8), sürdü (31a/8), şolına (93b/5), uyurdu (95a/1), uykusuzluk (133b/6), komışdur (136a/11), var mıdur (153a/9), toközüncü (26b/4), yarlığayıcıdur (29b/11), habibümsin (99a/1), korkusından (99a/5), şanursuz (110b/4), itdügince (129b/9), görmedügin (21a/4), işitmedügin (21a/4), (21b/6), boynın (3a/9).

Eski Anadolu Türkçesi döneminde kullanılan Arapça ve Farsça kelimeler Türkçe ek aldıklarında genellikle ünlü uyumuna tâbi oldukları görülmektedir³⁷. Buna karşılık eserde aldığı eklerle ünlü uyumuna uymayan Arapça kelimelere de rastlanmaktadır: maražuñdan (28a/4), hamirdür (28a/11), menzilüñ (29a/2), ihtiyarlıksuz (33a/7), sücüdü (34a/2).

2.2.8. Ünlü Değişiklikleri

Eski Anadolu Türkçesinde ünlü değişikliklerine özellikle ilk hecelerde rastlanmaktadır: bize- (17a/9) “beze-” , biz (44b/2) “bez”, çeyne- (27b/8) “çiğne-“, diril- (117a/3) “deril-“, diyu (1a/4) “deyu”, divşir- (42a/8) “devşir-“, di- (59b/2) “de-“, eyü (94a/11) “iyi” , giru (2b/7) “geri” , irtu (85a/9) “ertesi”, irkek (104a/1) “erkek”,

³⁶ Prof. Dr. Mustafa Özkan, *Türk Dilinin Gelişim Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi*, İstanbul, Filiz Kitabevi, 1995, s. 93-94

³⁷ Prof. Dr. Muhammet Yelten, *Eski Anadolu Türkçesi ve Örnek Metinler*, İstanbul, İstanbul Üniversitesi, 2009, s. 66

işig (33b/1) “eşik”, it- (2a/4) “et-“, yidi (1b/3) “yedi”, bislen- (3a/2) “beslen-“, göndür- (15a/1) “gönder-“, eyle (2b/7) “öyle”, giyesi (39b/10) “giyisi”.

Eski Anadolu Türkçesinde genellikle yuvarlaklaşma söz konusu olmakla birlikte verilen örneklerde görüleceği üzere bazı kelimelerde düzleşme de sözkonusudur: büri- (134a/10), dürtin- (46b/10), kicicük (107a/3), unıt- (75a/11), bulıt (137a/10), oğımağı (56a/10), yüriyem (82b/11), eyle (2b/4), gözik- (33b/10).

Sesli harflerin kullanımında bir standart bulunmamaktadır. Aynı sayfa içinde sesli harfler farklı şekillerde yazılmıştır: mālınuza (50a /4-5), mālınuza (50a /11). Giy- fiili bazı yerlerde gey- (56a/1-2, 97b/10, 104b/6-8), bazı yerlerde ise giy- (46b/10, 56a/1, 103a/3, 134a/6) şeklinde yazılmıştır. Çalışmamızın Türkçe Kelimelerin İmlası ve Genetif Eklerinin Kullanılışı bölümlerinde bu durumu teyid eden örnekler bulunmaktadır.

2.2.9. Ünsüz Değişiklikleri

Eserde geçen bazı kelimelerde ünsüz değişimleri görülmektedir: yasduğ (123b/4) ”yastık”, dilkü (42a/9) “tilki”, şayı (105b/2) “dayı”, ayruğ (14b/11) “ayruğ”, depele- (63b/6) “tepele-” avurd (104a/3) “avurt”, gönlek (151b/10) “gömlek”, inildü (125a/1) “inilti”, mancılık (135a/7) “mancınık”, şon (104b/7) “don”

Eski Anadolu Türkçesinde t/d harflerinin yazılışındaki karışıklık eserde de söz konusudur: dokun- fiili aynı satır içinde hem “dal” ile hem de “tı” ile yazılmıştır (28b/6).

3. BÖLÜM

3.1. Hizânetü'l-envâr ile Hazînetü'l-ulemâ ve zînetü'l-fukahâ'nın Karşılaştırılması

Hizânetü'l-envâr'ın Arapça orijinali olan *Hazînetü'l-ulemâ ve zînetü'l-fukahâ*'nın Süleymâniye Kütüphanesi'nde Reşit Efendi nr.534; Yusuf Ağa nr. 270; Ayasofya nr.1777 olmak üzere üç adet yazması bulunmaktadır. Ayasofya nüshasının el-Magribî Muhammet Şirin bin İzzüddin adlı bir müellif tarafından yazıldığı bilgisi bulunmaktadır. Nüsha incelendiğinde *Hazînetü'l-ulemâ*'nın diğer nüshalarıyla farkının olmadığı anlaşılmıştır. Burada iki ihtimal bulunmaktadır; birincisi müstensih isminin sehven müellif adı olarak kayıtlara geçtiği, ikinci ihtimal ise müellifin iki farklı künyeyi kullanma ihtimalidir. *Hazînetü'l-ulemâ*'da müellif kendini Muhammedü'l-Megâribî (821/1418) olarak tanıtmaktadır³⁸. Ayrıca eserin Süleymâniye Kütüphanesi'nde bulunan nüshalarından başka Diyarbakır İl Kütüphanesi (nr. 2128) ve Amasya İl Halk Kütüphanesi'nde de (nr. 441-1) iki nüshası daha bulunmaktadır.

Şeyh Muhammed el-Bulgarî hakkında kaynaklarda bir bilgi bulunmamaktadır. Keşfü'z-zünûn'da eser hakkında çok kısa bilgi verilmektedir: “*Hazînetü'l-ulemâ* yazarı Şeyh Muhammed el-Bulgârî'dir. Bu kitap kısadır, vaaz hakkındadır. Baş tarafı şöyledir: Hamd hiçbir babanın doğurmadığı Allah'a mahsustur. Bu kitapta hadislerle beraber vecizeler nakletti.”³⁹. Buradan müellifin şeyh olması dışında başka bir bilgi yoktur. Eserin 5 adet yazmasının olması ve Keşfü'z-zünûn'da az da yer bulabilmesi yazıldığı dönemde bilinen bir eser olduğunu göstermektedir.

Hazînetü'l-ulemâ'nın giriş bölümünde aşağıdaki bilgiler verilmektedir:

“Allah, Muhammedü'l-Megâribî'yi islâh etsin, her iki dünyada fazlı ve keremiyle hayırla rızıklandırısın. İhvandan bazıları benden bu kitabı yazmamı istediler. Allah onlara şeriatta ışık ve kandil güzelliği versin, tarikatta da sülûk ve keşf ihsan etsin. Onlar benden; ilmî eserlerden toparlayarak gelen rivâyetleri tasnifleyip yazmamı, dağınık olan kelimeleri düzenlememi ve garip hikâyeleri derlememi istediler. Böyle bir kitabı yazmamızı istediler. Onların buna gerçekten ihtiyacı olduğunu ve bu işi yapmanın Hazret-i Peygamberin vasiyetine uygun olduğunu

³⁸ Süleymâniye Kütüphanesi, Ayasofya (1777/297.7) 2b

³⁹ Hacı Halife Mustafa b. Abdullah Kâtip Çelebi: *Keşfü'z-zünûn an esami'l-kütübi ve'l-fünun*, tercüme: Rüstü Balcı, cilt 2, Türk Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2007, s. 585

gördüm. Hârunü'l-Abdî'den rivâyet edilen bir hadiste şöyle buyuruluyor: - Benden sonra bir kavim gelecek sizden hadis isteyecekler, siz onların isteklerine cevap verin.-

Ben de bu hadisten hareketle bu kitabı yazdım. Onların isteklerine karşılık olsun diye de bu kitabın adını *Hazînetü'l-ulemâ ve zînetü'l-fukahâ* koydum. İsteyenlerin kolay ulaşabileceği, arayanların rahat bulabileceği, vaaz ve sohbet edenlerin kaynak olarak kullanabileceği bir kitap yazdım.”⁴⁰

Buradan çıkarabileceğimiz bilgiler şunlardır;

- a. Eserin müridlerden gelen talep üzerine kaleme alındığı, yukarıda geçen hadise uygun bir şekilde kendisinin bu ihtiyaca cevap verdiği,
- b. Muhtelif eserlerden gelen rivâyetleri bir araya getirme arzusunda olduğu,
- c. Sülûk ve keşif sahibi olması için dua ettiği bir kitleye hitap eden bir çalışma olduğu ve büyük bir ihtimalle bu kitlenin kendi terbiyesi altında olduğu,
- d. Dağınık olan konuları ve menkıbeleri bir araya getirme ihtiyacı içinde olduğu,
- e. Arayanların rahat bulabileceği, vaaz ve sohbet edenlerin kaynak olarak kullanabileceği bir esere ihtiyaç duyulduğu.

Hazînetü'l-ulemâ'nın besmeleyi anlatan ilk bölümünde müellif, besmeleyle ilgili haber, rivâyet, âyet ve hikâyeleri aktaracağını ifade ederek konuya başlamaktadır.⁴¹ Burada eserde kullanılan yöntem net bir şekilde ortaya konmuştur. Bu bölüm besmeleyle ilgili bir hadisle başlamakta ve yukarıda anlatılan akışla devam etmektedir. *Hizânetü'l-envâr*'da bu akışın farklı olduğunu görüyoruz. *Hazînetü'l-ulemâ*'da besmele anlatılırken aktarılan ve Enes b. Mâlik'ten rivâyet edilen hadis 3a'da iken, *Hizânetü'l-envâr*'da bu hadis 29b'de ve konunun ortalarında verilmektedir.

Şeyh Hacı İlyas, kendisinin *Hazînetü'l-ulemâ*'ya *Keşşâf, Hidâye, Mesâbih, Tenbîhü'l-gafilîn, İhyâ*'dan güzide hadisler, Kur'ân âyetleri, meşâyih sözlerinden, kelâm ilminden ilaveler yaparak bu esere *Hizânetü'l-envâr* adını verdiğini söylemektedir (4a/8). Ayrıca eserin sonunda *Câmi'ü'l-esrâr* olarak adlandırılmış müstakil bir bölüm (131b-155b) olduğu görülmektedir. Eserin orijinal adının değiştirilmesi ve kitapta birçok ilavenin bulunması nedeniyle *Hizânetü'l-envâr*'ı telif özelliği taşıyan bir tercüme eser olarak değerlendirmek mümkündür.

⁴⁰ Süleymâniye Kütüphanesi, Ayasofya (nr.1777, vr. 2b)

⁴¹ Süleymâniye Kütüphanesi, Ayasofya (nr.1777, vr. 2b)

Hizânetü'l-envâr ile *Hazînetü'l-ulemâ*'nın bölümlerinin karşılaştırması aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Bâp	<i>Hizânetü'l-envâr</i>	<i>Hazînetü'l-ulemâ ve zînetü'l-fukahâ</i> 42
1	İman ve İslam	Besmele
2	İtikad	Abdest
3	Besmele	Namazın Vakitleri
4	Zikir	Ezan ve İkamet
5	İhlas	Namazın Adetleri
6	Abdest	İftitah Tekbiri
7	Namaz	Namaza Ta'zim
8	Cuma	Subhâneke
9	Uyumanın Edebi ve Nafîle Namazlar	Eûzü
10	Duâ	İhlas Suresi
11	Kur'an Okumanın Edepleri	Rüku
12	Oruç	Son Oturuş
13	Zekat	Salavâtın Fazîleti
14	Hac	Namazdan Çıkma ve Selam
15	Cihâd-ı Şerîyye ve Cihâd-ı Hakîkî	Cemaatin Fazîleti
16	Karı-Koca ve Baba-Oğul Hakları	Cemaati Terk Etme
17	Terk-i Dünya	Cuma
18	Hayâ	Oruç
19	İlim Talep Etmek	-
20	İstîlâhât-ı Meşâyih	-

Tablo incelendiğinde ve eserlerin içerik bakımından karşılaştırması yapıldığında tespit edilen hususlar şunlardır:

- Hazînetü'l-ulemâ*'da bulunan "İhlas Suresi" ve "Salavâtın Fazîletleri" bölümleri *Hizânetü'l-envâr*'da bulunmamaktadır.
- Hizânetü'l-envâr*'da, *Hazînetü'l-ulemâ*'da bölüm adı olarak bulunmayan 15 bölüm bulunmaktadır; iman ve İslam, itikad, zikir, ihlas, uyumanın edebi ve

⁴² Süleymaniye Ktp, Reşit Efendi 534/297.8

nafile namazlar, duâ, Kur'an okumanın edepi, zekât, hac, cihâd-ı şer'î ve cihâd-ı hakikî, karı-koca ve baba-oğul hakları, terk-i dünya, hayâ, ilim talep etmek, ıstılâhât-ı meşâyih.

- c. Tercüme yapılırken eserin orijinalindeki sıralamaya riâyet edilmemiştir. Eserlerdeki konu sıralanışının tamamen farklı olduğu görülmektedir. *Hazînetü'l-ulemâ*'da ilk bölüm besmele ile başlarken *Hazânetül envâr* ise kitabın orijinalinde olmayan İman ve İslam bölümü ile başlamaktadır. Cuma konusu on yedinci bölümde anlatılırken aynı konu tercümede sekizinci bölümde geçmektedir.
- d. *Hazînetü'l-ulemâ*'da müstakil olarak bulunan 12 bölüm (namazın vakitleri, ezan ve ikâmet, namazın adetleri, iftitâh tekbiri, namaza ta'zim, subhâneke, euzü, rüku, son oturuş, namazdan çıkma ve selam, cemaatin fazîleti ve cemaati terk etmek) *Hazânetül envâr*'da bölümlerin altında ayrı fasıllar olarak geçmektedir.
- e. Eserlerde konular ele alınırken kullanılan yöntem farklıdır. *Hazînetü'l-ulemâ*'da konuyla ilgili haber, rivâyet, âyet ve hikâyeleri sırayla verilirken, *Hizânetü'l-envâr*'da bu bilgiler dağınık olarak verilmiştir (*Hizânetü'l-envâr* 17b, *Hazînetü'l-ulemâ* 3a).
- f. Kitabın sonuna yirminci bölüm olarak (131b-155b) tasavvufî ıstılâhların îzâh edildiği bir bölüm eklenmiştir. Bu bölüm, *Hazînetü'l-ulemâ*'da bulunmamaktadır. Yazar, bu bölümü kitaba kendisinin ilave ettiğini ifade etmekte; *Minhâc*, *Mehâsinü'l-mecâlis*, *Hadâikü's-sihr* adlı eserlerden istifade ederek tasavvufî terimlerin açıklamalarını bir araya getirdiğini ve bu bölüme *Câmi'ü'l-esrâr* adını verdiğini söylemektedir (131b/8).

Hizânetü'l-envâr'ın, *Hazînetü'l-ulemâ*'nın tıpkı tercümesi olduğunu söylemek çok güçtür. *Hizânetü'l-envâr*'ın bölüm sıralarının farklı olması, farklı kaynaklardan alıntılar yapılması, ilave bölümler olması ve müellifin kitabın adını değiştirmesi bu tespiti güçlendirmektedir. Müellifin, tercüme yaparken aslında *Hazînetü'l-ulemâ*'nın bir şerhini yaptığı, gerek gördüğü yerlerde ilaveler yaptığı anlaşılmaktadır. Son bölüme ilave edilen ve küçük bir risale hüviyetinde olan *Câmi'ü'l-esrâr*'ı da dikkate aldığımızda eserin telif eser olarak değerlendirilebileceği düşünülmektedir.

3.2. Hizânetü'l-envâr ile Benzer Nitelikteki Eserler

Bu bölümde Hizânetü'l -envâr ile yakın dönemlerde yazılmış eserleri kıyaslayarak ortak noktaları belirlemek istiyoruz.

3.2.1. Risâletü'l -İslâm

XIV. yüzyıl'ın ilk yarısında Karesi bölgesinde (Bergama – Balıkesir) yazıldığı tahmin edilen ve Yakup b. Yahşi Bey'e ithaf edilen *Risâletü'l-İslâm* bir ilmihal kitabı olarak kaleme alınmıştır. Şinasi Tekin, Karesioğullarından Yahşi Han'ın, Yakup Bey'in babası olabileceği değerlendirmesini yapmaktadır. Müellifi, Yakup b. Yahşi Bey'in kitaba başlamadan önce kendisinden istediklerini şu şekilde özetlemektedir: İlim denizinden birkaç damlayı cem ederek İslam ve imanın niteliği; taat ve ibadetler; zikir; masiyet; dinde men edilen hususlar ve küfre neden olan kelimeler hakkında malumat vermek.

Şinasi Tekin, İmamzâde'nin *Şir'atü'l-İslâm* adlı eserinin bu esere kaynaklık ettiğini düşünmektedir. Müellifin eserin başlangıcında Arapçadan Türkçeye çevirdiğinden bahsetmesi (2a) *Risâletü'l-İslâm*'ın İmamzâde'nin eserinin bir çevirisi olabilme ihtimalini güçlendirmektedir.

Müellif, adını zikretmediği risaleyi Arapçadan Türkçeye çevirdiğini, esere *Risâletü'l-İslâm* adını verdiğini, kitabı kıssalar üzerine bina ettiğini ifade etmektedir (2b).

Eserde, sayfalar 13 satırdan oluşmaktadır. Harekeli iri nesihle kaleme alınan eserde bab, fasıl, hikâyet gibi kelimeler kırmızı mürekkeple yazılmıştır⁴³.

⁴³ Şinasi Tekin, “XIV. Yüzyıla Ait Bir ilmihâl: *Risâletü'l-İslâm*”, Wiener, band 76, Wien 1986, s. 284-290

3.2.2. Kitâbü'l mukaddime

Hanefî ulemasından Ebu'l-Leys Semerkandî'nin (ö. 373/983) kaleme aldığı *el-Mukaddime fi's-salât* adlı Arapça eserinin Kutbuddîn İznikî (ö. 821/1418) tarafından yapılmış telif ağırlıklı tercümesidir. Eserde; namazın farziyeti, su ve çeşitleri; namaz ve abdestin farzları, vacipleri ve sünnetleri; necaset ve ondan temizlenme gibi konular ele alınmaktadır. *el-Mukaddime fi's-salât* Osmanlı coğrafyasında teşekkül edecek ilmihallere kaynaklık etmesi açısından önem arz etmektedir. Eserin Fatih Sultan Mehmed'in özel kütüphanesi için istinsah ettirilen nüshası (Süleymaniye Kütüphanesi, Hamidiye nr.550) esas alınarak günümüz harfleriyle yayımlanmıştır⁴⁴. Buna karşılık eserin Semerkandî'nin risalesiyle bağlantısının olmadığı yönünde de görüşler bulunmaktadır⁴⁵.

3.2.3. İmâdü'l-İslâm

Abdurrahman b. Yûsuf b. Aksarayî'nin (ö. 950/1543'ten sonra), Mevlanâ Abdülazîz Fârisî'ye ait *Umdetü'l-İslâm fi erkânî'l-hams* adlı Farsça eserini tercüme ederek telif ettiği bir ilmihal kitabıdır. Müellif, *Umdetü'l-İslâm*'ı yaptığı ilavelerle Türkçeye tercüme edip (950/1543) tamamlayarak *İmâdü'l-İslâm* adını vermiştir. Eserde; iman, küfür, ibâdetler, haklar, âdâb, kıyâmet ve alâmetleri, âhîret ahvâli gibi konular işlenmektedir. Müellif, tercüme bitirdikten sonra kitabın sonuna ilaveler yapmış; bu kısımda insanlar arası haklar ve sorumluluklar, görgü kuralları, âhîret hayatı, kıyâmetin kopması, cennet ve cehennem gibi konulara yer vermiştir. İlk Türkçe ilmihaller arasında yer alan eser telif ağırlıklı tercüme hüviyetindedir⁴⁶. Müellif, *Umdetü'l-İslâm*'da yer almayan birçok nafîle namazı kitabına eklediğini belirtir.

İlmihali Türkçeye çevirirken diğer kaynaklardan yararlanarak yaptığı ilâveler onu tercüme-telif karışımı yeni bir eser haline getirmiştir. Müellif, yadrganacağı endişesiyle eserin girişinde dil konusu üzerinde de durmuş, peygamberlerin, ümmetlerine kendi dilleriyle hitap ettiklerine dair âyetten hareketle Türkçe konuşan

⁴⁴ Dr. Hatice K. Arpağuş, **Bir Telif Türü Olarak İlmihal**, Marmara Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Dergisi, 22 (2002/I) s. 46,

⁴⁵ Reşat Öngören, "Kutbüddin İznikî", DİA, c. 26 s. 485-486

⁴⁶ Dr. Hatice K. Arpağuş, **Bir Telif Türü Olarak İlmihal**, Marmara Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Dergisi, 22 (2002/I), s. 49-50

halk için Türkçe kitaplar yazılmasının gereğine dikkat çekmiştir.

Kitabın sonunda *Umdetü'l-İslâm*'a ait yetmiş üç, *İmâdü'l-İslâm*'a ait elli altı kaynağın bir liste halinde verilmesi, eserin Türkçe yazılmasından dolayı eleştirilme endişesine karşı savunma ihtiyacının duyulması ve bunun o dönemin din diline ilişkin anlayışı yansıtması, daha sonra kaleme alınan ilmihallere nisbetle konuların dağınık olması, ilmihalin dikkat çeken özellikleri arasında sayılabilir⁴⁷.

3.2.4. Envârü'l -âşıkîn

Ahmed-i Bîcân'ın (ö.870/1466'dan sonra) Anadolu'da müslüman-Türk kimliğinin şekillenmesinde etkili olmuş dinî-didaktik eseridir. Müellif eserin yazılış sebebini açıkladığı bölümde, ağabeyi Yazıcıoğlu Mehmed'e bu fânî dünyada adının hayırla anılmasına vesile olacak bir eser yazmasını tavsiye ettiğini, onun da her bölümü bir namaz vaktine işaret olmak üzere beş 'megârib'e ayrılan *Megaribü'z-zamân li gurûbi'l-eşyâ fi'l-'ayn ve'l-ciyân* adlı bir eser yazdığını ve kendisinden bu eseri Türkçe'ye çevirmesini istediğini söyler. Ahmed Bîcân, muhtevasını yer yer genişletmek suretiyle nesir olarak Türkçeye çevirdiği ve *Envârü'l-âşıkîn* adını verdiği bu eserle Yazıcıoğlu Mehmed'in *Muhammediyye* adlı manzum eserinin kaynağının *Megaribü'z-zamân* olduğunu belirtir. Zahir ve batın ilimlerine ait çeşitli konuları âyet ve hadislerle, diğer kutsal kitaplara ve çeşitli eserlerden derlediği bilgilere dayanarak açıkladığını söyleyen Ahmed Bîcân daha önce yazılan kitapların çoğunlukla Arapça olduğunu, kendisinin bu eseri Türkçe hazırlamakla halkın da ondan faydalanması amacını güttüğünü anlatır.

Envârü'l-âşıkîn'in, yüzyıllarca geniş halk kitleleri tarafından okunan *Ahmediyye* ve *Muhammediyye* gibi dinî - didaktik eserler içinde önemli bir yeri vardır. Kitabın Balkanlar, Anadolu ve daha sonra Kazan'da basıldığı göz önüne alınırsa Türk dünyasının İslâm dini ve kültürü hakkındaki başlıca kaynaklarından biri olduğu söylenebilir. Ahmed Bîcân diğer eserlerinde olduğu gibi bu eserinde de edebî olmaktan çok öğretici bir yol takip etmiştir. Maksudı, "hakikat ve şeriatın inceliklerini" bir araya toplayarak okuyucularının dünya ve âhiret saadetine ulaşmalarını sağlamaktır. Günümüzde de anlaşılabilir nitelikte oldukça sade ve açık, yer yer secilerle zenginleştirilmiş, kısa ve tercümeden kaynaklanan, konuşma

⁴⁷ Hatice Kelpetin, "İmâdü'l-İslâm", DİA, c. 22, s. 172-173

diline yakın olma düşüncesinin de etkili olduğu devrik cümlelerden kurulu bir anlatımı olan *Envârü'l-âşıkîn*'in Türk nesir tarihinde önemli bir yeri vardır. Yazma ve basma nüshalarının genellikle harekeli olması esere, XV. yüzyıl Türkçesinin fonetik özelliklerinin tespiti bakımından ayrı bir değer kazandırmaktadır ⁴⁸.

3.2.5. Eserlerin Ortak Özellikleri

Hizânetü'l-envâr ile yukarıda adını verdiğimiz eserleri karşılaştırarak bir değerlendirme yaptığımızda aşağıdaki sonuçlara ulaşıyoruz:

- a. İlmihal niteliği taşıyan eserler Arapça bir eserden tercüme edilmiş, ancak yapılan ilavelerle telif eser hüviyeti kazanmış ve müellifler bu durumu belirtmişlerdir.
- b. Eserler devlet adamlarına ithaf edilmiş ya da onların talimatları ile yazılmıştır. Eserlerde Hanefî fıkı ve Maturidî itikadı anlatılmıştır. Devlet adamları halkın dinî bilgileri öğrenebilmesi için âlimleri bu tür eserler yazmaya teşvik etmişlerdir.
- c. Eserler satır sayısı dışında yazılış bakımından da (harekeli nesih, bölüm isimlerinin kırmızı mürekkeple yazılması gibi) birbirine benzemektedir.
- d. Din ve tasavvuf birlikte anlatılmıştır. İlmihal konuları tasavvufî konularla ve tasavvuf büyüklerinin menkıbeleriyle birlikte verilmiştir.
- e. Eserlerin Türkçeden başka dil bilmeyen Anadolu halkına dinî konuları öğretmek amacıyla kaleme alındığı müelliflerin kendileri tarafından ifade edilmiştir. Bu yüzden eserlerde didaktik bir yol izlendiği, oldukça sade ve açık, yer yer secilerle zenginleştirilmiş, kısa ve konuşma diline yakın bir üslubun kullanıldığı görülmektedir.
- f. Yararlanılan kaynakların isimlerinin özellikle verilmesi, Türkçe yazılmasından dolayı eleştirilme endişesine bağlanabilir. Eserlerin yazıldığı dönemde müelliflerin ana dilleri Türkçedir. Ancak dinî eserleri Arapça yazmışlardır. Türkçe yazılan dinî eserlerin güvenilir olduğunu göstermek için ise kullanılan kaynakların ve alıntı yapılan eserlerin belirtilmesine ihtiyaç duyulmuştur.

⁴⁸ Mustafa Uzun, “*Envârü'l-âşıkîn*”, DİA, c.11, s.258-260

Eserler arasında daha detaylı karşılaştırma yapmak mümkündür. Ancak biz burada *Hizânetü'l-envâr*'ın yazıldığı dönemde benzer nitelikte eserler kaleme alındığını, eserin yazıldığı dönemin birçok özelliklerini üzerinde taşıdığını özet olarak ifade etmek istedik. *Hizânetü'l-envâr*'ın; Eski Anadolu sahasında adı bilinmeyen, tek nüshası olan ve hakkında hiçbir bilgi bulunmayan bir eser olması kısa da olsa bu değerlendirmeleri yapmamızı zorunlu kılmıştır.

SONUÇ

Eski Anadolu sahasında adı bilinmeyen, tek nüshası olan ve hakkında hiçbir bilgi bulunmayan *Hizânetü'l-envâr*, *Hazînetü-l ulemâ ve zînetü'l-fukahâ* adlı Arapça bir eserin Şeyh Hacı İlyâs tarafından yapılan genişletilmiş bir tercümesidir. Eser; bir fıkıh kitabı olarak kaleme alınmış olsa da tasavvuf kaynaklarından yapılan alıntılar ve değerlendirmeler esere tasavvufî bir hüviyet de kazandırmıştır. *Hizânetü'l-envâr*'ın yazıldığı dönemde benzer nitelikte başka eserlerin de kaleme alındığı görülmektedir.

Elimizdeki tek nüsha müellif hattı olmayıp 996 senesinde Rebiyyülâhir ayının sonlarında (Mart 1588) istinsah edilmiştir, ancak telif tarihi ile ilgili net bir bilgi bulunmamaktadır. kığır-, kığırt-, issi, assı, idevüz, sın-, tur-, üz-, uğru gibi eserde kullanılan kelimeler değerlendirildiğinde, eserin XV. ya da XVI. yüzyılda telif edildiği kanaati oluşmaktadır. Bazı eklerin hareke ya da tenvinle yazılması, nazal n'nin belli olması için üç noktanın konması bu görüşü desteklemektedir.

Müellif; XV. ya da XVI. yüzyılda yaşamış, devlet erkânına yakın bir Halvetî şeyhidir. Ayrıca eser telif edecek derecede ilim sahibi olup vahdet-i vücud anlayışını benimsediğini, iyi derecede Arapça bildiği anlaşılmaktadır.

Hizânetü'l-envâr, *Hazînetü'l-ulemâ*'nın tıpkı tercümesi değildir. *Hizânetü'l-envâr*'ın bölüm başlıklarının sıralamasındaki farklılıklar, çok değişik kaynaklardan yapılan alıntılar bunu bize göstermektedir. Müellifin, tercüme yaparken aslında *Hazînetü'l-ulemâ* 'nın bir şerhini yaptığı, gerek gördüğü yerlerde ilavelerde bulunduğu anlaşılmaktadır. Son bölüme ilave edilen *Câmi'ü'l-esrâr*'ı da dikkate aldığımızda eserin telifi yönü daha da güçlenmektedir.

Müellif, dinî terimlere âyet ve hadisler çerçevesinde açıklamalar yapmış ve genellikle de fıkıhta Hanefî, itikatta da Mâtûridî mezhebinin görüşlerine yer vermiş, Mutezilî görüşle ilgili Ehl-i sünnet âlimlerinin açıklamalarını ortaya koymuştur. Gazâ, havâtır, necâset, sehâvet, subuhât-ı vech, arş, hayâ, kalb, şevk gibi önemli tasavvufî kavramlara yeni ve farklı açıklamalar getirilmiştir.

Eserin dil ve üslup özelliklerine genel olarak baktığımızda; Türkçe kelimelerin imlasında birçok farklılıklar bulunduğu, aynı sayfa içinde bile kelimelerin farklı yazıldığı, cümlelerin çoğunlukla kısa olduğu, yer yer secilere rastlandığı, sade bir dilin tercih edildiği; anlaşılması zor dinî konuların yapılan basit temsiller, benzetmeler, aktarılan hikâye ve menkıbelerle daha anlaşılır hale getirildiği görülmektedir. Eserin yazılış amacının Arapça bilmeyen halka, dini konuların anlatılması olduğu hatırlanınca; kolay anlaşılır bir üslûbun tercih edilmesi oldukça doğaldır..

SEÇME SÖZLÜK

A

Açın-: Açılmak, görünmek (118b/5)

Andan: 1. Ondan sonra (82b/10), 2. Ondan (148b/10)

Arķuru: Karşı, ters (147b/8)

Artuķ: Fazla, ziyade (6b/11)

Aşşı: Kazanç, kâr (123a/5)

Aşğa: Aşğı (139a/7)

Avurd: Ağız boşluğunun yanaklara gelen kısmı (104a/3)

Ayruğ: Başka (14b/11)

Ayruķ: Başka (72a/4)

B

Bekle-: Korumak (70b/9)

Bilişlik: Aşinalık, tanışıklık (28a/3)

Bireğü: Bir kimse (100a/11)

Biz: Bez (44b/2)

Bize-: Süslemek (17a/9)

Bol-: olmak (69a/5)

Büri-: Örtmek (134a/10)

Buğağı: Hayvanın ayağına vurulan köstek (100b/11)

Buru dut-: Gebe kadına doğum sancısı gelmek (82a/3)

Ç

Çeri: Asker (114a/2)

Çerik: Eski bir tahıl ölçęi (140a/6)

Çeynemek: Çiğnemek (27b/8)

Çönge: Görevini yapamaz duruma gelmiş (148b/11)

D

Degme: Seçilmiş (137b/9)

Depele-: Öldürmek (63b/6)

Di-: Demek (59b/2)

Dilkü: Tilki (42a/9)

Diril-: Toplanmak (117a/3)

Divşir-: Devşirmek (42a/8)

Diyu: Deyu (1a/4)

Dök-: Sarf etmek (2b/11)

Durgur-: Kaldırmak (55a/2)

Duta gel-: Yanında getirmek (109b/11)

Dürtin-: Vücutuna koku yağ gibi şeyler sürmek (46b/10)

Dün namazı: Yatsı namazı (94b/9)

Dükenmek: Tükenmek (119a/9)

Dünleren: Gece vakitlerinde (91a/6)

Dürüş-: Mücadele etmek (70b/1)

E

Edük: Konçu kısa çizme, konçlu mest (15b/5)

Ekinci: Çiftçi (118b/9)

Elikdür-: Elde etmek (32a/5)

Epsen: Sessiz, ses çıkarmayan, susan (153a/10)

Esirge-: Korumak, himaye etmek (42b/8)

Eşkere: Aşikâr (96b/2)

Etmek: ekmek (27b/7)

Eyegü: Kaburga kemiği (114b/10)

Eyle: Öyle (2b/7)

Eyü: İyi (94a/11)

G

Geñezlik: Kolaylık (125a/3)

Getür-: Getir- (4b/9)

Gey-: Giy- (97b/10)

Girçek: 1. Veli (88b/8), 2. Gerçek (130a/5)

Girçekle-: Tasdik etmek (6a/10)

Giru: Geri (2b/7)

Givir-: Koymak, yerleştirmek (19a/10)

Giyesi: Elbise, giyecek (39b/10)

Giyür-: Giydirmek (56a/1)

Gökcek: Güzel, sevimli, hoş (117a/3)

Göndür-: Göndermek (15a/1)

Göñlek: Gömlek (151b/10)

Göyün-: Yanmak (22a/3)

Gözgi: Ayna (19b/10)

Gürel-: Azgınlaşmak (26b/1)

H

Ḥayatcuḫ: Azıcık bir hayat (9b/1)

I

İrıl-: Ayrılmak, uzaklaşmak (51a/8)

İ

İdügi: Olduğu (74a/4)

İl: Halk, ahali (95b/4)

İlt-: İletmek (38a/8)

İnildü: İnilti (125a/6)

İrkek: Erkek (104a/1)

İrte: Sabah (85a/9)

İs: Sahip (122a/11)

İssi: sahip, malik (61b/7)

İşig: Eşik (33b/1)

İv-: Acele etmek (63b/7)

İver ol-: aceleci olmak (65a/2)

K

Kaçan: Ne zaman ki (67a/10)

Kaçak- : İtmek (33b/9)

Kancaru: Neresi (156a/4)

Რanda: Nerede (66b/10)

Რaldurıcak: Kaldırıldığında (73b/6)

Რalıb: Beden (137a/10)

Რangı: Hangi (139b/7)

Რarañu: Karanlık (137a/11)

Რarıca: Pazu (42a/6)

Რatı: Çok (36b/10)

Რayıır-: 1. Önem vermek ((94a/8), 2. Mukayyet olmak (94a/10), 3. Hazırlamak (121a/8)

Keleci: Söz, laf, lakırdı (99b/2)

Keleci it-: Konuşmak (155b/11)

Kendüyi: Kendini (94a/9)

Kendözi: Kendisi (78a/4)

Kes-: Bir bedel üzerinde uyuşmak (108b/11)

Რıgır-: Çağırarak (115b/4)

Რıgırt-: Çağırarak (75b/3)

Რıl-: Yapmak, etmek, eylemek (28a/6)

Რındur-: Teşvik etmek (134a/7)

Ḳır-: Yok etmek, imha etmek (143b/7)

Kici: Küçük (96b/1)

Kicicük: Küçücük (107a/3)

Kiçirek: Küçücük, küçükçe (24b/5)

Ḳo-: 1. Bırakmak (56a/5)

Ḳop-: Ayağa kalkmak (132b/4)

Ḳoy-: Çekmek (burna) (42a/5)

Ḳoz: Ceviz (25a/8)

Ḳulağuzla-: Rehberlik etmek (70b/5)

Küre: Demirci ocağı (138b/2)

M

Mancılık: Mancınık (135a/7)

N

Nite: Nasıl (107a/10)

Niteliksüz: Mahiyeti bilinmeyen şekilde (7a/5)

O

Od: Ateş (82b/9)

Oğlancık: Kùçùk oğlan (23a/4)

Olıbilür: Olabilir (26a/9)

Ö

Öñürdi: Önce (86a/4)

Örget-: Öğretmek. (117a/6)

Örü dur-: Ayağa kalkmak (105b/10)

Öz: Nefis, zat, kendi (8a/2)

Özge: Başka (23b/4)

P

Pireliceğ: ihtiyarladığında (94b/9)

S

Sataş-: Rastlamak, tesadüf etmek (46a/8)

Segird- : Koşmak (59a/9)

Sın-: Bozulmak (44a/1)

Sizcileyin: Sizin gibi (75b/5)

Sovuğ: Soğuk (66b/9)

Söğ-: Sövmek (106b/3)

Söyündür-: Söndürmek (55b/3)

Suvar-: Sulamak, su vermek (67a/2)

Süñü: Mızrak (20a/11)

T

Ṭabanla-: Ayakla çiğnemek (46b/11)

Ṭanış-: Danışmak (52b/6)

Tapşur-: Teslim etmek (139a/8)

Ṭaşra: Dışarı (97b/10)

Ṭayalıq: Dadılık, ninelik (117b/8)

Ṭayın-: Kaymak, sürçmek (11b/8)

Ṭayrın-: Kaymak, sürçmek (88a/4)

Ṭayu: Dayı (105b/2)

Ṭın-: Ses çıkarmak (83b/6)

Ton: Elbise, kılık kıyafet (104b/7)

Tulun-: Batmak, gurup etmek (51b/9)

Tut-: Yapmak, amel etmek (140a/1)

Tutu: Rehin (16a/6)

U

Ucuzluk: Bolluk, refah, zenginlik (122b/7)

Uç: Netice (63b/1)

Uğurluk: Hırsızlık (12a/8)

Uğru: Hırsız (76b/2)

Uğrula-:Çalmak, sirket etmek (76b/3)

Ulaşdur-: Bağlamak (106a/1)

Uvan-: Ufanmak, kırılmak, parçalanmak (94a/1)

Uvat-: Ufalamak, kırmak, parçalamak (119a/3)

Uy-: Çatmak, savaşmak (134b/3)

Uyanukla: Uyanıkken (92a/7)

Uyumağuş: Uyumanın (12b/5)

V

Viribi-: Göndermek, irsal etmek (136b/3)

Y

Yapıl-: Kapanmak, örtölmek (100b/11)

Yarağ: Hazırlık (28b/9)

Yarağla-: Hazırlamak (95b/3)

Yaramaz: Kötü (93b/1)

Yarındası: Ertesi gün (101b/6)

Yarlıĝa-: Su baĝıřlamak, maĝfiret etmek (67b/2)

Yasduĝ: Yastık (123b/4)

Yazı: Ova, sahra, ıssız kır (66b/10)

Yavu kılin-: Kaybolmak (124b/1)

Yen: Elbise kolunun el üzerine gelen kısmı (105b/5)

Yeyni: Hafif (124a/11)

Yeynirek: Daha hafif, ehven (145b/73)

Yıĝ-: Men etmek, engel olmak (143a/2)

Yıĝlın-: ekinmek, kaınmak, nefsinı men etmek, sakınmak (117b/7)

Yıĝmaĝluĝ: Men etmek (143a/2)

Yid-: ekmek, yedekte gtrmek (99a/11)

Yidi: Yedi (2b/3)

Yig: daha iyi, stn, kuvvetli (156a/1)

Yigrek: Daha iyi, stn, tercih edilir (76a/10)

Yilden: Kısaca (106a/11)

Yiyi-: Kokmak, taaffn etmek (115a/7)

Yiyi: Koku (121b/2)

Yircĝez: Barınacak kk yer, yereĝiz (145b/7)

Yirin-: Kederlenmek, üzülmek, mahzun olmak, tasalanmak (118a/8)

Yitişdüğü: Yetişdiğı (21b/4)

Yol az-: Yolunu şaşırmaq (82a/3)

Yorga: Rahvân (rehâvetli, gevşek) (154b/1)

Yu-: Yıkamak (41a/2)

Yürüyü: Yürüyerek (156b/1)

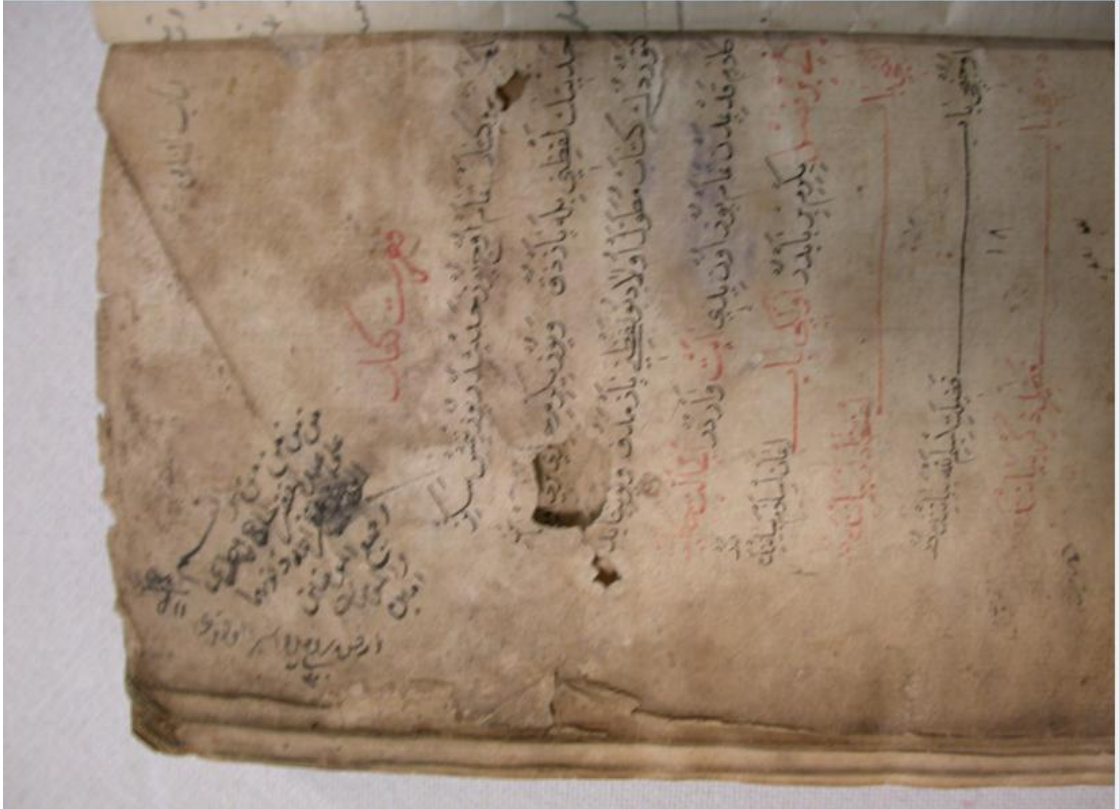
KAYNAKÇA

Altuntaş, Halil – Şahin, Muzaffer:	Kur'an-ı Kerim Meâli , Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 2005.
Arpaguş, Hatice K. :	“Bir Telif Türü Olarak İlmihal”, Marmara Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Dergisi , 22 (2002/I), s. 25-56.
Çağbayır, Yaşar:	Ötüken Türkçe Sözlük , Ötüken Yayınları, İstanbul, 2007.
Çakmaklıoğlu, M. Mustafa:	“Muhyiddin ibnü'l-Arabî et-tedbirâtü'l-ilâhiyye fî islâhı memleketi'l-insâniyye”, Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi , yıl: 7 [2006], sayı: 17, s. 283-302.
Develioğlu, Ferit:	Osmanlıca – Türkçe Ansiklopedik Lügat , Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 1993.
Dilçin, Cem (düzenleyen):	Yeni Tarama Sözlüğü , TDK Yayınları, Ankara, 1983.
Ebu'l-Leys es-Semerkindî:	Tenbîhü'l-gâfilîn , tahkik: Muhammed Eş-Şehârî, El- Mektebetü't- tevfiikiyye , Beyrut, tarih yok.
Hacı Halife Mustafa b. Abdullah Kâtip Çelebi:	Keşfü'z-zünûn an esami'l-kütübi ve'l-fünun , Tercüme: Rüstü Balcı, cilt 2, Türk Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul 2007
İsen, Mustafa:	“Nesir”, Türk Edebiyatı Tarihi , Ed: Talat Sait Halman, İstanbul, Kültür Bakanlığı, 2007, Cilt 1, s. 550-564.
İsen, Mustafa:	“Nesir”, Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı , Ed: Ahmet Yaşar Ocak, Ankara, 2006, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Cilt I, s. 521-531.
Kartal, Ahmet:	“Tercüme Edebiyatı”, Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı , Ed: Ahmet Yaşar Ocak, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara 2006, Cilt I, s. 533-545.
Kelpetin, Hatice:	“İmâdü'l-İslâm”, DİA , İstanbul, c. 22, s. 172-173.

Levend, Agâh Sırrı:	Türk Edebiyatı Tarihi , TTK Basımevi, Ankara 1973.
Mahmûd Cemâleddin Hulvî:	Lemezât-ı hulviyye , Hazırlayan: Mehmet Serhan Tayşi, Marmara Üniversitesi İlahiyât Fakültesi Yayınları, İstanbul 1993.
Mengi, Mine:	Eski Türk Edebiyatı Tarihi , Akçağ Yayınları, İstanbul 1995.
Molla Câmî:	Nefahâtü'l-üns , Sadeleştiren: Abdülkadir Akçiçek, İstanbul, 1981.
Muallim Nâcî:	Lügat-ı Nâcî , Çağrı Yayınları, İstanbul, 1995.
Muhammedü'l- Megâribî:	Hazînetü'l-ulemâ ve zînetü'l-fukahâ , Süleymaniye Ktp, Ayasofya, 1777/297.7.
Muslu, Ramazan:	“Halvetiyye’de Atvâr-ı Seb’a Yazma Geleneği ve Sofyalı Bâli’nin Atvâr-ı Seb’a Ris’alesi”, Tasavvuf: İlmî ve Akademik Araştırma Dergisi , yıl: 8 [2007], sayı: 18, s. 65-85.
Öngören, Reşat:	“Kutbüddin İznîkî”, DİA , İstanbul, c. 26, s. 485-486.
Özkan, Mustafa:	Türk Dilinin Gelişim Alanları ve Eski Anadolu Türkçesi , Filiz Kitabevi, İstanbul, 1995.
Sâdık Vicdânî:	Tomâr-ı turûk-ı âliyye , Hazırlayan: İrfan Gündüz, Enderun Kitabevi, 1995.
Saraç, M.A. Yekta:	Klasik Edebiyat Bilgisi , Gökkuşbu Yayınları, İstanbul, 2004.
Şemseddin Sami:	Kâmûs-ı Türkî , Enderun Kitabevi, İstanbul, 1989.
Şener, H. İbrahim:	“Osmanlılar Döneminde Dilimizde Allah, İlah, Tanrı Kavramı”, Yeni Türkiye Dergisi , Cilt: 4, Sayı 34 (2000), s. 192-201.
Tekin, Şinasi:	XIV. Yüzyıla Ait Bir ilmihâl: Risâletü'l-İslâm , Wiener, band 76, Wien, 1986.
Timurtaş, Faruk K. :	Osmanlı Türkçesi Grameri III , İstanbul 1991

Uludağ, Süleyman:	“Halvetiyye”, DİA , c. 15. s. 393-395.
Uludağ, Süleyman:	Tasavvuf Terimleri Sözlüğü , Marifet Yayınları, İstanbul 1991.
Uzun, Mustafa:	“Envârü'l-âşikin”, DİA , c.11. s.258-260.
Yeğın, Abdullah:	Osmanlıca-Türkçe Yeni Lügat , , Hizmet Vakfı, İstanbul, 1983.
W.Redhouse, Sir James:	Turkish and English Lexicon , Çağrı Yayınları, İstanbul, 1992.

Ek: *Hizânetü'l-envâr*'ın Fotoğrafları

اباعقله بود بود و ار مشین کاه بود عاین کاه ضعیف
 اول این بلکه بود مطلق مسافت تری روحاندر
 روح خرج ادب کوکل فکر بیه سیر ادب بود لری قطع
 ادب مسافت دکمک گذرد تا که اول نون و نظیر
 ابی به پیش این آنک سبب بیه ایجهانک حقایق
 کوز کله کوز سیر **اما** چه نر وارد در که بود بیدل
 طلب اد در کز بلن نر انجون که طلب اتمک خطا
 اد در کز مجاهد ده تقصیر این اد در کز **بچه** نر وارد در که
 کنک پیش در **بچه** نر فرق کنک **بچه** نر اون
 کنک **بچه** نر کنک **بچه** نر جذب به ابی و لطیف
 در پایه پیش در خطک مراد و اصل اول سعادت

۱۰۰
 ابی به پیش در **بچه** نر عالمیدن در کیم که سزای
 و بزای بلد کله عمل و نردن و له ببله کنز
 بزیم از زمین و بال قلبیه دخی قسم آمد نر حضرت
 تیندن در صکه سزای و بزای سگرات موندن
 و سو خاتمندن امن آماجی اجینک قله داختر بزای
 و بزای شول قللیدن اده که کلوم قلد یک سیر
بیت الله الذین امنوا بالقول الثانیة فی الحجة
الدنیا و فی الآخرة الامیر انه جواد کریم عذیر
رحیم غفور
 و الحمد لله الذی هدانا لهذا وما كنا لنهتدی لک
 لولا ان هدانا الله و صلی الله علی سید الوری

HİZÂNETÜ'L-ENVÂR (METİN)

1 a (1) Fihrist-i kitâb

(2) Bilgil kim bu kitâb tamâm üç yüz hadîşdür, yüz yetmiş sekkiz (3) hadîşün lafzını bile yazduķ ve yüz yigirmi [hadîşüñ ma'nâsın] (4) getürdük, kitâb muṭavvel ola diyu lafzını yazmaduķ. Ve bu kitâbda (5) *Kelâm-ı Kadîm*den tamâm yüz on yidi âyet vardır ve elli altı hikâyet, (6) elli bir faşıl, yigirmi bir bâbdür⁴⁹. Evvelki bâb İmân İslâm beyânındadır, (7) ikinci bâb i'tikâdlar beyânındadır, (8) üçüncü bâb fazîlet-i bismillâh beyânındadır, (9) dördüncü bâb fazîlet-i zıkr beyânındadır, **1 b** (1) bişinci bâb ihlâs beyânındadır, (2) altıncı bâb fazîlet -i vuḍû' beyânındadır, (3) yidinci bâb, şalât beyânındadır, (4) sekkizinci bâb Cum'aniñ aḥkâmı beyânındadır, (5) toķuzuncı bâb uyumağuñ edeblerin ve farz degül namâzların beyânındadır, (6) onuncu bâb fazîlet-i du'â beyânındadır, (7) on birinci bâb Qur'an okumağuñ edebin ve fazîletin beyânındadır, (8) on ikinci bâb şavmîñ fazîletleri beyânındadır, (9) on üçüncü bâb zekât beyânındadır, **2 a** (1) on dördüncü bâb hac beyânındadır, (2) on bişinci bâb cihâd-ı şer'î ve cihâd-ı haķîķî beyânındadır, (3) on altıncı bâb iki helâl biri biri üzerinde haķķı ve oğluñ ata üzerinde [haķķı beyânındadır], (4) on yidinci bâb terk-i dünyâ itmegüñ fazîleti beyânındadır, (5) on sekkizinci bâb edeb ve hayâ beyânındadır, (6) on toķuzuncı bâb 'ilm taleb itmegüñ fazîleti beyânındadır, (7) yigirminci bâb iştîlâhât-ı meşâyiḥ beyânındadır.

2 b (1) Bismillaḥirrahmânirrahîm (2) şükr-i bî-nihâye ol niteliksüz pâdişâha kim mü'minleriñ (3) ervâhını tecelliyât-ı cemâl-ile diri kıldı ve 'ârifleriñ gönlini (4) envâr-ı celâl-ile münevver kıldı. Kemâl-i luṭfından yed-i küdretiyle eflâk-ı (5)

⁴⁹ Kitap yirmi bölümden oluşmakta, yirmi birinci bölüm bulunmamaktadır. Müellif 4a/11'de kitabı yirmi bap üzerinde tertip ettiğini ifade etmiştir. Bu durumu istinsah hatası olarak değerlendirmek gerekir.

melekūtuñ elṭāfını ḥalk-ı ‘ālem üzre īṣār itdi ‘āmmeten. Ve ğayb (6) derecesinden ma‘rifet güneşlerini ḥaḳāyık ehline gösterdi ḥāṣṣaten. (7) Eyle Allāhdur ki cemī‘i kāināt varlığını andan almışdur. Giru maḳṣūd u (8) merci‘ kendüyi kılmışdur. Ḳavluhu Teālā “*kemā bedē’ekum te’ūdūne*”⁵⁰ zātına (9) ḥicāb ğāyeti zūhūrıdır ve ğaybetine sebep ğāyeti ḥuzūrıdır (10) ‘izzetine ḳarārgāh lā-mekāndur, emrinūñ sür‘atine nihāyet künfekāndur, (11) her fehmi anuñ künhinde bāl u per dökmişdür, her vehm anun zikrinde kendü **3 a** (1) ligin virmişdür. “*mūtū ḳable en temūtū*”⁵¹ cemī‘-i ervāḥ raḥmetine (2) dirilür, cemī‘-i ni‘metiyle bislenür.

Bir melikdür ki luṭfını ḳahrı (3) içinde pinhān kılmışdur tā ki muṭī‘a şevāb vire ve ḳahrını luṭfı (4) içinde ḳomışdur tā ki ‘āşīlere cezā-yı ‘iṣyān ‘iḳāb vire (5) ve daḥı benī ādemi şehevāt-ıla mevşūf kıldı tā ki lezzāt-ı nefsāniyyesin (6) terk iden ḥāşları cezbe-i menāfi‘-le ğanī kılip mertebelerini melekden (7) a‘lā ve efḍal ide ve *Rusūli’-beşeri efḍalu min rusūli’-melāiketi ve ‘āmmetuhum* (8) *min ‘āmmetihim*⁵² şol sultāndur ki kelime-i şehādet-ile *lā ilāhe illallah* ‘ārifleriñ (9) ḳalbini münevver kılmışdur ve kelime-i şehādeti ḥancer kılip müşrikleriñ boynın (10) urmuşdur ve şalavāt-ı bī-ğāyet Allāhıñ Resūli üzerine olsun ki (11) anuñ göñlini esrārına maḥzen kılmışdur ve rūḥını envārına maṭla‘ kılmışdur, **3 b** (1) beşīr-i aḥyārdur, nezīr-i füccārdur⁵³, enbiyānuñ āḥiridür, zamānen evvelidür. (2) Fahren eyle Resūldür ki ḥalk-ı

⁵⁰ El-A’raf 7/29, “Sizi başlangıçta yarattığı gibi (yine Ona) döneceksiniz.”

⁵¹ “Ölmeden önce ölünüz” *El-İmta’ bi’l-erbaini el-mütebayineti es-semai*, Ahmed ibn Hacer el Askalani (ö. 852), Muhakkik Muhammed Eş-şafî, 1997 Beyrut, kaynağa göre hadis değildir.

⁵² “İnsanlardan elçi olarak görevlendirilenler, meleklerden elçi olarak görevlendirilenlerden daha üstündür, insanların geneli meleklerin genelinden daha üstündür.” Bu lafzın aslı Nesefî Akidesinde geçmektedir.

⁵³ Nezîr, ilerideki hesap için korkutmak anlamına gelmektedir, müjdeli haber veren beşîr kelimesinin zıt anlamlısıdır. Nezîr, Hz. Peygamber’in bir vasfı olup Allah’a inanıp itaat etmeyenlere cehennemden haber verdiği için nezîr denmiştir. Her iki kelime de Hz. Peygamber için kullanılan vasıflardandır. Bkz. Abdullah Yeğin, *Osmanlıca-Türkçe Yeni Lügat*, Hizmet Vakfı, İstanbul, 1983.

‘ālem sultānumuzdur deyu fahr ider ol fakri (3) kendüye fahr ider “*el fakru fahri*”⁵⁴
Muhammed bin ‘Abdillāh bin ‘Abdilmuṭṭalib bin (4) Hāşim ve taḥiyyāt-ı nāmiyāt āli
ve aşhābı üzerine olsun kim şerī‘atiñ (5) sirāclarıdır, tarīkatiñ çıraqlarıdır, ḥaḳīkatiñ
hādīleridir. (6) *Münācāt: Yā vācibe’l- vüçüd, Yā faide’l- cüd , Yā gāyete külli
maksūd*, feyz (7) it bizim üzerimize anlarıñ berekātından daḥı bizi diz anlarıñ kerāmātı
(8) dizisine; **vesellim ‘aleyhim ve ‘aleynā teslīmen keşīran.**

Ve ba‘dehū bilgil kim bu dürrüñ (9) cem‘ine ‘illet ve bu gevheriñ nazımına
sebeb oldur ki *Hulāşatü’l- vüzerā’i’l-* (10) *kirām, ‘umdetü’l-ümerā’i’l-‘izām, ezhedü
zamānihi, eşrefü evānihi Ḥazretleri* (11) *aşlahallāhu ‘ākibetehü*⁵⁵ fakir u ḥaḳir du‘āciya
emr itdi ki *Hazīnetü’l- ‘ulemā* 4 a (1) adlu kitābı ‘Arabīden Türkiye tercüme idem;
tā ki ‘Arabī Türkī ile ülfeti olmayan (2) ‘azizlere bu kitābuñ nef‘-i ‘ām olup
müselmānlar intifā‘ itdükde kendülere (3) ecr-i cezīl ve şevāb-ı cemīl ḥāşıl ola. Ben
fakir daḥı sem‘an ṭā‘aten emrine (4) münḳād olup mezkūr kitābı tercüme idüb maḥalle
münāsib *Keşşāfları*, (5) *Hidāyeden* ve aḳvāl-i meşāyiḥden, *Meşābīḥden*, ‘ilm-i
kelāmdan ve *Tenbīhü’l-*(6) *gāfilīnden, İhyā-i ‘ulūmdan* güzīde eḥādīşden ve aḥkāmıdan
(7) ve maḳāma münāsib aḥvāl-i ḥavāşdan mezkūr kitāba bile zam idip (8) *Hizānetü’l-
envār*⁵⁶ deyü ad virdim. Feyyāz-ı ‘ālemden dilerem ki bu kitāb (9) kendülere ve
zürriyyetine ve etbā‘ına mübārek ola ve bu te’līfde beni ‘ayb (10) getürür nesnelere

⁵⁴ Hadis **Kütübü Sitte**’de bulunmamaktadır, mevzu hadistir. Kaynağı; Şemseddin Muhammed es-
Sehāvî, **El- Makāsıdü’l Hasene Fî Beyâni Kesîrin Mine’l Ehadisi’l Müştehireti Alel Elsine** (ö. 902)
Tahkik Muhammed Osman Huşd, 1985 Beyrut sayfa 480.

⁵⁵ Büyük vezirlerin özü, büyük emirlerin (yöneticilerin) dayanağı, zamanının en zahid olanı, vaktinin en
şerefli (hazretleri), Allah akibetini doğru eylesin.

⁵⁶ Fetha ile “خزانه” şeklinde yazılmıştır, ancak Kâmûs-ı Türkî’de “خ”nın fetha ile yazılışının galat
olduğu bilgisi verilmektedir. Eser adı sadece burada geçmektedir, ayrıca 2 b’de farklı bir hatla
“**Hazānetü’l-Envār**, Eş-Şeyh Hacı İlyās” şeklinde not düşülmüştür. Kelimenin bu şekilde
harekelenmesine yapılan sözlük taramasında rastlanmadığı için bu durum müstensih hatası olarak
değerlendirilmiştir.

hıfz-ile emn ü emānı içinde kıla “*ve hüve hasbī ve ni‘me’l vekīl*”⁵⁷ (11) ve bu kitabı yigirmi bāb üzerine tertīb itdim.

EVVELKİ BĀB: Īmān u Īslām beyānındadır.

4 b (1) Bilgil kim cemī‘-i ‘ibādetleriñ mevķūfun ‘aleyhīsi Allāh’a Īmān getürmekdür (2) pes lāzımdur ki Īmān nedür, Īslām nedür, ihsān nedür, kişiyne ne vech-ile (3) mü‘min dirler, ne vech-ile müslim dirler, ne vech-ile muhsin dirler beyān (4) idelim. Şol hadīş mücebince ki *Maşābīhde* ‘Ömer bin Hattāb rivāyet (5) kılar: Cebra’il ‘aleyhisselām beşer şüretinde geldi. “Yā Muhammed, Īmān (6) nedür, Īslām nedür, ihsān nedür?” deyü su’āl itdi. Hāzret-i Resūl buyur- (7) -dı ki “*el Īmānu en tu‘minu billāhi ve melāiketihī ve kütübihī ve rūsulihī ve’l yevmi’l āhiri* (8) *ve tu‘minu bi’l kaderi hayrihi ve şerrihi*”⁵⁸ Bu hadīşin ma’nāsında ‘ulemā çok (9) ihtilāf itmişlerdür eger cemī‘isin getürsevüz kitabı taṭvīl iderüz (10) şol ki hūlāşadur mezheb-i muhtārdur, anı beyān idelim.

Bilgil kim (11) Īmānuñ lügatda ma’nīsı inanmaķdur, şerī‘atde ma’nīsı Hāzret-i Resūlün Allāh kıbelinden cemī‘i getürdüğünü dili-y-le ikrār idip göñl-ile (2) girçeklemekdür, hiç şek tereddüd itmemekdür. Pes hadīş mücebince (3) Īmān altı nesneyi dil-le diyip göñl- ile girçeklemekdür. Evvel Allāha (4) Īmān getürmekdür ki mevcūddur, vāhiddür, hayy, ‘ālim, mürīd, kādīr, (5) ezeli, ebedīdür fi’l-cümle ṭoksan ṭokuz adı-y-ıla.

İkincisi melā’ikeye (6) Īmān getürmekdür ki Allāhın kıllarıdır, ‘āşī olmazlar, Allāh ne buyurur- (7) -sa anı iderler. Allāh Te‘ālā anları nūrdan yaratmışdur, küdürāt-

⁵⁷ O bana yeter . O ne güzel vekildir.

⁵⁸ Müslim İbni Haccac el-Kuşeyri, *Sahih-i Müslim*, Beyrut “İman”, 9.

ı (8) cismāniyye anlarda yokdur, Allāh-ıla beşer ortasında tebliğ-i aḥkāma (9) vāsıtalarudur.

Üçüncisi kitābullāha ĩmān getürmekdür, ya'nī cemī'-i (10) kütüb ki Allāh kıbelinden peygamberlere inmişdür, cemī'si ḥaḳdur, ḥaḳq-ıla (11) inmişdür, kelāmullāhdur, ta'zīm itmek vācibdür, taḥḳīr idip istihzā **5 b** (1) iderse kāfirdür. Cemī'-i kütüb-i münzele, yüz şuḥuf, dört kitābdur. (2) Ādeme indi on şuḥuf, Şīte indi elli şuḥuf, İdrīse otuz (3) şuḥuf, İbrāhīme on şuḥuf, Tevrāt Mūsāya, İncİL 'İsāya, (4) Zebūr Davūda, Furḳān Muḥammede.

Dördünci peygamberlere ĩmān getürmekdür (5) ki mevcūdlardur, Ḥaḳ Subḫanehū anları ḥaḳk üzerene gönderdi.

(6) Bişinci kıyāmete ĩmān getürmekdür ki Allāh Te'ālā cemī'-i ḥaḳkı maḥşerde (7) cem' ider ḥaḳq-ıla muḥasebe ider “*ferīkun fi'l-cenneti ve ferīkun fi's-sa'īr*”.⁵⁹ (8)

Altıncı ḳazāya ḳadere ĩmān getürmekdür ki her nesne kim 'ālemde vāḳi'(9) olur ḥayr u şer, İslām u küfür, ḥarekāt u sekenāt Allāhıñ ḳazāsı (10) ḳaderi-y-ledür. Ḳazā-y-ıla ḳader ortasında fark oldur kim ḳader (11) deyu aña dirler ki cemī'i olacağı Ḥaḳ Subḫanehū levh-i maḥfūzda **6 a** (1) ezelde icmālen ḳomışdur, ḳazā deyu aña dirler ki levh-i maḥfūzda (2) icmālen ḳonan nesneleri günden güne 'ale't-tafşıl yaradur.

İmdi 'azīz (3) taḥḳīḳ bil ki her kışı kim bu altı nesneye gönlü-y-le i'tiḳād-ı pāk (4) itse aña mü'min dirler.

Geldük ḥadīş mücebince İslām niye dirler (5) anı diyelim “*el-İslāmu en teşhede en lā ilāhe illalāhu ve enne Muḥammeden Resūlullāhi* (6) *ve tuḳīme's-şalāte ve*

⁵⁹ Eş-Şūrā 42/7, “ Bir grup cennette bir grup ise cehennemdedir.”

tu'tiye'z-zekāte ve teşūme Ramaḍāne ve teḥicce'l- (7) *beyte in isteḥa'te*⁶⁰ İslāmuñ lügatda ma'nīsi muṭī' ve münkād olmaḡdur, (8) şerī'atde ma'nīsi ḥadīşde zıkr olan biş nesneyi itmekdür; kelime-i (9) şahādet, şalāt, zekāt, şavm-ı Ramaḍān, ḥac.

Pes ma'lūm oldı ki (10) ĩmān aña dirler ki ḡalbiñ-le altı nesneyi gircekleyesin. İslām (11) deyu aña dirler ki a'zā-y-ıla biş nesneyi işleyesin ḥadīş **6 b** (1) mücebince.

İḡsān oldur ki “*en ta'budallāhe ke enneke terāhū*”⁶¹ ya'nī 'ibādet (2) idesin ke-ennehu görür gibi, sen anı görmezseñ ol seni görer. Zāhir (3) gözünü şalātdan men'ider nesneye şarf itmeyesin, bāḡın gözünü (4) ma'būd müşāhedesinden māni' nesneye ḡarc itmeyesin. Bu vech-ile (5) 'ibādet idene muḡsin dirler; “*innallāhe yuḡibbü'l-muḡsinīn*”⁶².

İmdi (6) 'azīz; mü'min ve müslim ve muḡsin olduḡundan soñra bilgil ki ĩmānuñ (7) ḡalāveti ya'nī ṡatluluḡı üç nesne-y-iledür: Enes raḡiyallāhu anhu (8) Ḥazret-i Resūlden rivāyet kıılır; “*selāşūn men kūnne fihı vecede* (9) *ḡalāvete'l- ĩmāni*”⁶³ ilā āḡir ya'nī her kişide ki üç nesne ola, ol (10) kişi ĩmāniñ ṡadın bulur; birisi oldur kim cemī'-i nesnelerden (11) Allāhı ve Resūli artuḡ seve. İkindisi oldur kim bir mü'min **7 a** (1) ḡardaşı-y-la muḡabbet itse Allāh için ide. Üçüncisi oldur (2) kim ĩmāni ihtiyār itdükden soñra küfri kerih göre.

İKİNCİ (3) BĀB Mü'min olan kişiyeye i'tiḡād itmesi vācib olan (4) nesneleri bildürür.

⁶⁰ Müslim, “İman”, 9

⁶¹ Müslim, “İman”, 9

⁶² Bakara 2/195, “Şüphesiz Allah iyilik edenleri sever.”

⁶³ Buhari, Muhammed İbni İsmail Buhari, **el- Camiüssahih** 1987 Kahire, “Halavetü'l-İman”, 9. Hadisin Arapça metni tam olarak verilmemiş, fakat anlamın tamamı verilmiştir.

Mü'min olan kişi i'tikād itmek gerekdür (5) ki Allāh Subhānehū nitelüksüzdür; 'araz, cism-i cevher cinsinden (6) degüldür, şüret degüldür, mekānda mütemekkin degüldür, üzerine (7) zamān cārī olmaz, 'ilminden, kudretinden taşra nesne yoğdur. (8) Mütekellimdür, ammā kelāmı cins-i hürüfdan eşvāt da degüldür, (9) zīrā hürüf hādīşdür, aniñ kelāmı qadīmdür. Pes söylemesi (10) niteliksizdür, dağı i'tikād itmek gerekdür ki Hāzret-i 'İzzeti (11) gözi-y-le görmek cāizdür; Qur'an-ıla, hādīş-ile, icma'-ı ümmet-ile. **7 b** (1) Ammā Qur'an-ıla cāiz olduğı Kelām-ı qadīmde buyurur ki “*vücūhun yevme izin (2) nādiratün ilā rabbihā nāziretün*”⁶⁴ Ammā hādīş-le cāiz olduğı Hāzret-i (3) Resūl buyurur ki: “*inneکم setaravne rabbekum kemā teravne'l-kamera leylete'l-bedri*”⁶⁵ (4) ya'nī demek olur kim Rabbiñizi görseñiz gerekdür, nitekim ayı görürsüz (5) bedr olduğı gece. Bu hādīş meşhurdur, ekābir-i şahābeden (6) yigirmi kişi rivāyet itmişdür, ammā icma'-ı ümmet-ile cāiz olduğı (7) cemī'-i aşhāb ve tābi'īn ve tebe'i tābi'īn ittifaq itmişlerdür (8) ki Hāzret-i 'izzeti görmek cāizdür, ammā bilmek gereksüz Hāq (9) Te'ālānuñ görünmesi mekānda degüldür; cihetde, muqābeledde, ırak (10) lıqda, yakınlıkda degüldür: “*Te'ālā 'an zālike 'uluvven kebīran*”⁶⁶

Mes'ele: (11) Bu maqamda Mu'tezilī tarafından bize su'al iderler ki Hāq **8 a** (1) Subhānehū, Kelām-ı qadīmde buyurur ki “*lā tudrikuhu'l-ebşār*”⁶⁷ ya'nī Allāhı (2) gözler idrāk itmez demek olur. Pes Hāq Subhānehū kendü özi (3) böyle dirken sen görmek cāizdür deyu nite deyi bilürsin. (4) Cevāb virürüz ki āyetde gözler idrāk itmez dimeğüñ (5) ma'nisi bi-kemālihī hiçbir göz anı idrāk itmez demek olur. (6) Şübhe yoğdur ki Allāh Te'ālāyı bi-künhihi kimse idrāk idemez, bunda (7) hiç görmemek lāzım gelmez.

⁶⁴ Kıyāmet 75/22-23, “O gün birtakım yüzler aydıdır. Rablerine bakarlar.”

⁶⁵ **Buhari**, Fadlu Salati'-i Fecri, 26

⁶⁶ Allahu Teāla bundan yücedir.

⁶⁷ En'ām 6/103, “Gözler O'nu göremez.”

Dağı bilmek gerekdür kim kuluñ cemi'i (8) işledüğini hayr u şer' cemi'sin Allāh Te'ālā yaradıvirür. Allāhıñ (9) irādeti-y-le, meşiyeti-y-ledür, taqdīri-y-ile. Ammā kuluñ irādeti ve ihtiyārı (10) dağı vardır; irādetini tã'ata şarf iderse şevāb eline girür, (11) irādetini ma'şiyete şarf iderse mu'ākāb olur; şer' işledüğine **8 b** (1) rāzī degüldür. Kavluhü Te'ālā "*innallāhe lā yarđā li- 'ibādihī'l-küfra*"⁶⁸

İ'tikād (2) itmek gerekdür ki ecel birdür, iki degüldür. Nitekim ka'bı depelenen kişiniñ (3) iki eceli var-ıdı, depelenmese ölmezdi dirler. Hağ ol degüldür belki (4) ecel birdür ammā bu mağalde bize su'al iderler ki ecel birdür deyu (5) nite dirsın ki Hağret-i Resül buyurur ki: "*es-şadağatü tezīdü fi'l-'umr*"⁶⁹ (6) ya'nī şadağa 'ömrü ziyāde ider demek olur. Cevāb dirüz ki şadağa (7) virmek-ile geçen 'ömrüñ bir yılı şadağa virmeyeniñ on yılı gibidür. Pes (8) şadağa 'ömri ziyāde ider demek, ya'nī 'ömrüñ şemerātın ziyāde ider (9) demek olur.

Faşl: 'Azāb-ı kabir, kāfirlere, mü'minleriñ 'aşīlerine (10) hağdur olsa gerekdür. Münkir ve Nekīr su'alitse gerekdür. Hağ (11) Subhānehü Kelām-ı kadīmde buyurur "*en-nāru yu'radüne 'aleyhā ğuduvven ve 9 a* (1) '*aşīyyā*'⁷⁰ bir āyetde dağı buyurur "*yuşebbitullāhullezīne āmenü bi'l-kavli* (2) *eş-şābiti fi'l-hayāti'd-dünyā*"⁷¹ bu āyet dağı 'azāb-ı kabir hağğında (3) nāzil olmuşdur. Hağret-i Resül buyurur: "*el-kabrü ravđatun min* (4) *riyādi'l-cenneti ev ħufretün min ħuferi'n-nirāni*."⁷² ya'nī kabir ba'zılara (5) cennet çemenlerinden bir çemendür, ba'zılara cehennem kıuyularından (6) bir kıuyudur. Mu'tezile 'azāb-ı kabir yokdur, dirler. İşbu vech-ile (7) su'al iderler ki

⁶⁸ Tevbe 9/96, Zümer 39/7 her iki surede geçen iki āyet birlikte verilmiştir, bu şekliyle āyetin anlamı şu şekildedir: "Muhakkak ki Allah kulları için küfre razı olmaz."

⁶⁹ Hadis **Kütübü Sitte**'de bulunmamaktadır. Lafız farklı olmakla birlikte aynı anlamda bir hadis şu kaynakta geçmektedir; Taberani, **el-Mucemül kebir**, Süleyman et-tabarani, Musul, 20 cilt; tahkik Hamdi Selefî Cilt 17 sayfa 23

⁷⁰ Gâfir 40/46, "Onlar sabah akşam o ateşe sokulurlar."

⁷¹ İbrāhim 14/27, "Allah iman edenleri hem dünya hayatında hem de ahirette sabit bir sözle sağlamaştırır."

⁷² **Tirmizi**, Sıfatul Kıyame, 26. Bab

eger kabirde yalıñuz bedene azāb olırsa beden (8) rûhsuz ‘azā[bı] tıymaz. Eger rûh gine gelür bedene girür dirseñ (9) soñra bir dahı ölmek lâzım gelür. Hâk Te‘ālā hüd bir ölmekden (10) ğayri ölmek yokdur dir: “*lā yezūküne fihe’l-mevte ille’l-mevtete’l* (11) *ulā*“⁷³ cevāb dirüz ki rûh gelmez ammā Hâk Te‘ālā kādirdür ki ‘azāb-ı **9 b** (1) kabri tıyacak kadar hayatcuğ vire. Hâzret-i meşāyih bu su‘ālīñ (2) cevābında buyurmışlardur ki bedene ‘azāb itmek-ile rûh, kalb, (3) nefis bile ‘azāb olunduğınūñ meşeli oğlına ‘azāb idicek (4) anası bile acıduğına beñzer raḥimehumullāh.

Bilgil kim ‘azāb-ı kabir (5) üç nesnedendür: Birisi ğaybet söylemekdendür, birisi nemīmedendür, (6) birisi bevilden ihtirāz itmemekdendür. Hādīşdür ki ‘azāb-ı kabir (7) Cum‘a günü ve Ramazānda, Ramazān ve Cum‘a ḥurmeti-y-çün Hâk Te‘ālā (8) ref‘ ider.

Faşl: Bilgil kim ervāḥ biş kısımdur. Ervāḥ-ı enbiyā (9) bedenden müfāraḫat idicek kendünūñ şuret-i meşeli miskden, (10) kāfūrdan mütemeşşil olup cennet içinde tıurur, yer iđer, gelür (11) ‘arşullāhda asılmış mu‘allağ kändillerde giceler. Ervāḥ-ı **10 a** (1) şühedā bedenden müfāraḫat idicek yeşil ferş cevfine girip (2) cennetde yir iđer, gice olıcağ gelür, tahte’l-‘arş (3) giceler. Qavluhū Te‘ālā “*bel aḥyāun ‘inde rabbihim yurzeküne*”⁷⁴ el-āyetu (4). Qavluhū ‘aleyhisselām “*ervāḥu şühedāi fi ḥavāşili tıyūrin ḥazrāi* (5) *ta’liḳu min şimāri’l-cenneti*”⁷⁵ . Hâzret-i Resül buyurur ki: “Şehidleriñ rûḫı (6) yeşil kuşlar ḥavşalasında cennetiñ yemişlerinden otlar.” (7) Ervāḥ-ı mü’minīn-i muḫī‘īn cennet içinde tıururlar, yimezler içmezler, (8) cennete nazār iderler. Ervāḥ-ı ‘uşāt-i mü’minīn yir-ile gök (9) arasında hevāda tıururlar. Ervāḥ-ı küffār kara kuş cevfinden (10) yidi ḫat yiriñ altındadır, ammā bedenlerine müte‘allığ

⁷³ Duhan 44/56, “Orada ilk ölümden başka bir ölüm tatmazlar.”

⁷⁴ Al-i İmran 3/169, “Bilakis onlar diridirler; rableri yanında rızıklara mazhar olmaktadır.”

⁷⁵ **Darimi**, Ma Yetemene’ş-Şehidü, 18

olup cesed (11) lerinüñ ‘azābı-y-la rūhları bile incinür meşelā şems havāda 10 b (1) nūrı yire indügi gibi görümez kişiniñ rūhı çıkar (2) seyr ider. Ma‘a hāzā beden yatduğı yirde gāh incinür, rūh seyirde (3) incinicek; gāh şafā sürer, rūh seyirde şafā süricek. Meşelā (4) faķırüñ rūhı seyirinde māla yitişse yaturken beden ferāh (5) olur. Ve lihāzā uyur kişi niçe kere güler, şoñra şorsañ bilmez, (6) hemçün abirde cisme ‘azāb idicek rūhuñ incinmesi (7) bu meşābededür. Bu maķāmda bu miķdār keşf kifāyet ider, (8) ‘ale’l-ħuşuş ehl-i zevķ olana tenbīh kāfīdür vallāhu a‘lem.

(9) Daħı i‘tikād itmek gerekdür kim ba‘ş haķdur. Allāh Te‘ālā cemī‘i (10) ölüleri abirden çıkarur, eczā-yı aşliyyelerin cem‘ ider, ervāhların (11) girü döndürür. Ĥazret-i ‘İzzet [buyurur]“*sümme innukum yevme’l-ķiyāmeti tūb‘aşūn*”⁷⁶ 11 a (1) Kitāb haķdur, ya‘nī her kişiniñ ‘ameline muvāfiķ kitāb gelmek haķdur (2) Kelām-ı kadīmde buyurur: “*ve nuħricü lehü yevme’l-ķiyāmeti kitāben yelķāhu menşūran*”⁷⁷ (3). Su‘āl haķdur, ya‘nī Ķādir-i cebbār ullarını cem‘ idip su‘āl itmek (4) haķdur. Ĥazret-i Resül buyurur ki: “*innallāhe yudni’l-mü‘mine*”⁷⁸ ilā āħir (5). Ya‘nī Allāh Te‘ālā mü‘mine yaķīn olur, eydür ki: “Ey ulum fülān günāhuñı (6) bilür misin?” Eydür ki, “Bilürüm Yā rabbi.” Fi’l-cümle günāhına iķrār itdürür. ul (7) nefsine nazār ider, görür ki taħķiķ helāk oldu. Ĥaķ Subhānehü (8) kendü kereminden eydür ki: “Ey ulum bu günāhlaruñı dünyāda ben (9) ördüm-idi āħiretde daħı yarlığarın.” dir; kitāb-ı Ĥasenātı virür, (10) cennete gönderür. Ammā küffār ve münāfiķīn haķķında nidā olınsa gerekdür (11) ‘araşāt ortasında “*hāulāillezīne kezebū ‘alā rabbihim elā la‘netullāhi*

⁷⁶ Mü‘minün 23/16, “Sonra yine muhakkak siz kıyamet gününde (tekrar) diriltileceksiniz.”

⁷⁷ İsrā 17/13, “Kıyamet günü kendisine, açılmış olarak karşılaşacağı bir kitap çıkaracağız.”

⁷⁸ Buhari, Mazalim, 2

11 b (1) *'alezzālimīn'*⁷⁹ ya'nī demek olur kim bu münāfiğlar anlardır ki (2) tañrılarını dünyāda yalanladılar, āgāh oluñ ki Allāhuñ la'neti zālimler (3) üzerinedür.

Ḥavz-ı kevşer ḥağdur Kelām-ı ḳadīmde buyurur “ *innā* (4) *a'taynā ke'l- kevşer* “⁸⁰ “Yā Muhammed saña kevşeri biz virdük.” Vezin (5) ḥağdur, Kelām-ı ḳadīmde buyurur “ *ve'l-veznu yevme izini'l-ḥağku*”⁸¹ ya'nī (6) ḳıyāmetde a'māl tartılmāğ ḥağdur. Şırāt ḥağdur, köprüdür cehennem (7) üzerinde, ḳıldan ince ḳılıcdan keskün; ehl-i cennet geçer cehennemiler (8) ḫaynur . Ba'zı mü'minler yıldırım gibi geçer ba'zılar yıl gibi geçer, ḳişi (9) mertebesine göre. Cennet ḥağdur, cehennem ḥağdur. Cennet-ile cehennem şimdi ḫāzır, (10) yaradılmışdur, ḳıyāmet olmağ-ıla anlar fenā bulmasa gerek.

Dağı (11) i'tiḳād itmek [gerek] ulu günāhlar ḳişiye ĩmāndan ḳıkmaz nitelim

12 a (1) Mu'tezile eyle dirler. Dağı i'tiḳād itmek gerek kim Allāhu Te'ālā şirkden (2) ğayrı günāhları yarlığar, şirki yarlığamaz, [şirk getürenler] ebedī cehennemde ḳalur. (3) Günāh-ı kebāyir ḳaç-ıduğında rivāyet muḫtelifdür. İbn-i 'Ömer rivāyetinde (4) tokuzdur; Allāha şirk getürmek, ḳatl-i nefis, bi-ğayr-i ḥağḳın şālihā ḫātūnı (5) zināya nisbet itmek, yetīm malın yimek, zinā itmek, ğazāda bir müslümān (6) iki kāfirden ḳaçmağ, sihr itmek, ataya anaya 'āşī olmağ, müslümānlar (7) olıcağ ḫarem-i Mekke içinde günāh itmek. Ebū Hüreyre bir dağı ribā itmek (8) dir. 'Alī Ḥazreti birisi dağı şurb-ı ḫamirdür ve biri dağı uğurluğdur.

(9) Peyğamberleriñ ümmeti-y-çün şefā'ati ḥağdur, peyğamberler ḥağdur. (10) Ḥazret-i Resūlden rivāyetdür ki enbiyānuñ 'adedin sordılar (11) yüz yigirmi dört biñ didi, bir rivāyetde iki yüz yigirmi dört biñ 12 b (1) odur kim artuğdur

⁷⁹ Hud 11/18 “İşte bunlar Rablerine karşı yalan söyleyenlerdir, diyecekler. Bilin ki, Allah'ın lâneti zālimlerin üzerinedir!”

⁸⁰ Kevser 108/1, “(Resūlum!) Kuşkusuz biz sana Kevser'i verdik.”

⁸¹ Araf 7/8, “O gün tartı haktır.”

..... degül diyevüz zīrā (2) Kelām-ı kadīmde buyurur kim “*minhum men kaşaşnā ‘aleyke ve minhum men (3) lem nakşuş.*”⁸² ma‘nā-yı āyet dimek olur ki: “Yā Muḥammed peygamberleriñ (4) saña bazısın kışşa itdük ba‘zısın kışşa itmedük.” Dağı (5) i‘tikād itmek gerekdür ki efdal-i enbiyā Muḥammeddür, zīrā Kelām-ı (6) kadīmde buyurur “*küntüm ḥayra ümmetir*”⁸³ Ümmetiñ ḥayırlusı siz olduñuz, (7) dir. Ümmetiñ ḥayırluluğı peygamberiñ efdaliyyeti-y-le olur. Mi‘rāc ḥaḫdur, (8) ya‘nī Ḥazret-i Resül uyanuḫ-la cismi-y-le semāya ‘urüc itmek (9) ḥaḫdur, inkār iden sünnet-i cemā‘ate muḥālif olur, münkir (10) olur.

Faşl: İ‘tikād itmek gerekdür ki kerāmet-i evliyā ḥaḫdur. (11) Velī ol kişiye dirler ki ‘ārif ola Allāhına şıfātı-y-la, mümkün **13 a** (1) olduğı kadar t̄ā‘ate mülāzım ola, günāhından hevā-yı (2) nefsanīden yüz döndürmiş ola. Kerāmet aña dirler ki bir (3) nesne göstere ki ‘ādete muḥālif ola, meşelā deñiz üzerinde (4) yürümek gibi, elli günlük mesāfeyi bir günde [yürümek gibi] ; ammā bunuñ gibi nesnelere (5) kerāmet ol vaḫt dirüz ki ‘amel-i şāliḫe muḫārin ola, zāhiri (6) bid‘at olmaya. Eger bunuñ gibi nesnelere ehl-i bid‘at gösterse (7) kerāmet dimezüz, istidrāc dirüz, vilāyetden degüldür, belki (8) riyāzetedendür, yaḫūz şeyṭānīdür.

İ‘tikād itmek gerekdür (9) ki Muḥammedden soñra efdal-i beşer Ebū Bekrdür. Ḥazret-i Resüli (10) nübüvvetde evvel ol girçekledi, mi‘rāc ḫazıyyesinde evvel (11) ol girçekledi, tereddüd itmedin, zīrā mi‘rāc bābında çok **13 b** (1) kişiler mübtedi‘ oldılar. Andan ‘Ömer Fārūḫ-ıdı, ḥaḫḫ-ıla bātılı (2) fark ider; ḫazāyāda, faşl-ı ḫuşūmetde. Andan ‘Oşmāndur, iki (3) nūr ıssıdur. Evvel Ḥazret-i Resül, Ruḫıyye adlu kızın virdi, Ruḫıyye (4) öliceḫ Ümmü Külşüm adlu kızın virdi. Ümmü Külşüm öldükde (5)

⁸² Gāfir 40/78, “Onlardan sana kıssalarını anlattığımız kimseler de var, durumlarını sana bildirmedığımız kimseler de var.”

⁸³ Āl-i İmrān 3/110, “Siz en ḫayırlı ümmetsiniz.”

Hazret-i Resül iyitdi, Yâ ‘Osmân eger bir dahı kızım olsa (6) virürdüm. Andan soñra ‘Alîdür aşhâb-ı Resül, Allâhın (7) hâlişlerindendür. Selefî işbu mezheb üzerinde bulduk. Aşhâb hakkında (8) hem hilâfetiñ dahı tertîbi böyle olmışdur. Evvel Ebü Bekr halîfe (9) oldu, iki yıl üç ay on gün. Andan ‘Ömer halîfe oldu, on yıl (10) altı ay, soñra bir kul elinde helâk oldu. Andan ‘Osmân (11) halîfe oldu, on iki yıl soñra girdiler evinde kılıç-ıla hançer-ile **14 a** (1) helâk itdiler. Andan ‘Alî halîfe oldu, beş yıl soñra zehr-ile (2) Mu‘âviye helâk itdürdi. Hicretten soñra tamâm otuz yıl başında (3) ‘Alî dünyâdan gitdi, hilâfet ‘Alî Hazretinde tamâm oldu. Andan (4) soñra gelenler umerâ oldu, [ya‘nî] ısırıcılar [oldı]. Hem bu hadîşi Hazret-i (5) Resül dimişdi ki “ *el hilâfetü min ba‘dî selâşüne seneten şümme yeşîru* (6) *meliken ‘adûdan*”⁸⁴ buyurur ki: “Hilâfet benden soñra otuz yıldur, (7) andan soñra halîfe tarîkasında çıkalar, hevâ-yı nefse tâbî‘ olalar, (8) it gibi ısırıcı beyler olalar” şadağa Resülullâh.

Dahı (9) müslümânlara vâcibdür ki imâm idineler, ya‘nî pâdişâh idineler; emrine itâ‘at ideler. (10) Eger habeşî kul-ısa dahı, tâ ki aḥkâm-ı şer‘iyye ve Cum‘a namâzı ve bayrâm (11) namâzları câiz ola, zîra bunlar imâm icâzetine mevķüfdür. Dahı **14 b** (1) niçe aḥkâm-ı şer‘iyye vardur ki imâm icâzetine mevķüfdür tâ kim (2) ḥukm-i kâḏî nâfiz ola; meşelâ atasız öksüzi ere virmekde kâḏîniñ (3) ḥukmi şundan soñra câizdür ki pâdişâh izin virmiş ola.⁸⁵

(4) **Faşl:** Bilgil kim pâdişâh fişķ-ıla yerinden ma‘zül olmaz. (5) İmâm Şâfi‘ katında imâm fişķ-ıla cevri-ile ma‘zül olur. Hemçün (6) kâḏî fişķ itse yahûz rüşvet alsa *Fetevâ-yı Kâḏîhânda* (7) dir ki, ol kâḏîniñ ḥukmi nâfiz degüldür. Maşâlih-i müslimîn (8) baḥtal kalur. **Mes’ele;** biş nesne kâḏîya vâķî‘ oturduğı yirde (9) kendözi ma‘zül

⁸⁴ **Tirmizi**, Fiten, 48

⁸⁵ Başlıkta bu faslın evliyanın kerameti hakkında olacağı ifade edilmiş, ancak konu bir paragraf işlendikten sonra dört büyük halife bahsine geçilmiştir.

olur kimse ‘azl itmedin; sağır olmak, kör olmak, (10) mecnūn olmak, cüzām olmak, beraş olmak. Ya’nī şerī‘at anı (11) ‘azl ider. Pādişāha lāzımdur ki anuñ yirine ayruğın **15 a** (1) göndüre. Pādişāh ‘azl itmezse kendüye lāzımdur ki aḥkāmdan (2) elin çeke. Pādişāh bilse, [ona] dinemese āşim olur. Ḥāzret-i Resūl (3) buyurur: “ Bir pādişāh bir kişiyi bir vilāyete kādī gönderse eyüsin (4) ihtiyār itmeyüp andan aşağısın gönderse “*feḳad ḥānellāhe* (5) *ve resūlehu ve ḥāne cemā‘ate’l müslümīn*” ol pādişāh Allāha ve Resūlüne (6) ve cemā‘at-ı müslimīne ḥıyānet itmiş olur. Zīrā emāneti ehline (7) virmek pādişāhın borcu[y]dı. Kelām-ı kādīimde buyurur “*innallāhe* (8) *ye’murukum en tü’eddü’l-emānāti ilā ehlihā*”⁸⁶ ya’nī Allāh Te‘ālā (9) size emr ider ki emānetleri ehline viresiz. Cemī‘-i menāşıb (10) pādişāhda emānetdür, üzerine borcdur ki ehline vire, (11) ehline virmeyicek Allāha ḥāyin olur zīrā kim emrini şır **15 b** (1) rla ḥāyin olur zīrā şerī‘at serīrini ehline virmedi (2) cemā‘at-i müslimīne ḥāyin olur zīrā aḥkām-ı şer‘iyyeniñ ba‘zısın (3) fişk-ıla mühmel kıılır, ba‘zısın cehlinden zāyī‘ ider, bu zamān (4) aña biriniñ mürebbāsı cāhil fāşıkdur; “*şummun bukmun ‘umyun fehüm lā* (5) *ya’kilūn*”⁸⁷ Daḥı iç edük üzerine meşḥ cāiz görmek lāzımdur. (6) Niçe kişiler inkār idip revāfızdan oldı. İmām (7) Ebū Ḥanīfe buyurur ki: “Meşḥūñ cevāzına ḥüküm itmedüm tā ki (8) baña gündüz gibi burhān gelmeyince.”

Enes bin Mālike ehl-i (9) sünnet-i cemā‘atden olan nenüñ gibi kişidür, didiler. (10) İtdi “*en yuḥibbü’ş-şeyḥeyni velā yeḫ‘ane fi’l-ḥıteneyni ve yemsaha ‘ale’l- (11) ḥuffeyn*” ya’nī iki pīri Ebū Bekri ‘Ömeri sevmekdür iki guyeguye **16 a** (1)‘Oşmāna ‘Alīye ḫa’n itmemekdür, iki edüğine meşḥ itmegi cāiz görmekdür (2) emn küfrdür.

⁸⁶ Nisā 4/58, “Allah size, mutlaka emanetleri ehli olanlara vermenizi emreder.”

⁸⁷ Bakara 2/171, “Onlar sağırdırlar, dilsizdirler, kördürler. Bu sebeple düşünmezler.”

Kelām-ı kadīmde buyurur “ *lā ye’menu mekrallāhi ille’l-ḳavmü’l(3) ḥāsirün*”⁸⁸ ya’nī Allāhıñ mekrinden ḳorḳusuz olmaz illā kāfirler. (4) Ye’s küfürdür, Kelām-ı kadīmde buyurur “ *lā yey’esu min ravḥillāhi ille’l ḳavmü’l(5) kāfirün*”⁸⁹ ya’nī Allāhıñ raḥmetinden nevmīd olmaz illā kāfirler. (6) Daḥı bilmek gerekdür ki her nefis kendü kesb itdüğine tutudur (7) ‘ameliyle müczādur “ *in ḥayren feḥayrun ve in şerren feşerrun*”⁹⁰

Faşl: (8) *Fī favāyidi bahri’l kelāmi*⁹¹ Bilgil kim ĩmān-ıla ‘ibādet-ile muḥātab olan (9) dört t̄āifedür; melāike, benī ādem, şeyāṭīn, cin. Her birisiniñ (10) müsülmān olıcaḳ ḥāli nedür, ‘āşī olıcaḳ ḥāli nedür, beyān idelim. (11) Ammā melāikeden her ḳanḳısı kāfir olsa cehennemlükdür mu‘azzeb **16 b** (1) olur, İblis gibi. Ammā melāike ‘āşī olsa küfr şādır olmasa mu‘azzeb (2) olur, Hārūt Mārūt gibi. Ammā melāikeden muṭī‘ olup ‘ibādet (3) idenler ehl-i cennetdendür, ‘ibādetleri muḳābelesinde müşāb olmazlar. (4) Ammā şeyāṭīn ne ḳadar var-ısa ehl-i nārdur, ammā benī ādem küllīsi (5) cennetlükdür, ḳaçan mü‘minler olsalar. Ammā cin cehennemlükdür ḳaçan (6) kāfir olsalar, tevbe idip ĩmān getürseler cennetlikdür; şevāb (7) virilmez. ĩmām Ebū Ḥanīfe ḳatında cinnīler melāike gibidür. (8) ĩmām Ebū Yūsuf, ĩmām Şāfi‘ ḳatında şevāb virilür, benī ādem (9) gibi. ĩmām-ı A‘zamıñ delīli oldur kim çün cinnīler günāh (10) idicek ‘azāb olınurlar, bildüñ kim şevāb idicek ecir (11) virilür, ḡayeti yimeyeler ḳoḳulamaḡ-ıla ṭoyarlar nitekim dār-ı dünyada **17 a** (1) ḡıdaları ḳoḳlamaḡdur benī ādem gibi tevālüd iderler tetimme-i (2) i‘tikādātandur.

⁸⁸ A’râf 7/99, “Fakat ziyana uğrayan topluluktan başkası, Allah'ın (böyle) mühlet vermesinden emin olamaz.”

⁸⁹ Yūsuf 12/87, “Çünkü kâfirler topluluğundan başkası Allah'ın rahmetinden ümit kesmez.”

⁹⁰ Ali el-Müttakī, **Kenzü’l-ummāl**, nr. 8427. “Şayet hayır amel işlemişse karşılığı hayır olur, şer amel işlemişse karşılığı da ona göre olur.”

⁹¹ Söz denizinin faydaları” anlamınadır. Ayrıca Nesefi’nin **Bahrü’l- kelami** eserine gönderme yapılmış olabilir.

Bilmek gerekdür ki benî âdem peygamberleri (3) efdaldur, melâike peygamberlerinden. ‘Âmme-i mü’minîn efdaldur (4) ‘âmme-i melâikeden. Bu yirde ‘ulemâ çok suâlât ecvibe (5) dimişlerdür. Dirsüz kitâbı taṭvîl iderüz, ammâ bilgil kim (6) sen melâikeden efdal olmağa sebep olan sende ḳonan (7) űhehvât-ı nefűsâniyyedür. Zîra mâni‘ var-ıken ‘ibâdet efdal (8) dür, mâni‘ süz ‘ibâdetden.

İmdi ey merd-i ğarîb nefűñi cehd (9) it ki envâr-ı ilâhiyye-y-ile bizeyesin tâ ki mertebñ melâike mertebe (10) sinden efdal ola. Nefsi envâr-ıla bizemegññ űerâyiṭin (11) ḳâide-i meűâyih üzere üçünci bâbda beyân idivirdük. Allâh Te‘âlâ **17 b** (1) size ve bize müyesser idivire “*innehũ semĩ‘un mucĩbun*”⁹²

ÜÇÜNCİ (2) BÂB: Fazîlet-i bismillâh beyânındadır.

Keűűâfda mezkûrdur ki (3) kelâmullâhda 114 besmele vardur. Neml űuresinde gelen Ḳur’andur, bâḳĩsi her sũreniñ evvelinde teberrük-içün, iki sũre arasında (5) faűl-içün yazılır. Medĩne ve Baűra ve űâm ‘ulemâsı ve İmâm Ebũ Ḳanĩfe (6) mezhebi daḳı böyledür. Anĩñ-içün imâm namâzda cehr-ile oḳumaz. (7) Cünüb ve ḩâ’iz “*bismillâh*” demek câizdür. Mekke ve Kũfe ‘ulemâsı ve (8) İmâm űâfi‘ĩ ḳatında cemĩ‘isi Ḳur’andur, velihâzâ űâfi‘iler (9) ḳatında imâm cehr-ile oḳumaḳ gerek. Pes bize Ḳur’anda besmele ḳaç âyet (10) dür deyu su’âl iderseñ, İmâm Ebũ Ḳanĩfe ḳatında bir âyetdür, İmâm (11) űâfi‘ĩ ḳatında yüz on dört âyetdür dirüz, bilmek gerekdür **18 a** (1) kim her iűin evvelinde “*bismillâhirrahmânirrahĩm*” demek vâcibdür. (2) Zîra Ḳazret-i Resũl buyurur “*Kũllũ emrin zĩ-bâlin lem yũbde’ bi-bismillâhi* (3) *fe-hũve ebteru*”⁹³ ma’nâ-yı ḩadĩű demek olur kim her űerĩf iű kim (4) besmele-y-ile baűlanmasa űevâbı cihetinden tamâm degũldür.

⁹² űüphesiz o hakkıyla iűiten ve duâlara icabet edendir.

⁹³ Ahmet bin Hanbel, **Mũsned**, Lübnan,2001, Tahkik űuayib Arnavut 14/329

Enes bin (5) Mālikden rivāyetdür: “Cennet içinde bir taş vardır, aña Cebel-i rahmet (6) dirler; üzerinde bir köşk vardır, taş-ı İslām dirler; ol köşkün içinde bir ev vardır, aña Dārü’l-celāl dirler, anuñ kapısı açılmaz (8) illā “*bismillāh*” kilidi-y-ile açılır.” ‘Ulemā dimişlerdür ki besmelede (9) esmāullāhdan üç isim vardır; Allāh, Raḥmān, Raḥīm. ‘Abdiñ (10) daḥı üç ḥālî vardır: Zīra kul ya taleb-i ḥācet-i ḥāş ider ki (11) anı ehl-i ḥāl bilür, müşāhede-i envār dirler; ya taleb-i rızq ider ya **18 b** (1) ma‘şiyetde müstağreb müteḥayyirdür. Haḫ Subḥanehū işāret ider ki: (2) Ey kulum eger taleb-i müşāhade-i envār iderseñ benim adımı zıkr it ki Allāh (3) dur, eger rızq taleb iderseñ benim adıma mülāzemet it ki Raḥmāndur, (4) eger ma‘şiyetde müstağrak iseñ benim ismime mülāzemet it ki (5) Raḥīmdür. Bu vech-ile taḫrīr şol āyetiñ sırrıdır ki Kelām-ı ḳadīmde (6) buyurur “*Velillāhil esmāü’l-ḥüsnā fed’ūhu bihā*”⁹⁴ demek olur kim (7) Allāhuñ esmā-i ḥüsnāsı vardır, anuñ-la dileñ ya‘nī her ismiñ (8) münāsibi ne-y-ise anuñ-la ḥācet taleb idiñ demek olur.

Pes (9) ma‘lūm oldu ki müşāhade-i envār taleb iden sālîke münāsib olan (10) isim Allāhdur, zīra Allāh ism-i zātdur. Allāh diyicek cemī‘-i toḳşan (11) toḳuz şıfatını bile dimiş gibidür. İmdi ‘azīz şadruña **19 a** (1) vesvās-ile ḥannās ḥortumın baturup seni iğfāl itmek ister. (2) Derdüñe dermān zıkrullāhdur. Kelām-ı ḳadīmde buyurur “*innellezīne’tteḳav* (3) *izā messehum tā’ifun mine’ş-şeyṭāni tezekkerū fe-izāhüm mubşirūn*”⁹⁵ (4) ya‘nī, şol ḳullarım ki muttaḳīlerdür, ḳaçan anları ṭāif-i şeyṭān mess (5) itse benim zıkrım iderler, ḥaṭā itdükleri yiri görürler. Ammā (6) *Risāletü’n-necāt* adlu kitābda getürür ki vuşul ilallāh mücerred zıkrı (7) diliñ-le demek degüldür, belki zıkrı gönül içine givirmekdür, tā ki (8) “*Lā ilāhe illallāh*” ḳaçmağunu şalduḳda gönül

⁹⁴ A`râf 7/180, “En güzel isimler Allah’ındır. O halde O’na o güzel isimlerle duâ edin.”

⁹⁵ A`râf 7/201, “Takvâya erenler var ya, onlara şeytan tarafından bir vesvese dokunduğunda (Allah’ın emir ve yasalarını) hatırlayıp hemen gerçeği görürler.”

taşına tokunup ol (9) nūr ki “*Lā ilāhe illallāh*” kelimesinden ta‘biye olmuştur; gönülde (10) zühür bula.

Zikri gönül içine givirmegün kâide-i meşayih (11) üzerine on şartı vardır: Şart-ı evvel, zāhirin ve batının pāk **19 b** (1) itmekdür. Zīrā her kişi Hāzret-i tālib olsa ibtidā’en aña (2) lāyih oldur. İmdi tahāret-i zāhir, bedeni pāk itmekdür, hādeşden gısl-ıla, (3) vuđū-y-ıla. Ve tahāret-i bātin nefsi pāk itmekdür zünūbdan. (4) Anıñ-çün kim rūh-ı kudsiyye bedene gelmek-ile mülevveş olmuştur, (5) Hāq Te‘ālā pāk idiñ deyu emr ider. Kelām-ı kadīmde buyurur: “*kad eflaha* (6) *men zekkāhā ve kad hābe men dessāhā*”⁹⁶ ya‘nī, taḥkīk, felāh buldı (7) nefsinı tāhir iden ve ziyankār oldı nefsi mülevveş iden. (8) Nefs mülevveş olmağ, murād-ı nefsi tamām virmek-ile hāşıl olur. Kaçan (9) tālib nefsinı pāk itmege mülāzemet itse qalbine envār-ı Rabbāniyye (10) hūlūl ider. Ol nūruñ ‘aksi hayāl gözgisine düşer, gönli (11) gözi-y-le görür.

İkinci şart ḥalvetdür. Tefsīrinde meşayih **20 a** (1) buyurmuşlardır ki ḥalvet şevāğilden ‘uzlet itmekdür. Bir qarañu (2) yirdeki güneş şavkı görmeye tā ki zāhir gözi mesdūd olup (3) gönül gözi açıla, nūr-ı gayb-ıla münevver ola.

Üçüncü şart sükūtdur, (4) ya‘nī zikirdeñ gayri nesneyi dile getürmemekdür. Hāzret-i Resūl (5) buyurur “ *ve hel yekübbü’n-nāse ‘alā menāhirihim illā ḥaşāyidü el-sinetihim*”⁹⁷ (6) ya‘nī, Ādem oğlanların cehennem içinde burunları üzerine düşürmez, (7) illā dillerinden ḥaşıl olan nesne düşürür. Pes dil sākin (8) olduğda qalb gayb-ile söyleşür.

⁹⁶ Şems 91/9-10, “Nefsinı kötülüklerden arındıran kurtuluşa ermiştir, Onu kötülüklerle gömen de ziyan etmiştir.”

⁹⁷ Tirmizi, İman, 8

Dördüncü şart şavmdur. Resül (9) Aleyhisselâm buyurur “*eş-şavmu cünnetün*”⁹⁸ ya’nî: Şavm kalkandır. Pes nefis-ile (10) şeyâtîin-ile mücâhede idene lâbüddür ki kalkanı ola, tâ ki nefis (11) okunu ve iblîs süñüsini def’ ide. Nitekim buyurur “*tecevva’ terânî tecerred 20 b (1) taşil*”⁹⁹

Bişinci şart zıkrullâhdur, müdâvemet idip kesmemekdür, huzûr-ı (2) kalb-ile kuvvet-i şedîd-ile ammâ ifrâ-ile çağırmaya; tâ ki eşer-i zikir tamarlar (3) içine gire, içindeki şeyâtîini tarh ide. Zîrâ Hazret-i Resül (4) buyurur ki “*inneşşeytâne yecrî mine’l-insâni mecrâ’d-demi*”¹⁰⁰ ya’nî, (5) şeytân benî âdemde kan mecrâsına cârîdür. Pes zikir tamarlar (6) içine giviricek şeyâtîin mağhûr olup kalpden ırak olur, (7) nefsüñ leşkeri münhezim olur, kaçır. Zîrâ nefsüñ leşkeri hevâ (8) dur, şehvettür, şeytândur. Vaktâ ki sâlik “*lâ ilâhe*” diye niyyeti rubûbiyyet-i (9) nefsi nefy itmekdür. Ya’nî nefsüñ ulûhiyyeti yokdur, bātıldur. “*illallâh*” (10) didüğünde niyyet işbât-ı şulţânü’l-Ĥağ olmak gerekdür. Ya’nî ulûhiyyet (11) şulţân-ı Ĥağğındur. Niyyet eyle olıcak Ĥağğıñ leşkeri gönüle **21 a** (1) girür; ‘ağıldur, ilhâmdur, Ĥur’ândur, sünnettür. Buñlar gönle girdükde (2) şulţân-ı Ĥağ zühür bulup şulţân-ı nefis mağhûr [u] hor olur. (3) Gönül dermânda tabî’at kapusunda Ĥağ yazusına çıkar; gözleri (4) görmedüğün görür, kulakları işitmedüğün işidür. Hiç eĤaduñ Ĥâtırına (5) Ĥutür itmeyen bunuñ Ĥâtırına gelir. Ĥavluhü ‘azze ve celle “*Allâhu veliyyü’l-lezîne* (6) *âmenü yuhricuhum mine’z-zulumâti ile’n-nür*”¹⁰¹ ya’nî: Allâh Te’âlâ mü’min Ĥullarınıñ (7) velîsidür, zulümâtdan anları nûra çıkarur.

İmâm-ı Ġazâlî rahmetullâhi ‘aleyh (8) bir risâlesinde demişdür ki: “Vaktâ ki sâlik zikre müdâvemet (9) ide, zikri kalbe ulaşdura; zikr-ile kalbden bir nâr Ĥopar,

⁹⁸ **Buhari**, Tevhid, 35

⁹⁹ İsmail Hakkı Bursevî, **Ruhul beyân**, Beyrut, 10 cilt, cilt 2/106, “Kendini açıktır, beni görürsün, tecerrüd et vasil olursun.”

¹⁰⁰ **Buhari**, İtikaf, 11

¹⁰¹ Bakara 2/257, “Allah, inananların dostudur, onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır.”

kalbde (10) ne kadar hicāblar var-ısa çıkar, yukarıya şu‘ūd ider.” *Kitāb-ı Maşābīhde* (11) Ebū İmāme, Hāzret-i Resūlden rivāyet kılar: “*inne lillāhi seb‘īne elfe hicābun 21 b (1) min nūri ,lev keşefehā le-aḥrakat subuḥātu vechihi mā intehā ileyhi başarıhu*”¹⁰² ya‘nī (2) demek olur ki; Hāzret-i ‘İzzetiñ yitmiş biñ hicābı vardır, bize nisbet (3) nūrdandır, eger ol hicābları keşf itse vechinūñ subuḥātu cemī‘-i (4) başarı yitişdüğü nesnelere bi-tamāmihi yakardı. Subuḥāt -ı vecihden murāḍ neyidü (5) ginde ‘ulemā-yı kibār çok söz dimişdür, ammā şol ki hulaşadır, (6) ihtişār tarīķı-y-ıla diyelim; ehl-i lūgāt katında celālet murāddur, (7) Ebū ‘Ubeyde katında envār-ı zāt murāddur, ba‘zılar katında şol envār (8) dur ki melāike gördüğü vaķt celāleti ve ‘azameti ķorķusından (9) secdeye varıp tesbīh ve tehlīl iderler. Fi’l-cümle bu ḥadīşiñ taḥķīķin ‘ulemā-i (10) kibār bu miķdār izhār itmişlerdür, tavķ-ı beşer daḥı ancak taķāt (11) getirür, ziyāde keşf ehl-i zevķindür, ammā māḥaşal-i ḥadīs demek olur **22 a** (1) kim Hāķ Subḥānehū ve Te‘ālā celāl-i ‘azametine ḥalkı kendüye muṭṭali‘ kılmaz, illā gönülleri (2) taķat getürdüğü kadar muṭṭali‘ kılar. Küh-i ‘azametine muṭṭali‘ kılsa kalbleri (3) yerinden ķopardı, nefsleri göyünürdi ve daḥı cemī‘-i nūrını yir üzere (4) muşallaṭ kılsa cemī‘-i arz ve cibāl yanar-ıdı. Nitekim Hāzret-i ‘İzzet (5) kışşa-i Mūsāda buyurur ki “*felemmā tecellā rabbuhu li’l-cebeli ce‘alehu dekken ve ḥarra* (6) *Mūsā saıķan*”¹⁰³.

Girü maķşūda dönelim. Zıkrullāhı işbu tefsīr (7) olunan tarīķ-ıla itmege zıkr-i ḥaķīķi dirler, bu vech-ile zıkr kıla (8) müyesser olmaz, illā cānib-i Hāķdan nāzil olur: “*innā naḥnu nezzelna ’z-zıkra* (9) *ve innā lehū lehāfızūn*”¹⁰⁴ ya‘nī: “Zıkrı biz indürürüz, hem biz ḥıfz iderüz.” (10)

¹⁰² İki hadis tek hadis olarak zikredilmiştir. Hadisin virgülle ayrılan ilk bölümü, **El-Mucemül-kebir, Taberani**, Musul 1983, Tahkik: Hamdi Selefî 6/148’de bulunmaktadır. Hadisin ikinci bölümü ise Ahmet bin Hanbel, **Müsned**, 32/357’de bulunmaktadır.

¹⁰³ A’râf 7/143, “Rabbi dağa tecelli edince onu darmadağın ediverdi. Musa da baygın düştü.”

¹⁰⁴ Hier 15/9 “Kur an’ı kesinlikle biz indirdik; elbette onu yine biz koruyacağız.”

Altıncı şart; sâlik teslîm-i nefis ide “*lillâhî*” ya‘nî cemî‘-i rızâsı tevekkülünü, (11) umûrını Mevlâya teslîm ide, kazâyâ, kadere tamâm rızâ göstere. Nitekim **22 b** (1) Kelâm-ı kadîmde buyurur. “*ve men yuslim vechehû ilallâhi ve hüve muhsinun fekad istemseke* (2) *bi’l-‘urveti’l-vuşkâ*”¹⁰⁵ Eyle itdükde reyb ve şek leşkeri münhezim olup (3) melâik nâzil olur, rahmet buludı gönül üzerine nürdan katreler (4) yağdurur, gönül ferâh u sürûr-ıla şöyle tolar ki nihâyetin Allâh bilür. (5) Bu nûrlar ve sürûrlar gönüle hülûl itdükde Allâhuñ ‘azameti (6) ve kibriyâsı vaşfinda diller-çün bu âyeti oku ki: “*vemâ kaderu* (7) *illâhe haqqâ kadrihi ve’l-arđu cemî‘an kabdatuhû*”¹⁰⁶

Hikâyet: *İbni ‘Arîf* (8) *Risâles*inde mezkûrdur ki Bâyezîd eydür: “Girçeklik merkebine bindim (9) havâyâ çıktım, şevk merkebine bindim, göge çıktım, maḥabbet merkebine (10) bindim, sidretü’l-müntehâyâ çıktım, anda nidâ itdi ki, -Yâ Bâyezîd bizden (11) ne dilersin?-, iytdüm ki, -Dilerim dilemeyem”, zîrâ evvel mürîd idim şimdi **23 a** (1) dilerem ki murâd olam”. Şeyḫi Şibli rahmetullâhi ‘aleyh eydür: “Eger Haḫ Subḫānehû beni (2) cennet-ile cehennem-ile muḫayyeritse nefsume murâdını virmemek-içün cehennemi (3) ihtiyâr iderdim.” Bunu Cüneyd Ḥazreti işitdi, bunuñ gibi söz (4) oḡlancıklar sözidür deyu ta‘n eydicek iyitdiler: “Yâ Cüneyd (5) seni muḫayyeritse ne dirdüñ? ” Eyitdi: “Ben ḫulam, sen Rabbümsiñ ‘abde ḫankısı (6) ḫayr-ısa taḫt-ı taḫarruf Mevlâdadur, dirdüm.” didi. Ya‘nî Allâhuñ (7) ḫaşları hiç vech-ile kendülere irâdet virmezler dimekdür. (8)

Yidinci şart ḫavâḫırını nefy itmekdür, ya‘nî sülûkda-y-iken ḫâḫıra gelen (9) nesneleri ḫuvvet-i zikr-ile ḫâḫıra getürmemekdür. Erbâb-ı mücâhedeye bundan (10) ulu nesne yokdur. Eger ḫâḫıra gelen Haḫḫ-ısa daḫı nefy ide, tâ şeyḫden (11) icâzet

¹⁰⁵ Lokmân 31/22 “Kim iyilik yaparak kendini Allah’a teslim ederse, şüphesiz en sağlam kulpa tutunmuştur.”

¹⁰⁶ Zümer 39/67 “Onlar Allah’ı hakkıyla tanıyıp bilemediler. Kıyamet günü bütün yeryüzü O’nun tasarrufundadır.”

olmayınca; te'emmül itmege meşğül olmaya, Hâk olan hüd **23 b** (1) nefy-ile gitmez. Mâdem ki mücâhid zikre meşğül ola “*innallâhe lâ yugayyiru (2) mâ bi-kavmin hattâ yugayyirû mâ bi-enfusihim*”¹⁰⁷

Ammâ bilmek gerekdür ki havâtır (3) biş kışımdur. Evveline hâtır-ı Hâk dirler, ya'nî hâtırına geldüğine sebep (4) Hâkdur, dahı özge sebep yokdur, ana ilhâm dirler. Hâk Subhânehü (5) ve Te'âlâ mü'minüñ gönlinde 'ilm halk ider, şeytân kâdir degüldür.

(6) İkincisine hâtır-ı kalb dirler, ya'nî gönül vesvese-i şeytândan (7) selîm olsa hevâ-yı nefsdan, hişâl-i zemîmeden pâk olsa, (8) ahlâk-ı hamide-y-ile müzeyyen olsa, her nesne ki anuñ gibi kalbe lâyiğ (9) olsa şek degüldür ki ol lâyiğ olan hâkdur, ol kalb (10) şol kalbdür ki Hâk Subhânehü Kelâm-ı kadîmde buyurur “*yevme lâ yenfe'u (11) mâlun velâ benüne illâ men eta-llâhe bi-kalbin selîm*”¹⁰⁸ ya'nî: Kıyâmet gününde **24 a** (1) mâl ve evlâd menfa'at itmez, illâ şol kişi aşşı ider ki Hâzrete (2) kalb-i selîm-ile gele.

Üçüncü nesne hâtır-ı melek dirler. Şol hâtırdur ki (3) Hâk Subhânehü Kelâm-ı kadîmde buyurur: “*hüvellezî enzele's-sekînete fî kulûbi' (4) l-mü'minîne li-yezdâdû îmânen ma'a îmânihim*”¹⁰⁹ ya'nî buyurur ki “Yâ Muhammed (5) senüñ Rabbüñ bir pâdişâhdur ki mü'minlerüñ kulübına sekîne indirür (6) tâ ki îmânları var-iken dahı ziyâde ola.” Sekînedan murâd ba'zılar (7) katında rîh-i heffâfedür. Ba'zı müfessirîn katında melâikeden bir bölük (8) dür. Mü'min-i kâmil mücâhede itdükde gelürler, etrâfını bürürler. Nitekim (9) Useyd bin Huseyn'den rivâyetdür: Hâzret-i Resül'e iytdi

¹⁰⁷ Ra'd 13/11, “Şüphesiz ki bir kavim kendi durumunu değiştirmedikçe Allah onların durumunu değiştirmez.”

¹⁰⁸ Şu'arâ 26/88-89, “O gün, ne mal fayda verir ne de evlât. Ancak Allah'a kalb-i selîm (temiz bir kalp) ile gelenler (o günde fayda bulur).”

¹⁰⁹ Fetih 48/4, “İmanlarını bir kat daha arttırsınlar diye müminlerin kalplerine güven indiren O'dur.”

ki “Yā (10) Resūlallāh bu gice el-Kehf sūresin okurdum, nāgāh başım üzerinde (11) bir bulut gördüm, içinde ıraqlar gibi yıldızlar var-ıdı.” didi. Hāzret-i **24 b** (1) Resūl buyurur ki “Yā Useyd ol gördüğün sekīnedür.” Bu hātır dağı (2) hağdur, şek ve şübhe yokdur.

Dördincisine hātır-ı şeytān dirler, (3) ol hātır şol vesvesedür ki şeytān gelür, günāh telkīn (4) ider, bir büyük günāha delālet ider. Mücāhid anı zıkr-ile nefy idicek (5) bir kiçirek günāh dağı arz ider. Fi’l-cümle her kişiyeye hāline lāyık nesne-y-ile (6) vesvese ider. Cāhili cehl-ile, ‘ālimi ‘ilm-ile idlāl itmek ister. Meşelā (7) gelür ‘ālime eydür ki senūñ meritebeñ biñ ‘ābid mertebesinden (8) ziyādedür. Görmez misin Hāzret-i Resūl buyurmuşdur ki “*le-fakīhun vāhidūn* (9) *eşeddü ‘ale’s-şeytāni min elfi ‘ābidin*”¹¹⁰ andan soñra Hāğ Subhānehū ve Te‘ālā (10) buyurur ki “*vellezīne ūtu’l-‘ilme deracātın*”¹¹¹ ya’nī şol kimesneler ki (11) ‘ilm virilmişdür, anlarıñ-içün derecāt vardur. Bunları nefis **25 a** (1) işitdükde tefāhūr idüp ‘ağla eydür ki: “Yıllar çok bir kaç zamān (2) murādumu rüzigārdan alayın āhır ‘ömürde ‘amel idevüz.” dir. Nāgāh mevt (3) gelür, gağlet-ile cemī’-i ‘ilmini hebā-i menşūr idivirür. Pes ‘ağl-ı kāmil oldur (4) ki bu vesvese-i nefsi kuvvet-i zıkr-ile nefy ide, zīrā bu vesvese hātır-ı (5) şeytāndur.

Bişinci nesne hātır-ı nefis-i emmāre dirler. Bu hātırı nefy (6) itmekde hayli işkāl vardur. Zīrā nefis-i emmāre oğlan mertebesindedür, (7) ‘ağlı ve temyizi yokdur. Bir nesnei arzu itse elbetde anı ister. İstedü (8) ginden bedel ayruğ nesne virseñ almaz. Meşelā oğlan koz oynamak (9) istese , koz yirine altun virürsen rāzī olmaz. İmdi mücāhide (10) lāyık oldur ki zıkr itdügümüz şürūṭ-ıla cehd ide ki nefis-i emmāreyi (11) muṭma‘inne ide tā ki Hāğkuñ hıṭābına lāyık ola. Nitekim buyurur: “*yā eyyetühe’n*

¹¹⁰ Bir fakih şeytan için bin abitten daha şiddetlidir. **Şuabü’l-ıman**, Ahmet İbni Hüseyin el-Beyhaki hicri 458, Tahkik: Abdülali Hamid, Riyad 2003, 3/231,

¹¹¹ Mücādele 58/11, “Allah sizden inananları ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltsin.”

25 b (1) *-nepsü'l-muṭma'innetu, irci'ī ilā rabbiki rāḍiyeten marḍiyyeten*¹¹² ya'nī dimek (2) olur ki: “ Ey nefis -ki aña şems-i yaḳīn ṭulū' itse muṭma'in olur, müstaḳīm (3) ṭurur- Rabbūne rüçü' it.”.

Sekizinci şart, mücāhid gönlünü şeyḫ (4) ḥıdmetine bağlamakdur. Li ḳavlihi 'āzze ve 'alā: “ *Yā eyyühellezīne āmenu't-taḳullāhe (5) vebteḡū ileyhi'l-vesīlete*”¹¹³ Ḥāzret-i 'İzzet ḥiṭāb idip eydür ki: (6) “Ey benim mü'min ḳullarım Allāha taḳvā idiñ, vesīle taleb idiñ ” (7) daḫı Ḥāzret-i Resül buyurur: “*aşḫābī ke'n-nucūmi bi-eyyihim iḳtedeytum (8) ihtedeytum*”¹¹⁴ ya'nī: “Benüm şaḫābem yılduzlar gibidür, ḳaḅısına iḳtidā ider (9) señüz hidāyet bulursız”.

Pes 'azīz vācīb oldı ki şeyḫ kime dirler (10) ve nenüñ gibi kişi şeyḫ idinmek gerek; ṭarīḳ-ı meşāyiḫ üzre beyān idi (11) virelim: Şeyḫ şol kimesneye dirler ki Ḥāḳ yolında sülük itmiş ola, 26 a (1) ol yolda ḳorḳulu derbendleri görmüş ola, ṭālibi irşād (2) ide; menāzilde, maḳāmātda, aḫvāilde ḥaṭāsını, şevābını tenbīh ide. (3) Ammā ba'zı evliyāullāh vardur ki anlaruñ vilāyetleri kesb-ile yol (4) görmek-ile olmaz; belki cezbe-i ilāhī ile yitişür. Nitekim Ḥāzret-i (5) Resül buyurur: “*cezbetun min cezebāti'r-raḥmāni yuvāzī 'amele's-şakalyeni*”¹¹⁵ (6) ya'nī “Raḥmān bir kerre ḳulını kendüye cezbe itmek ins-ile cinniñ (7) cemī'-i 'ameline berāberdür.” Ammā bunuñ gibi velī şeyḫ olup ḥāḳı irşād (8) idemez. Zīrā kendözi yolu görmemişdür tā ki bir kişiyeye daḫı (9) yol göstere, belki şol kişi şeyḫ olıbilür ki mücāhede-y-ile (10) müşāhedeye yitişmiş ola. Meşāyiḫ buyurmuşlardur ki şeyḫüñ (11) meşeli ikinci mişline benzer ki tarladan gezüp ekin arasında biten ecnebi 26 b (1) otları yola tā ki gürelüp taḫılı ifsād

¹¹² Fecr 89/27-28, “Ey huzura kavuşmuş insan! Sen O'ndan hoşnut, O da senden hoşnut olarak Rabbine dön.”

¹¹³ Māide 5/35, “Ey iman edenler! Allah'tan korkun. O'na yaklaştırmaya yol arayın.”

¹¹⁴ Muteber hadis kitaplarında bulunmamaktadır.

¹¹⁵ Muteber hadis kitaplarında bulunmamaktadır.

itmeyeler. Hemçün (2) şeyh terbiyet-ile kalbün yöresinde biten shevâtı, riyâzet itdürmek (3) berekâtı-y-ıla kıparup kalbi küdüratdan pāk idi-virür, Allāhuñ fażlı (4) ve ‘ināyeti-y-ile.

Tokuzıncı şart: uykuyı terk itmekdür, illā meger gāyet galebe (5) ide; Zikre teşvîş vire, ol vaqt şol kadar uyumağ (6) gerekdür ki ol teşvîş zāyil ola, ziyāde uyumaya. Qālallāhu (7) Te‘ālā “*kanū kalīlen mine’l-leyli mā yehce‘ün*”¹¹⁶ Ve kale ‘aleyhi’s-selām “*Eş-şalātu (8) bi’l-leyli ve’n-nāsu niyāmun*”¹¹⁷ Zīrā rūh-ı kıdsiyye ‘ālem-i ervāhdan bu (9) cism-i süflīde garīb düşmişdür, kaçan uyanuğ olsa cism-i mürde erüñ (10) işlāhına, terbiyetine meşğul olur, vaqtā ki uykuya varsa (11) mesken-i aşlīyeye gider ervāha buluşmağ-ıla rāhat olur. Terbiyet-i **27 a** (1) bedeni evindedür. Pes mücāhid olan kişi uykuyı terk itse (2) kalb cemī‘-i hicābdan muşaykal olup melekūtda hüküm iden (3) kim idüğün gönli gözü-y-ile görür. Andan Hāzrete iştiyāk idüp (4) mücāhadeti dağı ziyāde ider tā ki Hāğğa vāşıl ola, zīrā Hāğ (5) tarīğ-ı müstaķimde şek degüldür ki bilinür “*inne rabbī ‘alā şırātin müstaķimin*”¹¹⁸

(6) Onıncı şart, az yimekdür, anı dağı helālden yiye. Ammā meşāyih (7) az yimeğün haddini orta yiye dimişler. Çok yiyip bedeni (8) telvîş itmeye ve ne katı az yiyüp bedeni ‘ibādete süst kılmaya “*hayru’l (9) umūri evsaṭuhā*”¹¹⁹ Nitekim Hāzret-i ‘İzzet buyurmışdur: “*vellezīne (10) izā enfekū lem yusrifū velem yaḳturū ve kāne beyne zālike kavāmen*”¹²⁰ (11) Dağı Hāzret-i Resül buyurur ki “Qarnuñ şülüşin ta‘ām - içün ve şülüşin **27 b** (1) şarāb içün ve şülüşin hayāt-ı kalb-içün boş komak gerek.” Hāzret-i (2) Şiblīye rahmetullāhi ‘aleyh “Yaķın nedür?” deyu sormışlar, dimiş ki “*el-*

¹¹⁶ Zâriyât 51/17, “Geceleri pek az uyurlardı.”

¹¹⁷ Tirmizi, Tefsirü’l-Kur’an, 39

¹¹⁸ Hud 11/56, “Şüphesiz Rabbim dosdoğru bir yol üzerindedir.”

¹¹⁹ İşlerin hayırlısı orta olandır.

¹²⁰ Furkân 25/67, “Onlar harcadıklarında ne israf ne de cimrilik edenlerdir. Onların harcamaları bu ikisi arasında dengeli bir harcamadır.”

cū‘u (3) *el-cu‘* ” ya‘nī “Aclık aclık.” . Bir hadīşde dađı Hāzret-i Resūl (4) buyurur ki :
 “ *mā mulie vi‘āun eşerru min batnīn mulie mine’l-ħalālī*” ¹²¹ ya‘nī “Tolu ħalbleriñ (5)
 ġāyet serāmezi şol ħarındur ki ħelāl-ıla talduralar.” Fekeyfe ki (6) ħarām-ıla tola,
 ne‘üzübillāh. Rivāyetdür ki zāhidlerden birisi etmek (7) yimez-imiş, dāyım sūd ićer-
 imiş. Şormışlar ki nićün etmek yimezsın. (8) Cevāb dimiş ki, etmek ćeynemek-ile
 yudmać arasında kitābullāhdan (9) nice āyet oćurın. İmdi ‘azīz ġör ki zāhidler ‘ömr-i
 ‘azīzi ‘imāret (10) itmekde ne vech-ile sa‘y iderler-imiş, **rezekānāllāhu ve iyyāküm bi-
 naşīratün** (11) **nāfizetin** ¹²²

Ĥikāyet: İbrāhīmü’l-Ĥāş eydür ki “Niyyet itdim ki ġönül **28 a** (1) arzusından
 hiç nesne yimeyem nar yiyem. Bir ġün bir ĥasta ġördüm, (2) zembūr [üşüşmiş]
 yüzünüñ etlerin yirler. Selām virdim hiç ikimüz (3) arasında bilişlik yoć-ıken, -
 ‘Aleykesselām yā İbrāhīm- didi. Ben (4) eyitdüm: -Ĥālūñ ‘aceb olmış Allāha du‘ā
 itsem maražuñdan saña (5) ĥalāş virse.- Eyitdi: -Yā İbrāhīm senüñ ĥālūñ ‘acebdür
 du‘āyı (6) ben ĥılsam Allāh Te‘ālā seni yidićüñ nār arzusından ĥalāş itse, (7) zīrā
 zembūruñ ziyānı bedenedür, nefis arzusınıñ ziyānı ĥalbedür.-”

(8) **Ĥikāyet:** İbrāhīm Şeybānī raĥmetullāhi ‘aleyh eydür: “Bir ġün ĥātırum (9)
 diledi ki etmek-ile, mercimek-ile nefsümi tıoyuram. Vardum, şatun aldum. (10)
 Nefsümi tıoyurdum, mescid ĥapusu üzerinde bir şışe buldum, (11) sirke şandum, aldum
 giderken bir cemā‘ate şataşdum. Eliñdeki ĥamirdür **28 b** (1) deyu beni dutdılar iki yüz
 deynek urdılar, beni zindāna şaldılar, dört (2) ay yatdum, ĥattā üstādum şehre ġeldi
 şefa‘at itdi, ćıćardılar (3) beni ġöricek: -Ĥālūñ nedür Yā İbrāhīm- didi. Ben eyitdim: -
 Etmek ile (4) mercimekden ötüri iki yüz deynek, dört ay zindān ćekdüm.- didüm. (5)

¹²¹ **Kübü Sitte**’de bulunan şekli farklıdır, buradaki anlam”İnsanoćlu midesinde daha kötü bir kap
 doldurmamıştır.” şeklindedir. **Tirmizi**, Zühd, 47

¹²² Allah bizleri ve sizleri yardımcıyla rızıklandırın.

Eyitdi: -Müft kırtulduñ, nefsuñ arzusunuñ ‘uķūbeti zā (6) hirūñe doķundu, ķalbe toķunsa serāyirūñe ģatā getürürdi, Allāhuñ saña (7) ‘ināyetidür.- didi.”

İmām-ı Ğazālī raĥmetullāhi ‘aleyh *Minhāc* adlu kitābında (8) dir ki: “ Ğaķ Subĥānehū ve Te‘ālā yiryüzini ķullarına döşek kılduğı ķarargāh (9) idinmek iķün degüldür, belki āĥiret yarağın görmek iķün itmişdür, zīrā (10) cemī‘-i benī Ādem bu yirde müsāfirlerdür, rūĥ-ı ‘azīz ‘ālem-i ervāĥdan (11) bu yire müsāfir gelmişdür. Evvel menzili bişikdür, āĥirü ķabirdür, **29 a** (1) vaţanı immā cennet ve immā cehennemdür. ‘Ömür seferūñ mesāfedür, ‘ömür iķinde (2) yıllar ķonaķlardur ve aylar menzilūñ fersaĥlarıdır ve günler millerüdü (3) ve nefes ki virür alursın adımlardur. Tā‘at sermāyedür, evķāt (4) re’s-i māludur, şehevāt yol kesicilerdür ve bu ticāretde görünenlere aşşı (5) liķāullāha zafer bulmaķdır ve bu ticāretüñ ziyānı Allāhdan irāķ düşmek (6) dür.” Pes ‘ömr-i ‘azīzden bir nefesi tā‘atullāhdan ģayriye şarf (7) itmek ģāyet ĥüsrān ve ĥasretdür, bu sebebendür ki meşāyiĥ-i kibār (8) ģiceyi ve gündüzi kısmet idüp ba‘zısın şalāt-ıla ve ba‘zısın (9) evrād-ile geķerler, ĥiķbir nefes mālāya‘nī yire şarf itmezler **vallāhu-l (10) müste‘ān ve ileyhi-l tüklān**¹²³

Ol on şarţ ki bāb-ı mücāhedede (11) vācib ve lāzımdur didük-idi tamām oldu ģiru maķşūda rücū‘ **29 b** (1) idelüm. Enes İbni Mālikden rivāyetdür ki: “Eđer cemī‘i yiryüzindeki āģaclar (2) ķalem olsa deñizler mürekkeb olsa cemī-i ins ü cin cem‘ olsalar (3) besmelenūñ fażīletin yazmaķ dilesele ‘öşrin yazmaģa ķādir olmayalar. (4) Ba‘zı ‘ulemā dir ki bā-i bismillāh beşāretdür ‘āriflere, sīn (5) sürürdür ‘āriflere, mīm meretebedür ‘āriflere. Ba‘zı ‘ulemā dir ki (6) “be” bereketullāha işāretdür, sīn senāullāha işāretdür, mīm (7) mecdullāha işāretdür. ‘Abdullāh bin ‘Abbās eydür ki: “Er-Raĥmān” ı (8) dimek ya‘nī şefķat idicidür şāliĥe ve fāşıķa ni‘met (9) virmek-ile

¹²³ Allah kendisine tevekkül edilen ve gerķek yardım dilenendir.

‘āmmeten; raḥīm demek raḥmet idicidür mü’minlere (10) ḥāṣṣeten. Ba‘zı ‘ulemā dir ki: “Raḥmān demek ya‘nī günāhlar yarlığa (11) yıcıdur, Raḥīm demek tā‘atleri qabūl idicidür.”

Pes bilmek **30 a** (1) gerekdür ki zikrullāh ile ḳulūb rāḥat olur, ervāh ḥayāt bulur, (2) ne ḳadar pīr-i fānī-y-ise daḥı. **Hikāyet**de gelmişdür ki Süleymān bin (3) ‘Abdü’l-melik, Cāmī’-i Ümeyyeye geldi, gördü ki bir ḡāyetde pīr-i fānī (4) oturmuşdur, yanına geldi “Yā Şeyḥ tamām ‘ömürde fenā bulmuşsun, (5) cemī’-i ḳuvvetüñ gitmiş, mevt gelse feraḥ olur mıdıñ?” didi. (6) Pīr cevāb virdi ki: “**Vallāhi lā**” ya‘nī, vallāhi feraḥ olmaz-ıdım. Süleymān (7) bin ‘Abdü’l-melik eyitdi ki: “Nite feraḥ degülsin rūḥdan şafā (8) gitmiş, bedenden ḳuvvet-i māsike gitmiş.” Pīr didi ki: “Yā Süleymān (9) yigitlik gitdi, cemī’-i şerri bile gitdi, pīrlük geldi, cemī’-i ḥayrı (10) bile geldi, oturucaḳ Allāhı zikir iderem, ṫurucaḳ Allāha ḥamd (11) iderem. Pes severem ki bu iki ḥaşlet benden eksük olmaya. **30 b** (1) Pes ma‘lūmdur ki ḳuvvet-i ḥayvāniyye ne ḳadar ki za‘īf ve pīr olursa (2) zikrullāh-ıla rūḥu ‘azīz, ḥayāt ve şeref bulur-ımış. Vallāhi Süleymān (3) bin ‘Abdü’l-melik benüm bu dirliğim görürsin melek dirliğidür. (4) Ḥaḳḳuñ resmi bāḳīdür, ḥalḳ resmi fānīdür, bende fenā buldı-y-ısa resm-i ḥalḳ (5) fenā bulmuşdur, ammā resm-i Ḥaḳḳ kim rūḥ anuñ-la müzeyyendür, ol bāḳīdür (6) ḥasta ḡoñül oldur ki yalanlar-la ṫoludur.” didi.

Belki ḥaḳīḳī (7) zikir oldur ki ḳalb cemī’-i aḡyārdan fāriḡ olup Allāhdan ḡayri (8) nesne ḳalmaya. Meşāyih buyurur ki “**men ḳāle bi-lisānihī Allāh ve fī ḳalbihī** (9) **sivallāh yekūnu ḥaşmuhū fi’-d-dāreyni hüvallah**” ya‘nī bir kişi dili-y-ile (10) Allāh dise ḳalbi ḡayriden pāk itmese anuñ ḥaşmı Allāhdur. Pes (11) Allāh birdür, ḳalb daḥı bir gerek, nitekim Kelām-ı ḳadīmde buyurur: “**Mā ce‘alallāhu 31 a** (1) **lireculin min**

kalbeyni fı cevfihi”¹²⁴ ya‘nī Allāh tebāreke bir kişi-çün bir qarında (2) iki qalb kılmadı, belki bir qarında bir qalb vardır, pes bir qalb bir (3) yār-içün pāk tıtmak gerekdür.

Hikāyet: Biř-i Hāfī gāyet fāşık(4) lardandı. Hem kânün çalar-ıdı. Bir gün evinde fāşıklar cem‘ (5) oldı. Biř-i Hāfī bazara vardı ki şoĥbet yarağın göre nāğāh (6) gördi ki bir pāre kağıt düşmiş yirde yatur, üzerine besmele yazılmış. (7) Biř-i Hāfī, bu kağıdı kıldurdu, öpdı, başına şoğdı misk (8) şatun aldı kağıt üzerine sürdi, şanduğına koydı. Biř-i (9) Hāfīnūñ ‘ammisi varıdı, gāyet şüleĥādan-ıdı, üç gice mütevātir (10) ru‘yāda gördi ki Allāh Te‘ālā Biřri yarlığadı, böyle gördükde (11) qalbine bu düş şeytāndandur deyu muqayyed olmazıdı. Dördünci **31 b** (1) gicede eyitdiler ki “Qardaşuñ oğlı Biřre var cennet-ile muştula.” (2) İyit di ki: “Sen bizim adımızi pāk itdüñ biz dağı seni pāk (3) itdük.” ‘Ammusi, Biř-i Hāfīyi kığırdı, beşāret itdi, Biř-i Hāfī dağı (4) tevbe idüp cemī‘-i memālikin āzād, mālını taşadduk idüp yalıñ ayak (5) ve başı qaba çıkdı gitdi, ol sebepden adı Biř-i Hāfī oldı. (6) “Allāh Te‘ālā bu kadar tāt-ıla beni çünki luřf idüp yarlığadı. (7) Baña dağı lāyık oldur ki şimdiden giru aña ‘āşī olmayam” (8) didi.

Hikāyetdür ki bir kiři bir kiřiyi gördi ki arslana binmiş (9) eyitdi ki: “Yā fülān arslana nite bindüñ.” Cevāb didi ki: “Yā (10) bařtal ĥasedi terk itdüm, bedene qahr itdüm, şamedi zikir itdüm, (11) arslana bindüm.” Qavluhū ‘azze ve ‘alā “*fe’zürünī ezkurkum*”¹²⁵ ya‘nī **32 a** (1) beni zikir idüñ ki ben dağı sizi zikir idem, zehī sa‘ādet ki zākirken (2) mezkūr olasın.

¹²⁴ Ahzāb 33/4 , “Allah hiçbir adamın içine iki kalp koymamıştır.”

¹²⁵ Bakara 2 /152, “Öyle ise siz beni (ibādetle) anın ki ben de sizi anayım.”

Tenbīhü'l-gāfilīn de hikāyetdür: Bir zāhide (3) hātūn var-ıdı, eri münāfık-ıdı, ol hātūn her işde (4) “*bismillāh*” dirdi, eri gāḍab idüp gönlinde bunı getür (5) di ki bir gün ben ‘avratımı elikdüreyin tā ki bu ādeti gidere, didi. (6) Münāfık bir kise getürdi ‘avratına itdi şakla, didi. Hātūn (7) “*bismillāh*” didi, aldı, şanduğa koydı. Münāfık kiseyi (8) şandukdan uğurladı içindekin aldı, kiseyi kapuya atdı. (9) Andan soñra kiseyi ‘avratından istedi, ‘avrat şanduğa (10) geldi. Hāzret-i ‘İzzet, Cebrāile emr itdi, kiseyi içindeki-y-le (11) şanduğa getürdi, hātūn “*bismillāh*” didi, şandığı açdı, **32 b** (1) kiseyi münāfıka getürdi. Münāfık kiseyi göricek ihlāş-ıla tevbe (2) idüp dīn-i İslāmı taşdıķ itdi, bereket-i *bismillāh* imān getürdi.

(3) **Hikāyet**: Rivāyetdür ki Loķmān Hekīm yol üzerinde bir pāre kağıt (4) buldı, “*bismillāh*” yazılmış aldı, yutdı. Allāh Te‘ālā aña hikmet (5) müyesser itdi. Eger fezāyil-i *bismillāh* tamām yazarsevüz kitāb be-gāyet (6) uzun olur, bu miķdār kāfīdür, vallāhu a‘lem.

DÖRDİNCİ (7) BĀB: Fezāyi’l-i zikri bildürür.

Kelām-ı kadīmde buyurur: “*vele zikrullāhi* (8) *ekberü*”¹²⁶ ya’nī Allāhuñ zikri cemī‘-i ‘amellerden yücedür, uludur. (9) Ebu’d-Derdā rivāyet kıılır Hāzret-i Resül buyurur ki: “*Elā uhbirukum* (10) *bi-hayri a‘mālikum*”¹²⁷ ya’nī: “Āgāh oluñ ki size haber virürin ‘amelleriñ (11) hayırlusından.” Eyitdiler: “Yā Resülallāh ne nesnedür ?” Resül **33 a** (1) buyurdı ki : “*Ez-zikr*”. Hāsanden rivāyetdür Hāzret-i Resül’e şordılar; (2) “ ‘Amelleriñ efdalı kangısidür?” Buyurdu ki : “ *en temüte ve lisānüke* (3) *ruḥebun*

¹²⁶ Ankebūt 29/45, “Allah’ı anmak elbette (ibâdetlerin) en büyüğüdür.”

¹²⁷ Ahmed bin Hanbel, *Müsned*, VI, 447; Heysemî, *Mecmau'z-zevâid*, X, 69.

min zikrillāh ¹²⁸ ya'nī "Sen ölesin dilüñ Allāh" zikri-y-ile diri (4) ola." Bu hadīs işāretdür "*mūtū kable en temūtū*" ¹²⁹ mertebesine.

Meşāyih (5) buyurmuşlardır ki: "Ölmezden öñürdi ölmek oldur kim cemī'-i hevā-yı (6) nefsi öldüresin, zīra ma'nīde senüñ ilāhuñdur.". Kelām-ı kadīmde (7) buyurur: "*Eraeyte men itteḥaze ilāhehū hevāhu*" ¹³⁰ İhtiyārılıksuz kefenin gıyesin (8) nā-murād tahtasında uyuyasın kendüñi bir yuyucıya işmarlayasın (9) seni pāk ide andan ḥalvet ḳabrine giresin ki Ḥazret-i Resül (10) buyurmuşdur: "*evvelu menzilin min menāzili'l-āhireti*" ¹³¹ Andan nefis üzerine (11) musallaḫ olan ḥicābları gideresin. Böyle itdükte vuslat **33 b** (1) Ka'besine iḳbāl işigine yitişürsin, andan saña luḫf cezbesi (2) yitişür, dār-ı celāle varup müşāhede-i cemāl-ile mütemetti' olup (3) "*ve saḳāhum rabbuhum şarāben taḥūran*" ¹³² ki ḥaḳīḳatde āb u ḥayāt (4) oldur, sermest olup ebedī ḥayāt bulursın. Nitekin Kelām-ı (5) kadīmde buyurur: "*fe lenuḥiyennehū ḥayāten tayyibeten*" ¹³³ ebedī ḥayāt (6) bulıcaḳ senüñ ḳalbüne iki ḳapu zāhir olur; birisi 'ālem-i (7) melekūta, birisi 'ālem-i şehādete açılır. Her ḳapuda bir imām (8) vardur. Bāb-ı melekūtda olan imām 'ālem-i şehādet ḳapusın (9) ḳaḳar, ḳaçan ol ḳapu açılrsa iki ḡāyetde rüşen yollar (10) gözikür. Bir yol ervāḥ-ı melekūtiyyāta varur, birisi levḥ-i maḥfūza (11) varur, eger imām ervāḥ-ı melekūtiyyāta giden yola giderse **34 a** (1) esrār-ı melāike[ye] vāḳıf olur, anlara muşāḥib olur. Anıñ-çündür (2) ki anuñ gibi kişi tesbīḥ-i tehlīli çok ider, sücüdı, rükū'ı çok (3) ider, bu ḥāşşalar melāikeye muşāḥebetden ḥāşıl olur. (4) Bu yola giden sālīk girü döner gelür, yeniceleri irşād ider. (5) Eger imām levḥ-i maḥfūza giden yola giderse levḥ-i maḥfūz aña (6) fetḥ olur, ammā levḥ-i maḥfūza müşāhede iden kişinüñ cemī'-i (7) a'zāsı sākīn olur, hemān iki

¹²⁸ Taberânî, **Mu'cemü'l-kebîr**, XX, 93; Heysemî, **Mecmau'z-zevâid**, X, 70.

¹²⁹ İsmail bin Muhammed, el-Aclûnî, **Keşfü'l-hafâ**, II, 260. "Ölmeden önce ölünüz."

¹³⁰ Furkân 25/43, "Kendi nefsinin arzusunu kendisine ilâh edineni gördün mü?"

¹³¹ **Tirmizi**, "Zühd" 5. "Kabir, ahiret duraklarının ilkidir."

¹³² İnsân 76/21, "Rableri onlara tertemiz bir içecek içirecektir."

¹³³ Nahl 16/97, "Elbette ona hoş bir hayat yaşatacağız."

gözi hareket ider, anı (8) dağı hareket itdüren gönül gözidür, zîrâ gönül gözi (9) gâyetde kuvvetdedür, bunuñ gibi kişilerün ba‘zısı dönmez, maķâm-ı (10) hayretde kalur, ba‘zısı diledügince müşâhede ider, girü döner (11) ba‘zısı bir kere müşâhede ider girü döner, ayruķ müşâhede **34 b** (1) idemez. Bu maķâmıda ziyâde kelâma tãkat yitişmez, zira meşâyih (2) buyurur ki “*keşfu esrârı’-ulühiyyeti küfrun*”¹³⁴ Haķ Te‘âlâ size ve bize (3) bu maķâmâta vuşüle hidâyet virsün sizi ve bizi şerâben (4) tãhür-ıla diri kılsun. Ey mü’min eger bize ol zevķuñ (5) keyfiyyetinden ĥaber şorarsañ beyân-ile mümkün degüldür tãdmayınca (6) ma‘lüm olmaz.

Hikâyet: Bir ‘innîn bir dostuna mektüb yazdı(7) baña cimâ‘un lezzeti nice olduğın yazasın bildüresin dimiş. (8) Ol dağı cevâbında “Yâ fülân ben seni yalnız ‘innîn şanurdım, şimdi (9) bildim ki hem ‘innîn ve hem aĥmak imişsin.” didi.

Ammâ bu taĥķikî (10) bilmek gerekdür ki bâb-ı ‘ibâdâtda yardımlaşmađuñ maţlûb (11) taşşil itmekde ulu dağli vardır. Kelâm-ı kâdîmde buyurur: **35 a** (1) “*ve te‘âvenü ‘ale’l-birri ve’t-takvâ*”¹³⁵ ya‘nî yardımlaşñ takvâ (2) üzerine, pes takvâ yolına kardaş idinip cem‘iyyet-ile mücâhede (3) itmek mertebelerin a‘lâsındandır.

Ĥazret-i Resül buyurur: (4) “*inne lillâhi ‘ibâden leysü bi-enbiyâe velâ şühedâe yaĥbituhum* (5) *en-nebiyyün*”¹³⁶ ya‘nî; Allâhuñ kulları vardır, peyĥamberlerden, (6) şehîdlerden degüldür ammâ peyĥamberler ve şehîdler anlarıñ (7) Allâha yakınlığına taĥassür iderler. Eyitdiler: “Yâ Resülallâh anlar (8) kimlerdür?” Eyitdi: “Allâhuñ kullarıdır, her birisi bir şehirden, her (9) birisi bir dürlü kabileden, ortalarında ĥışımlık yok, (10) nefşanî muĥabbet yok, belki Allâh rızası-y-çün sevişürler, (11) takvâda birbirine mu‘âvenet iderler, Allâh Te‘âlâ anlarıñ yüzlerini **35 b** (1) nür ider, anlarıñ-

¹³⁴ İlahi sırların ifşası küfürdür.

¹³⁵ Mâide 5/2, “İyilik ve takvâ (Allah’a karşı gelmekten sakınma) üzere yardımlaşın.”

¹³⁶ Ahmed bin Hanbel, **Müsned**, V, 343.

içün kendü öfinde minber konılır, cemî'-i benî âdem (2) maşşerde ceza' [u] feza' iderler, anlar itmez, cemî'-i nâs kôrkar (3) anlar kôrkmaz, şadağa Resûlullâh.

“*hüm kavmun lâ yeşkâ celîsuhum*”¹³⁷ (4) ya'nî: “Anlar bir kavmdür ki anlaruñ-ıla oturan şakî olmaz.” Hâzret-i (5) Resûl buyurur: “*eksirû mine'l-ihvâni fe inne rabbekum hayyun kerîmun yestahyî (6) en yu'azzibe 'abdehû beyne ihvânihi yevme'l-kiyâmeti.*”¹³⁸ ya'nî: “Dîn yolunda (7) kardaşlarıñuzu çok idiñ, sizüñ Rabbiñiz haydur, kerîmdür (8) kulumı kardaşları arasında 'azâb itmege istihyâ ider, kıyâmet (9) güninde.”

Bilgil kim zikirde biş hâşiyet vardur; birisi rızâullâh, (10) ikincisi şeytândan hırzdur, üçüncisi gönül şaykal (11) lanur pası gider, nitekim Hâzret-i Resûl buyurur: “*şakâletü'l-kalbin 36 a (1) zikrullâhi.*”¹³⁹, dördüncü kişiyi 'ibâdete harîş ider, bişinci hevâdan (2) harâmdan yıgar ‘Abdullâh bin Bişr rivâyet kılar: “*izâ merertum (3) biriyâdi'l-cenneti ferte'û*”¹⁴⁰ Hâzreti buyurur ki: “Kaçan cennet (4) çemenlerine uğrasanız otları”, eyitdiler: “Yâ Resûlullâh cennetiñ (5) çemenleri ne nesnedür?” Eyitdi: “*halaku'z-zikri*”

BİŞİNCİ BÂB: (6) İhlâş bildürür ve riyâyı terk itmegüñ fazîletin bildürür.

(7) ‘Ömer rivâyet kılar Hâzret-i Resûlden buyurur ki: “*inne ahvafe (8) mâ ahâfu 'aleykum eş-şirku'l-aşgaru*”¹⁴¹ ya'nî, “Sizüñ üzeriñüze (9) gâyet kôrkuđugum kiçirek şirkdür”, eyitdüler: “Yâ Resûlullâh (10) kiçi şirk nedür?”, Resûl eyitdi ki: “Riyâdur”, ya'nî riyâ deyu (11) şol 'ibâdete dirler ki hâlişen Allâh içün olmaya. Hâk

¹³⁷ Müslim, "Zikir" 8; Ahmed bin Hanbel, Müsned, II, 382.

¹³⁸ Bursevî, Rûhü'l-beyân, V, 428.

¹³⁹ Ali el-Müttakî, Kenzü'l-ummâl, nr. 1777 "Kalbin cilası zikrullahtır.”

¹⁴⁰ Tirmizî, "Daavât" 83; Ahmed bin Hanbel, Müsned, III, 150. "Cennet bahçelerine uğradığınızda oralardan faydalanın."

¹⁴¹ Ahmed bin Hanbel, Müsned, V, 429; Beyhakî, Şuabü'l-İmân, nr. 6831. "Sizin üzerinize en çok korktuğum şey küçük şirktir."

36 b (1) Subhānehū yevm-i cezāda mūrāilere eyitse gerekdür. “Varuñ (2) dünyāda riyā itdüğüñüz kişilere görüñ ki anlardan hayır (3) bulur mısınız?” Pes mü’min gerekdür ki ‘ibādeti hālişen (4) muhlişen Allāha ide tā ki şevāb-ı uhrevī eline gire.

(5) Hadīs-i kudsidür ki Hāzret-i ‘İzzet buyurur: “*ene aġnā’s* (6) *şurekâi mine’s-şirki*”¹⁴² ya’nī : “Ben ġanīyem şol ‘amelden ki (7) anda benden ġayri şerik ola.” Ba’zı havāşdan rivā (8) yetdür ki riyā-y-içün ‘ibādet idenüñ mişli şol kişi mişline (9) beñzer ki bir kiseye taş töldürdü bāzāra geldi, gören (10) eydür ki fülānuñ kisesi ne çatı töludur, ammā kendüye menfa’at (11) yoġdur, anuñ içindikiler nesne şatun almak dilese virmezler.

37 a (1) *Tenbīhü’l-ġāfilīnde* mezkürdür isnād-ı şaġīh-ile ‘Uġbe (2) bin Müslimden rivāyetdür; bir ġün Süfyān, Medīneye geldi. (3) Halk cem’ olmuş bir kişi aralarında oturmuş va’z ider (4) “Bu kimdür?” didim, eyitdiler: “Ebū Hureyredür.” didiler yanına vardım, (5) ben eyitdüm: “Baña Hāzret-i Resūlden işidip öğrendüğüñ (6) den bir hadīs naql it.” didim, Ebū Hureyre “Saña bir hadīs (7) naql ideyim.” [didi] “Hāzret-i Resūl-ile ben idim daġı kimesne yoġ-ıdı” (8) didi. Hemāndem şayġa idüp ġaşy oldı, üç kerre böyle (9) eyitdi, şoñra ifākat bulıcaġ eyitdi Hāzret-i Resūl (10) buyurdu ki: “Kıyāmetde evvel Hāzrete üç kişi getüreler birisi (11) kārü’l-Ķur’ān, birisi ġāzī, birisi mal-dār. Kārü’l-Ķur’āna **37 b** (1) eyide ki -Ķur’ān öğrendüñ, ne ‘amel itdiñ.- Eyide ki -Yā Rabbi gicelerde (2) ve gündüzde senüñ-çün tırdım.- Hāzret eyide ki -Yalansın.- Melāike (3) ler daġı eyide ki -Yalansın belki murāduñ fülān kişi kārü’l-Ķur’ān (4) dur disünler deyu iderdüñ.-, diye. Emr ide cehenneme alalar. Ġāzīye (5) ide ki -Saña kuvvet ve şecā’at virdim, ne ‘amel itdüñ?- Eyide ki (6) - Senüñ-çün ġazā itdim, āġir senüñ yoluñda gitdim.- Anı daġı (7) yalanlayıp bi-‘aynihi

¹⁴² Müslim, "Zühd" 5; İbn Mâce, "Zühd" 21 "Ben bütün cimri ve riyâkarlara haramım."

cehenneme emr ide. Māl issine eyide ki -Saña māl (8) virdim, ne ‘amel itdiñ?- Eyide ki -Senüñ yoluñda taşadduk itdim.- (9) Anı dağı tekzīb idüp bi-‘aynihi cehenneme emr ide.” Bu hadiše (10) şahiddür iş bu āyet ki “*ulāikellezīne leyse lehum fi’l-āhīreti* (11) *ille’n-nāru ve habiṭa mā şana ‘ū*”¹⁴³

Ba‘zı meşāyihe şormışlar **38 a** (1) ki: “Muḥliş kimdür? ”. Eyitdi: “Muḥliş oldur ki ḥasenātını seyyiātı (2) gibi gizleye dağı kimesne anı medḥ itdüğün sevmeye.” Zünnün-ı (3) Mısrī buyurur ki: “Ḥavāşşīñ ‘alāmeti dördür; rāḥātı terk, (4) ide, varını bezl ide, mertebe-i nefsdan düşdugin seve, (5) medḥ itdükleri-y-le zem itdükleri katında beraber ola.” ‘Abdullāh (6) bin Ḥātemden rivāyetdür Ḥāzret-i Resül buyurur ki: “Ḥaḳ Subḥānehū (7) bir ṭāifeyi cennete buyura alalar tamām cennet yaḳīn varup rāyiḥa (8) sı burunlarına girdükde nidā gele ki -Dönderiñ cehenneme iltiñ.- Eyle (9) feryād ḥasret ideler ki evvelīn āhirīn ta‘accübe ḳalalar bu ‘aşıler (10) eyideler ki: -Yā Rabbi bizi evvel emirde cehenneme göndürseñ cennet (11) göstermedin cehennem bize āsān gelürdi.- Ḥaḳ Subḥānehū diye ki –Siz **38 b** (1) ḥalvetlerde ulu günāhları iderdüñüz benden ḳorḳuñuz yo (2) ğıdı taşra çıkıcaḳ ḥalk yüzine meskenet-le tevāzu‘-la yürür (3) dünüz, riyānuñ cezāsı budur.-“ diye *ne‘ūzu billāh min zālike*.

‘Abdullāh (4) bin ‘Abbās dan rivāyetdür ki Ḥāzret-i ‘İzzet, cennet-i ‘Adni (5) yaradıcaḳ eyitdi: “Söyle cennet-i ‘Adn” üç kerre “*ḳad eflaḥa’l* (6) *mü’minün*”¹⁴⁴ didi, ya’nī , taḥḳīḳ mü’minler ḥalāş buldılar, (7) andan eyitdi: “*innī ḥarāmın ‘alā külli baḥīlin ve murāin.*”¹⁴⁵ ya’nī: “Ben ḥarāmım (8) her baḥīl ü murāyiye. Şaḳīḳ-i Belḥī raḥmetullāhi ‘aleyh eydür: “ ‘Amel (9) iden kişi iḥlāşı ḳoyun çobanından öğrenmek gerek.” (10) Eyitdiler: “ Nite Yā Şeyḥ.” Eyitdi: “Çoban ḳoyun katında namāz (11)

¹⁴³ Hud 11/16, “İşte onlar, ahirette kendileri için ateşten başka hiçbir şeyleri olmayan kimselerdir; (dünyada) yaptıkları da boşa gitmiştir.”

¹⁴⁴ Mü’minün 23/1, “Gerçekten müminler kurtuluşa ermiştir.”

¹⁴⁵ Ali el-Müttakī, **Kenzü’l-ummāl**, nr. 175.

kılsa murādı koyun görsün beni medh itsün demek **39 a** (1) degüldür. Pes ‘amel iden kişiye h̄alvet-ile ādem arası beraber gerekdür.”

(2) Şaķīķ-i Belhīden rivāyetdür ki bir kişi geldi eyitdi “Yā Şaķīķ (3) halk baña zāhid dirler, ben kendümi bilmezem.” didi. Şaķīķ eyitdi: (4) “Sırrıñı şālihlere fāş it eger rāzı olurlarsa bil ki (5) zāhidsin, rāzı olmazlarsa lā, ikinci dünyāyı göñlüñe (6) ‘arz eyle kabül itmezse zāhidsin kabül iderse lā, üçüncü (7) mevti nefsüñe ‘arz eyle eger mevti arzu iderse bil ki (8) zāhidsin red iderse lā.” İmām-ı Ğazālī buyurur ki: “Riyā halkı (9) ta‘zīm itmekden kopar, ‘ilacı oldur kim halkı cemādāt gibi (10) göresin.” ya‘nī şöyle i‘tikād idesin, nitekim cansuz (11) nesne saña menfa‘at ve zarar idemez, hemçün halk saña ne **39 b** (1) zarar idebilür ve ne menfa‘at idebilür. Belki zarar u nef‘ Allāhıñdur. (2) Halka nazarıñ bu vecih-ile olıcaķ senden hiç vech-ile riyā (3) kalmaz h̄alişlerden olursın.

ALTINCI BĀB: Beyān-ı fazīlet-i vuđūda (4) dur.

Faşl: Edeb-i h̄alāyı bildürür. *Kitāb-ı Meşābīh*de, Resül H̄azre (5) tinden mervīdür ki: “H̄acet-h̄āneler şeyāṭīñ turağıdur kaçan (6) h̄alāya varsañız eyidüñ ki “*E‘üzü billāhi mine-l-h̄ubşi ve’l-h̄abāis*”¹⁴⁶ (7) demek olur ki: “Allāha şıgındım şeyāṭīñin irkeginden (8) ve dışisinden.” Dağı İbn-i ‘Abbās rivāyet kıılır H̄azret-i (9) Resül buyurur ki “*istenzihū ‘ani’l-bevli fe inne ‘āmmete ‘azābi* (10) *l-ķabri minhu*”¹⁴⁷ ya‘nī: “Südükden şaķınıñ ki bedeniñize ve giyesiniñize (11) bulaşmaya, zīrā ekşer-i ‘azāb-ı ķabir südükdendür.” ammā *Şerh-i 40 a* (1) *Kāfī*de mervīdür İmām Ebū H̄anīfeden tebevvl iderken yirden (2) yukarı igne uçları gibi südük bedene veyā ķaftana şıçrasa (3) mānī‘-i şalāt degüldür.

¹⁴⁶ **Ebū Davūd**, "Tahāret" 3; **İbn Māce**, "Tahāret" 9.

¹⁴⁷ **Dārekutnī**, Sünen, I, 127; Ali el-Müttakī, **Kenzü'l-ummāl**, nr. 26365.

Faşl: Ebū Hureyre Ḥazret-i Resūlden (4) rivāyet kıılır: “*men teveḍḍae fe aḥsene’l-vuḍūe ḥaracet* (5) *ḥaṭāyāhu min cesedihī ḥattā taḥrucu min tahti ezḫārihi*”¹⁴⁸ “Bir (6) mü’min abdest alsa günāh-ı cemī’i bedeninden ḥattā dırnağı (7) içindeki bile çıkar.” şadaḳa Resūlullāh. ‘Oḡmān, Ḥazret-i Resūlden (8) rivāyet kıılır ki: “Bir kimesne abdest alsa vuḍūdan (9) şoñra, “*eşhedü en lā ilāhe illallāh vaḥdehū lā şerīkeleh ve* (10) *eşhedü enne Muḥammeden ‘abduhū ve resūluh allahümmec’alnī mine’t-* (11) *tevvābīne vec’alnī mine’l- müteṭahhırīn*”¹⁴⁹ dise ol kişiye **40 b** (1) cennetüñ sekiz ḳapusu açıla ḳanḳısından dilerse gire.” (2) Bu ḥadīş daḫı gelmişdür ki Ḥazret-i Resūl buyurur: (3) “Benüm ümmetim ḳıyāmet güninde cemī’i abdest şuyı degdüdiği (4) yirler nūr olup gele.” *Allāhümm’erzuḳnā*.

Faşl: (5) Fazīlet-i sivāki bildürür. Ebū Hüreyreden rivāyetdür Ḥazret-i (6) Resūl buyurur: “*Levlā en eşuḳḳa ‘alā ümmetī le-emertuhum bi-te’ḫīri*’ (7) *l-‘işāi ve’s-sivāk*”¹⁵⁰ “Eger ümmetime meşakḳat olmasa emr (8) iderdüm, yatsuyı te’ḫīr idüp dün içinde kıılurlardı (9) daḫı sivāk emr iderdüm her zamānda”. Miḳdāmdan (10) rivāyetdür ‘Āyişe[ye] şordılar ki: “Ḥazret-i Resūl taşradan (11) eve gelse evvel ne fi’l iderdi.” ‘Āyişe eyitdi ki: **41 a** (1) “Evvel sivāki isti’māl iderdi.” Ḥuzeyfeden rivāyetdür ki (2) Ḥazret-i Resūl teheccüde ḳalḳsa aḡzını sivāk-ıla yurdi. (3) ‘Āyişe rivāyet kıılır Ḥazret-i Resūl buyurur ki: “On (4) nesne sünnet-i İslāmdandır; bıyık kesmek, şakalı şalivirmek, (5) sivāk, buruna şo ḳoymak, dırnaḳ kesmek, parmaḳ mafşalların (6) yumak, ḳoltu[ḳ] kıılın gidermek, ḳasuk kıılın gidermek, (7) şo-y-ıla istincā itmek, erenler sünnet olmak.” ‘Āyişe (8) rivāyet kıılır Ḥazret-i Resūlden eydür

¹⁴⁸ Müslim, "Tahâret" 11; Ahmed bin Hanbel, *Müsned*, I, 66.

¹⁴⁹ Tirmizî, "Tahâret" 41; Heysemî, *Mecmau’z-zevâid*, I, 546.

¹⁵⁰ Nesâî, "Mevâkit" 20; Ahmed bin Hanbel, *Müsned*, II, 245.

ki: “*es-sivāku muṭahhoretun (9) li’l-femi merḍātun li’r-rabbi*”¹⁵¹ ya’nī: “Sivāk ağzı arıdıcıdur, (10) Allāhı rāzı idicidür.”

Faşl: Enes bin Mālik raḍiyallāhu (11) ‘anhu rivāyet kıılır: “Sekiz yaşında-y-ıdım anam koluma **41 b** (1) yapışdı, Hāzret-i Resūl kātına iletđi. -Yā Resūlullāh (2) kademler getürdüñ vallāhi dünyāda bir dirheme mālīk degülem (3) illā şol oğlancuğa mālīkem saña bağışlaram ki hıdmetüñde (4) ola, kapañda kullık ide.-, anam böyle didükde Hāzret-i (5) Resūl, -Kābūl itdük Yā Ümmi Süleym.- didi. Hāzret-i Resūle (6) on yıl kullık itdüm bir gün baña eyitdi, -Yā Enes (7) senüñ üzerüñe kalem cārī oldı-ya’nī aḥkām-ı şer’iyye (8) şimden girü saña lāzımdur.- didi. -Yā Enes cenābetden (9) hāzır kııl, vācib olsa te’ḥīr itme, ğusūl itdükde saçları (10) ñuñ diplerine şü yitişdür tā ki mağfūr olasın. (11) Yā Enes kuşlık namāzına mülāzemet eyle, evvābīn namāzıdur.

42 a (1) Yā Enes gicede yatma illā vuḍū-y-ıla yat, eger mevt gelürse (2) şehīd olasın. Yā Enes kaçan namāza dursañ Rabbüñü (3) öñüñde hāzır gör, kaçan elüñi tekbīre kaldursañ (4) kulaqlaruñ dibine koyup Allāhu ekber di, Allāhu ekber didüğüñ (5) vaqt sağı elüñi şol elüñ üzerine göbegüñ üze- (6) -rine ko, elüñ parmaqların ayırup dut, iki kırıcañı (7) açıķ dut. Yā Enes secde itdüğüñde ‘uzvı (8) yirlü yirinde vaz’ it, tavuķ dane divşirür gibi itme (9) kollaruñı dilkü gibi yire döşeme, it gibi çömelme (10) Allāh ‘azze ve celle raḥmet itmez şol muşallī ki rükū’mı (11) sücüdümü tamām itmez. Yā Enes kaçan bu tertīb-ile ri’āyet **42 b** (1) itseñ saña mevt gelicek cemī’i nesnelerden yigrek sever (2) sin, ya’nī mevt saña ḥuzūr olur dimekdür. Yā Enes bu (3) şerāyiṭ zāyī’i iderseñ saña mevt gelicek cemī’i nesne (4) lerden giriye görürsin ya’nī rāḥat olmazsın dimekdür. (5). Yā Enes vuzūyı saña meyl it tā ki ‘ömrüñ ziyāde ola, (6) vuzūyı tamām kāmīl itmek oldur ki cemī’-i farz, sünnet, (7) müsteḥab olan yirleri yumaķdur. Yā Enes uluları (8) ağırla, giceleri esirge tā ki yarın baña bulışasın. (9) Yā Enes kaçan evüñe

¹⁵¹ **İbn Māce**, "Tahāret" 7; **Beyhakī**, Sünenü'l-kübrā, I, 64.

girseñ ehl-i beytüñe selām vir (10) tā ki ehl-i beytüñüñ hayrı arta, bereketlene, ammā kişi (11) evine girse kimesne bulmaz-ısa dañı selām virüp eyitmek **43 a** (1) gerekdür ki “*selāmun ‘aleynā min rabbınā ve ‘alā ‘ibādillāhi’s-şāliḥīn*”¹⁵² (2) ya’nī, Allāhuñ selāmı bizüm üzerümü[ze] ve Allāhuñ (3) şāliḥ kulları üzerine, zīra Ḥazret-i ‘İzzet buyurur ki (4) “*fe iżā dahaltüm buyūten fesellimū ‘alā enfusikum*”¹⁵³.

Ebū Zer-i Ğifārī (5) raḍiyallāhu ‘anhu Ḥazret-i Resūlden rivāyet ider ki: “Benī (6) ādemüñ ğāyet baḥīli oldur ki selāma buḥl ide, virmeye.” (7) Ḥātem-i Eşamdan rivāyet oldur ki “Ev issine lāzımdur ki (8) evine girdükde selām vire şeyṭān içerü-y-ise kaçır (9) taşra-y-ısa girmez.” Enesden bir rivāyet dañı oldur kim (10) Ḥazret-i Resūl buyurur ki: “Āgah oluñ size delālet (11) idiyin şol nesneyi ki Ḥaḳ Subḥānehū anuñ sebebi-y-ile cemī‘-i **43 b** (1) ḥaṭāyāyı maḥv ider, derecātı ref ider.” Eyitdiler: ”Ne (2) nesnedür Yā Resūlullāh?” Eyitdi: “Vuḍüyı tamām itmekdür, (3) ‘ale’l-kemāl. Dañı mesācide çok varmaḳdur, dañı (4) bir namāzı tamām itdükden soñra bir namāza dañı muntazır (5) olmaḳdur, bu zıkr itdügüm düşmene derbenddür.”didi (6) şadaḳa Resūlullāh.

Rivāyetdür *Maşābiḥde* eḥādīs-i şaḥīḥ (7) dendür ki Ḥazret-i Resüle mi‘rāc gicesinde cennet (8) ‘arz olıcaḳ Bilāle eyitdi: “Yā Bilāl cennetde hiçbir adum (9) admadum illā ardumca senüñ na‘līnüñ şadāsın işidür (10) düm, a‘māl-i şāliḥden ne işledüñ.” didi. Bilāl eyitdi ki: (11) ”Yā Resūlullāh ferāyızden ziyāde nesne itdügüm bilmezem **44 a** (1) illā her gāh ki abdestüm şınsa ‘aḳabince te’ḥīr itmeyüp (2) ābdest aluram, hiç abdest vāki‘ olmadı ki (3) illā ‘aḳabince iki rek‘at şükrü’l-vuḍū kılıram.”

¹⁵² Buhārī, "Ezan" 148.

¹⁵³ Nūr 24/61, “Evlerine girdiğiniz zaman birbirinize selam verin.”

didi. (4) H̄azret-i Resūl buyurdu ki “*bi-h̄az̄ā nilte yā Bilāl*”¹⁵⁴ (5) ya‘nī “Bunuñla yetiřdūñ yā Bilāl.”

Rivāyetdür ki Dāvud (6) ‘aleyhisselām abdest aldı, eyitdi: “İlāhī (7) bu tahāret-i zāhirdür, tahāret-i bāṭına ne nesnedür?” (8) H̄aḫ Subhānehū vahy itdi ki:” Yā Dāvud tahāret-i bāṭın (9) ğumūm u aḫzāndan [temzilenmekle olur.] ya‘nī geĉen ‘ömr-iĉün ‘acebā ne ḫāl-ile (10) yazılmışdur ve gelecek ‘ömr-iĉün ne ḫāl-ile gelse gerekdür.” (11) Bir rivāyet daḫı H̄azret-i Resūlden buyurur ki “Ḳıyāmet **44 b** (1) ğüninde bir kiři getüreler ḫasenātını seyyiātını terāzüye (2) ḳoyalar, seyyiāti ağır gele, vuḫūda silindüĝi bizi (3) getüreler, ḫasenāti ṫarafına ḳoyalar, ḫasenāti ağır gele.”

(4) Ḳavluhū ‘azze ve ‘alā: “*yā eyyühellezīne āmenū izā ḳumtum ile’s- (5) ṣalāti*”¹⁵⁵ el-āyeh, ya‘nī “Ey benüm mü’min ḳullarım ḳaçan (6) namāza durmaḫ dileseñüz dört ā‘zāyı yuñ.” (7) Bu âyetde ařḫāb-ı zevāhir istidlāl itdiler ki, (8) her namāz iĉün bir vuḫū gerekdür didiler, hem eyle (9) ‘amel itdiler, hattā H̄azret-i Resūl daḫı Mekke feth olıcaḫ (10) her namāza bir abdest aldı, Mekke feth olduḫda (11) cemī‘-i ṣalāti bir vuḫū-y-ıla ḳıldı, bir rivāyet Medīne **45 a** (1) ye ḫandaḫ ḳazarkendür. ‘Ömer bin H̄aṫṫāb eyitdi: (2) “Yā Resūlallāh bugün bir iř itdūñ ki evvel itmemiřdiñ.” (3) Eyitdi:” Yā ‘Ömer ḳařd-ıla itdüm tā ki ümmetüme (4) ḫarac olmaya”. Pes ma‘nā-yı âyet dimek olur ki ḳaçan namāza (5) dursañuz abdestüñüz olmasa abdest aluñ, (6) cemī‘-i müfessirīñ bunuñ üzerine ittifāḫ itmiřlerdür.

(7) ‘Ulemā buyurmuşlardur ki necāset sekkiz ḳısımdur: (8) Evvel necāset-i küfürdür, anuñ tahāreti ĩmān-ıla olur.¹⁵⁶ (9) Üĉüncü necāset-i māldur, anuñ tahāreti zekāt-ıladur. (10) Dördüncüsü necāset-i ḫayzdur tahāreti ḳan durmaḫladur. (11)

¹⁵⁴ Muteber hadis kitaplarında bulunmamaktadır.

¹⁵⁵ Māide 5/6, “Ey iman edenler! Namaz kılmaya kalktığınız zaman yüzlerinizi, dirseklerinize kadar ellerinizi, başlarınızı meshedip, topuklara kadar ayaklarınızı yıkayın.”

¹⁵⁶ İkinci necaset zikredilmemiştir.

Bişincisi necāset-i cenābetdür tahāreti ğusüldür. **45 b** (1) Altıncısı necāset-i şiyābdur, ya‘nī kaftanda olan (2) necāseti gidermekdür. Yidincisi necāset-i günāhdur, (3) tahāreti tevbedür. Sekkizincisi necāset-i hādeşdür, (4) ya‘nī abdestsüzlik necāseti, tahāreti vuğudur,(5) vallāhu a‘lem.

Rivāyetdür Hāzreti Resūlden (6) şallallāhu ‘aleyhi vesellem: “Her kişi kim biş nesneden (7) kōrkücü olsa tamām yirine getirür olsa kıyāmet (8) güninde andan hoşnūd ola. Birisi vuđudur, ikincisi (9) ğusüldür, üçüncüsü şavmdur, dördüncüsü şalātdur, (10) bişincisi zekātdur.”.

Hādīs-i *Meşābīh*dür, Resūlden rivāyet kıılır ki: “ Bir mü‘min günāh itse **46 a** (1) şaġāyirden andan aķabince abdest alup vuđu-yı (2) kāmīl itse vuđudan şoñra itse ki, “*subhānek* (3) *allāhümme ve bihamdik eşhedü enlā ilāhe illā ente estaġfiruke* (4) *ve etübu ileyk*¹⁵⁷ [ve] iki rik‘at namāz kılsa Hāķ Subhānehū (5) ol itdüġi günāhı yarlıgaya.” Bu hādīşe delīldür, (6) Zeyd bin Erķam Hāzret-i Resūlden rivāyet ider (7) ki; “Bir gün bir kişi Hāzret-i Resūle geldi, iyitdi: (8) -Yā Resūlallāh bir ecnebīyye ‘avrata şataşdum, aldum (9) hālvet yire iletüm, er ‘avrat-ıla ne iderse itdüm, (10) illā zinā itmedüm, tevbem nedür, keffāreti nedür?- didi. (11) Hāzret-i Resūl buyurdı ki: - Abdestüñ yiñile, iki **46 b** (1) rek‘at namāz kııl Allāh Te‘ālā günāhuñı yarlıgar.- Ol kişi (2) eyitdi: -Yā Resūlallāh bu vecih-ile keffāret hāşşaten (3) benüm-çün midür, yoħsa cemī‘-i ümmetüñe ‘āmmeten böyle midür?- (4) Hāzret-i Resūl iyitdi ki: -Cemī‘-i ümmetüme ‘āmmeten böyledür.-“ (5) Bu eħādīsden ma‘lüm olan oldur kim mü‘min (6) günāh-ı kebāyirden yıġlınsa ihtirāz itse günāh-ı şaġāyiri (7) Hāķ Subhānehū aralıkda kıılınan namāzla ‘afv ider.

¹⁵⁷ **Tirmizī**, "Daavāt" 39; **Ebū Davūd** "Edeb" 32. "Ey Allah'ım! Seni noksan sıfatlardan tenzih ederim ve sana hamd ederim. Şahitlik ederim ki, senden başka ilah yoktur. Senden baġışlanma diler, sana tevbe ederim."

Nite (8) kim Hadīs-i *Meşābīh*dür, Hāzret-i Resūl buyurur ki (9) “Bir kiři Cum‘a gūninde ğusl itse pāk kaftanların (10) giyse, laṭīf koķuların dūrtinse andan Őoŕna cum‘āya (11) gelse kimseyi ṭabanlamadın ũzerinde geķmedin **47 a** (1) Allāh Te‘ālā ũzerine yazduĝın kılrsa, imām hutbeye (2) ıkduĝundan tā namāzın tamām idince dūnyā kelecisin sōyle (3) mese evvel geķen Cum‘adan tā bu Cum‘a [ya] deĝin ne kađar gūnāh-ı (4) Őaĝāyir itdiyise ‘afv ola.”

Bir hadīsde daĝı Hāzret-i (5) Resūl buyurur ki: “Bir vaķt namāz ki kılursın evvelki (6) namāzdan bu namāza deĝin Őaĝāyirden ne gūnāh itdiyise (7) aña keffāretdür” Őadaķa Resūlullāh. Ammā bu didūĝumuz gūnāh-ı (8) kebāyirden ihtirāz idicekdür. Gūnāh-ı kebāyir neydü[ĝin] (9) ikinci bābda beyān idivirdük. Ebū Hureyre, Hāzret-i (10) Resūlden rivāyet kılur: “Kaķan bir mü‘min zinā itse (11) ĩmān ıķar baři ũzerinde gōlge gibi ṭurur, zinadan **47 b** (1) fāriĝ olduĝdan Őoŕna gelür yine girür cemī‘-i gūnāh-ı (2) kebāyirde ĩmānuñ ḥāli budur.”, vallāhu a‘lem.

Hāberdür ki (3) cenābetden ğusl itmeĝi kıyāmet gūninde getüreler (4) bir Őūretde ki hiķ kimesne anuñ gibi maḥbūb Őūret (5) gōrmemiŐ ola, bařında nūrdan tāc ola, rūŐenliĝi (6) mařrıķ-ıla maĝrib aralıĝı miķdārı gōrine, anuñ-la (7) yitmiŐ biñ melek bile ola, nidā ideler ki: “Yā fūlān (8) bu senūñdür.” Eyide ki: ”Bu ne nesnedendür?” Eyideler ki: “Senūñ (9) cenābetden ğuslūñdür”. Bu kiři ol ğusl, ũzerine (10) alup Őırāṭı geķüp andan cennete ilede. Ammā bilmek (11) gerekdür ki bu yirde iŐāret vardur hem nūkte vardur **48 a** (1) ki cenābetden ğusulden murād cemī‘-i cenābet-i zāhireyi (2) ve bāṭınāyı bi‘l-kūlliye yumaĝ-ıla olur, bi‘l-kūlliye (3) yumasınuñ Őartların ũçünci bābda didük. Ve illā mücerred (4) cünüb olup Őuya ṭalıp girü varup ide (5) geldüĝi bedbaḥtlikleri itmek-ile bu mertebe ele girmez, (6) ‘aķlı olan fehm ider, vallāhu a‘lem.

Mes'ele: Kitāb-ı (7) *Maşābīh*de Ebū Hüreyreden rivāyetdür , Hāzret-i (8) Resūl buyurur: “*ḥaḳḳun ‘alā külli muslimin en yağtesile fī külli (9) seb‘ati eyyāmin yevmen*”¹⁵⁸ ya‘nī demek olur ki her müsülmāna (10) ḥaḳdur ki her yidi günde bir gün ğusl ide. Ebū Hüreyre (11) bu ḥadīşde haftada bir kerre ğusül vācibdür, dir. **48 b** (1) Hāsan ve İmām-ı Mālik daḫı eyle dir, sāyir ‘ulemā (2) sünnetdür didiler, ammā cemī‘-i ‘ulemā sünnet idüginde (3) ittifāk itmişlerdür vallāhu a‘lem.

YİDİNCİ BĀB (4) Şalāt beyānındadır on iki faşl içinde.

Faşl: (5) Niyyet itmek faşlların bildürür. Bilgil kim niyyet itmegüñ (6) ma‘nāsi göñülü-y-ile ḳaşd itmekdür. Her ‘amel ki mü‘min ider, (7) göñül-ile niyyet itmek gerekdür ki iş bu ‘ameli ḥālīşen (8) Allāh-içün iderim tā ki ‘amel muḳābelesinde müşāb (9) ola, zīra niyyet ba‘zı ‘ibādetde cāiz olmasına (10) şartdur.

Hāzret-i Resūl buyurur: “*İnneme’l-a‘mālū bi’n-niyyāt*”¹⁵⁹ ya‘nī a‘mālden şevāb olmaḳ niyyet-iledür. Pes mü‘mine **49 a** (1) her ‘amelde niyyet itmek lābüddür, hattā niçe ‘amel (2) vardur ki mücerred niyyet-ile ‘ameli vücūda getürmedin (3) Ḥaḳ Subḫānehū şevābın virür.

Hāzret-i Resūl buyurur: (4) “*Niyyetü’l-mü’mini ḥayrun min ‘amelihī*”¹⁶⁰ ya‘nī mü‘minüñ niyyeti (5) ‘amelinden ḥayırludur, bu ḥadīşüñ tevcīhinde (6) ‘ulemā çok söz dimişdür, ammā şol ki ḥülāşadur (7) anı diyelüm: Bazı ‘ulemā dirler ki bu ḥadīşüñ ma‘nāsı (8) demek olur kim mü‘min ḥālīşen muḫlişen ḳalb-ile (9) bir ḥayra niyyet itdügi ḥayırludur şol ‘amelden ki vücūda (10) gelmişdür, ammā ḳalb-ile ḥālīşen Allāh-içün deyu niyyet (11) itmemişdür. Ba‘zı ‘ulemā eydürler ki niyyet ḳalbüñ ‘amelidür,

¹⁵⁸ **Buhārī**, “Cum’a”, 12 “Her yedi günde bir ğusül almak her müsülmān üzerinde bir haktr.”

¹⁵⁹ **Buhārī**, “İman” 41; **Ebū Davūd**, “Talak” 11.

¹⁶⁰ Taberānī, **Mu‘cemü’l-kebīr**, VI, 185; Süyütī, **Cāmiu’s-sağīr**, nr. 9296.

49 b (1) kalb mağfired ma‘denidür, pes şol nesne kim kalbüñ (2) ‘ameli ola efdaldür cevārīh ‘amelden. Kelām-ı kâdimde (3) buyurur: “*Ķul küllün ya‘melu ‘alā şāķiletihī*”¹⁶¹ Eyit Yā Muḥammed (4) her kişinüñ ‘ameli niyyete göredür, eger niyyeti dürüst (5) iderse ‘amelden şevāb eline girür, eger niyyet dürüst (6) itmezse ‘amelden fāide itmez.

Ḥazret-i Resūlden (7) rivāyetdür ki kıyāmet güninde bir kişi göreler kitābını (8) şağ eline vireler; göre kim ḥac, cihād, zekāt, şadaķa (9) yazılmış nefsinde ki bu kitābda yazılandan hiç (10) birisini işlemedişdür. Ḥazretiden nidā gele ki: “*İķra’ fe innehū* (11) *kitābek*”¹⁶² ya‘nī oķı kitāb senüñdür, dār-ı dünyāda eydür- 50 a (1) -düñ ki -Mālüm olsa ḥac iderdüm, zekāt virürdüm, mücāhede (2) iderdüm.- Ol niyyetüñ biz saña ḥasenāt yazduķ, ammā (3) niyyetüñ ḥālīş olduğı andan ma‘lūmdur ki bir gāzī (4) göricek, eger benüm dağı mālüm olsa gāzāya gider (5) düm, çünki sefere kifāyet ider mālüm yokdur, bari (6) elümdeki azacuğı vireyin diyesin, zīrā elüñdeki azacuğı (7) bezl itmek delīldür ki çok olıcaķ dağı bezl ide- (8) -rimişsin.

Ebū Hüreyre rivāyet kıılır: “*İnnallāhe lā yanżuru* (9) *ilā şuveriküm velā emvāliküm ve innemā yanżuru ilā a‘māliküm* (10) *ve ķulūbiküm*”¹⁶³ Ḥazret-i Resūl buyurur ki: “Allāh Te‘ālā (11) sizüñ şüretüñüze mālīñuza nażar itmez, a‘mālīñuza gönlüñüze 50 b (1) nażar ider.”

Ḥaberde gelmişdür ki Ḥaķ Subḥānehū Mūsāya (2) ḥiṭāb itdü ki: “Yā Mūsā benüm-içün hiç ‘amel itdüñ mi?” (3) Mūsā iyitdi: “İlāhī senüñ-içün namāzlar kıldum, oruç (4) dutdum, şadaķa virdüm, zıkr itdüm.”. Cebbār iyitdi: “Yā Mūsā (5) namāz kılduñsa saña hüccetdür, oruç dutduñsa saña (6) kılķandur, şadaķa virdüñse saña gölgedür maḥşerde, (7) zıkr itdüñse saña nürdur. Yā Mūsā bu didüklerüñ mecmū‘ısı

¹⁶¹ İsrā 17/84, “De ki: Herkes, kendi mizaç ve meşrebine göre iş yapar.”

¹⁶² Muteber hadis kitaplarında bulunmamaktadır.

¹⁶³ Müslim, "Birr" 10; İbn Mâce, "Zühd" 9.

(8) senüñ-çündür, benüm için ne ‘amel itdün.” Mūsā iyitdi: (9) “ Yā Rabbi baña bildür ki kıñkı ‘amel senüñ-çündür”. İyitdi: (10) “Yā Mūsā hiç kimesneyi benüm-çün dost idindün mi (11) ya kimesneyi benüm-çün düşmān idindün mi?”. Mūsā bildi ki **51 a** (1) ‘amellerün güzīdesi kışı sevdüğini Allāh-içün sevme (2) kimiş ve düşmān idindüğün Allāh-içün düşmen idinmek (3) gerekmiş. Nitekim Hāzret-i Resül buyurur: “*Efdalü*’ (4) *1- a ‘amāli el- hubbu fillāhi ve’l-buğdu lillāh*”¹⁶⁴

Faşl: (5) Namāzuñ güzīde vaqitlerin bildürür. *Şahih-i buḥārīde* (6) ‘Abdullāh bin ‘Ömer, Hāzret-i Resülden rivāyet kıılır (7) ki Resüle şordılar: “Vaqitlerün efdali ne vaqtdür?” (8) didiler. Buyurdu ki: “Zuhur vaqti gün zevālden ırı (9) lıcaqdur, ‘aşır vaqti günün nūrı şararmağa (10) başlamadındur, mağrib vaqti gün ğāyib olduğunūñ (11) ‘akabinedür, ‘işā vaqti tā nışf-ı leyle degindür, **51 b** (1) fecir vaqti şubḥ belürdüğünden tā gün toğıncadur, gün toğa- (2) -dururken namāz kıılmañ “*Li ennehū yaṭli’u beyne kıarneyi’ş-şeyṭāni*”¹⁶⁵ (3) zīrā gün şeyṭānuñ iki boynuzı arasında toğar (4) dimek olur, şadaka Resülullāh.

‘Uḳbe bin ‘Āmir rivāyet (5) ider: “*şelāşü sā’ātin kāne Resülallāhi yenhānā*”¹⁶⁶ ilā āhirihi (6) ya’nī üç vaqtdde Hāzret-i Resül bizi nehiy itdi (7) namāz kıılmağdan daḫı meyyiti defn itmekden; birisi gün toğa (8) dururken, birisi daḫı şems tamām zevāldde tururken, (9) birisi daḫı ṭulunurken. Ammā gün toğatururken nehy olduğı (10) anuñ-çündür ki şeyṭānuñ iki boynuzı arasından (11) toğar didi, şadaka Resülullāh.

Şerḥ-i Maşābīḥde eydür ki: **52 a** (1) “İki boynuzdan murād oldur kim gün toğatururken (2) şeyṭān gelür gün öñinde şöyle durur ki gün iki (3) zülfinün arasından

¹⁶⁴ **Ebû Davûd**, "Sünnet" 3; Ahmed bin Hanbel, **Müsned**, V, 146. "Amellerin en faziletlisi Allah için sevmek ve Allah için buğzetmektir."

¹⁶⁵ Ahmed bin Hanbel, **Müsned**, V, 15.

¹⁶⁶ **Müslim**, "Salātu'l-Müsafirin" 51; **Tirmizî**, "Cenâiz" 41.

toğar, murādı oldur ki güneşe tapanlaruñ (4) secdesi kendüye ola. Bu tevcîh üzerine iki boyunuzdan [murad] (5) iki zülfidür. Ba‘zı ‘ulemā eydür ki şeytāñ çerisini iki (6) bölük itmışdür. Bir bölüğün gice içün ve birisin gündüz (7) içün. Gün toğatururken gice çerisi gider, gündüz (8) çerisi gelür, murād karneyniden oldur dirler. Gün bata- (9) -tururken nehy oldığına dağı vech budur ammā gün (10) zevâlde tururken nehy olduğu anıñ-çündür kim cehennem (11) ol sâ‘at kızdurılır, bu üç vakte fuqahā evkāt-ı **52 b** (1) menhiyye dirler.

Kınyede rivāyetdür ki ‘işāyı nısf-ı (2) leyleden geçürmek, ‘aşrı gün şararınca te’hîr itmek, (3) mağribi yıldız toğınca te’hîr itmek mekrūhdur (4) kerāhat-i tahrîm-ile.

Faşıl: Ezānuñ keyfiyyetin ve fazîletin (5) bildürür. *Şahîh-i Buḥarîde* Enes raḍiyallāhu ‘anh rivāyet (6) kıılır ki aşḥāb tanışdılar ki namāz vaqt-içün bir ‘alāmet (7) vaz‘ ideler. Ba‘zı aşḥāb vaqt olıcağ mescid öñine (8) od yaqalum [didiler], aşḥābūñ ba‘zı [sı] bu ‘alāmet-i yahūdîdür didiler. (9) Ba‘zı aşḥāb nākūsı añdılar. Aşḥābuñ kalanı (10) bu ‘alāmet-i naşārādur didiler. İkinin dağı kabül (11) itmediler. ‘Abdullāh bin Zeyd raḍiyallāhu ‘anhu düşünde **53 a** (1) gördi ki bir kişi tırmuş ḥalkı namāza kığırur, işbu (2) tariğ-ıla “Allāhu ekber Allāhu ekber” āhire degin. (3) Ḥazret- i Resüle geldi, ḥaber virdi, Ḥazret iyitdi: (4) “Bu ru’yā ḥağdur, var Bilāli kığır anuñ avāzı senden (5) ziyādedür, aña öğret.” didi. ‘Abdullāh bin (6) Zeyd, Bilāle öğretti. Bilāl bu tariğ-ıla ezān okıyıcak (7) ‘Ömer bin Ḥaṭṭāb raḥmetullāhi ‘aleyh evinde işitdi (8) kaftanın süriyerek segirdme-y-ile Ḥazret- i Resüle geldi, (9) iyitdi: “Yā Resülallāh şol Allāh ḥağkı-y-çün kim seni (10) ḥağk-ıla viribidi bu gice rü’yāda Bilāl okuduğı ezān gibi ru’yāda (11) ben dağı gördüm.” didi. Ḥazret- i Resül: “Elḥamdülillāh” didi. **53 b**

(1) Ammā *Şerh-i Meşābihde* getirür ki; “Ol gice ki (2) ‘Abdullāh bin Zeyd ezānı düşünde görmiş-idi, (3) tamām aşhābdan on bir kişi düşünde bu vech-ile (4) gördiler.

Bilgil ki ‘ulemā ihtilāf itmişlerdür ezān mı (5) efdaldür yoḥsa imāmet mi efdaldür. Şaḥīh mezheb (6) budur ki ezān imāmetden efdaldür. Qavluḥü ‘azze ve celle (7) “ *Ve men ahsenu kavlen bi-men de‘ā ilallāh*”¹⁶⁷ ya‘nī, Allāhı kığıranuñ (8) sözinden yigrek söz yoḥdur. Ba‘zı müfessirīn bu (9) āyetden murād enbiyādur dimişler, zīra anlar ḥalkı (10) ḥaḳḳa kığırur. Ba‘zı müfessirīn dir ki murād şol (11) ‘ulemādur ki kitābullāh-ıla, sünnet-i Resūl-ile ḥalkı ‘ibādete **54 a** (1) kındururlar. Ba‘zı müfessirīn mü’ezzinlerdür dirler. Qavluḥü ‘aleyhis (2) selām: “*el-eimmetu ḍumenā ve’l-mü’ezzinüne umenā*”¹⁶⁸ ya‘nī Ḥazret-i (3) Resūl buyurur ki: “İmāmlar cemā‘atüñ namāzına zāminlerdür (4) mü’ezzinler eminlerdür.” Şübhe degüldür ki zāmindür (5) emīn olmaḳ yigrekdür.

İbni ‘Abbasdan raḍyallāhu ‘anhu (6) rivāyetdür ki “Resūl Ḥazreti, Ümmi Seleme ḥücesinde (7) ‘Alī-y-ile otururdu, ben daḥı vardum, bir kişi elinde (8) iyne dutar-ıdı, Ḥazret-i Resūl’üñ mübārek (9) ayağından diken çıkarurdu, nāgāḥ Bilāl ezān oḳudı (10) Ḥazret-i Resūl ağladı, biz daḥı bile ağladıḳ (11) ‘Alī Ḥazreti iyitdi: - Yā Resūlallāh niçün ağlarsın?- **54 b** (1) İyitdi: -Ya ‘Alī eger benüm ümmetüm Bilāl ne didügin (2) bilelerdi bir laḫza yirlerinde qarār itmezlerdi ta ki varup (3) namāzlarını edā itmeyince.- ‘Alī iyitdi, Yā Resūl iyitdi: Kaçan (4) mü’ezzin Allāhu ekber diye, Ḥazret-i ‘İzzet eydür ki: -Ey (5) meşguller şalāt vācib oldı, şuğlıñuzdan fāriğ (6) oluñ-, kaçan mü’ezzin *eşhedü en lā ilāhe illallāh* diye, (7) Ḥazret eydür ki, -Bu kelimeye cemī‘i yir gök ḫanuḳdur (8) hem sizi ol kelime-y-ile ḫabūl iderin-, kaçan

¹⁶⁷ Fussilet 41/33, “(İnsanları) Allah'a çağırın, iyi iş yapan ve "Ben müslümanlardanım" diyenden kimin sözü daha güzeldir?”

¹⁶⁸ Beyhakî, *Sünenü'l-kübrâ*, I, 430; Ali el-Müttakî, *Kenzü'l-ummâl*, nr. 20407.

mü'ezzin (9) *eşhedü enne Muhammeden Resûlullâh* diye, Hâzret eydür ki, (10) -Aña şâhiddür cemî'i'l-enbiyâi vel murselîne ve'l-melâiketi (11) ecmâ'îne- dir, kaçan mü'ezzin *hayyâ 'ales'-şalâh 55 a* (1) diye, Hâzret eydür ki, -Bu tarîkati ben gönderdüm (2) durğuruñ-, kaçan mü'ezzin *hayyâ 'ale'l-felâh* diye, Hâzret (3) eydür ki, -Şurû' idüñ Allâhuñ rahmetine hişşeñüz (4) aluñ Allâhuñ şevâbından-, kaçan mü'ezzin *Allâhu ekber* diye (5) Hâzret eydür ki, -İşi işlemek harâm oldu ta tamâm (6) idince-, kaçan mü'ezzin *lâ ilâhe illallâh* dise, Hâzret (7) eydür ki, -Bu yir emânetdür ki yirler gökler tağlar (8) kabûl itmedi, siz kabûl itdüñüz, imdi yirine getirüñ-, (9) zîrâ Hâzret-i 'İzzet buyurur ki. "*innâ aradne'l-emânete*"¹⁶⁹ el-âyetu, (10) ya'nî teklîfât-ı şer'iyeyi biz yirlere göklere 'arz (11) itdük kabûl itmediler, benî âdem kabûl itdi, kaçan mü'ezzin *55 b* (1) kâmet getürse *kad kâmeti's-şalâh* dise, Hâzret (2) eydür ki; -Turuñ, şol odu ki kendü nefsüñüzde yağduñuz (3) söyündürüñ-, ya'nî teklîfâtı siz kendüñüz kabûl (4) itdüñüz, pes bu teklîfât oddur yirine getürmeyicek (5) sizi yakar, ammâ yirine getürseñüz nûr olur size (6) tarîk-ı haqqâ delîl olur, şadağa Resûlullâh.

Enes (7) bin Mâlikden rivâyetdür: Kaçan mü'ezzinler ezâna şer' (8) itse Allâh Te'âlâ emr ider üzerlerinde gök kapusın (9) açarlar, Hâk Subhânehü anlaruñ-ıla melâikelere iftihâr ider. (10) Enesden rivâyetdür Hâzret- i Resûl buyurur ki: (11) "Cennet içinde enbiyâdan şühedâdan şoñra hulle Bilâle *56 a* (1) gele, giyüreler, andan kalan mü'ezzinlere geyrile (2) andan sâyir ümmete geyrile.

Mesâili'l-ezân: (3) 'Âyişeden rivâyetdür ki mü'ezzin ezân okıyıcak icâbet (4) vâcibdür, ya'nî müstemi' olup tınmak, iş işlerse (5) komak gerek, yürürse tırnak gerek ammâ bir kaç mü'ezzin (6) her cānibden ezân okısa birine icâbet itmek (7)

¹⁶⁹ Ahzâb 33/72, "Biz emaneti, göklere, yere ve dağlara teklif ettik de onlar bunu yüklenmekten çekindiler, (sorumluluğundan) korktular."

kifāyet ider. Şahih budur ki kendi maħallesi mü'ezzīnine icābet itmek kifāyetdür-
Ba'zı 'ulemā eydürler ki evvel ezān (8) okuyana icābet itse қalanına lāzım degül.

(9) Ezān şalātuñ sünnetlerindendir, ba'zılar vācibdür (10) dirler. 'Aṭā[dan]
rivāyet oldur kim қāmet okımağı unutsa (11) namāzını girü i'āde itmek gerekdir.
Evzā'ī eydür: “Eger **56 b** (1) vaқt bāķī-y-se i'āde ide ve illā lā.” İmām Ebū Ḥanīfe-
(2) y-ile İmām Ebū Yūsufdan rivāyetdür: “Şehirde cemā'at-ile (3) namāz қılıp ezān
itmeseler ḥaṭādur, āşim olurlar.” dir

(4) *Meşābīḥ*de Cābir rivāyet қılır ki Ḥazret-i Resül (5) bir yire segirdim
қoyuviricek fecir vaқtinde bir köy (6) yanına varur ezān diñlerdi, ezān işidürse ol (7)
köyden geçerdı, işitmezse gāret iderdı. (8) Bir şabāḥ bir kişi işitdi ki Allāhu ekber didi.
(9) Ḥazret iyitdi: “ ‘*ale'l-fiṭrati*’ ya'nı bu köy İslām (10) üzerinedür didi. *Eşhedü en lā
ilāhe illallāh* diyicek (11) Ḥazret-i Resül iyitdi: “ Ol kişi cehennemden қurtıldı.” **57 a**
(1) didi. Nāgāḥ üzerine uğraduқ gördük bu ezān (2) okıyan қoyun çobanı-y-mış.
Ḥazret-i Resül iyitdi: (3) “Allāh Te'ā'lā tefāḥür ider çoban-ıla ki tağ üzerinde (4) ezān
oқur, namāz қılır, eydür ki -Görün şol bī-riyā қulumı (5) ki tağlar başında ḥālişen
muḥlişen benüm-çün ezān okur (6) namāz қılır, taḥķiķ ben ol қulumı bağışladum,
yarlıgadam.- dir.”

(7) *Şahih-i buḥārī*de 'Ömer rivāyet қılır Ḥazret-i Resülden (8) “Bir kimesne
ezān işitdükde benüm-çün vesīleyi Allāhdan (9) dileyüvirse қıyāmet güninde benüm
şefā'atum aña ḥelāl (10) olur.” dir. Vesīle ṭaleb itmegün du'ası budur қavluḥü (11)
'alehisselām: “*Allāhümme rabbe ḥāzihi'd-da'veti et-tāmmeti veşşalāti*” **57 b** (1) *l-
'āmiletı el-kāimeti āti Muḥammedeni'l-vesīlete ve'l-faḍīlete* (2) *ve'd-derecete er-*

rafi'ate ve'b'ashu makāmen maḥmūdenillezī (3) ve 'adtehu ve'ruzknā şefāeatehu bi-rahmetike yā erhame'r (4) –rāḥimīn."¹⁷⁰

Hikāyet: şüleḥādan birisi Emīr İsmā'il (5) bin Aḥmedi düşünde gördi şordı ki: "Yā Emīr, Ḥazret-i (6) 'İzzet senüñ-le ne itdi?", iyitdi: "Beni yarlıgadı.", (7) eyitdi: "Sebeb" Eyitdi: "Bir gün seyrāne bindümdi, (8) ezān işitdüm atumuñ başın çekdüm tırdum cemī'i (9) benüm-le tırdılar mü'ezzin ne didi-y-ise ben daḥı bile (10) didüm ta ezāndan fārīg olunca zıkrullāhı ta'zīm (11) itdügüm sebebeden Ḥazret-i 'İzzet beni yarlıgadı." didi.

58 a (1) Hikāyet: Medīnede bir kişi gāyet fakīri'l-hāl oldı (2) çıkdı ma'āş taleb ide, giderken bir kişiye şataşdı, (3) iyitdi: -Yā recul Ḥazret-i Resülün civārın terk idüp (4) gidersin.- Eyitdi: "Na'am ihtiyārsuz giderim." (5) İyitdi: "Şikāyetün fakr mıdur?", İyitdi: "Na'am" Ol (6) kişi iyitdi: "Dön Medīneye var, kaçan mü'ezzin aḥşām (7) namāzı-y-çün ezān oḳısa ne dirse sen daḥı bile di." (8) Andan şoñra eyit ki: "*Lā ilāhe illallāhu vaḥdehū lā şerīkeleh (9) lehü'l-mülku velehü'l-ḥamdu ve hüve 'alā külli şey'in ḳadīr raḍiytü (10) billāhi rabben ve bi'l-İslāmi dīnen ve bi Muḥammedin nebiyyen ve bi'l-Ka'beti (11) ḳibleten ve bi'l-Ḳur'āni imāmen Allāhümme erzuḳnī rizḳan* 58 b (1) *vāsi'an ve 'amelen bārran vec'allī ḥāzihi'l- medeniyyete (2) ḳarāran*"¹⁷¹ Ol kişi girü Medineye döndi geldi, (3) Ḥazret-i Resüle ḥaber virdi, Ḥazret-i Resül iyitdi: (4) "Ol gördügün Cebrā'īl- idi saña bu da'vātı öğretti." (5) didi, hem ol kişi bu da'vāta meşgül oldı, (6) ehl-i Medīnenün aḡniyāsından oldı.

¹⁷⁰ Buhārī, "Ezan" 8; Ebû Davud, "Salât" 38. "Ey şu eksiksiz davetin ve kılınacak namazın rabbi Allah'ım! Muhammed'e vesileyi, fazileti ve yüksek dereceyi ver. Onu, kendisine vaadettiğin makâm-ı maḥmûda ulaştır. Ey merhametlilerin en merhametlisi! Rahmetinle bizi onun şefaatiyle rızıklandır."

¹⁷¹ Buhārī, "Ezan" 125; Müslim, "Mesâcid" 27. "Allah'tan başka hiçbir ilah yoktur. O tektir. Hiçbir ortağı yoktur. Mülk onundur. Hamd ona mahsustur. O herşeye gücü yetendir. Ben rabb olarak Allah'tan, din olarak İslam'dan, nebi olarak Muhammed'den, kible olarak Kabe'den, imam olarak Kur'an'dan razı oldum. Allah'ım! Beni rızık genişliğiyle ve iyi amelle rızıklandır ve burayı benim için karar yeri kıl."

Laṭīfe: (7) ‘Ulemā bu yirde su’āl iderler ki çün imāmetden ezān (8) efdāl-ıdı niçün Ḥazret-i Resūl imāmet ihtiyār (9) itdi. Cevāb virürüz ki ümmetine şefkat idüp (10) ezānı almadı, anuñçün ki Ḥazret-i ‘İzzet Kelām-ı qadīmde (11) buyurur ki “*fel yahzirillezīne yuhālifūne ‘an emrihī en tuşībehum 59 a* (1) *fitnetun ev yuşībehum ‘azābun elīm*”¹⁷² ya’nī demek olur kim, (2) saqınsın şol kişiler ki Resūlün emrine muhālefet (3) iderler anlara fitne yitişmekden yāhuz ulu ‘azāb gelmekden. (4) Pes Resūl ezān oqısa icābet itmez niçe kişi bulunurdu, (5) fitneye ‘azāba müsteḥaḳ olurdu. Ol sebebden ezānı (6) kendözi itmedi.

Faşl: Tekbīretü’l-iftitāḥuñ (7) fazīletlerin bildürür. Qavluhū ‘azze ve celle “*ve sāriū* (8) *ilā mağfiretin min rabbikum ve cennetin*”¹⁷³ ma’nā-yı āyet demek (9) olur ki: Segirdüñ öñi Rabbiñüzüñ mağfiretine ve cennetine. (10) Ba’zı müfessirīn murād tekbīretü’l-iftitāḥdur dimişler. Nitekim (11) Ḥazret-i Resūl buyurur: “*tekbīretü’l-ülā ḥayrun mine’d-dunyā 59 b* (1) *ve mā fihā*”¹⁷⁴ ya’nī evvel şalātta imām-ıla bile Allāhu ekber (2) demek dünyādan ve içinden fazīleti bundan ziyāde (3) dür. Allāhu ekber dimegüñ ma’nāsında ‘ulemā çok söz (4) dimişdür, ammā ḥulāşā-i kelām oldur kim Allāh her kebīrden (5) ekberdür, her uludan uludur dimekdür, ammā tekbīretü’ (6) l-iftitāḥda Allāhu ekber yirine Allāhu a’zām, Allāhu ecel (7) dise İmām Ebū Ḥanīfe qatında cāyızdır. İmām Yūsuf (8) eydür eger ol kişi Allāhu ekberi gökçek diyu bilürse Allāhu (9) ekberden gayrisi cāyız degüldür, dir. Ammā tekbīretü’l-iftitāḥuñ (10) şevābı kişinüñ ne vaqt eline girür ‘ulemā ihtilāf (11) itmişlerdür. Ba’zı eydür ki imām-ıla bile demek gerekdür **60 a** (1) ta ki tekbīretü’l-iftitāḥ şevābın ḥāşıl ide ba’zı

¹⁷² Nūr 24/63, “Bu sebeple, onun emrine aykırı davrananlar, başlarına bir belâ gelmesinden veya kendilerine çok elemli bir azap isabet etmesinden sakınsınlar.”

¹⁷³ Âl-i İmrân 3/133, “Rabbinizin bağışına, genişliği göklerle yer arası kadar olan Allah’a karşı gelmekten sakınanlar için hazırlanmış bulunan cennete koşun.”

¹⁷⁴ İbn Ebî Şeybe, Musannef, X, 444.

‘ulemā (2) dir ki imām āmīn dimedin tekbīre yitişürse fazīlet hāşıl ¹⁷⁵ (3) ider eger āmīn dimedin yitişmezse tekbīretü’l-iftitāh (4) fazīleti fevt olur, ekşer müfessirīn dahı eyle dirler.

(5) Süfyān-ı Şevrī rahmetullāhi ‘aleyh selef-i şālihīnden (6) idi, tekbīretü’l-iftitāha yitişmese üç gün ta‘ziye (7) için oturur, şaff-ı evvele yitişmese bir gün ta‘ziye (8) için otururdu. Ammā muşallī Allāhu ekber didü- (9) -ginde elini yukarıya kaldurmağda ‘ulemā hikmet dimişlerdür ki (10) ‘abd belā vü miñnet faqr u fāka deñizlerine ğarğ olsa kimi görse (11) elini uzadur ki yapışalar çıkaralar hemçün muşallī elin **60 b** (1) kaldurup Allāhu ekber didügi “Yā Rabbi ma‘şiyet deñizinde (2) ğarğ oldum elüm dut, dermān it.” dimekdür.

Faşıl: (3) Subhāneke oğımağıñ fazīletin bildürür. *Meşābihde* Ebū Hureyre (4) rivāyet kıılır: Hāzret-i Resül tekbīretü’l-iftitāhdan (5) şoñra biraz tururdu andan kırā’ate başlardı, ben eyitdüm: (6) “Yā Resülallāh cānum saña fidā olsun niçün durursun?” didüm. (7) Eyitdi: “Yā Ebū Hüreyre subhāneke okurdum.” didi. Qālallāhu Te‘ālā (8) “*fesebbih bi-ğamdi rabbike ħīne tekūmu*”¹⁷⁶ tekbīretü’l-iftitāhdan (9) şoñra subhāneke oğımağ sūnnet-i me’sūredür, řarīka-i (10) meşhūredür semāvātdaki melāikelerüñ tesbīhleridür. (11) Hāzret-i ‘İzzet buyurur ki “*da’vāhum fihā subhānekallāhümme*”¹⁷⁷ **61 a** (1) ya’nī demek olur ki melāikelerüñ du‘aları (2) *subhānekellāhümme* dimekdür. Hāğ Subhānehū ve Te‘ālā (3) kendü nefsini subhāneke-y-ile tenzīh ider buyurur ki (4) “*subhānellezī esrā*”¹⁷⁸ el-āyeti. Yūnus,

¹⁷⁵ Kelimede imla hatası bulunmaktadır” ص “ ve “ل “ harfleri arasına “ى” harfi konmuştur.

¹⁷⁶ Tūr 52/48, “Kalktığında Rabbini hamd ile tesbih et.”

¹⁷⁷ Yūnus 10/10, “Onların oradaki duâsı: "Allah'im! Seni noksan sıfatlardan tenzih ederiz!" (sözleridir).”

¹⁷⁸ İsrā 17/1, “Bir gece, kendisine âyetlerimizden bir kısmını gösterelim diye (Muhammed) kulunu Mescid-i Harâm’dan, çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ’ya götürren Allah noksan sıfatlardan münezzehtir.”

bunuñ-la necāt (5) buldı. Kavluhū ‘azze vecelle “*Subhāneke ilā*” Subhāneke dimek (6) Allāhı tenzih iderem cemī‘-i naḳāyışdan, cemī‘-i ‘ayıblardan (7) dimekdür.

Faşıl: İsti‘āzenüñ beyānındadır. Kavluhū ‘azze vecelle (8) “*ve izā kara’te’l-Ḳur’āne festa’iz billāh mine’ş-şeytāni*” (9) *r-racīm*”¹⁷⁹ ya’nī kaçan Ḳur’ān okusañ Allāha şığın, şeytān-ı (10) racīmden “*e’üzü billāhi’l-ḳaviyyi ve huve’l-vāhidü’l-ḳahhār*” (11) *mine’ş-şeytāni l-ḳaviyyi ve huve’l-mel’ūnu’l-ferār.*”¹⁸⁰

‘Alī bin **61 b** (1) Ebī Ṭālibden mervīdür ki Allāh Te‘ālā Ḥāzret-i Resüle (2) dört livā ya’nī ‘alem virmişdür; birisi livā-i ‘ilm (3) bir daḫı livā-i ‘adl, bir daḫı livā-i emānet, bir daḫı (4) livā-i ḳanā‘at. Livā-i ‘ilm ‘ulemāya viridi, emr itdi ki (5) ḫalka naşihat idüp ḫaḳḳı diyeler, livā-i ‘adli umerāya viridi, (6) emr itdi ki ‘adl ideler, livā-i emāneti tüccāra māl (7) issilerine viridi, emr itdi ki ḫıyāneti terk ideler, (8) livā-i ḳanā‘ati fuḳarāya viridi emr itdi ki şabr (9) ideler, ḳanā‘at ideler. İblīs la‘netullāh bunu işidicek (10) feryād itdi, cemī‘-i şeyātīñ işidüp ḳatına geldiler (11) “Yā seyyidenā nedür?” didiler. Eyitdi: “Baña muşibet yitişdi **62 a** (1) benüm eyyāmum zāyī‘ oldı, ‘ulemā ‘ilm-ile naşihat idüp (2) benī ādem işidüp anuñla ‘amel idicek benüm elümden ḳur (3) tıllar, necāt bulurlar derekāt-ı cehenneme varın cemī‘i ḳapuların (4) devr ideyin ola ki çäre bulam ifsād idem.” diyu iblīs-i (5) l’āin cehenneme girdi tamām kırk gün ğāib oldı. (6) Mürede-i şeyātīñ seyyidimüz helāk oldı diyu maḫzū- (7) -nken kırk günden şoñra çıḳdı elinde dört (8) ‘alem; birisi livā-i ḫased, ikincisi livā-i zulm, üçüncüsü (9) livā-i ḫıyānet, dördüncüsü livā-i şikāyet. Ḥased livāsın (10) ‘ulemā livāsınuñ yanında dikdi, zulm livāsını ‘adl (11) livāsınuñ önüne dikdi, ḫıyānet ‘alemin emanet **62 b** (1) ‘alemi yanına dikdi, şikāyet ‘alemin ḳanā‘at ‘alemi (2) yanına dikdi. İblīs-i la‘īn eyitdi: “Ammā ‘ulemā birbirine (3) ḫased ve tekebbürlik idüp ḫasedi ve

¹⁷⁹ Nahl 16/98, “Kur'an okuduğun zaman o kovulmuş şeytandan Allah'a sığın!”

¹⁸⁰ Hadis değıldir. "Mel'un ve kovulmuş şeytandan, tek ve kahhār olan Allah'a sığınıyorum."

kibri ‘izzet ve şeref (4) şanup âdem oğlanlarına haķāret nazarı-y-la baķsalar gerekdür (5) bu çirkin şıfat sebebinden benüm ķardaşlarum dostlarum (6) olsalar gerekdür, ammā umerā ra‘iyyetlerini ķulları gibi taşarruf (7) idüp keennehu kendü elleri-y-le yaratmış gibi ĥor ı haķīr (8) dutup źulme ve cevre zīnet-i dünyāya meşgūl olsalar (9) gerek, ol sebebden benüm etbā‘umdan olsalar gerekdür. (10) Ammā tüccār yalan söyleyüp yalan yire and içüp mälları-y-la (11) tefahūr itseler gerek benüm ortağum olurlar. Ammā fukara **63 a** (1) ķanā‘at itmeyüp yoĥsulluķlarından şikāyet idüp (2) şabr itmeyüp ceza‘ fezā itseler gerekdür ol sebebden (3) benüm dostlarım ve maĥbūblarım olurlar.” Bu vech-ile (4) idlāle sa‘y iden mel‘ūnı “e‘ūzūbillāh” la ķaçurmak (5) herbirimüze vācibdür *a‘şamenallāhu ‘an şerrihi* ¹⁸¹

Hikāyet: (6) Ba‘zı aĥbārda gelmişdür ki İblīs-i la‘īn, Nūĥa geldi (7) eyitdi: “Yā Nūĥ benüm saña ulu minnetüm vardur, bir du‘ā-y-ıla (8) “*rabbi lā tezar ‘ale’l-arđi mine’l-kāfirīne deyyāran*”¹⁸² dimek-le bunca ādemi helāk itdūñ. (9) Ammā Yā Nūĥ saña ĥaber vireyin mi benī ādemi ne nesne helāk (10) ider.”. Eyitdi: “Yā mel‘ūn di.” Eyitdi: “Benī ādemi dōrt nesne (11) helāk ider; evveli kibirdür anuñçün ki ben secdeye **63 b** (1) emr olındum, kibrüm ucından la‘īn oldum. İkincisi ĥırş (2) dur, anuñçün ki Allāh Te‘ālā cennetūñ cemī‘-i ni‘metlerini ādeme (3) mübāĥ kıldı, bir buğdaydan nehy itdi anı daĥı ĥırş (4) ucından yidi anuñ sebebi-y-le cennetden çıķdı. (5) Üçüncüsü ĥaseddür anuñçün ki Hābil, Ķābili ĥasedi (6) ucından depeledi, ehl-i cehennemden oldu. Dōrdüncüsü (7) ‘acedür ya‘nī her işde ivmek gelürem menĥī nesnelere (8) da‘vet iderem, teemmül idüp ‘aķībetin fikr idüp iĥtirāz (9) itmezler fi’l-ĥāl emrüne imtişāl

¹⁸¹ Allah onun şerrinden bizi muhafaza etsin.

¹⁸² Metinde āyet “رَبِّ لَا تَذَرْنِي فَرْدًا” olarak verilmiştir, ancak Verilen meala göre olması gereken āyet Nuh 71/26’dır. Müellifin Arapçaya olan hākimiyyetini göz önüne aldığımızda buradaki yanlışlığın bir istinsah hatası olabileceğini söylemek mümkündür. “Nuh: "Rabbim! dedi, yeryüzünde kâfirlerden hiç kimseyi bırakma!"

iderler.” “ *El-‘aceletü mine* (10) *ş-şeytāni*”¹⁸³ İblīs-i lā‘īn böyle didükde Nūh zārī idüp (11) ağladı. İblīs dağı ağlayup başına toprak döküp eyitdi: **64 a** (1) “Benüm neme gerek-idi ki benī ādeme bu naşīhatlari diye-y-idüm.” (2) tā gözinden yāş ağıdup nice şevāb eline gireydi (3) ne‘üzübillāh min şerrihi.

Hikāyet: ‘İsā şalavātu’r-raḥmān ‘aleyhi (4) bir gün gördi ki bir cemā‘at oğlancuqlar oynarlar İblīs (5) içlerinde bile, eyitdi: “Yā mel‘ün sen bunlaruñ arasında (6) neylersin bunlar hoz mükellef degüldür ki idlāl ide (7) sin.” İblīs eyitdi: “Yā ‘İsā, oğlanlıkda günāhı bunlara (8) ‘ādet iderem büyüyicek ideler.”

Ba‘zı aḥbār-ı nebīde (9) gelmişdür ki iblīs-i la‘īn eyitdi: Yā Rabbi kelām-ı kadīmüñde (10) buyurup durursın ki “*inne ‘ibādī leyse leke ‘aleyhim* (11) *sultānun*.”¹⁸⁴ ma‘nā-yı āyet dimek olur ki: “Yā İblīs benüm **64 b** (1) kullarım üzerine senüñ ḥükmüñ yokdur.” İblīs eyitdi: (2) “Senüñ kullaruñ kimlerdür baña diyüvir tā ki anlaruñ yanına (3) varmayam.” Ḥazret buyurur ki: “Yā İblīs şol kimseler ki (4) yüzünñ nūrı benüm ‘arşum nūrından ola, toprağı (5) İbrāhīm-ile Muḥammed toprağından ola, qalbi benüm ḥazīnem ola, (6) anlar benüm kullarımdur senüñ ḥükmüñ yokdur.” İblīs eyitdi: (7) “Yā ilāhī anlar nenüñ gibi kişilerdür?”. Ḥazret eyitdi ki: “Yā mel‘ün (8) şol kimse ki geçmiş günāhlarına peşimān ve tāyib ola, (9) ‘ākıbetden qorqar ola, anuñ yūzi nūrı benüm ‘arşum nūrından (10) dur. Şol kimse kim ben virdügümden faķīr kullarımı esirger (11) ola pīşesi şehāvet ola anuñ toprağı İbrāhīm ve Muḥammed **65 a** toprağındandır. Şol kimse kim ḥükmüme rāzı ola kısmetüme (2) kanā‘at ide, benüm rızāmı bulmağda iver ola, anuñ qalbi (3) benüm ḥazīnemdür.” İblīs eyitdi: “Yā Rabbi

¹⁸³ Beyhākī, Şuabü'l-İmān, nr. 4367. "Acele etmek şeytandır."

¹⁸⁴ Hicr 15/42, “Şüphesiz kullarım üzerinde senin bir hâkimiyetin yoktur.”

şol kimseler kim bu zıkr (4) olan hâşşalar anlarda yokdur benüm midür?”¹⁸⁵ Eyitdi:
“Anları (5) saña [virdüm] yâ mel‘ün.” el haberü bi-tamâmihi.

Pes mü‘min olan (6) kimesneye vâcibdür ki cemî‘-i ahvâlini zabt idüp gereklü
(7) yire şarf ide, zîra mü‘minün üç hâli vardur; biri (8) beden hâli, ikinci gönül hâli,
üçüncü dil hâli. Ammâ bedenün (9) hâli tâ‘atdur, Mevlâya hizmetdür, gönül hâli Allâha
taqvâdur (10) ma‘rifetdür, lisânun hâli tazarru‘dur, yalvarmağdur. Pes (11) azîz bu üç
hâli sen ri‘âyet idicek seni dağı ri‘âyet **65 b** (1) ider, her murâduñı görivürler.
Görmez misin Hâzret-i (2) Resül buyurur ki: ‘Arşun eţrafında yazılmışdur ki “**ene
muţî‘u** (3) **men aţâ‘anî**“ Hâk Te‘âlâ buyurur ki “Ben muţî‘em şol kişiye kim (4) baña
muţî‘ oldı.” **ve yuĥıbbu men aĥabbenî** “Severem ol kişiye (5) kim beni sever.” **ve
celisu men zekerenî** “Bileyem ol kişi-y-ile (6) kim beni zıkr ider.” **ve mucîbu men
da‘ânî** “Cevâb virürem (7) ol kişiye kim beni kığırur.” **ve gâfiru men istagfere lî**
“Yarlığaram (8) ol kişiye kim benden mağfîret taleb ider.”¹⁸⁶

Mes‘ele: Mu‘tezile (9) ve Şîa eydürler kim; ‘arş ferîştehdür kürsî ‘ilmullâhdur.
(10) Ehl-i sünnet-i cemâ‘at eydür; ‘arş ferîşteh olmağ câyiz degüldür, (11) anuñçün ki
Hâk Te‘âlâ Kelâm-ı kadîmde buyurur: “**ve yahmilu ‘arşe rabbike 66 a** (1) **fevĥahum
yevmeizin semâniyetun**”¹⁸⁷ ma‘nâ-yı âyet dimek dür ki: “Yâ Muhammed (2) senün
Rabünün ‘arşını kıyâmetde sekkiz ferîşteh götürür.” (3) Pes eger ‘arş ferîşteh imişse
anı ferîşteh götüremez-idi.” (4) Ve dağı Hâzret-i Resülden rivâyetdür ki Hâk
Subĥânehü ve Te‘âlâ (5) ‘arşı yaradıcak melâyikeye emr itdi, götürün diyu melâyike
(6) eyitdiler: “Yâ Rabbi götürümezüz bize yardım it.” Nidâ geldi ki: “Yâ melâyike (7)
eydüñ ki **-Lâ ĥavle velâ kuvvete illâ billâhi’l- ‘aliyyi’l- ‘âzîm-**”¹⁸⁸ melâyike (8) bu

¹⁸⁵ -mi eki “ى” harfini kullanmadan daha sonra gelen “م” ile birleştirerek şedde ile gösterilmiştir.

¹⁸⁶ 65b/2’den 65b/7’ye kadar verilen Arapça ibareler hadis kitaplarında bulunamamıştır.

¹⁸⁷ Hâkka 69/17, “ O gün Rabbinin arşını, bunların da üstünde sekiz (melek) yüklenir.”

¹⁸⁸ Azim ve yüce olan Allah’ın gücünün kuvvetinin dışında kuvvet yoktur.

du‘āyı diyicek ‘arşı götürdüler. Şimdiki hâlde götürenler (9) dört feriştehdür, dörder şüreti var ammā kıyâmetde (10) sekkiz ferişteh götürse gerekdür. Ammā ‘arş (11) yaradulduğına hikmet ba‘zı ‘ulemâdan rivâyet oldur ki **66 b** (1) melâyikenüñ kıblesidür. Du‘āya ellerin kaldırıcak (2) ‘arşa teveccüh iderler. Ba‘zı ‘ulemâdan rivâyet oldur ki melâyike (3) lerüñ âyinesidür, aña nazâr iderler cemî‘i olacağı andan (4) bilürler. Ammā ‘arş neydüğünde ba‘zı ‘ulemâ nürdan tahttur (5) dirler. Ba‘zı ‘ulemâ yeşil yâkûtdur dirler “*ve ‘indehu mefâtîhu-* (6) *l gaybi lâ ya‘lemuhâ illâ huve*”¹⁸⁹

Hikâyet: Mâlik bin Dînâr (7) bir şahrada giderdi ‘ataş galebe eyitdi, ifrâṭ-ıla şuşadı (8), bir pîr gördi, yanına varup selâm virdügi (9) gibi bu pîr bir kadeh şovuk şu virdi. Mâlik bin (10) Dînâr eyitdi ki: “Bu şovuk şuyı bu ıssı yazıda kanda (11) bulduñ Yâ pîr ?” Eyitdi: “*eti‘illâhe fi’l-ḥalāvât yusḳike 67 a* (1) *fi’l-felevât*” ya‘nî sen Allâha muṭî‘ol ḥalvetlerde tâ ki (2) Allâh seni şuvara yazılarda. İmdi dermânda şusuz yirde (3) odsuz yirde niçün od u şu bulmayasın, sende ḥod (4) ikisi bile ḳonmuşdur. İmdi bilgil ki sende ḳuşûr olmaḳdan (5) dur, ol ḳuşûrı tanıyıp yirine ḳomaḳ gereksin.

(6) **Faşıl:** Rükû‘uñ sücûduñ fazîletin bildirür. Bilgil kim (7) secde ‘ibâdetlerüñ güzîdelerindendür, zîrâ ol ḥuzûr ki (8) secdede vardur gayrisinde bulunmaz. Velihâzâ Ḥâzret-i ‘İzzet (9) buyurur ki “*vescud vaktarib*”¹⁹⁰ ya‘nî secde idüñ baña yakın (10) oluñ. Ḥâzret-i Resûl buyurur ki: “Ḳaçan mü‘min secdede (11) uyḳuya varsa Ḥâḳ Subḫânehü melâyikelere tefâḫür ider, **68 b** (1) eydür ki: “Yâ melâiketî görüñ şol ḳulumı ki rûḫı bende bedeni (2) ṭâ‘atümde, ṭanuḳ oluñ ki ben anı yarlıḡadum.” Bir rivâyetde (3) daḫı Ḥâzret-i Resûlden buyurur ki: “Ḳaçan benî âdem secdeye (4) varsa şeyṭâñ ‘aleyhi’l-la‘ne başına toprak döker (5) ḳaçar, eyidür ki -Vâ veylâh âdem oḡları

¹⁸⁹ En‘âm 6/59, “Gaybın anahtarları Allah'ın yanındadır; onları O'ndan başkası bilmez.”

¹⁹⁰ Alak 96/19, “Allah'a secde et ve yaklaş!”

secdeye emr olundu (6) eyitdi, cennete girüben emr olundum, itmedüm ehl-i cehennemden (7) oldum.- andan şoñra secde melāyikeler‘ibādetidür.” *Qavluhū‘azze ve celle* (8) “*ve yusebbihūnehū velehū yescūdūn*”¹⁹¹ Ādem peygāamberūñ dañı ‘ibādeti (9) secde-y-idi, tevbe-i Dāvud dañı secde-y-idi.

Hikāyet: (10) Añbārda gelmişdür ki Ādem şalāvātu’r-raħmān ‘aleyhi Ĥazretinden (11) tevbe diledi, şalāta durdu secdeye varmayınca tevbe **68 a** (1) nāzil olmadı, secdeye varduğda Cebrāil geldi eyitdi: (2) “Yā Ādem başuñı qaldur, Allāh Te‘ālā tevbeñi qabūl itdi, yarlığadı.” (3) didi. Başım qaldurup şükren lillāh bir dañı secde itdi, (4) secde iki olmasına hikmet oldur dimişler.

Rüku‘ (5) sücūd farz olduğı işbu āyet-iledür ki “*yā eyyühellezīne* (6) *āmenu’rke‘ū ve’s cudū*”¹⁹² ‘ulemā ihtilāf itmişler (7) dür ki rükū‘ mı efdaldür yoħsa secde mi efdaldür. (8) Şaħih mezheb oldur ki rükū‘ efdaldür anuñçün ki (9) muşallī imāma rükū‘da yitişse ol rik‘at tamāmdur, secde (10) de yitişse tamām degüldür. İkinci delīl oldur kim (11) rükū‘uñ meşekqati secdeden artuğdur, her ‘ibādāt ki **68 b** (1) meşakqati ziyāde ola ol efdaldür. Velihazā Ĥazret-i (2) Resūl buyurur ki: “*efdalı’s-şalāti tūlu’l-kunūti*”¹⁹³ ya‘nī (3) “Namāzuñ efdali kıyāmı çok olandur.” Bir delīl dañı budur (4) ki zamān- ı evvelde maħlūqa secde olundu. Liqavlihī Te‘ālā (5) “*uscudū li-Ādeme*”¹⁹⁴ cemī‘-i melāikeler Ādeme secde itdiler (6) ve qavluhū “*ve ĥarrū lehū süccedā*”¹⁹⁵ ve Yūsufuñ qardaşları Yūsufa (7) secde itdiler, ammā ādeme rükū‘ olmadı.

¹⁹¹ A’rāf 7/206, “O’nu tesbih eder ve yalnız O’na secde ederler.”

¹⁹² Hac 22/77, “.Ey iman edenler! Rükû edin; secdeye kapanın.”

¹⁹³ Taberānī, Mu’cemü’l-Kebîr, XVII, 48.

¹⁹⁴ Bakara 2/34, “Ādem’e secde edin.”

¹⁹⁵ Yūsuf 12/100, “Ve hepsi onun için secdeye kapandılar.”

Mes'ele: Rükū'da (8) “*subhāne rabbiye'l-‘azīm*”¹⁹⁶ demek secdede “*subhāne rabbiye'l-a'lā*”¹⁹⁷ (9) demek sünnet olduğunu *Maşābīh*de Ebū Sa'īd Huzrī (10) Hāzret-i Resūlden rivāyet kıılır. Vaqtā ki işbu āyet (11) nāzil oldu ki “*fesebbih b'ismi rabbike'l-azīm*”¹⁹⁸ Hāzret-i **69 a** (1) Resūl buyururdu ki “Bu āyeti rükū'da okun.” didi (2) vaqtā ki “*Sebbih ismi rabbike'l-a'lā*”¹⁹⁹ süresi nāzil oldu. (3) Hāzret-i Resūl buyurdu ki: “ Bu āyeti secdede oқuñ.” didi. (4) Üçer kerre demek ednāsıdır, ne қadar ziyāde dirse fazīleti (5) ziyāde bolur.

Mes'ele: Hāzret-i Resūl buyurur ki: “Ben emr olundum (6) secdeyi yidi ‘uzvum üzerinde idem. Alın, iki el, (7) iki ayak arқaları secde bu yidi ‘uzv-ıla tamām olur, (8) birisi eksük itse secde dürüst degüldür.” (9) Huzeyfeden rivāyetdür Hāzret-i Resūl iki secde arasında (10) “*Allahümmağfirli*”²⁰⁰ dir-idi.

Faşıl: Қu'ūduñ fazīetün bildürür. (11) her iki rik'atūñ āhirinde oturmaq қavāid-i şalātdandır, **69 b** (1) ya'nī şalātuñ bünyādlarındandır. Bilgi kim namāz işbu (2) tariқ-ıla olduğına ‘ulemā hikmet beyān itmişler. Namāzuñ dört (3) hāli vardır; birisi kıyām, birisi қu'ūd, birisi rükū', (4) birisi sücūd. Haқ Te'ālānuñ maḥlūqātı daḥı dört hāl (5) üzerine yaradılmışdur; ba'zısı dāyim kıyāmdadır yirinde (6) тұrur gökler taғlar gibi, ba'zısı dāyim rükū'dadır dört (7) ayaklu gibi, ba'zısı dāyim secdededür yılān aқreb gibi, (8) ba'zısı қu'üddadır dāyim oturur hiç zāil olmaz taşlar (9) gibi, bu maḥlūqātuñ küllisi Allāha tesbīh itmekdedür.

¹⁹⁶ Azim olan Allah'ın şanı ne yücedir.

¹⁹⁷ Yüce Allah'ı tesbih ederim.

¹⁹⁸ Vākıa 56/74, “Öyleyse büyük rabbinin adını tesbih et.”

¹⁹⁹ A'lā 87/1, “Yüce Rabbinin adını tesbih et.”

²⁰⁰ Allahım beni bağışla.

Hazret-i (10) ‘İzzet buyurur ki “ *ve in min şey’in illā yüsebbihū bihamdihī* ”²⁰¹ ya’nī hiç yara- (11) -dılmış yokdur illā tesbīhdedür, ammā bu zıkr olanlara ne şevāb ve ne **70 a** (1) ‘iḳāb olur. Pes Hāḳ Te‘ālā bu ümmete faẓl idüp (2) maḥlūḳātuñ dört ḥālin bile iki rek‘at namāzda cem‘ idi- (3) -virdi; ḳāyimler, ḳā‘idler, rāki‘ler, sācidler (4) şevābını iki rek‘at namāzda müyesser idivirdi. (5) “*lehū’l-milleti lā li-ğayrihi*”²⁰².

Bir rivāyet oldur ki Hāzret-i Resūl (6) leyle-i mi‘rācda melāikeyi gördi Allāha ‘ibādet iderler; (7) ba‘zısı ḳāyim, ba‘zısı rāki‘,ba‘zısı sācid, ba‘zısı ḳā‘id. (8) Hāḳ Te‘ālādan diledi ki bu dört nev‘- ile ‘ibādeti ümmetine (9) iki rek‘atda cem‘ idivire tā ki bu dört nev‘- ile ‘ibādet (10) iden melāyikelerüñ şevābı ümmetine ḥāşıl ola. Hāḳ Te‘ālā dilegin (11) ḳabūl itdüğinden şoñra mücerred nāfileliğ-ile ḳılduḳlarına **70 b** (1) rāzı olmayup farz idivirdi tā ki cidd ü cehd-ile dürüşüp (2) işbu mertebe’i bulalar.

Ḳavluhū ‘azze ve celle “*vellezīne cāhedū* (3) *finā lenehdiyennehum subulenā*”²⁰³ ya’nī şol mü’mimler ki bizden (4) yaña mücāhede iderler, sa’y-ı cemīl iderler, elbette biz anlara (5) yolumuzı ḳulaḡuzlaruz, ya’nī hidāyet iderüz. ‘Ömer Hāzretinden (6) rivāyetdür: “Her kişi ki gicelerde namāz ḳılmaḡı ‘ādet idinüp (7) mülāzimet ide, Hāḳ Subḥānehū ve Te‘ālā aña toḳuz kerāmet (8) virür; bişi dünyāda dördini āḡiretde. Ol bişi ki dünyādudur (9) evvel āfātdan bekler, ikincisi ‘ibādetüñ eşeri yüzinde zāhir olur, (10) yüzi münevver olur, üçüncisi şālihlerüñ cemī‘-i nāsuñ göñlinde (11) maḥbūb olur, dördüncisi dili revān olur, bişincisi **71 a** (1) zühd müyesser olur. Ammā ol dört ki āḡiretde evvel ḳabirden (2) çıḳduḡda yüzi münevver çıḳa, ikincisi ḥisābı āsān vire, (3) üçüncisi şırātı yıldırım gibi giçe, dördüncisi kitābı (4) şaḡına virile.”

²⁰¹ İsrā 17/44, “Her şey onu hamd ile tesbih eder.”

²⁰² Millet sadece onundur başkasının değil.

²⁰³ Ankebūt 29/69, “Ama bizim uğrumuzda cihad edenleri elbette kendi yollarımıza eriştireceğiz.”

Selmān-ı Fārisī raḍyallāhu ‘anh gicenūñ (5) evvelinden şabāha degin otururdu, eyidürdi ki: “ Ey nefis (6) cehd it, ey gözüm ağla, ey göñil fikr it.” Dünyadan (7) müfāraḳat idince ‘ādeti oldu.

Enes bin Mālikden (8) rivāyetdür ki kıyāmet güninde cemī‘i gözler ağlaya illā (9) dört göz ağlamaya. Bir şol göz ki ḥarāma nazār itmedi, (10) bir daḥı şol göz ki ğazāda çıḳdı, bir daḥı şol göz ki (11) dünyāda Allāh ḳorḳısın anıben yaş dökdi, bir daḥı şol **71 b** (1) göz ki ‘ibādet sebebinden giceleri uyımadı, el ḥaberü bitamāmihi. (2)

Bir daḥı rivāyetdür ki ehl-i cennet cennete giricek (3) Ḥaḳ Subḥānehü tūbā ağacına emr ide, ayva yağdura, (4) her kişi bir ayva ala eline, el ḥaḳ nāgāh, bu ayva yarıla, içinden (5) bir ḥūrī çıḳagele ki ḥüsnini hiç gözler görme (6) miş ola. Eyide ki “*es-selāmu ‘aleyke yā veliyyallāh*” bu kişi (7) eyide ki “Sen kimsin?”, ḥūrī eyide ki “Alnumdağı yazuyı (8) oḳı tā ki ben kimdügüm bilesin.” Oḳıyagöre yazılmış ki (9) “İşbu cāriye Allāhuñ hediyyesidür, şol ḳuluna ki dünyāda (10) gözini maḥārimden bekledi-y-idi.”

Hikāyet: Şeyḥ-i (11) Şiblī raḥmetullāhi ‘aleyh eyidür: “Ka‘be’i ṭavāf iderdüm, **72 a** (1) gördüm bir yigit bir gözine²⁰⁴ bez pāresi aşmış eyidür ki (2) “*Allāhümme lā terminī bi-sehmi’l- ḳaṭī’i*” ya‘nī demek olur ki (3) “Ey Çalabum beni senden üzüp kesecek oḳ-la atma.” (4) Ben eyitdüm: “Yā yigit ḥālūñ nedür ki ayruḳ du‘ā (5) oḳumazsın böyle dirsın.” Eyitdi: “Yā Şiblī bir gün ṭām (6) üzerinde bir maḥbūbe şüret gördüm, bu zamānda hiç (7) anuñ gibi şüret görmedüm, ol şürete ‘ibret (8) nazārı-y-ıla nazār itdüm, nāgāh bir oḳ geldi sağ gözüme (9) ṭoḳundu, çekdüm elüme aldum, yazılmış ki benden ğayriye (10) ‘ibret göz-ile baḳduḡıñçün seni ‘uḳūbet okı-y-la

²⁰⁴ Hareke hatası yapılmış “gözüne” olarak yazılmıştır.

atduq, (11) eger şehvet gözi-y-le nazır itse[ñ] seni hazretümüzden **72 b** (1) red iderdük.”

Faşıl: Selām virmegüñ fażiletin (2) bildürür: “*Selāmun ‘aleyke* “ dimegüñ ma‘nāsında ‘ulemā çoq (3) söz dimişlerdür, ihtişār itdük. Bazılar eyidür ki (4) Allāhuñ bir adı “*Selām*” dur, nitekim buyurur: “*El-melikü’l- kuddü* (5) *sü’s-selāmü’l-mü’min*”²⁰⁵ Pes “*Selāmun ‘aleyke* “ dimegüñ ma‘nāsı; (6) “*Selām*” üzereñüzdedür dimek olur, ya‘nī Allāh (7) sizüñ üzerüñüze hāfızdur, itdügüñüze muṭṭali‘dür, (8) size ihsān idicidir. Ba‘zılar selam, rāhmet ma‘nāsına (9) dur dirler, ol taqdīrce “*selāmun ‘aleyke* “ dimek Allāhuñ (10) rahmeti üzerüñüze olsun dimek [dür]. Ba‘zılar dimişdür ki (11) “*selāmun ‘aleyke* “ dimek, şol selām kim mü‘minler-içün **73 a** (1) cennetde va‘de olunmuşdur, üzerüñüze olsun dimek (2) olur. Zīra cennet ehli üç bölükdür; bir bölügi (3) hāş, bir bölügi hāşü’l-hāşdur, ‘āmları cennetüñ hazīne (4) dārları selāmlar. Nitekim Kelām-ı kadīmde buyurur: “*ve kāle lehum* (5) *hazenetuhā selāmun ‘aleykum*”²⁰⁶ hāşları rusuli melāike (6) selāmlar. Nitekim Kelām-ı kadīmde buyurur: “*ve’l-melāiketü yedhulüne* (7) *‘aleyhim min kulli bābin, selāmun ‘aleykum*”²⁰⁷ Hāşü’l-hāşşı (8) Hazret-i ‘İzzet selāmlar. Nitekim buyurur: “*selāmun kavlen min* (9) *rabbın rahīm*”²⁰⁸

Ammā bilgil ki selām virmekte sünnet (10) oldur ki qatı diyesin zīrā Hazret-i Resül buyurur: (11) “*efşu’s-selām*”²⁰⁹ ya‘nī selāmı fāş idüñ. Selām virmek **73 b** (1) sünnetdür, almak farzdur. Redd-i selām farz olduğına ‘ulemā (2) hikmet dimişlerdür. Vaktā ki Hazret-i ‘İzzet kalemı (3) yaratdı, emr itdi ki ‘arşuñ dāyiresin biñ yıl devr ide,

²⁰⁵ Haşr 59/23, “O mülkün gerçek sahibi, kutsal (her türlü eksiklikten uzak), barış ve esenliğin kaynağı...”

²⁰⁶ Zümer 39/73, “Selam size! Tertemiz geldiniz.”

²⁰⁷ Ra’d 13/23-24, “Melekler de her kapıdan onların yanına varacaklardır. (Melekler:) size selam olsun (derler).”

²⁰⁸ Yâsin 36/58, “Onlara merhametli Rabb’in söylediği selam vardır.”

²⁰⁹ Tirmizî, “İsti’zân”, 1; İbn Mâce, “Edeb”, 11. “Selamı yayınız.”

(4) “*Lā ilāhe illallāh Muḥammedurresūlullāh*” yaza. Vaktā ki ism-i Muḥammedi (5) işitdi, Ḥazret ḥuzūrında secdeye vardı, başın (6) kaldırıcak “*esselāmu ‘aleyke Yā Muḥammed*” didi. Ḥaḳ Subḥānehū ²¹⁰ (7) “*‘aleykesselām yā ḳalem*” didi. Ḥaḳ Subḥānehū ḳalemun selāmın (8) redd itdügi sebebeden redd-i selām farz oldı.

*Baḥr-i kelām*da (9) mezkūrdur ki ḳalemde ḥayāt var mıdır, yoḥsa cānsuz mıdır, (10) diyu su’āl iderseñ cevāb virürüz ki cānsuz (11) dur, ammā Ḥaḳ Te’ālā söyledür cānlular söyledügi gibi ḳudret-y-ile. **74 a** (1) Eger su’āl iderseñ ki ḥikmet nedür ki Allāh Te’ālā ḳaleme (2) emr itdi ki cemī’i ḳıyāmete degin olacağı levḥde yaza. (3) Cevāb dirüz ki ḥikmetin izḥār idüp ‘ālemü’l-ḡayb (4) idügin bildürmekdür.

İbrāhīm Naḥīfī rivāyet ḳılır; ḳaçan (5) kişi evine girse, selām virse, iblīs ‘aleyhi’l-la’ne (6) eyidür ki “Baña yir ḳalmadı.”, ḳaçan ḫa’ām gelse “*bismillāh*” diseler (7) iblīs eyidür ki “Baña ḫa’ām ḳalmadı.” evvelinde “*bismillāh*” ı (8) unutsalar āḫirinde dimek gerek.

Faşıl: Şalātu ululamaḡuñ (9) ve edeb-ile ḳılmaḡuñ fazīletin bildürür. Ḳavluḥū ‘azze ve ‘alā “*ḳad* (10) *eflaḫe’l-mu’minūn, ellezīne hum fī şalātihim ḥāşī’un*” ²¹¹ ya’nī taḫḳīk felāḫ (11) buldı, ḳurtıldı şol mü’minler ki namāzlarında ḥuşū’-ıla **74 b** (1) edeb-ile tazzarū’-ıla ḫururlar. ‘Ömer bin Ḥaḫāb raḫiyallāhu (2) ‘anhu eyidür Resūlullāh baña naşīḫat itdüginde şalāt ḫaḳḳında (3) buyurdı ki: “Yā ‘Ömer ḳaçan abdest alsañ namāza girseñ belki (4) ḫurduḡuñ yir ulu yirdür, münācāt itdüḡuñ ulu Tañrıdur, (5) diledüḡuñ ulu nesnedür, şalāt ‘azīmdür, şalātuñda (6) ḥuşū’-ıla ol, tā ki maḫall-i ḳabūlde vāḳī’ bir kimesne kim (7) anuñ ḳalbi şalātta ḥuşū’ üzerine olmaya şalātıdan (8) ḡayriden hiç ḥuşū’ olmaz.”

²¹⁰ “Subḥāneke” şeklinde yazılarak imla hatası yapılmıştır.

²¹¹ Mü’minūn 23/1-2, “ Gerçekten müminler kurtuluşa ermiştir; Onlar ki, namazlarında ḥuşū içindedirler.”

Nitekim ‘Alī Hāzreti buyurur: (9) “*El-ḥāccu ḳalīlun ve’r-rākibu keşīrun*” ya’nī ḥacılar az, ammā kāruvān (10) çok, her Ka‘beye varana fazīlet-i ḥāc müyesser olmaz, ḳuşlar (11) çokdur, ammā bülbül azdur.”

Mes’ele: Şalātuñ cāyiz olmasına **75 a** (1) şart kılmasıdır, ammā maḥall-i ḳabūlde vākī‘ olup anuñ-la derecāt (2) bulmağuş üç şartı vardır: Evvel ḥuşū‘dur, zīra buyur (3) mışdur ki “*Ḳad eflaḥe’l-mu’mīnūn*”²¹². İkincisi taḳvādur, ḳavluhū ‘azze (4) ve celle : “*innemā yeteḳabbellāhu mine’l-mutteḳīn*”²¹³ ya’nī demek olur kim (5) Ḥaḳ Te‘ālā ḳabūl itmez illā muttaḳīlerden ḳabūl ider. Üçüncüsü (6) göñlüñ senüñ-le bile olmağuşdur, zīra buyurur ki: “ *ve mā umirū* (7) *illā liya’budallāhe muḥlişīn*”²¹⁴ ya’nī demek olur ki mü’mīnler (8) ‘ibādeteye iḥlāşa emr olundılar, iḥlāş anuñ-la olur ki (9) göñlüñ senüñ-le ola.

Rivāyetdür Resūl Hāzretinden: (10) Bir gün aşḫāba imāmet iderken bir āyet Ḳur’ān unuttı, (11) şordı ki ḳanḳı āyeti unıtdum, aşḫāb cevāb virmediler, **75 b** (1) üç kerre şordı, cevāb virmediler. Hāzret-i (2) Resūl eyitdi, Ümeyye bin Ka‘b namāzda bilemedi, (3) eyitdiler na‘am, ḳıgırttı, eyitdi “Yā Ka‘b ḳanḳı āyet oḳudum?” (4) eyitdi “Yā Resūl fülān āyetdür.”, andan şoñra Hāzret-i (5) Resūl eyitdi: “Benū İsrā’il daḫı sizcileyin bedenleri-y-ile meclise (6) ḥāzır gelürlerdi, göñülleri-y-le ḡāyib olurlardı, ḥattā (7) şuña degin ki Ḥaḳ Subḫānehū ‘azametini anlaruñ göñlinden (8) ḳıçardı, ekşerin helāk itdi. Yā aşḫāb Allāh Te‘ālā ḳabūl (9) itmez şol ḳişinüñ namāzını ki göñlini bedeni-y-le ḥāzır (10) getürmeye.”

²¹² Mü’mīnūn 23/1-2, “Gerçekten müminler kurtuluşa ermiştir.”

²¹³ Māide 46/27, "Allah ancak takvâ sahiplerinden kabul eder."

²¹⁴ Beyyine 98/5, “Halbuki onlara ancak, dini yalnız O’na has kılarak ve hanifler olarak Allah’a kulluk etmeleri, namaz kılmaları ve zekât vermeleri emrolunmuştur. Sağlam din de budur. “

Çavluhū Te‘ālā “ *feveylun lil muşallīn ellezīnehum ‘an* (11) *şalātihim*” ²¹⁵

Veylun şol namāz kılcılar ki namāzlarında gāfil- **76 a** (1) -lerdür ya‘nī huşūrları bile degül dimekdür. Çavluhū ‘aleyhi’s- (2) selām: “ *Lā şalāte illā bihuşūrīn*”²¹⁶ İbn ‘Abbās dan rivāyetdür: (3) Hāzret-i Resūl buyurur ki “Muḥāsebede evvel şorılıcağ kelime-i (4) şehādetdür, andan şoñra şalātür, eger şalāt (5) maḳbūl olursa cemī‘i ‘amelleri maḳbūl olur ve illā şalāt (6) redd olursa cemī‘i ‘ameller redd olur.”

Enes bin Mālīk (7) rivāyet kıılır ki “Çaçan mü’mīn şalāta dursa, tekbīr itse (8) Hāzret-i ‘İzzet aña teveccüh ider, kaçan muşallī namāz içinde (9) gayri nesneye iltifāt itse Raḥmān eyidür ki: -Ey ḳulum (10) ben yigrekin andan.-, iki kerre iltifāt itse bi‘aynihī Hāzret eyidür ki: (11) -Ey ḳulum ben yigrekin andan.-, üç kere iltifāt itse Raḥmān **76 b** (1) teveccühünü bu ḳuldan giderür, emr ider şalāt-ıla yüzüne (2) vururlar.”

Yaḥyā bin Mu‘āz eyidür; “Uğrularuñ ulusı namāzdan (3) uğurlayandur, kāhillerün ulusı du‘āda kāhillik idendür, (4) baḥilleruñ ulusı selāma buḥl idendür.” Muḥammed bin Ḥamidi (5) eydür: “Çırğ yıldur nefsum-ile cengi iderem ki vācib (6) olan üzere ri‘āyet-ile iki rek‘at namāz kılam, ḳādir olma- (7) -dum.” Redd ideler diyu ḳorḳduḳlarından şalāta böyle ri‘āyet (8) iderler.

Pes āḳil olan kimesneye vācibdür ki (9) şalāt ḥaḳḳında gāyet iḥtiyād ide, zīra şalāt bizde emanet- (10) -dür, cemī‘-i semāvāt arzīn cibāl bu emāneti ḳabūl itmeyüp (11) benī ādem ḳabūl itmişdür. İmdi emānlik oldur kim **77 a** (1) emāneti işşına işmarlanduğı gibi teslīm ideler.

²¹⁵ Mā‘ûn 107/4-5, “ Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki, Onlar namazlarını ciddiye almazlar.”

²¹⁶ Muteber hadis kitaplarında geçmemektedir. “Kalp huzuru olmadan namaz olmaz.”

(2) Hâzret-i İbrâhîm'den hikâyetdür ki şalâta dursa yüregi (3) uyanması bir mil yirden işidilürdi. Hâzret-i Resûl namâza (4) dursa kalbi kaynardı, bakraç kaynar gibi. Hikâyetdür ki (5) Hâlef bin Eyyüb namâzda-y-iken bir zembür ayağını ışırdı, (6) kanatdı, namâzdan fâriğ olduğdan sonra oğlu eyitdi: (7) “Yâ ata seni zembür ışırdı, senden kan ağıdı, tuymaduñ mı?” (8) Eyitdi: “Yâ oğul bunuñ gibi tuyar mı şol kişi kim (9) Mâlik-i Cebbâr öninde münâcât ider ola, melekü'l-mevt (10) kafasında turur ola, şol yanında cehennem, ayağı altında (11) şırâf, öninde kabri ola.”

Hikâyet: Hâzret-i Resûl **77 b** (1) zamânında bir yigit var-ıdı, mescide mülâzım-ıdı, bir gece (2) Hâzret-i Resûl mescide geldi bu yigidi namâzda gördi. (3) Hâzret-i Resûl bundan gizli bir yirde oturdu, (4) işitdi ki bu yigit rukû'a varıcağ eyidür ki (5) “*Subhâneke leke'l-hamdu ve rake'a leke zahrî*”²¹⁷ secdeye varıcağ (6) eyidür ki “*Subhâneke secedtü leke bivechi'l-fânî* (7) *livechike'l-bâkî*”²¹⁸ selâm virdüğinden sonra eyitdi ki (8) “*Allâhümme a'fu 'annî ve a'tuknî mine'n-nâr*”²¹⁹ ya'nî “Yâ Rabbi beni (9) 'afv it cehennemden âzât it ve illâ eger baña 'azâb (10) lâbudsa beni ümmet-i Muhammede fidâ eyle.” ya'nî kurbân eyle. Bu yigit (11) böyle deyicek Hâzret-i Resûl öksürdi bu yigit Resûlden **78 a** (1) yaña iltifât itdi eyitdi: “Sen kimsin?” Hâzret-i Resûl eyitdi (2) “Peyğamberüñ Muhammedem, -Yâ yigit senden işitdügümi ümmetüme (3) diyem.-“ didi. Râvî eyidür bu yigit bir kerre şayha itdi, cân (4) teslîm itdi. Hâzret-i Resûl kendözi yudı (5) defn itdi. Râvî eyidür Hâzret-i Resûl ol yigidi (6) defn iderken kabirden âvâz gelürdi ki “Sen anuñsın (7) sen anuñsın.”, tamâm bu vech-ile toksân kerre işitdük. (8) Resûlullâh defn itmekden fâriğ olup kabirden çıkıcağ (9) gördük mübarek ridâsı yırtılmış, biz eyitdük: “Yâ Resûlullâh (10) ne oldu saña?” Resûlullâh eyitdi “Bîhisâb hüriler (11) geldiler baña eyitdiler: -Yâ Resûlullâh bu yigidi

²¹⁷ Sen bütün noksan sıfatlardan münezzehsin, hamd sana mahsustur, sana dayandım.

²¹⁸ Sen bütün noksan sıfatlardan münezzehsin. Fani olan varlığımla baki olan varlığına secde ettim.

²¹⁹ Allah'ım beni affet ve beni cehennem'den azat et.

bize tezvîc it.- **78 b** (1) toksân hûriye tezvîc itdüm, anlaruñ ba'zısı ridâmı (2) yırtıldılar.-“ didi. Münâcât: *“Allâhümme urzuknâ et-tevbete kable’ (3) l-mevti ve nebbihnâ ‘an nevmeti’l- gâfleti kable’l-fevti ve ekrimnâ (4) bişefâ‘ati nebiyyi’r-rahmeti minnetike ve rahmetike yâ erhamerrâhimîn”*²²⁰

(5) **Faşıl:** Şalât biş vaqt olduĝunuñ hikmetin bildürür. (6) Ehl-i te’emmül eyitmişlerdür ki her günde Hağ Subhânehü biş kudret [-i] (7) ‘acîbe izhâr ider ki cemî‘-i maħlûkât anuñ izhârında (8) ‘acizlerdür. Evvel oldur ki gice zûlmet-ile müstağrak (9) olmuş-ıken şubh-ıla münevver idivirür, bu bir ni‘metdür ki (10) muğâbelesinde şükr itmek lâzımdur. Pes fecir namâzı (11) farz oldı şükren leh. Kelâm-ı kadîmde buyurur ki **79 a** (1) *“Eraeytum in ce‘alallâhu ‘aleykumu’l-leyle sermeden ilâ (2) yevmi’l-kıyâmeti men ilâhun gayrullâhi ye’tikum bi diyâin”*²²¹ Ma‘nâ-yı (3) âyet demek olur ki “Eger sizüñ Rabbüñüz gicenüñ (4) zûlmetini kıyâmete degin mü’ebbed kılsa andan ĝayri ilâh var mıdır ki (5) size giceyi rüşen idivire.” ya‘nî benden ĝayri yoğdur. (6) Pes fecr namâzı üzerimize farz-ı‘ayn olmağâ âyetde zıkr olan (7) ni‘met yiter. İkinci oldur ki şems tedric-ile çoğaldur, (8) zûhur vaqtinde kemâl virür, bu dağı bir kudretdür ki (9) şükrenleh zûhr namâzın farz kıldı. Üçüncisi oldur kim (10) şems ol kemâlden tedric-ile ‘aşr vaqtinde yüzini (11) şarardur, bu dağı bir vech-ile kudretdür ki şükrenleh ‘aşr **79 b** (1) namâzın farz kıldı. Dördüncisi şemsi bitamâmihi (2) mağv ider, bu dağı bir şun‘-ı ĝarîbdür ki cemî‘-i ‘uğul müteħayyir (3) dür şükrenleh, mağrib namâzı farz olmuşdur. Bişincisi (4) oldur ki gicenüñ zûlmetini götürür ‘âlemi ihâta (5) ider tâ ki ‘avâmu’n-nâs sâkin olup uyuyup râhat o- (6) -lalar

²²⁰ Allahım ölmeden önce tevbe etmeyi, vakit geçmeden gaflet uykusundan uyanmayı, rahmet peygamberinin şefaatinin minnet ve kereminle nasip eyle.

²²¹ Kasas 28/71, “(Resûlüm!) De ki: Düşündünüz mü hiç, eğer Allah üzerinizde geceyi ta kıyamet gününe kadar aralıksız devam ettirse, Allah'tan başka size bir ışık getirecek Tanrı kimdir?”

ve Allāhuñ hāşları eşğāl-i nāsdan ferāgat (7) bulup Mevlā-y-ıla münācāt ideler, bu bir vechiñ ni‘metidür ki (8) şükrenleh, şalāt-ı ‘işā farz oldı.

Kelām-ı kadīmde buyurur: (9) “ *Eraeytum in ce‘allāhu ‘aleykum en-nehāra sermeden* (10) *ilā yevmi’l- kıyāmeti men ilāhun ğayrullāhi ye’tikum bi-leylin teskunūne* (11) *fihī*”²²² el āyetu ya’nī eger sizūñ Rabbūñuz kendözi kıyāmete **80 a** (1) degin mü’ebbed kılup gıceyi getürmese andan ğayri ilāhuñuz (2) var mıdur ki size gıceyi getürivire rāhat olasız ya’nī benden (3) ğayri yoğdur.

Hikmet: Ba’zı ‘ulemā dimişlerdür ki Ka’be şerreffeallāhu (4) biş tağdan yapılmışdur; Tūr-[1] Sīnā, Tūr-[1] Zeytūn, (5) Cebel-i Lübnān, Cebel-i Hırā, Cebel-i Cūdī. İşāretdür ki (6) biş vaqti edā idūñ, eger günāhıñuz bu biş tağ (7) miğdārı dahı olursa keffāret ola kavluhū “*Eş-şalātu* (8) *ila’s-şalāti keffāratun limā beynehumā*”²²³ hikmet-i uhrā ba’zı ‘ulemā (9) buyurmışlardur ki her kişinūñ biş hāli vardur; bir toğduğı (10) hāl, ikinci oğlanlığı hāl, üçünci bülüğü hāl, dördünci (11) sinni vuğūfdan geçüp beden sūt olduğı hāl, bişinci **80 b** (1) pīrlik hāli. Biş vaqt şalāt bu biş hāl muğābelesinde (2) şükr ola *vallāhu a’lem bimā verāhu*.²²⁴

Faşıl: Hāzret-i Resūlden (3) mervīdür ki şalāt-ı fecri evvel Ādem kıldı şol vaqt ki Hāğ (4) Şubhānehū tevbesini mağbūl kıldı, vaqt-i fecr-idi şükrenleh (5) fecir namāzın kıldı. Ammā zuhur namāzın evvel Dāvūd kıldı, Hāğ (6) Te’ālā tevbesini zuhur vaqtinde kabūl itdi şükrenleh zuhur (7) namāzın kıldı. Bir rivāyet oldur kim evvel zuhurı Hālīlullāh (8) kıldı, oğlını boğazlamağa varup Cebrā’il (9) fidā getürdüğü

²²² Kasas 28/72, “De ki: Söyleyin bakalım, eğer Allah üzerinizde gündüzü ta kıyamet gününe kadar aralıksız devam ettirse, Allah'tan başka, istirahat edeceğiniz geceyi size getirecek Tanrı kimdir?”

²²³ Münâvî, Feyzü'l-Kadîr, IV, 557; el-Askalânî, el-Metâlibü'l-Âliye, VI, 341. "Bir namaz, diğer namaza kadar aralarında işlenen günahlara keffarettir."

²²⁴ Bunun arkasındakini en iyi Allah bilir.

vaqt-i zuhur-ıdı şükrenleh dört rek‘at namāz (10) kıldı. Ammā ikindi namāzın evvel Süleymān kıldı, Hāḡ Subḡānehū (11) milkini elinden alduğından soñra girü virdügi

81 a (1) ‘aşr vaḡti-y-ıdı şükrenleh dört rek‘at namāz kıldı. (2) Bir rivāyet oldur kim ‘aşrı evvel Yūnus kıldı zīrā (3) ḡūt ḡarnından çıḡduđı ‘aşır vaḡti-y-ıdı şükrenleh dört (4) rek‘at namāz kılip eyitdi ki “*La ilāhe illā ente subḡāneke* (5) *innī kuntu mine’z-zālimīñ*”²²⁵

Fāyide rivāyetdür ki bir kiři (6) mübtelā olsa yāḡūz beğāyet ḡamḡin olsa gice içinde (7) ābdest ala iki rek‘at namāz kılsa, evvel rek‘atde Fātiḡa (8) ve Ḳulyā oḡusa, ikinci rek‘atda Fātiḡa ve Ḳulhuvalāhu (9) oḡusa, namāz fāriḡ olduđdan soñra elin ḡaldurup (10) eyitse ki: Yā Rabbi Kelām-ı ḡadīmde buyurup durursın ki (11)

“*Festecebnālehū ve necceynāhu mine’l-ḡammi ve kezālike nūnci’l-mu’minīñ*”²²⁶

81 b (1) ya’nī dimek olur ki “Yūnusūñ dü‘āsın tiz müstecāb (2) itdük, ḡuşşadan necāt virdük, mü’minlere dađı eyle (3) necāt virürüz, imdi (3) necāt virürüz.” İmdi Yā Rabbi ben dađı senden Yūnus (4) diledügi du‘ā-y-ıla dilerem diye ve bu du‘āya mülāzimet ide (5) “*La ilāhe illā ente subḡāneke innī kuntu mine’z-zālimīñ*”²²⁷(6) Hāḡ Subḡānehū ol kiřiye ḡuşşadan ve ibtilāsın (7) beri kıla.

Ammā maḡrib namāzın evvel Ya‘ḡūb kılmışdur. (8) Cebrā’il, Yūsufūñ ḡayātı ḡaberini getürdügi maḡrib (9) vaḡti-y-ıdı şükrenleh maḡrib namāzın kıldı. Bir (10) rivāyet oldur kim maḡrib evvel ‘İsā kıldı naşārā (11) Meryem ve ‘İsā ikisi bile ilāheyndür didükleri ḡaber ‘İsāya

82 a (1) maḡrib vaḡtinde yitişdi tağarru‘an ve ḡifeten maḡribi kıldı. (2) Ammā şalāt-ı ‘işāyı evvel Mūsā kıldı. Medīneden çıḡup

²²⁵ Enbiyā 21/87, “Senden başka hiçbir Tanrı yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten ben zalimlerden oldum!” diye niyaz etti.”

²²⁶ Enbiyā 21/88, “Bunun üzerine onun duāsını kabul ettik ve onu kederden kurtardık. İşte biz müminleri böyle kurtarıyoruz.”

²²⁷ Enbiyā 21/87, “-Senden başka hiçbir Tanrı yoktur. Seni tenzih ederim. Gerçekten ben zalimlerden oldum!- diye niyaz etti.”

MıŖra (3) giderken yol azup hātūnını buru dutup Mūsā (4) melūl ve maḥzūn olduđı ‘iŖā vaḗtindeydi. Ḥaḗ Subḥānehū nidā (5) kılup eyitdi ki “Yā Mūsā biz saña “*hādī kāfī*” yiterüz.” didi. (6) Mūsā ferāḥ olup Ŗükrenleh ‘iŖāyı kıldı.

Ammā mezkūr (7) vaḗtlerde Ŗalāt anlara nāfile-y-idi bize farīzadur, vaḗtlerinde (8) edā idicek ūmīzdür ki Ḥaḗ Subḥānehū nārdan necāt (9) vire ve dār-ı ḗarārda cennāt müyesser ide “*inneḥū semī’un mucībun*”²²⁸

(10) **FaŖıl:** Fazīlet-i cemā’ati bildürür. *Hidāyede* mezkūrdur ki (11) cemā’at sūnnet-i müekkededür, ya’nī kuvvetde vācibe beñzer **82 b** (1) dimek olur. Ḥazret-i Resūl buyurur: “ *El-cemā’atu min sūneni’l- (2) hūdā lā yeteḥallefū ‘anhā illā münāfıḗkun*”²²⁹ ya’nī dimek olur ki (3) cemā’at sūnnet-i müekkededür, muḥālefet itmez cemā’atden illā (4) münāfıḗ. *Ŗaḥīḥ-i Buḥārīde* Ebū Sa’īd rivāyet kılur (5) “*Ŗalātū’l cemā’ati yaḗdılı Ŗalāte’l-fezzi bi-seb’atin ve ‘iŖrīne dereceten*”²³⁰ (6) ilā āḥir, ya’nī “Cemā’at-ile namāz yaḗñuz kiŖi namāzından yigirmi (7) yidi derece ziyādedür.” Daḥı buyurur ki: “ *vellezi nefsi biyedihī* ” (8) ya’nī “Ŗol Allāḥ ḥaḗḗı-y-iḗün ki benüm nefsüm anuñ yed-i ḗudre- (9) -tindedür, ḗaŖd itdüm ki mescid öñinde od yaḗam, (10) Bilāle ezān oḗudam andan bir kiŖiye emr idem, iḗāmet (11) ide, ben yüriyem cemā’ate gelmeyenleruñ evlerini yakam, kendü **83 a** (1) leri getürem mescid öñinde yaḗam.” Ŗadaḗa Resūlullāḥ.

(2) Ebū Hüreyre, *MaŖābiḥde* Ḥazret-i Resūlden rivāyet kılur: (3) Bir gözsüz geldi eyitdi: “Yā Resūlallāḥ beni mescide getürecek (4) kimesnem yoḗdur, baña ruḗŖat vir evümde kılayın.” didi. (5) Ḥazret-i Resūl izin virdüğinden Ŗoñra ol göz (6) süzi girü ḗıgırdup eyitdi: “Yā a’mā evüñde ezān iŖidür (7) misin?” Eyitdi “Na’am” “İmdi

²²⁸ Ŗüphesiz o iŖiten ve icābet edendir.

²²⁹ Müslim, "Mesācid" 45.

²³⁰ Müslim, "Mesācid" 43; Beyḥakī, Ŗuabū’l-İmān, nr. 2826.

cemā‘ate gelmek gerekdür.” (8) didi şadaka Resülullāh. *Tenbīhü’l- ğāfilīnde* Vehib bin (9) Ümeyye rivāyet kıılır “*yu’tā bi’l-mesācidi yevme’l-kıyāmeti ke-emşāli’s-* (10) *sufni mükelleleten bi’d-durri ve’l-yākūti fe-yeşfe’u li-ehlihā*”²³¹ (11) Hāzret-i Resül buyurur: “Kıyāmet güninde mescidleri **83 b** (1) gemi resminde dürr ü yākūt-ıla bezenmiş getüreler cemā‘atı-y-çün (2) şefā‘at ide.”

Meşāil: *Kınyede* mezkūrdur ki kaçan (3) yağmurlar ve şovuklar olsa yāhūz kıatı kıarañu olsa (4) cemā‘ate varmamağa ‘özürdür, bir kışi ‘özürsüz cemā‘ati terk (5) itse ‘ulemā ol kışıye ta‘zīr vācibdür dimişler, maħalle kıavmi (6) ol kışıye tınmasalar āşım olurlar. *Mecdü’l-eyimmede* (7) rivāyetdür: Bir vilāyetüñ ħalkı cemā‘ati terk itseler āşım olur- (8) -lar, anlaruñla muķātele itmek cāyız olur. Ba‘zı cemā‘at (9) farz-ı kifāyedür dimişler, Aħmed-i Ĥanbelī, Taħāvī, İmām-ı Kerħī (10) cemā‘at farz-ı ‘ayndur dimişler.

Mes’ele: Bir kışi cemā‘at-ıla (11) kendü evinde kılsa ‘ulemā iħtilāf itmişlerdür, şaħīħi **84 a** (1) oldur kim mescidde kıılmaķ ğibidür, ammā mescidde kıılmaķ (2) efďaldür. Bir kışi kıāmet okunsun mescide andan şoñra (3) ğirem diyü muntazır olsa āşım olur. İbn-i ‘Abbāsdan (4) rivāyetdür; “Bir melek vardur aña Şemħāyil dirler, melāike-i (5) ħicābdandur, cemā‘at-ıla namāz kıılanlar-içün berāat almağa (6) mü’ekkeldür. Kaçan mü’minler şabāħda abdest alup fecri (7) cemā‘at-ıla kılsalar Şemħāyil, Rabbü’l-ālemīnden berāat (8) alır, ol berāatda yazılır ki -Ben şol pādişāham ki kıulumuñ (9) ğoñlini öldürmezem sizi ħıfzum ve mağfıretüm içinde kııldum.- (10) Şalāt-ı zūhra deĝin tā yatsuyı cemā‘at-ıla kılsalar Şemħāyil, (11) Hāzret-i ‘İzzetden berāat alır, içinde yazılmış ki - Ey kıullarım **84 b** (1) kendü evüñüzde pāk olup benüm evüme ĝelmeĝe lāyık (2) olduñuz, ħaķķı edā itdüñüz yā melāiketī ben

²³¹ Muteber hadis kitaplarında ĝeçmemektedir. Vehb b. Münebbih’in sözü olarak ĝeçiyor.

kullarumdan (3) rāzī oldum.- diye. Hāzret böyle diyicek Şemhāyil, (4) üç kerre nidā ide -Yā melāiketillāh bilūñ ki Hāḡ Subhānehū namāz (5) ları cemā‘at-ıla kılanları yarlıgadı.- diye yidi ḡat gökde (6) bir melek ḡalmaya illā “*edāmallāhu lehum*”²³² diye ya‘nī -Allāh Te‘ālā (7) ol ümmeti maḡfıret içinde ḡāyım ve dāyım dutsun.- diyeler.”

(8) Bir ḡadīşde buyurur ki “Her kimse kim Hāzrete emn ü emān-ıla (9) buluşmaḡ ister, biş vaḡtde cemā‘ate mülāzemet itsün.” (10) ‘Ulemā dimişdür eḡall-i cemā‘at üç kişidür, üç kişi-y-ile (11) cemā‘at şevāb ele girür, ammā cemā‘at ziyāde olduḡınca **85 a** (1) şevāb daḡı ziyāde olur.

‘Ömer bin ḡaḡḡābdan rivāyetdür; (2) bir gün ekinliḡın görmege vardı, ‘aşır namāzına cemā‘ate (3) yitişmedi, ol çifliḡı şatdı, aḡçasın fuḡarāya (4) taşadduḡ itdi. Sa‘īd bin Museyyibden rivāyetdür ki (5) cemā‘atı ve şaff-ı evveli tamām kırḡ yıl fevt itmedi, (6) bir gün cemā‘ate yitişmedi melūl olup nefsini melāmet (7) iderken nidā geldi ki: “Yā Sa‘īd cemā‘at fażīletine yitişdüñ (8) muşībeti kendüñden gider.”

Ümmi ḡabībeden (9) rivāyetdür, Hāzret-i Resūl buyurur: Bir kişi irtede iki (10) rek‘at sünneti evinde ḡılsa evvel rek‘atda bir kerre Fātiḡa (11) bir kerre āyete‘l-kürsī dōrt kerre ḡulyā oḡusa ikinci **85 b** (1) rek‘atda bir Fātiḡa on kerre ḡulhuvallāh oḡusa Hāzret-i (2) ‘İzzet cennet içinde iki biñ şehri yarada, ol iki biñ (3) şehrüñ içinde iki biñ köşḡ yapar fi‘l-cümle ahret (4) salḡanatıñın esbābından ikişer biñ yaradıvirür, iki (5) biñ humā ḡuşı bile yaradur, her ḡuşuñ minḡārında yazılmış ki (6) “*berāetun minallāhi‘l-‘azīzi‘l-ḡamīdi limen şallā hāteyni‘r-reketeyni* (7) *fī beytihi ‘alā hāzihi‘ş-şıfati*” ya‘nī dimek olur ki: “Allāh (8) ‘azīzden berāatdur şol kimesnelere ki sünnet-i fecri evinde (9) işbu zıḡri olan şıfat-ıla ḡılır, andan mescide gelüp (10) farīzayı imām-ıla ḡılır.” El-ḡayru bitamāmihi.

²³² Allah onları dāim eylesin.

SEKKİZİNCİ BĀB: (11) Cum‘anuñ aḥkāmın ve fazīletlerin bildürür.

“ *‘an Ebī Hureyre 86 a (1) k̄āle Resūlullāh ṣallallāhu ‘aleyhi vesellem - naḥnu’l-āḥirūne (2) es-sābīkūne yevme’l-k̄iyāmeti’* Ebū Hureyre rivāyet kıılır, Ḥāzret-i (3) Resūl buyurur: “Biz dünyāya gelmekde ḳalan peygāberlerden ōñra (4) yuz ammā āḥiretde öñürdiyüz. Ümmetüm-ile cennete evvel ben girürem, (5) ammā kitāb öñürdi inmişdür ōl gün ki (6) anlaruñ kitāblaruñ kitāblarında ve benüm kitābumda ta‘zīm (7) itmesi vācib olmişdür, Cum‘a günidür, ammā yahūd ve naşārā (8) ol günde iḥtilāf itmişlerdür, yahūd ol ta‘zīmi (9) vācib olan sebt günidür, dir. Zīra, Ḥāzret-i ‘İzzet (10) ‘ālemi ḥalḳ itmekden ol gün fāriğ oldı, pes ta‘zīm (11) vācibdür dirler. Naşārā ol güne yevmü’l-aḥad dirler, **86 b** (1) zīra Ḥāzret-i ‘İzzet ‘ālemi ḥalḳ itmege ol gün başladı. (2) Pes ta‘zīm vācibdür dirler, ammā yahūd ve naşārā yalān (3) söylerler, cemī‘-i kütüb-i münzelede ta‘zīme emr olınan (4) gün yevm-i Cum‘adur. Ādem ol gün yaradıldı, cennete (5) ol gün girdi, cennetden ol gün çıḳdı, cennetden (6) çıḳduğı sebebden yiryüzine ḥalīfe olup anuñ (7) neslinden niçe muvaḥḥidler vucūda geldi, kıyāmet ḳopmaz (8) illā Cum‘a güninde ḳopar, tevbesi Cum‘a güninde ḳabūl oldı, (9) hem Cum‘a güninde vefāt itdi.

“ *‘an Ebī Hureyre inne fī yevmi’l-cum‘ati (10) le sā‘aten lā yuvāfikuhā muslimun yes’elullāhe fīhā ḥayren a‘tāhu*²³³ (11) Ḥāzret-i Resūl buyurur; Cum‘a günü içinde bir sā‘at vardır **87 a** (1) ol sā‘atde her müslümān ki ḥayr ḥācet dilese Ḥaḳ (2) Te‘ālā virür. Ebū Mūsā rivāyet ider Ḥāzret-i Resūlden (3) ol sā‘at ḥaḫīb iki ḥuḫbe arasında oturduğı (4) vaḳtdendür tā namāz tamām olunca. ‘Abdullāh bin Selām (5) rivāyet [ider] ol vaḳt Cum‘a gününüñ āḥiridür, dir. Enes rivāyetinde (6) ikindü-y-ile aḥşām namāzı aralığındadır.

²³³ Abdurrezzak, Musannef, III, 255

“*‘an Ebī Hureyre (7) le yentehiyenne aḳvāmun ‘an veda‘hum el-cumu‘ati ev le yaḥtimennallāhu (8) ‘alā ḳulūbihim ṣümme le yekūnenne mine‘l-gāfilīn*”²³⁴

“Mü’minler Cum‘ayı (9) terk itmekden yıgınsunlar ve illā Haḳ Subḥānehū gönüllerine mühür (10) vurur elbette gāfillerden olurlar.”

Bir rivāyetde Ḥazret-i (11) Resūl buyurur ki: “Cum‘a güninde ṣalātu baña çok getirün **87 b** (1) zīrā sizün ṣalātuñızı baña ‘arz iderler.” Eyitdiler: (2) “Yā Resūlallāh saña nite ‘arz olunur ki sen çürürsün.” Ḥazreti (3) Resūl buyurdu ki “*‘Innallāhe ḥarrame ‘ale‘l-arzi ecsāde’ (4) l-enbiyā’*”²³⁵ “Allāh Te‘ālā yire ḥarām itmişdür enbiyāsınun (5) cesedlerin.”

Fevāyidī mesaili: Cum‘a namāzından ṣoñra (6) ḳılınan dört rek‘at ne vech-ile niyyet itmek gerekdür? (7) ‘Ulemā iḥtilāf itmişlerdür, ba‘zılar sünnet dirler, ba‘zılar (8) ol günün öglesidür diyu niyyet iderler, ammā muḥtār-ı (9) ‘ulemā oldur kim işbu vech-ile niyyet ide: “*Neveytu āḥira (10) zuhrin edrektu vaḳtehū ve lem uṣallihī ba‘du*”²³⁶ diye ya‘nī niyyet (11) itdüm āḥir-i zuhra ki vaḳtine yitişdüm henüz ḳılmadum. Böyle niyyet **88 a** (1) itmekde fāyide oldur ki Cum‘a cāyız degül yir olsa (2) zuhrı tamām olur, cāyız olur yir olsa ḳazāya ḳalmış (3) farzından geḳer, bu niyyetde iḥtiyāṭ-ıla olmaḳ gerekdür. (4) Bu mes‘elede niḳe ḳişi ṭayrınur, andan ṣoñra ba‘zı ‘ulemā (5) dört rek‘atda bile sūre dimişler, ba‘zılar zuhur gibi (6) iki rek‘ata zamm-ı sūre ideler, dirler ṣaḥīḥ daḥı budur.

(7) **Mes‘ele-i ḡarībe:** Nā-bāliḡ oḡlān ḥuṭbe oḳısa bāliḡ imā- (8) -met itse cāyızdür. İmām Ebī Yūsuf cāmi‘inde getir (9) mişdür ki ḥuṭbeye ḳıḳsa sırayla isti‘āze itmek (10) gerekdür. Enes bin Mālik rivāyet ḳılır: Ḥazret-i (11) Cebrāīl, Resūle geldi

²³⁴ Müslim, "Cum'a" 13; Nesāī, "Cum'a" 2.

²³⁵ İbn Māce, "Cenāiz" 65; Ahmed bin Hanbel, Müsned, IV, 8

²³⁶ Vaktini idrāk edip ḳılamadığım son öḡlen namazını ḳılmaya niyyet ettim.

elinde ak āyine gibi nesne duta **88 b** (1) ortasında kara beñ gibi var. Hāzret-i Resūl eyitdi, (2) “Yā Cebrāīl bu nedür? ” eyitdi, “Yevm-i Cum‘adur Hāḫ Subḫānehū (3) viribidi ki saña ‘arz idem tā ki ‘abd ola senūñ-içün (4) ve senden şoñra ümmetiñ-içün. Yā Muḫammed melāike içinde adı (5) yevmü’l-mezīd seyyidü’l-eyyāmdur.”, eyitdi “Nite Yā Cebrāīl?” iyitdi (6) “Yā Muḫammed senūñ Rabbūñ cennet içinde bir dere yaratmışdur, (7) kumı ak miskdür, kaçan kıyāmet olsa peygamberler gelürler (8) nūrdan kürsiler üzerinde otururlar, andan girçekler (9) andan şehīdler otururlar. Hāḫ Subḫānehū ḫiṭāb ider ki (10) -Size itdügüm va‘de budur, benüm kerāmetümün maḫalli buradur, benden (11) dilen.- diye, eyideler ki -Yā Rabbenā senūñ rıdvānuñı dilerüz.- Hāzret-i **89 a** (1) ‘İzzet diye ki -Sizi bu kerāmete ve bu māḫāma rıdvānum getürdi.-“ (2) andan keşf ide anlaruñ-içün “*Mā lā ‘aynun raet ve lā uzunun* (3) *semi‘at*”²³⁷ bunlaruñ ol yirde eglenmeleri dünyāda ümmet-i Muḫammed (4) Cum‘aya gelüp çıkdığı müddetçe ola vallāhu’l-muvaffīḫ.

(5) **TOĞUZINCI BĀB**: Gice uyumağūñ edeblerin bildürür ve farz olmayan (6) namāzları bildürür.

Bilgil kim kaçan uyumağda edepleri (7) ri‘āyet itseñ uyuduğūñ ‘ibādet yirine geçer. Aḫbār-ı (8) nebīde gelmişdür ki kaçan mü’min döşegine ṭahāret-i kāmile- (9) y-ile girse uyuyıcaḫ anuñ rūḫı ‘arşa iletilür, cemī‘i düşinde (10) gördüğü girçek olur, ammā ṭahāret-ile yatmasa anuñ rūḫı (11) ‘arşa çıkmaz aşağada ḫalır, cemī‘i gördüğü düşler “*edğāsu* **89 b** (1) *ahlām*”²³⁸ olur, anuñ gibi düşi mu‘teber ta‘bīr itmek cāyiz olmaz. (2) Ammā bilmek gereksin ki ṭahāretten murād ṭahāret-i zāhire (3) ve

²³⁷ Buhārī, "Tevhid" 35; “Hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği”

²³⁸ “Karma karışık düşler” anlamına gelmektedir. Yusuf 12/44’e telmih yapılmıştır: “Dediler ki –Bunlar karma karışık düşlerdir. Biz böyle düşlerin yorumunu bilmiyoruz.”

bâtinadur eger delîl daħı isterseñ Hâzret-i (4) Resûl buyurmuşdur ki: “*izā nāme’l-ābdu ‘alā ṭahāretin ‘uruce* (5) *bi-rūhihi ile’l-‘arşi ve kānet ru’yāhu ṣādīkaten*”²³⁹ ilā āħir.

(6) Rivāyetdür ki Mu‘āz raḍyallāhu ‘anhu Ebū Mūsāya Őordı ki: (7) “Gice ne vech-ile ‘ibādet idersin?” Ebū Mūsāya cevāb (8) didi ki: "Cemī’i giceyi otururın, Ḳur’ān oḳurıñ.” Mu‘āz eyitdi (9) “Ben gicenüñ ba’zısın uyurın andan ‘ibādete ṭururın, ammā (10) i’tikādum oldur kim uyuduĝum daħı ‘ibādet yirine geĉer.” (11) İki bile Hâzret-i Resûle geldiler ḥaber virdiler. Peyĝamber Hâzreti **90 a** (1) eyitdi “*Mu‘āzun efḳahu minke*”²⁴⁰ ya’nī Ebā Mūsā, Mu‘āz senden (2) mes’eleyi yigrek bilür. Pes bu ḥadīşden ma’lüm oldı (3) mü’mın uyumaĝuñ edebini sünnetlerini ri‘āyet idicek (4) uyuduĝı daħı ‘ibādet yirine geĉer şadaĝa Resûlulāh.

(5) Uyumaĝuñ edebleri ondur; evvel vuḍudur, daħı sivāk (6) isti’māl idüp yatmaĝdur.

Edeb-i şānī abdest şuyın (7) ḥazır idüp sivākin yanına ḳoyup niyyet uyanıcaĝ‘ibādet (8) itmek ola, her uyanduĝınca misvāk isti’māl itmekdür. (9) Hâzret-i Resûlden mervīdür ki bir gicede nice kerre misvāk (10) isti’māl iderdi.

Üçünci edebi oldur kim vaşiyet (11) idicek nesnesi olan kimesne vaşiyetin yazup yata **90 b** (1) zīrā ihtimāl vardur ki ol gice içinde ḳabz ideler vaşiyetsüz (2) ölmek kişiyे ĝāyet ziyāndur. Hâzret-i Resûl buyurur “*inne men* (3) *māte min ĝayri*

²³⁹ Gazālī, *İhyâu ulûmiddin*, I, 343 [Dâru’l-ma’rife, Beyrut, trs.]; el-Mekkî, *Kûtü’l-kulûb*, I, 67 [Dâru’l-kütübi’l-ilmiyye, tahkik: Âsım İbrahim el-Kiyālî, Beyrut 1426/2005, 2. Baskı] el-Beyhakî, Şuabü’l-ıman, Hakîm et-Tirmizi, Nevâdiru’l-usûl’de tahrir etmiştir. Sahabeden Ebu’d-derdâ ile Abdullah b. Amr b. el-Âs’a (R.anhâ) isnad edilen mevkuf haberdir. İsnadı zayıftır. Bkz. el-İrâkî, el-Muĝnî an hamli’l-esfâr, I, 325 (Hadis no:1223) [tahkik: Eşref Abdülmaksûd, Mektebetü Taberiyye, 1415/1995, Riyad.] “Kul abdestli olarak uyuduĝu zaman, ruhuyla arşa yükselir ve rüyası sadık olur.”

²⁴⁰ Aynı hadisin devamıdır.

vaşiyetin lem yu'zen lehū fi'l-kelāmi bi'l-berzahī ilā yevmi'l-ḳiyāmeti”²⁴¹ ilā āhirihi (4) “Her kimesne kim vaşiyetsüz öle, aña ‘ālem-i ervāhda söz (5) söylemege icāzet virilmez tā ḳiyāmete deġin, cemī‘i meyyitler (6) yöresine geleler ol kimesneye söz söyleyeler ol söylemeye ba‘zı (7) mevtā ba‘zısına eyideler ki bu miskīn vaşiyetsüz ölmüş (8) dūr diyeler.”

Dördüncü edebi oldur ki cemī‘i günāhından tevbe idüp (9) yata, daġı hiç kimesneye gönli melüllik-ile yatma [ya], daġı ḳalbinde (10) yarın tırup ma‘şiyet itmek olmaya.

Bişinci edeb ḳalıñ dö- (11) -şekler döşenmeye bi'l-külliyeye terk itmezse bari ifrāt itmeye. **91 a** (1) Ehl-i şuffadan rivāyetdür ki yir-ile bedenleri ortasında (2) hiç nesne döşenmezler-idi. Eyidürleridi ki “*minhā ḥalāknā* (3) *ve ileyhi nuraddu*” ya‘nī topraḳdan yaradılduġ giru topraḳ o- (4) -luruz. Döşeksüz yatmaḳ ḳalbi yufḳa çoġ ider, nefsi alçaḳ (5) ider, dirler-idi.

Altıncı edebi oldur kim uyḳu ġalebe (6) itmeyince uyumayalar meger niyet dūnlereñ ḳalkmaḳ ola. Ammā (7) uyḳu ġalebe itse uyumaḳ sūnnetdür. Rivāyetdür Ḥāzret-i (8) Resūle eyitdiler “Fūlān ḥātūn uyḳusu ġalebe idince ‘ibādet (9) ider andan soñra uyumamaġ-içün saçlarını iple yuḳaru (10) baġlar.” didiler, Ḥāzret-i Resūl eyitdi “*li-yuşalli eḥadakum mā* (11) *yeteserre lehū fe iżā ġalebehū el-nevmu felyerḳud*”²⁴² ya‘nī “Sizden biriñüz namazı **91 b** (1) müyesser olduġı ḳadar ḳılsun, andan uyḳu ġalebe itse uyusun, (2) benüm sūnnetüm böyledür, her kimse kim sūnnetüme raġbet itmese benden (3) degüldür.” şadaḳa Resūlullāh.

Yidinci edeb ḳıbleye müteveccih olup (4) yatmaḳdur.

²⁴¹ Deylemî, Firdevsü'l-Ahbâr, nr. 5566.

²⁴² Benzer rivāyet için bkz: Buhârî, Vudû, 53.

Sekkizinci edebi yatacak Hâzret-i Resûlden rivâyet (5) olunan du‘âlardan okımağdur Hâzret-i Resûl yatacak bu du‘â[y]ı (6) okırdı “*bismike rabbî vaða‘tu cenbî ve bismike erfâ‘uhû*”²⁴³. Dahı (7) mustehabdur, yatacak âyete’l-kürsî okımağ Bakara sûresinüñ (8) âhirin okımağ Âmenerresülü el-âyeh. Dahı Hâzret-i Resûlden mervî (9) dür ki: “Bir kimesne yatacak iki avucına süre-i ihlâş ve muvazzeteyni (10) okısa iki elinüñ içine üfürse andan cemî‘i bedenine sürse (11) Hâk Subhânehü ol gice anı cemî‘i âfâtdan bekleye.” Hadîş-i *Meşâbih*dür.

92 a (1) Tokuzuncı edeb uyumaga niyyet itdüğinde fikr ide ki uyku (2) ölmegüñ bir nev‘idür. Kelâm- kadîmde buyurur: “*Allahu yetevvefe’l-enfüse* (3) *hîne mevthâ velletî lem temut fı menâmihâ*”²⁴⁴ ya‘nî Hâk Te‘âlâ (4) kabz ider nefsleri öldüğü vaqt dahı uyuduğu vaqt. Hâk (5) Subhânehü bu âyetde uykuya vefât dimişdür, zîrâ nitekim (6) kişi vefât itdükde niçe nesneler görür ki hayâtda iken (7) görmezdi, hemçün uykuda niçe nesneler görür ki uyanuqla (8) görmez. Hikâyetdür Loğmân oğlına eyidürdü: “Yâ oğul eger (9) ölmekde şekküñ var-ısa uyuma, nitekim uyumağ âdeme lâbud (10) dur, hemçün ölmek dahı lâbuddur, eger öldüğünñden şoñra (11) girü qopacağünñda şekküñ var-ısa uyuduğünñdan şoñra uyanma. **92 b** (1) İmdi nitekim uykudan uyanma lâbuddur hemçün ölmekden (2) giru şoñra dirilmek lâbuddur.”

Onuncı edebi uyanıcağ Hâzret-i (3) Resûl okudığı du‘âları okımağdur “*Lâ ilâhe illallâhu’l- vâhidü’* (4) *l-ğahhâru rabbu’s-semâvâti ve’l-ardı ve mâ beynehumâ el-‘azîzü’l-ğaffâru* (5) *elğamdulillâhillezî ahyânâ ba‘de mâ emânetenâ ve radde ileynâ ervâhenâ* (6) *ve ileyhi’n-nuşûr*”²⁴⁵ Ekâbirden rivâyetdür bir kimesnenüñ mühim (7) hâceti olsa abdest ala, döşegi üzerinde otura, süre-i (8) ihlâş, veşşemsi, velleyli, vettîni

²⁴³ Tirmizî, "Daavât" 20; Ebû Davûd, "Edeb" 107. “(Rabbim) Sen’in isminle yan tarafımı yatağıma koydum. Onu ancak Sen’in isminle kaldırım.”

²⁴⁴ Zümer 29/42, “Allah, ölenin ölüm zamanı gelince, ölmeyenin de uykusunda iken canlarını alır.”

²⁴⁵ Bursevî, *Rûhü'l-Beyân*, VII, 16.

oğuya, bu sürelerden (9) sonra bu du‘āyı okıya “*rabbi kını ‘azābeke yevme yub‘aşu ‘ibā* (10) *duke Allāhumme innī eslemtu nefsi ileyke ve veccehtu vechi ileyke* (11) *ve fevvedtu emri ileyke ve el-ce‘tu zahri ileyke ragbeten ve rahbeten*, 93 a (1) *ileyke lā melcee ve lā maḳarra minke illā ileyke āmentu bi kitābike* (2) *ellezi enzelte ve nebiyyikellezi erselte”* bu du‘āyı o- (3) -kıdıkda ḥācetin aña yidi gice bu vech-ile mülāzimet (4) itse, Ḥaḳ Subḥānehū ol kişinūñ ḥācetin revā ide, (5) yāḥūz geleler ḥācetinūñ dermānı neydügin diyeler. Bir rivāyet (6) oldur kim bir kimesne Ḥāzret-i Resūli düşinde görmek (7) dilese yaticak çok şalavāt-ıla bu du‘āya meşgūl ola “*Allāhümme* (8) *rabbe’l-beledi’l-ḥarāmi ve’s-şehri’l-ḥarāmi ve’l-ḥilli ve’l-ḥarāmi ve’r-rukni* (9) *ve’l-maḳāmi ikra’ ‘alā rūhi Muḥammedin minni es-selāme”* ²⁴⁶

Faşıl: Bilgil (10) kim bir mü’min düş görse sünnet oldur kim ol düşi (11) ‘ālimlere, nāşihlere diye, cāhillere dimeye. Ḥadīşde **93 b** (1) gelmişdür kim yaramaz düş ta‘bīr olunmasa zāyil olur gider, (2) ammā ta‘bīr olinsa gelür, kaçan bir kimesne kerīh düş görse (3) sünnet oldur kim şol yanına düküre üç kerre “*E‘üzü* (4) *billāhi min şerri mā raeytu”* ²⁴⁷ diye düşi gördügi vaḳt şa- (5) -ğına yatarsa tiz şolına döne, andan tura iki rek‘at (6) namāz kıla, nesne çok taşadduḳ ide, Ḥaḳ Subḥānehū ol düşüñ (7) şerrini ol kişiden def‘ ide şadaḳa Resūlullāh.

Bir ḥadīşde (8) buyurur ki “*Şidku’r-ru’yā mā kāne bi’l-esḥār”* ²⁴⁸ ya‘nī düşlerūñ (9) girçegi irteye yaḳīn görünendür, daḥı sünnet oldur kim bir (10) mü’min kerīh düş görse anı eyüye yoralar. Rivāyetdür ki (11) bir ḥātūñ Ḥāzret-i Resūle geldi, “Yā Resūlallāh evümüñ **94 a** (1) üstün ağacı uvandı, didi. Ḥāzret-i Resūl eyitdi (2) -

²⁴⁶ Allahım; bu mübarek beldenin, bu mübarek ayın, bu mübarek haremin ve etrafının Ka’be rükünleri ve makām-ı İbrāhim’in hatırına Peygamber aleyhisselāma bizden selām et.

²⁴⁷ Halebî, es-Sîre, I, 336. “Gördüklerimin şerrinden Allah’a sığmırım.”

²⁴⁸ Tirmizî, Rū’ya” 3; Ahmed bin Hanbel, Müsned, III, 29.

Hayırdur gâyib gelür.- didi, hem eyle oldı. Bu düşü bi-‘aynihi (3) Ebū Bekre, ‘Ömere şordılar -Erüñ olur.- didiler hem eyle oldı.

(4) İmdi bilmek gereksin ki düş kuş gibidür ne tarafa uçurursañ (5) ol tarafa gider. Ammā İbn-i Sīrīn mu‘abbirleriñ ulusıdur, (6) eyidür: “*ittekillāhe fi’l-yaḳadati ve lā tübāli mā raeyte fi’l-menām*” (7) ya’nī demek olur kim uyanuğiken Allāhdan kork, (8) muttaḳī ol, düşüñde gördüğüñden ḳayıрма. Bu sözde nükte (9) işāret vardur ki kişi muttaḳī olıcaḳ kendüyi bi’l-küllıye (10) Allāha teslīm idicek mühimmātını Ḥaḳ Subḫānehū ḳayırvırür, (11) düşünde eyü görmek-ile sevinmez ve yaramaz görmek-ile yirinmez. **94 b** (1) Nitekim bizüm meşelümüz eyledür vallāhu’l-müste‘ān.

(2) Kitāb-ı *Maşābiḥde* ‘Āyişe rivāyet ḳılır Ḥāzret-i Resūlden (3) uyḳudan uyansa bu du‘āyi oḳurdu “*Lā ilāhe illā ente* (4) *subḫānekellāhumme estaḡfiruke bi-zenbī ve es’eluke raḫmeteke* (5) *Allāhumme zidnī ‘ilmen ve lā tuziḡ ḳalbī ba‘de iz hedeytenī ve heb lī* (6) *min ledünke raḫmeten inneke ente’l -vehhāb*”²⁴⁹ andan ṫurur abdest (7) alur, on bir rek‘at namāz ḳılurdu, birisi vitirdi. Bir rivāyetde (8) on üç rek‘at ḳılurdu, birisi vitirdi. Āyişeden (9) rivāyetdür Ḥāzret-i Resūl pirelicek dün namāzın ekşer evḳātda (10) otururken ḳılurdu.

‘Abdullah bin ‘Ömer rivāyet ḳılır Ḥāzret-i (11) Resūl buyurur ki nāfile namāzlaruñ yigreki Dāvud namāzıdur; gice **95 a** (1) nüñ yarusın uyurdu, andan şülüşin namāz ḳılurdu, giru (2) südüsin uyurdu, andan ḳalkar irteye degin ‘ibādet iderdi. (3) Ammā Āyişe Ḥāzretinden mervīdür Peyḡamber Ḥāzreti gicenüñ (4) evvelinde uyurdu, āḫirin ihyā iderdi. ‘Ömer bin Abbas rivāyet (5) ḳılır “*Aḳrabu mā yekūñü’l- ‘abdü*

²⁴⁹ Ebū Davūd, "Edeb" 108; İmam Mâlik, Muvatta, I, 79.

mine'r-Rabbi fi'l-leyli el-āhiri”²⁵⁰ (6) Hāzret-i Resūl buyurur ki Allāh Te‘ālā yaqīn olacak vakt (7) gicenūñ yarusından şoñrasıdır.

Ebū Hüreyre rivāyet kıılır (8) “*Rahimallāhu raculen kāme mine'l-leyli fe şallā ve eykade imraetehū* (9) *fe şallet ve in ebet*”²⁵¹ *nağiha fı vechihā'l-māe*”²⁵² Hāzret-i (10) Resūl buyurur: “Allāh rahmet itsün ol kişiyeye ki gicede (11) tırur namāz kıılır, ‘avratını dağı uyarur kılkmazsa yüzine **95 b** (1) şı şaçar.”

Mālik Eş‘arī rivāyet kıılır Hāzret-i Resūl (2) buyurur ki “Cennet içinde köşkler vardur bağını zāhirinden (3) gözikür, Hāq Te‘ālā yaraqlamışdır şol kişiler için ki (4) sözüni yumşak söyler, şıyāmı çok ider, gicede il uyurken (5) namāz kıılır, selāmı katı virür.”

Hādīs-i şahīhdür; bir gün (6) aşhāb Hāzret-i Resūl huzūrında ‘Abdullāh bin ‘Abbāsı (7) medh tarīkı-y-ıla ağdılar. Peyğamber Hāzreti buyurur ki “ ‘Abdullāh (8) bin ‘Abbās gökçek kişidür, eger dün namāzın kıılsa-y-ıdı.” (9) Gicede kıılınan namāzuñ fazīletinde söylenen ehadīs yazılırsa (10) kitāblara şıgmaz ihtişār itdük.

Faşıl: Kuşluk (11) namāzın bildürür. Ümmi Hānī rivāyet kıılır Mekke feth olunduğı **96 a** (1) gün Hāzret-i Resūl benüm evüme geldi gusl itdi, kuşluk (2) namāzını sekkiz rek‘at kııldı didi. Mu‘āz Āyişeye şor- (3) -dum “Hāzret-i Resūl kuşluk namāzın ne kadar kııladı?” didüm, “Dört (4) kııladı.” didi. Berīre rivāyet kıılır, Hāzret-i Resūl buyurdı ki: (5) “Her kişinūñ bedeninde üç yüz altmış bend-köşe vardur, her (6) birisi-y-çün bir şadağa gerekdür.- Aşhāb eyitdi: -Yā Resūlallāh (7) buña kim tākāt getürür.- Resūl buyurdı ki -Kuşlukda iki rek‘at (8) namāz cemī‘inūñ şadağasıdır.” şadağa Resūlullāh.

²⁵⁰ Tirmizī, "Daavāt" 135.

²⁵¹ İstinsah hatası bulunmaktadır, ibare “ve inbite” şeklinde yanlış yazılmıştır.

²⁵² Ebū Davūd, "Vitr" 13; Ahmed bin Hanbel, Müsned, II, 250.

Faşıl: (9) Tesbîh namâzın bildürür. İbni ‘Abbâsdan rivâyetdür Hâzret-i (10) Resûl eyitdi: “Yâ ‘Abbâs Yâ ‘Ammâhu âgâh ol ki saña ögre- (11) -dürin, saña ‘atâ iderin, kaçan sen anı işlesen; günâhuñuñ evveli, **96 b** (1) âhiri, eskisi, yiñisi, hañası, ‘amdî ulusu, kicisi, sırrı (2) eşkeresi, yarlağana. Yâ ‘Abbâs dört rek‘at namâz kılasın (3) her rek‘atde bir Fâtiha ve bir sûre okıyasın Qur‘ândan fâriğ olıcağ (4) tûrurken on biş kerre *-Subhânallâhi ve'l-hamdulillâhi ve lâ ilâhe illallâhu* (5) **vallahu ekber-** ²⁵³ diyesin. Andan rukû‘a inesin, on kerre (6) diyesin, rukû‘dan başuñı kaldurasın on kerre diyesin, (7) andan secde idesin on kerre diyesin, andan başuñı secdeden (8) kaldurasın on kerre diyesin, secde-i şânide bi-‘aynihi (9) diyesin, fi‘l-cümle her rek‘atde yitmiş biş tesbîhdür. Yâ ‘Abbâs (10) gücüñ yitirse her gün kılasın, yitmezse her Cum‘a yitmezse her ay (11) yitmezse her yıl yitmezse ‘ömründe bir kerre itgil.” didi, şadağa Resûlullâh

97 a (1) **Faşıl:** Gün dutılcağ kılınan namâzı bildürür Hâzret-i Resûl buyurur (2) “ *İzâ raeytum min hâzihi'l- efzâ'i şey'en fergabū ilallâhi bi'd-du'âi* (3) *fh* ”²⁵⁴ ya‘nî kaçan kôrqu lu nesne görseñüz Allâha rağbet idüñ (4) du‘â-y-ıla. Ba‘zı ‘ulemâ sünnetdür dimişler, ba‘zı ‘ulemâ vâcibdür (5) dirler. ‘Âyişe rivâyet kıılır; Hâzret-i Resûl zamânında (6) gün dutıldı, Resûl münâdîler gönderdi şalâ idüp halkı (7) cem‘ itdiler, Resûl imâmet itdi, iki rek‘at namâz kıldı, (8) ‘Âyişe rivâyetinde dört rükû‘-ıla dört secde-y-ıla [kıldı didi]. İbn-i ‘Ömer (9) rivâyetinde iki rükû‘-ıla, İmâm-ı Şâfi‘î, ‘Ayişe hadîşi[y]le (10) ‘amel idüp dört rükû‘ ider. İmâm-ı Ebû Hânîfe, İbn-i ‘Ömer hadîşi[y]le (11) [‘amel] idüp iki rükû‘ ider. Ebû Hânîfe katında imâm ihfâ-y-ıla **97 b** (1) okur. İmâm Ebî Yûsuf ve İmâm Muḥammed katında cehr-ile okıya. (2) İmâm bu namâzda sünnet oldur ki Cum‘a hañibi kılıvire, hâzır (3) olmazsa yalıñuz kılılar. Ay

²⁵³ Allah’ı tesbih ederim, övgü Allah’adır, ondan başka ilâh yoktur ve Allah en büyüktür.

²⁵⁴ Buhârî, "Küsûf" 14.

dutılmasında cemā‘at şart degüldür, (4) yalnız evlü evinde kılalar. Ebü Bekir kıızı Esmā rivāyet kılur ki (5) Hāzret-i Resül gün dutılcağ emr itdi kul āzād itdiler.

(6) **Faşıl:** Yağmur taleb itmegüñ namāzın bildürür. ‘Abdullāh bin (7) ‘Ömerden rivāyetdür: Hāzret-i Resül zamānında yağmur yağmadı hayli (8) müddet kuraqlık oldu. Peygamber Hāzreti Medīne halkı-y-ıla (9) muşallāya çıkdı, iki rek‘at namāz kıldı, ridāsın dönder (10) di, astarın taşra geydi, andan iki elini göge kaldurup (11) bu du‘āyı oğudı “*Allahümme aski ‘ibādeke ve behāimeke 98 a (1) ve’n-şur rahmeteke ve ahyi beledেকে el-meyyite*”²⁵⁵ bu hadīş-ile imāmeyn (2) temessük iderler.

Şalāt- ı istiskā iki rek‘atdur imām-ıla dirler. (3) İmām-ı Ebü Hānīfe istiskā du‘ādur, istiğfārdur, dir. (4) Bu āyeti delīl kılur ki Kelām-ı kadīmde buyurur: “*istağfirū (5) rabbekum innehū kāne ğaffāren yursili’s-semāe ‘aleykum*”²⁵⁶ el-āye²⁵⁷ (6) Hāq Subhānehū buyurur ki: “Rabbüñüze istiğfār idüñ zīra ğaffār- (7) -dur tā ki sizüñ üzerüñize yağmur viribeye. Pes bu āyet-le Ebü (8) Hānīfe buyurur ki “İstiskā, istiğfārdur, du‘ādur ve hem (9) Hāzret-i Resül dahı bu namāza mülāzimet itmedi tā ki (10) sünnet[-i] müekkede ola, zīra sünnet iki kısımdu, birisine sünnet-i (11) hüdā dirler birisine sünnet-i zevāyid dirler. Sünnet-i hüdā **98 b (1)** oldur ki Hāzret-i Resül ‘ibādet idinüp mülāzemet (2) itdi, ahyānā terk itdi.”

ONINCI BĀB: (3) Namāzdan şöıra du‘ā itmegüñ fazīletin bildürür.

²⁵⁵ Ebü Davūd, "İstiska" 3. "Allah'ım kullarını ve hayvanlarını sula. Rahmetini yay ve bu kurak beldeyi ihya et." İstinsah hatası bulunmaktadır. Behāimeke ibaresi bi-himmetike olarak yazılmıştır.

²⁵⁶ Nuh 71/10-11, "Rabbinizden mağfıret dileyin; çünkü O çok bağışlayıcıdır. (Mağfıret dileyin ki,) üzerinize gökten bol bol yağmur indirsın."

²⁵⁷ Āyette istinsah hatası bulunmaktadır, "istağfirū" olması gereken ibare "vestağfirū" olarak yazılmıştır.

Kelām-ı kadīmde (4) buyurur: “*ud‘unī estecib lekum*”²⁵⁸ ya‘nī dileyicek benden dileñ hācetüñüz (5) kabül ideyin. Hāzret-i Resül buyurur “*Mā min muslimin yed‘ū bi du* (6) *‘ain illā istecābelehū*”²⁵⁹ Hiçbir mü‘min yokdur ki ihlāş-ıla (7) dileye illā Allāh müstecāb ider, ya dünyāda ta‘cīl ider (8) ya āhiretde idivirür, varıcağ hazır bulur, mādām ki du‘āsı (9) nā-meşrū‘ nesne için olmaya.

Rivāyetdür ki Mūsā ‘aleyhi’ (10) s-selām Hāzrete şordı ki: “Yā Rabbi senden hācetümi (11) ne vaqt dileyeyin tā ki maqbül ola.” Cebbār buyurdu ki: “Yā Mūsā **99 a** (1) sen benüm habībümsin ne vaqt dilerseñ maqbül iderim.” Üç (2) kerre, Mūsā bu vech-ile su‘āl itdi, āhir Hāzretten nidā (3) geldi ki: “Yā Mūsā “*Ud‘unī fī kebedi‘l-leyli*” ya‘nī benden (4) gicenüñ çikeri içinde dile tā ki red olunmaya.” Ammā ‘azīz (5) arkasını gökden yaña ide qorqısından du‘ā ider olsa (6) iki elinüñ arkası kendüden yaña ide, feryād ider (7) kişi gibi.”

ON BİRİNCİ BĀB: Kur‘ān (8) oqımağüñ edebin ve fazīletin bildürür

‘Abdullāh bin Mes‘ūd (9) rivāyet kıılır, Hāzret-i Resül buyurur “*el-Ḳur‘ānu şāfi‘un muşeffe‘un*”²⁶⁰ (10)” ilā āhirihi, ya‘nī Ḳur‘ān şefā‘at idicidür, şefā‘ati maqbüldür, (11) her kimse kim öñine ala Ḳur‘ān anı yider, cennete iledür, her kimse kim **99 b** (1) ardında qor, Ḳur‘ān anı cehenneme sürer, şadağa Resülallah.

(2) **Mes‘ele:** Soğakda lağv kelecı söyleyen yirde Ḳur‘ān okumaya, (3) iş işler kişi katında Ḳur‘ānı katı oqımaya. Oğlançuklar (4) bir evde Ḳur‘ān okurlar, ol evüñ ehli iş işler (5) dinlemez, ‘ulemā buyururlar ki eger ev halkı evvel işlerine (6) başladılarsa diñlememekte günāhkār olmayalar ve illā evvel (7) oqımağa başladılarsa iş işlemeyüp diñlemek gerek. Bir kişi (8) Ḳur‘ān oqur lañn oqur yanında bilür kişi

²⁵⁸ Gâfir 40/60, “Bana duâ edin, kabul edeyim.”

²⁵⁹ Taberânî, Mu‘cemü'l-Kebîr, II, 198.

²⁶⁰ Taberânî, Mu‘cemü'l-Kebîr, X, 198.

vardur yañılışı (9) dimek borecdur, oqıyan kişı sormaz-ısa dañı. Yıldı (10) bir kez ur'anı hatm itse terk itmiş olmaz, yılda iki kerre hatm (11) itse haın yirine getürmişdür.

Rivāyetdür ki azret-i **100 a** (1) Resül vefāt itdügi yıl içinde ur'anı, Cebrāile iki kerre (2) diñletdi. ur'anı üç günde hatm itmek edebsüzlikdür. Her (3) Mevlāya vardur ki ulına namāz ılaca midārı oıda hemün (4) 'avratına.

Mu'az bin Cebel rivāyet ılır azret-i Resül (5) buyurur. "Üç nesne dünyāda ğarībdür; ur'an ğarībdür, (6) zālimin arnında zāhid kişı ğarībdür, müfsīdler içinde (7) muşhaf ğarībdür ounmaz yirde." Rivāyetdür ki bir kişı (8) namāzda ururken ur'an okusa her arfine yüz asene (9) virür, namāzda oururken ur'an ousa her arf-iün elli (10) asene virile, namāzdan aşra ur'an ousa her arf-iün (11) on asene virile. Biregü ur'an ourken diñlese şevāb **100 b** (1) umsa her arfine a Subhānehü bir asene vire. Bir kişı (2) tamām hatm itse Allāh Te'alā atında du'ası müstecāb ola (3) ya dünyāda ya airetde.

'Ube bin 'Āmirden rivāyetdür (4) azret-i Resül buyurur: "ur'anı sırr-ıla oıyanuñ meşeli (5) şadaka[y]ı sırr-ıla viren gibidür, cehr-ile oıyanuñ meşeli (6) şadaka[y]ı cehr-ile viren gibidür, ikisi dañı şevāb (7) ammā sırr-ıla efaldür."

ON İKİNCİ BĀB: Şavmuñ (8) fazīletlerin bildirür.

Ebū Hüreyre rivāyet ılır ki azret-i (9) Resül buyurur: "*İzā dahale ramazānu futiat*"²⁶¹ İlā air. Ya'nī (10) Ramazān girse gökleriñ apuları açılır, cehennem apuları (11) yapılır, şeyāin buağulanur. Her gice münādī nidā ider ki **101 a** (1) "Ey ayr aleb idenler gelüñ, ey ehl-i şer şerri nefsuñuzden (2) giderüñ."

²⁶¹ Buhārī, "Bed'u'l-Halk" 11; Ahmed bin Hanbel, Müsned, II, 281.

Hazret-i Resul buyurur ki "Mü'minün her âmeli ki ider (3) vakt olur birisi-y-çün yidi yüz şevâb virilür." Hadîşdür (4) *Meşâbihde* Ebû Hüreyre rivâyet ider Hazret-i Resul buyurur ki (5) "*illâ şavmehû fe innehû lî ve ene eczî bihî*"²⁶² ya'nî şavm benümdür (6) cezâsın ben virürem, anuñ şevâbun hisâbın ben bilürem (7) dimekdür. Hem şahîh budur kim şavumda riyâ cârî degüldür.

(8) "*'an Ebî Hüreyre nehâ Resûlullâh 'ani'l-vişâli fi's şavmi*"²⁶³ (9) Hazret-i Resul nehy itdi şavm-i vişâlden ya'nî gice yimedim (10) şavmı ulaştırmağ. Eyitdiler "Sen idersin Yâ Resûlallâh." (11) Hazret-i Resul eyitdi " Bencileyin kankıñuzdur." *innî ebîtu* 101 b (1) "*inde rabbî yu'îmunî ve yeskîni*"²⁶⁴ ya'nî ben Rabbüm katında gicelerüm, (2) yidirür, icirür. Pes ma'lûm oldı ki şavm-ı vişâl havâşuñdur.

(3) Şahûr yimek sünnetdür, Hazret-i Resul buyurur ki: "*tesâharû* (4) *fe inne fi's-sahûri bereketen*"²⁶⁵ bir rivâyet oldur ki bizüm şavmumuz-ıla (5) naşârâ şavmı ortasında fâriğ suhûrdur, zîrâ naşârâ (6) giceden yimez tâ yarındası aḥşâma degin. Süleymân bin 'Âmir (7) rivâyet kılar, Hazret-i Resul buyurur: "Kaçan iftâr itseñüz (8) hurma-y-ıla idüñ, bulunmazsa şu-y-ıla idüñ." Hazret-i Resul (9) iftârında bu du'âyı okırdı: "*Allâhümme leke sumtu ve 'alâ* (10) *rızkike eftaru*"²⁶⁶ ya'nî "Ey Çalabum senüñ-içün oruc dutdum (11) senüñ rızkuñ-la orucum açarın."

Ammâ 'azîz qarındaş 102 a (1) bilgil kim şavm hemân yemeyi içmeyi terk itmek degüldür, ancak (2) bil ki cemî'i 'uzvuña münâsib şavm ne-y-ise itmek gerekdür. (3) Dilüñ şavmı yalan söylememekdür, kulağ şavmı gıybetdendür, (4) fi'l-cümle fikr it tâ ki şavm-ı tekmîli idesin, ziyâde kelâm (5) lâzım degüldür, 'âkıl olana

²⁶² Buhârî, "Savm" 9; Müslim, "Sıyâm" 30.

²⁶³ Buhârî, "Savm" 49.

²⁶⁴ İbn Râheveyh, Müsned, II, 463.

²⁶⁵ Buhârî, "Savm" 20; Tirmizî, "Savm" 17. "Sahur yiyiniz. Çünkü sahurda bereket vardır."

²⁶⁶ Ebû Davûd, "Savm" 22; Taberânî, Mu'cemü'l-Evsat, VII, 298.

bu kadar tenbîh kifâyet ider. (6) Görmez misin Ebū Hureyre Hâzreti Resûlden rivâyet kıılır (7) “*men lem yeda‘ kavle’z-zūrî ve’l-‘amele bihi fe leyse lillâhi hâcetün en* (8) *yede‘a ta‘ânehū ve şarâbehū*”²⁶⁷ ya‘nî demek olur ki her kişi ki yalanı (9) ve yalan-ıla ‘amel itmegi terk itmese Allâh Te‘âlâ anuñ (10) yimeyüp içmedüğine muhtâc degüldür.

Faşıl: Rivâyetdür ki (11) Bilâl, Resûlüñ hücreesine vardı, Hâzret-i Resûl ta‘âm yir-idi **102 b** (1) “Yâ Bilâl ta‘âm yigil.” didi. Bilâl iyitdi “Şâyimem.”, Peyğamber Hâzreti (2) “Biz rızķımız yirüz, Bilâlüñ rızķı cennetdedür, kaçan (3) şâyim kişi ta‘âm yiyenlerüñ katında otursa cemî‘i a‘zâsı (4) tesbîh ider dâhî melâike anuñçün “*Allâhümmağfirhu*” diye du‘â (5) iderler ta‘âmdan fâriğ olunca.” şadaķa Resûlullâh.

‘Abdullâh (6) bin ‘Abbâsdan rivâyetdür: bir kişi geldi “Yâ ‘Abdullâh” didi, (7) “Taṭavvu‘orıcıñ ne tarîķ-ıla dutayın.” didi, ‘Abdullâh bin ‘Abbâs (8) eyitdi: “Saña bir ḥadîşden ḥaber vireyin ki benüm ḥazînemde tuḥfe-i (9) laṭîfedür.”, eyitdi: “Yâ Recul dilerseñ Dâvud orucın dut (10) bir gün yir bir gün oruc dutardı. Dilerseñ Süleymân (11) ‘aleyhisselâm orucın dut, her ayuñ evvelinde üç gün, **103 a** (1) ortasında üç gün, âḥirinde üç gün oruc dutardı. (2) Dilerseñ İsâ orucın dut, cemî‘i yılı oruc dutarıdı, (3) ‘abâ giyerdi arpa etmekin yirdi, hiçbir gice vâķî‘ olmadı (4) illâ gicenüñ evvelinde tā gün ṭoğınca namâz kııladı. Dilerseñ (5) Meryem orucın dut, iki gün dutar, bir gün yirdi. (6) Dilerseñ Muḥammed Muşṭafâ orucın dut her ayda üç gün (7) oruc dutarıdı on üçünci, on dördünci, onbişinci bu üç (8) gün tamâm yılı oruc dutmuşca şevâb.” dirdi.

Ebū Hüreyre rivâyet (9) kıılır. “*men şâme ramazâne şümme etba‘ahu bi-sittîn min Şevvâle fe-keennemâ* (10) *şâme’d-dehre kullehū*”²⁶⁸ Hâzret-i Resûl buyurur: “Bir

²⁶⁷ Ebū Davûd, "Savm" 25; Tirmizî, "Savm" 16.

²⁶⁸ Müslim, Sıyâm, 39. “Kim, Ramazan orucunu tutar ve ona Şevval’den altı gün eklerse, o kimse sanki tüm seneyi oruçlu geçirmiş gibi olur.”

kimesne Ramażānı (11) tamām oruc dutsa andan şoñra altı gün Şevvālden dutsa **103 b** (1) cemī‘i yılı oruc dutmuş gibidür.” Ebū Hüreyere bu ḥadīşi rivāyet (2) itdüğinden şoñra eyitdi “Yā cemā‘at gelūñ size ḥisāb (3) idivireyin, Ramażān otuz gündür, üç yüz gün yirine geçer, (4) altı günü altmış gün yirine geçer zīra Kelām-ı ḳadīmde buyurur (5) “*men cāe bi’l-ḥaseneti felehū ‘aşru emşālihā*”²⁶⁹ ya‘nī bir kimesne bir (6) ḥasene virilür, bes her günü on gün yirine ṭururdu.” raḥmetullāhi (7) ‘aleyh.

ON ÜÇÜNCÜ BĀB: Zekāt bildürür.

Biş farzuñ (8) birisi zekātdur, Kelām-ı ḳadīmde buyurur: “*ve ātū’z-zekāte*”²⁷⁰ Ebū Hüreye (9) rivāyet ḳılır, Ḥazret-i Resūl buyurur: “*men etāhullāhu mālen fe lem yū’eddi* (10) *zekātehū muşsile lehū māluhū yevme’l-ḳiyāmeti şucā‘en akra‘a.*”²⁷¹ el-āḥir ya‘nī (11) bir kimesneye ki Ḥaḳ Subḥānehū māl virse zekātını ḳıḳarmasa **104 a** (1) ol māl ḳiyāmet güninde bir irkek başı ṭazlaḳ, iki gözi (2) üstünde ḳara beñlü yılan şüretinde gele, ol māl ıssınuñ (3) boğazını ḳuşada, iki avurdlarına yapışa, mālun benem diye, (4) sadaḳa Resūlullāh. Bu ḥadīşüñ mışdāḳıdır, Kelām-ı ḳadīmde (5) buyurur: “*seyuṭavvekūñe mā bahilū bihī yevme’l-ḳiyāmeti*”²⁷² el-āye. Zekāt (6) nenüñ gibi nesnelere lāzımudıñı fiḳih kitāblarında tamāmihi (7) zıkr olunmuşdur, getürürsevüz kitābı taṭvīl iderüz.

(8) Bilgil kim zekāt aḡniyāya iki yüz dirhem gümüşde biş dirhemdür, (9) ammā fuḳarānuñ zekāti “*tezkiyetü’n-nefsi ‘an küdürret’ş-şirki*” (10) ya‘nī nefsi şirk küdürātından arıtmaḳdır.

²⁶⁹ En’ām 6/160, “Kim (Allah huzuruna) iyilikle gelirse ona getirdiğinin on katı vardır.”

²⁷⁰ Nūr 24/56, “Zekāti verin.”

²⁷¹ Buhārî, "Zekat" 3; Ahmed bin Hanbel, Müsned, II, 355. Hadiste istinsah hatası bulunmaktadır. “muşsile” ibaresi “misle lehū” şeklinde yazılmıştır.

²⁷² Âl-i İmrân 3/180, “Cimrilik ettikleri şey de kıyamet gününde boyunlarına dolanacaktır.”

Hikāyet: Şeyh-i (11) Şiblīye su'āl itdiler ki zekātuñ miqdārı nedür, eyitdi: **104 b**

(1) “Cemī’isin virmek.”, eyitdiler “Yā Şeyh iki yüz dirhemde biş dirhem degül midür?”, eyitdi “Ol bahiller zekātıdır.” (3) eyitdiler “Yā Şeyh bu mezhebde imāmuñ kimdür?”, eyitdi, “Ebū Bekirdür, (4) kırk biñ dinār bir laħza taşadduk itdi, bir ‘abā-y-ila kaldı, (5) ĥattā Cebrā’il ol gün vaħyi getürdiginde bir ‘abā içinde (6) geldi, Ĥazret-i Resül eyitdi: -Yā Cebrā’il bu geydügüñ (7) senüñ tonuñ degüldür.-, Cebrā’il eyitdi: -Yā Resülullāh Ĥaħ Te‘ālā (8) bugün cemī’i melāikeye emr itdi bu tonı geydiler, Ebū Bekir (9) Ĥazretine muvāfaħat-içün.-”

Faşıl: Şadaķanuñ ķankısı efdaldür (10) anı bildürür. Ebū Mes‘üddan rivāyetdür, Ĥazret-i Resül buyurur: (11) “*izā enfaka’l-muslimu nafakaten ilā ehlihi ve hüve yaħtesibuhā kānet* **105 a** (1) *lehū şadaķaten*”²⁷³ Kaķan bir mü’min kendü ehline nafaka virse (2) anuñ muķābelesinde Ĥaħ Te‘ālādan şevāb umsa Ĥaħ (3) Te‘ālā aña şadaķa şevābın virür. Ebū Hüreyre rivāyet kıılır: “*dīnārun (4) enfaktehū fısebīllāhi*”²⁷⁴ ilā āħir. Resül buyurur ki: “Bir dīnār (5) Allāh-içün ve bir dīnār ‘ıtk-ı raķabe içün ve bir dīnār miskine (6) taşadduk itseñ ve bir dīnār ehliñe virseñ, cemī’isinden (7) efdal ehliñe virdügüñdür.” Bu ĥadış delālet ider ki evvel (8) üzerüñe vācib kendü ehliñi müstevfā irzā idüp (9) anlardan artarsa miskine virmek gerekdür, anlarıñ kifā- (10) -yetinden kesip virmek memdüh degüldür.

‘Abdullāh bin (11) Mes‘üd rivāyet kıılır Meymüne binti Ĥārişi Ĥazret-i **105 b**

(1) Resüle eyitdi: “Yā Resülallāh cāriyemi azād itdüm.” (2) Ĥazret-i Resül eyitdi: “Ṭayularuña virseñ daħı efdal-idi.” (3) didi, zīra ṭayuları fukarā-y-ıdı. Ammā şadaķanuñ fażileti (4) bābında rivāyetdür ki bir gün ‘Āyişe Ĥazreti otururdu (5) bir

²⁷³ Buhārî, "Nafakāt" 1.

²⁷⁴ Müslim, "Zekāt" 13; Ahmed bin Hanbel, Müsned, II, 473. Ĥadisın Arapça metninin başı verilmiş sonrası verilmemiş, ĥadise Türkçe anlam verilirken tamamı verilmiştir.

hātūn geldi, bir eli yeñi içinde eyitdi “Yā hātūn ne oldı (6) saña ki elüñi çıkarmazsın?” eyitdi “Yā ‘Āyişe benüm atam var-ıdı (7) şadağa virmek sever-idi, ammā anam şadağa virmek (8) sevmezdi, cemī‘i ‘ömrinde bir pāre çırāk yağı, eski kaftān (9) şadağa virmişdi, ikisi bile öldiler, düşümde gördüm (10) ki kıyāmet olmuş, anam örü durmuş, bir pāre eskiyi ‘avretine (11) örtmiş, bir pāre yağ elinde vāh şu diyu feryād ider. Ol yirde **106 a** (1) babamı gördüm şu üleşdürür hem hayātında şu şadağa itmegi (2) yigrek severdi, babam elinden bir kadeh şu aldum, anama (3) virdüm hātifden nidā geldi ki *-elā men saķāhā şellet yeduhā* - (4) āgāh oluñ ki ol ‘avratı şuvaranuñ eli dutmaz oldı.” (5) Yā ‘Āyişe düşümde uyandum elüm dutmaz oldı.” didi.

(6) **ON DÖRDÜNCİ BĀB**: Haccuñ fażiletin bildürür.

(7) Ferāyız-i hamsenüñ birisi hac itmekdür. Kāle ‘aleyhisselām “ *eyyüh* (8) *en-nāsu kad farađallāhu ‘aleykümü’l-hacce fe-huccu*”²⁷⁵ Hāzret-i Resül (9) buyurur: “Ey ādem oğlanları Hāķ Te‘ālā üzerüñüze haccı farz (10) itdi, hacc idüñ.” Erkān-ı hacc menāsikde mezkūrdur, getürsevüz (11) kitābı taṭvīl iderüz ammā yilden ba‘zın diyelüm. Ebū Hüreyre **106 b** (1) rivāyet kıılır: “ *men hacce lillāhi fe lem yerfeş ve lem yefsuk race‘a* (2) *ke-yevmi veledethu ummuhū*”²⁷⁶ “Her kimesne Allāh rızāsı-y-çün hac ide, (3) her kimesne’i incitmeye, kimseye sögmeye anasından tođduğı (4) gün gibi döner.”, ya‘nī cemī‘i günāhi mağfūr olur.

‘Alī Hāzreti (5) rivāyet kıılır: “Hāzret-i Resül-ile ṭavāf iderdüm.” Eyitdüm: (6) “Yā Resülallāh bu ev nedür?”, eyitdi: “Yā ‘Alī bu evi Hāķ Te‘ālā (7) dār-ı dünyāda yapduğına hikmet benüm ümmetümüñ günāhına kefare (8) olmağ-ıçündür.” Ben eyitdüm: “Ya Resülallāh hacere’l-esved nedür?” (9) eyitdi, “*Yā ‘Alī tilke cevheretün*

²⁷⁵ Müslim, "Hac" 73

²⁷⁶ Buhārî, "Hac" 4; Ahmed bin Hanbel, Müsned, II, 248.

kānet fi'l-cenneti ehbeṭahallāhu (10) *ile'd-dünyā* ²⁷⁷ ya'nī ḥacere'l-esved cevherdür, cennetde-y-idi Ḥaḫ Subḥānehü (11) dünyāya getürdiyi gün nūrı gibi münevver-idi, müşrikler eli **107 a** (1) degmeg-ile kararadı.

Ḥazret-i Resūlden rivāyetdür: “Hiç (2) bir vaḫtde şeyṭānı ‘arefe güninde gördüğüm gibi ḡāyet (3) kicicük, ḥaḫīr [u] melūl görmedüm, ol gün Allāhuñ ḫullarına (4) inen raḫmeti gördüğinden illā bedr ḡazāsında eyle gördüm.” ²⁷⁸

(5) Ehl-i ma'rifet farz olan ḥacdan şoñra bir ḥac daḫı (6) vardur dirler, mü'min olan kişiye ol ḥac daḫı gereklüdür. (7) “*ve'l-i'rādi 'ni'l-ḥalkı ve'l-iḫbāli ile'l-ḥaḫki*” ya'nī ḥalkdan (8) i'rāz ide cemī'i ihtiyācını ḥalkdan kese, Ḥaḫḫa (9) iḫbāl ide zīra her kişinüñ ḫalbi şafā bulıcaḫ ya'nī menāhī (10) ve münker ḫalbinden gidicek 'arşullāh olur nite denmişdür (11) “*ḫalbü'l-mü'min 'arşullāh*” ²⁷⁹ daḫı meşāyih dimişlerdür ki “*beyt 107 b* (1) *fi'l-ḫalbi beytun livechillāhi mu'temirun ve ṭavfuhū kemulet lil-'abdi* (2) *erkānu*” dimek olur kim gönülde vechullāh çün ev var- (3) -dur, ma'mürdür, ol evi ṭavāf itmek ḫula rükn-i kāmildür, (4) bunuñ gibi ḥac idenüñ ḫurbānı daḫı nefsidür, eyüce te'emmül (5) it ki sen daḫı ilerü düşüp ḫavāş-ı 'ibādullāh dinenlerden (6) olasın.

ON BİŞİNCİ BĀB (7) Cihādı bildürür, ya'nī ḡazāyı bildürür.

Cihād, farz-ı kifāyedür. (8) Kelām-ı ḫadīmde buyurur: “*veḫātīlū el-müşrikīne kāffeten*” ²⁸⁰ Ḥazret-i Resūl (9) buyurur: “*el-cihādu māḫdīn ilā yevmi'l-ḫiyāme*” ²⁸¹ Farz-ı kifāye dimegüñ (10) ma'nīsı müsülmānların ba'zısı itmeg-ile ba'zısından sākıṭ (11) olur, cenāze namāzı gibi, redd-i selām gibi.

²⁷⁷ Muteber hadis kitaplarında bulunmamaktadır.

²⁷⁸ Hadisin Arapça metni verilmemiştir. Bu şekildeki hadislerin tahriçleri yapılamamıştır.

²⁷⁹ Mü'minin kalbi arşullahtır.

²⁸⁰ Tevbe 9/36, “ve müşrikler nasıl sizinle topyekün savaşıyorlarsa siz de onlara karşı topyekün savaşın.”

²⁸¹ Benzer rivāyet için bkz: Ebū Ya'lā, Müsned, VII, 287.

Keyfiyyet-i cihād: Hāzret-i **108 a** (1) Resūlden mervīdūr ki kaçan müsülmānlar dārū'l-ḥarbe girseler, bir qal'a (2) ya bir şehri ḥaşr itseler evvel İslāma da'vet ideler, eger (3) İslāmdan İbā iderlerse cizyeye da'vet ideler, eger (4) qabūl iderlerse qanları, mälları müsülmānlar mālī gibi olur, (5) qabūl itmezlerse seby ideler. Da'vet-i islām yitişmedük yiri (6) urmaq cāyiz degüldür, qable'd-da'vet seby itseler āşim (7) olurlar. Ammā zāhir olur kim şimdiki zamānda dīn-i islām (8) işitmedük memleket nādir var ola.

Mes'ele-i 'azīme: 'Ulemā (9) işbu mes'elede ihtilāf itmişlerdür ki şol yir ki anda (10) İslām işidilmemişdür, kimesne varup İslāma da'vet (11) itmedi, Allāhı birlemediler, Allāhdan gayriye dahı tapmadılar **108 b** (1) ḥattā öldiler ba'zı 'ulemā ma'zūrlardur dirler, zīra da'vet (2) yitişmedi dirler. Ammā şahīḥ mezheb oldur kim bāliḡ (3) olduklarından şoñra 'aql-la Allāhuñ birligini bilmeklik (4) üzerlerine vācib-idi, zīra Hāq Te'ālā buyurur: "*fa'tebirū* (5) *yā uli'l-ebşār* " ²⁸² Pes Allāhuñ vaḥdāniyyetin bilmeseler ḥükmi (6) qalan müşrikler gibidür.

Faşıl: Cizyeyi bildürür, ya'nī kāfirlerden (7) alınan ḥarācı bildürür. *Hidāyede* mezkūrdur ki cizye iki kışımdur; (8) bir kısım oldur kim kendülerüñ rızāsı-y-ıla şulḥ idüp yılda (9) bir maqta' mu'ayyen iderler, andan artuq nesne alınmaz. Nitekim (10) Hāzret-i Resūl Benī Negrān ehlini yılda biñ iki yüz (11) qaftana kesdi bizüm pādişāhlarımız iflahı kesdügi gibi. **109 a** (1) Muşāliḥa olandan ziyāde almaq cāyiz degüldür.

İkinci kısım (2) oldur kim pādişāh bir memleket fetḥ ider, başlu başına (3) ḥarāc vaż' ider, ammā şer'-i cizye oldur kim ġınāsı zāhir (4) olan zımmīye yılda kırk

²⁸² Haşir 59/2, "Ey akıl sahipleri! İbret alın." Âyette istinsah hatası bulunmaktadır. "yā uli'l-ebşār" ibaresi "yā uli'l-elbāb" şeklinde yazılmıştır.

sekiz dirhem gümüş, orta hällüye (5) yigirmi dört dirhem kesb idebilür, faķire on iki dirhem (6) kesb idemez faķire nesne yok, ersüz ‘avratlara nesne yok, (7) kötürümden, gözsüzden, meflücdan, katı kocalardan nesne yok. (8) İmām Ebū Yūsuf katında pīrlerüñ mālī olsa alalar. (9) ‘Uzlet idüp kolayında oturan kişilerden hārāc alınmaya.

(10) İmām Muḥammed, Ebū Ḥanīfeden rivāyet kıılır kesb ider keşiş (11) olsa hārāc alalar, İmām Ebū Yūsuf mezhebi daḡı oldur, **109 b** (1) kāfir müsülmān olsa yaḡūd ölse sāķıt olur, ḡilāf (2) İmām-ı Şafī‘inüñ, ammā bir memleketi fetḡ idüp dārü’l-islām oldu- (3) -ğından şöñra kāfiri kilise yapmağa kōmayalar, ammā eskisin (4) meremmet itseler cāyizdür.

Faşıl: Mesā’il-i ġarībedür (5) *Ḳınyada* mezkūrdur ki bir ḡarbi kāfir emān-ıla dār-ı islāma çıķsa, (6) bir ma‘şüm oğlanuğın bile getürse şatsa cayiz degüldür, (7) dönse evine gitse oğlanuğı bunda kōsa dāra ṡabī‘olur, (8) oğlān müsülmān olur, girü atası gelse oğlān hemān (9) İslām ḡükminededür.

Mes’ele: *Ḳadıḡānda* mezkūrdur ki (10) bir kāfir emān-ıla dār- ı İslāma gelse bir kāfirüñ oğlını (11) ya kızını duta gelse şatsa cāyizdür.

Mes’ele: Kāfir begleri **110 a** (1) müsülmān beglerine esīr göñderseler ḡelāldur ittifāķī.

(2) **Mes’ele:** Bir müsülmān emān-ıla dārü’l-ḡarbe girse anda bir kāfirüñ (3) oğlını veyā kızını atasından şatun alsa, İbni Semā‘a rivā- (4) -yetinde İmām Ebū Yūsuf katında cāyizdür bir emān-ıla ve ermiş (5) kāfire satsa anda şübhe yokdur, cāyizdür.

Faşıl: Fezāyi'l-i (6) cihādı bildürür. *Meşābihde* rivāyetdür: “*ribātu yevmin fi sebīlillāhi* (7) *hayrun mine'd-dunyā ve mā fihā*”²⁸³ buyurur, bir gün Allāh yolında ğazā itmek (8) dünyādan ve içindekiden hayırlıdır. Bir hādīşde buyurur ki “*lā yectemi'u* (9) *kāfirun ve kātīlühū fi'n-nāri*”²⁸⁴ depelenen kāfir-ile depeleyen cehennemde cem' (10) olmaz, ya'nī kāfir öldüren cehenneme girmez dimekdür “*hurmetu (11) nisāi'l-mücāhidīne 'ale'l-kāidīne kehurmeti ümmehātihim*”²⁸⁵

Ḥazret-i 110 b (1) Resül buyurur ğazāiler 'avratlarınıñ hürmetleri ğazāi degül kişilerün (2) 'avratları üzerine anaları hürmeti gibidür. Ebū Hüreyre rivāyet (3) kıılır, Ḥazret-i Resül aşhāba buyurdı ki: “Yā aşhāb şehīd kimi (4) şanursız?” Eyitdiler: “Allāh yolında depelenen.” Ḥazret-i Resül eyitdi: “*inne's-şühedāe* (5) *ümmetī izen le kalīlun*”²⁸⁶ ya'nī ümmetümünñ şehīdleri ol taqdīrce az (6) olurlar, bilün ki ğazāda katl olsa şehīddür, ğazāda (7) depelenmedin ölse şehīddür, qarın ağrısından, tã'undan (8) ölse şehīddür.

İmrān bin Ḥuşeyn rivāyet kıılır: “*lā yezālu* (9) *tāifetun min ümmetī yukātīlüne*”²⁸⁷ ilā āhirihi. Ḥazret-i Resül buyurur: (10) “Benüm ümmetüm ğazā itmekden zāyil olmazlar, ğālib oldukları (11) hālde hattā āhir ğazāi deccāli depeler.” Bir rivāyet buyurur ki: 111 a (1) “*cāhidü'l-müşrikīne bi-emvāliküm ve enfusiküm ve elsinetiküm*”²⁸⁸ (2) ya'nī müşriklere ğazā idün mālīñuz-ıla, nefsüñüz-ile, dilüñüz-ile (3) cemī'isi ğazādur.

Fuḍāle bin 'Ubeyd rivāyet kıılır: “*küllü meyyitin* (4) *tahtimu 'alā 'amelihī illelezi mäte murābiṭen fi sebīlillāhi fe innehū* (5) *yumnā lehū 'ameluhū ilā yevmi'l-*

²⁸³ Buhārî, "Cihad" 73; Tirmizî, "Fedâilü'l-Cihad" 26.

²⁸⁴ Müslim, "İmâret" 36; Ahmed bin Hanbel, Müsned, II, 397.

²⁸⁵ Müslim, "İmâret" 39; Ebū Davûd, "Cihad" 12.

²⁸⁶ Müslim, "İmâret" 51; İbn Mâce, "Cihad" 17.

²⁸⁷ Buhārî, "İtisâm" 10; Ali el-Müttakî, Kenzü'l-Ummâl, nr. 34559.

²⁸⁸ Ebū Davûd, "Cihad" 18.

kıyāmeti”²⁸⁹ Hazret-i Resül buyurur: (6) “Her meyyit ‘amelini hātım idüp gider illā Allāh yolında mücāhede idenüñ (7) ‘ameli kıyāmete degin artar munķati‘ olmaz, ‘azāb- ı kabirden (8) emīn olur.” şadaķa Resüüllāh.

Hazreti buyurur: “*men ‘alime’r-ramye* (9) *şümme terekehū feleyse minnā*”²⁹⁰ ya‘nī bir kiři oķ atmaķ öğrense andan (10) terk itse bizüm sünnetümüz-ile taħallūf itmiş degüldür. Ebū Hüreyre (11) rivāyet kıılır: “*men iħtebese ferasen*”²⁹¹ Hazret-i Resül buyurur ki **111 b** (1) “Bir kemesne ğazā-y-içün ħasbeten lillāh at bislese, o atıñ (2) yimi, şuyı, bevli, revşi kıyāmet ğüninde şevāb terāzüsine (3) konılır.” Hazret-i Resül buyurur: “*el-ħaylu selāsetun li raculin ecrun li raculin sitrun* (4) *ve li raculin vizrun*”²⁹² ya‘nī at bisleyenlerüñ üç ħāli vardur; (5) birisine şevāb vardur, birisine örtüdü, birisine ğünāh vardur, (6) ammā ol kiři kim at bisledüğinden şevāb ola. Şol (7) kişidür kim ħālişen muħlişen ğazā-y-içün bisler ammā ol kiři kim (8) bisledüğü setr ola şol ğanı kişidür ki at bisler kendü (9) ħācetine varur, bir müsülmān daħı dilerse virür ol at (10) bisledüğü aña örtüdü, ya‘nī yüzi şuyın örter, bireğüye (11) iħtiyāc göstermez, ammā ol kiři kim at bisledüğinden **112 a** (1) ğünāh ħaşıl ider, şol kişidür kim tavīle-y-ile atlar bisler (2) tekebbüren ve riyāen.

Mes’ele: Hazret-i Resüle ħimārdan zekāt var (3) mıdur diyu şordılar. Hazret-i Resül buyurur ki: “Ĥimār ħaķķında (4) baña vaħy ğeldi, işbu āyet-i ‘āmmeden ğayri Kelām-ı kadīimde (5) buyurur: “*femen ya‘mel mişğāle zerratin ħayran yarah*”²⁹³ bir kimse zerre (6) ağırı ħayr itse bulur. Pes ma‘lüm oldı ki ħimārda (7) zekāt vācib olmaķda naşş-ı kātı‘ yoķdur.

²⁸⁹ Tirmizî, "Cihad" 2.

²⁹⁰ Müslim, "İmāret" 52.

²⁹¹ Buhārî, "Cihad" 45.

²⁹² Müslim, "Zekat" 7.

²⁹³ Zilzal 99/7, “Kim zerre miktarı hayır yapmışsa onu görür.”

Faşıl: ‘Avfeyn-i (8) Mālikden mervīdür dilerseñ hāliş gāzī olasin (9) ol gāzāda depelenürseñ şehīd olasin gerekdür kim on (10) nesneyi şaklayasin evvel atası anası rızāsı-ile (11) çıka. İkinci oldur kim üzerine lāzım olan emāneti tamām ide, **112 b** (1) şalat gibi zekāt gibi hac gibi, andan soñra emānāt-ı müslimīn (2) var-ısa edā idüp gide. Üçüncü kendü gelincek ehline yiyecek (3) nafağa kıoya. Dördüncü kendünüñ yolda nafağası helāl ola. (4) Bişinci pādişāhına muṭī‘ ola eger hābeşī kıul dağı olursa. (5) Altıncı yoldaşınıñ hākkın ri‘āyet ide. (6) Yidinci yolda müslmāndan kāfirden kimesneyi incitmeye. Sekizinci (7) şavaşdan kaçmaya ya‘nī bir kışi iki kāfirden kaçmaya. Toķuzıncı (8) ğanīmet mālından uğurlamaya. Onuncı gāzāya gitdüğinden (9) murādı dīn-i İslāma yardım itmek, kelime-i şehādeti ulula (10) maķ ola.

Ebū Hüreyre rivāyet kıılır: “ *‘urīda ‘aleyye evvelu şuluşihī min ümmetī* (11) *yedhulüne el-cennete*”²⁹⁴: ilā āhiri. Hāzret-i Resūl buyurur: “Baña ‘arz olundu **113 a** (1) ümmetümden cennete öñürdi girecek ṭā’ife cehennemeye öñürdi (2) girecek ṭā’ife. Ammā cennete öñürdi girecek ṭā’ife şehīd (3) lerdür, dağı şol azādsuz kıullardur ki efendileri hizmetin (4) bile edā idüp üzerlerine borç kıomadılar, dağı şol fuķarādur ki (5) ‘ayāl-bend ve eksüklü-y-iken hāramdan perhīzkārлық iderler. (6) Ammā cehennemeye öñürdi girecek ṭā’ife şol emīrdür ki bi-ğayri (7) hākkın ri‘āyāya zulm ider, dağı şol māl ıssıdır kim mālından (8) hākkıllāh virmez, dağı faķīrdür ki faķırına nazār itmez tekebbürlik (9) ider.” Hāzret-i Resūl buyurur: “*Ezellü’l-hāķi ‘indallāhi’l-faķīru*’ (10) *l-mutekebbir*”²⁹⁵ ya‘nī maḥlūķātuñ Allāh Te‘ālā kıatında ğāyet zelīli (11) mütekebbir ola.

Faşıl: Bilgil kim gāzā iki kıısımdur; birisi **113 b** (1) Allāhuñ eşkere düşmenlerin kıahr itmekdür, anı beyān itdük. (2) İkinci kıısım “*Taşfiyetü’s-surri ‘ammā dūnallāhi*” yanī gāzā kışi (3) sırrını Allāhdan ğayriden pāk itmekdür. Ehl-i mücāhede kıatında (4)

²⁹⁴ İbn Ebī Şeybe, Musannef, XIV, 124.

²⁹⁵ Muteber hadis kıtaplarında bulunmamaktadır.

ḥaḳīkat ḡazā nefsi Ḥaḳ yolında bezl itmekdür. Nitekim Ca‘fer-i Şādık demişdür: “*El-mücāhedetü bezlū’n-nefsi* (5) *fī rıdāi’l-Ḥaḳ*” Ebū ‘Osmān atında mücāhede oldur kim nefsi (6) cemī‘-i shevātdan rucū‘ idüp albini cemī‘-i münāhiden, (7) Őüpehātdan ḥalāŐ itmekdür, nitekim dinmişdür: “*El-mücāhedetü* (8) *fiṭāmu’n-nefsi ‘ani’Ő-Őhevāti ve nez‘u’l-albi ‘ani’l-münāhi* (9) *ve Ő-Őübehāti*” her mü‘min kim üzerine zıkr olan iki ḡazāyı (10) tamām Őartları-y-la ri‘āyet ide, iŐbu mertebeye yitiŐür ki ḥikāyetdür: (11) uteybe bin Müslim, Buḥārāyı feth itmege teveccüh itdi. Ceyḥūn 114 a (1) ırmaḡına yaḳın varıcaḳ küffār gemileri yaḳdılar tā ki müsülmān (2) erisi gemeye, kenāra gelicek gördiler gitmiş Ceyḥūn ırmaḡı (3) bī-pāyān. uteybe niyāz itdi ki: “Yā Rabbi sen ‘ālimsin, eger (4) ben senüñ cihāduña ḥālīŐ gelmedümse murādum senüñ vechüñ (5) degülse beni ırmaḡa ḡarḳ it.” didi. Hemān dem atın ierü deydi (6) cemī‘i erisi-y-le gedi, Buḥārāyı feth itdi.

‘Ārifler (7) atında sheḫāvet ya‘nī cömerdlik dört ısımdur; birisi (8) sheḫāvet-i māldur, bu sheḫāvet zāhidlerüñdür, mallarını virürler (9) āḫiret alurlar. Kelām-ı adīmde buyurur: “*tilke’d-dārü’l-āḫireti nec‘alühā*”²⁹⁶ (10) İkincisi sheḫāvet-i nefsdür bu mertebe ‘āriflerüñdür; nefsin virürler (11) hidāyet alurlar. Kelām-ı adīmde buyurur: “*velleḡine cāhedü finā* 114 b (1) *lenehdiyennehum subulenā*”²⁹⁷. Üuncisi sheḫāvet-i rüḫdur bu mer- (2) -tebe mücāhidlerüñdür, rüḫı virürler ḫayāt alurlar, Kelām-ı adīmde (3) buyurur “*Velā taḫsebennelleḡine utılū fī sebīlillāhi*”²⁹⁸ el āyeti. (4) Dördüncisi sheḫāvet-i albdür, göñli virürler ma‘rifet alurlar. (5) Kelām-ı adīmde

²⁹⁶ Kasas 28/83, “İŞte ahiret yurdu! Biz onu yeryüzünde böbürlenmeyi ve bozgunculuḡu arzulamayan kimselere veririz.”

²⁹⁷ Ankebūt 29/69, “Ama bizim uğrumuzda cihad edenleri elbette kendi yollarımıza eriŐtireceḡiz.”

²⁹⁸ Āl-i İmrān 3/169, “Allah yolunda öldürülenleri sakın ölü sanmayın.”

buyurur: “*İllā men etallāhe bi-ḳalbin selīm*”²⁹⁹ kemāl-i (6) seḫāvet böyle olur, vallāhu'l-muvaffiḳ.

ON ALTINCI BĀB: (7) İki ḫelālūn biri biri üzerine ḫaḳḳın bildürür.

Evvel (8) erüñ ‘avrat üzerinde ḫaḳḳı neydügin bildürelüm. Ebü Hüreyre (9) rivāyet ḳılır: “*inne'l-mer'ate ḫuliḳa min dıl'i*”³⁰⁰ ilā āḫir. Ḥazret-i (10) Resül buyurur: “Be-dürüstī ‘avratlar eyegüden yaradılmışdur, (11) cemī‘i ḫulḳuñuzda ṭoḡrılmaz, ba‘zı egrilik-ile istima‘ idüñ, **115 a** (1) tamām ṭoḡrulıcaḳ uvanmaḳ lāzım gelür, uvanması ṭalāḳıdur.”

(2) Bir ḫadīşde buyurur ki “*levlā benü İsrā'ile lem taḫnize'l-laḫmu* (3) *velev ḫavvāhu lem taḫun üñşā zevcūha ed-dehri*”³⁰¹ ya‘nī benü İsrā'ıl (4) olmasa et ḳoḳmaz-ıdı, Ḥavā olmasa ḫiçbir dişi erine (5) ḫāyin olmazdı cemī‘i zamānda. Rivāyetdür Ḥaḳ Subḫānehü (6) Benī İsrā'ili eti iddiḫār itmekden nehy itdi biryān (7) zāḫıre itdiler, Ḥaḳ Te‘ālā anlara ‘uḳūbet-içün iddiḫār itdükleri (8) eti yiyitdi, ol zamāndan beru et yiyimeye başladı. (9) Ammā Ḥavānuñ ḫıyāneti oldur kim evvel cennetde buḡday ol (10) yidi, andan Ādeme yidürdi: “*Lā yucellidu eḫadukum imra'etehü* (11) *cilde'l-'abdi*”³⁰²

Ḥazret-i Resül buyurur: “Sizden biriñüz ‘avratını **115 b** (1) ḳulunı döger gibi dögmeseñ.” Ebü Hüreyre rivāyet ḳılır: (2) “*izā de'a'r-raculu imra'etehü ilā firāşihı fe-*

²⁹⁹ Şuarā 26/89, “Ancak Allah'a kalb-i selīm (temiz bir kalp) ile gelenler (o günde fayda bulur).”

³⁰⁰ Buhârî, "Enbiyâ" 1; Müslim, Rada', 18. Hadiste istinsah hatası bulunmaktadır. “ḫuliḳa” ibaresi ḫulḳına” şeklinde yazılmıştır. Buhârî, "Enbiyâ" 1; Müslim, Rada', 18.

³⁰¹ Buhârî, "Enbiyâ" 25; Ahmed bin Hanbel, Müsned, II, 315.

³⁰² Buhârî, *el-Câmiu's-sahiḥ*, VII, 42 (5204) [Dâru'ş-şuab, Kahire, 1407/1987, 1. Baskı]; Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, IV, 17 (16268) [Müessesetü Kurtuba, Kahire, trs.] “Sizden biri hanımını kölesini dövdüğü gibi dövmesin.”

ebet febāte gādbāne (3) *le'anethā el-melāiketū hattā tusbihā*³⁰³ Hāzret-i Resūl buyurur: “Kaçan (4) sizden biriñüz ‘avratını döşege kığırta, ‘avrat İbā itse, (5) eri aña gāḍab idüp yatsa, tā subḥ olınca melāike (6) ol ‘avrata la‘net ider.” ‘Āyişe rivāyet kıılır: “*ḥayrukum ḥayru* (7) *kum li-ehliḥi ve ene ḥayrukum li-ehli*”³⁰⁴ Hāzret-i Resūl buyurur: (8) “Sizūñ ḥayırluñuz ehline ḥayırlu olandır, ben daḥı ehlūme (9) ḥayırluyın sizden.” ya‘nī bu ḥadīşden münfehım olan (10) oldur kim kişi ehli-y-ile ḥüsñü mu‘āşeret itmek ḥulḳ-ı nebīden- (11) -dür.

Ḳavluḥū‘aleyhi’s-selām “*el-mer’etu izā şallet ḥamsehā ve şāmet* 116 a (1) *şehrahā ve aḥşanet fercehā ve eḫā‘at ba‘lehā fetedḥul* (2) *min eyyi ebvābi’l-cenneti şāet*”³⁰⁵ (3) “Şol ḥāḫūñ ki biş vaḳtın kıılır, Ramazān ayın oruc dutar, (4) fercini şaḳlar, erine muḫī‘olur, cennetūñ ḳanḳı ḳapusından (5) dilerse girsün.”

Ḳavluḥū‘aleyhisselām “*Lev emartu eḫaden en* (6) *yescude li-eḫadin le-emertu el-mer’ate en yescude li-zevcihā*”³⁰⁶ Hāzret-i (7) Resūl buyurur ki: “Eger kimseye secde itmek emr itsem emr ider (8) düm ki ‘avrat erine secde ide-y-idi.” Mu‘āz rivāyet kıılır (9) “*lā tūzī imraetun*” İlä āḫir, ya‘nī bir ‘avrat dünyāda erini incitse, (10) ḥūriler nidā iderler ki: “*Yā fülāne ḳātelekallāh*” ya‘nī Allāh seni depe- (11) -lesūñ, erūñi incitme senūñ ḳatuñda emānetdür, yaḳındur ki **116 b** (1) senden mufāraḳat ide.”

Hāşan rivāyet kıılır:” *izā herabet* (2) *el-mer’atu min beyti zevcihā*³⁰⁷ ilā āḫir Hāzret-i Resūl buyurur: “Kaçan (3) ‘avrat erinūñ evinden ḳaçsa, namāzı maḳbūl olmaz, ḥattā gelüp (4) kendünūñ elini erinūñ eline virüp beni nice dilerseñ depele (5)

³⁰³ Buhārî, "Bed'u'l-Halk" 7; Müslim, "Nikah" 20. Hadiste istinsah hatası bulunmaktadır, “izā de‘a‘r-raculu” ibaresi “ize‘dde‘a‘r-raculu” şeklinde yazılmıştır.

³⁰⁴ İbn Māce, "Nikah" 50; Tirmizî, "Menâkıb" 64.

³⁰⁵ Deylemî, Firdevsü'l-Ahbâr, IV, 234.

³⁰⁶ Ahmed bin Hanbel, Müsned, VI, 76. Hadiste hareke hataları bulunmaktadır, “le-emertu” ibaresi “li-emertu” şeklinde, “el-mer’ate” ibaresi de “el-mer’atu” şeklinde yazılmıştır.

³⁰⁷ Muteber hadis kitaplarında bulunmamaktadır.

dimeyince.” Rivāyetdür: “*inne’l-mer’ate izā şallet ve lem ted’u* (6) *li-zevcihā ruddet ‘aleyhā hattā ted’u li-zevcihā*”³⁰⁸ “Kaçan ‘avrat (7) namāz kılsa eri-y-içün hayır du‘ā itmese namāz maqbūl olmaz.” Kavluhū (8) ‘aleyhisselām “*lev enne’z- zevce sāle*”³⁰⁹ ilā āhir. Hāzret-i Resūl (9) buyurur: “Eger erūñ bir yanında kan ve bir yanında irin aksa, (10) ‘avrat anı dā’im yalasa, erūñ haqqı edā idemeye.” şadağa Resūlullāh.

Faşıl: ‘Avratuñ er üzerinde haqqı neydügin **117 a** (1) bildürür. Enes bin Mālik rivāyet kıılır, Hāzret-i Resūlallāh (2) kanķı mü’minūñ imānı kāmildür eyitdi: “*aşenuhum hulķan* (3) *ma’a ehlihi*”³¹⁰ “Ehli-y-ile gökcek hulķ-ıla dirilendür.” ‘Avratuñ (4) eri üzerinde biş haqqı vardır; birisi oldur kim perde (5) içinde kıullana taşra çıkarsa āşım olur. İkinci oldur kim (6) dīn bābında ne gerekidügin ‘avratına örgede. Üçüncü ol (7) dur kim ‘avratına helāl yidüre. Dördüncü oldur kim zulm (8) itmeye zīra ‘avrat erūñ katında emānetdür. Bişinci oldur kim (9) ‘avrat aña dilin uzadursa taħammül ide, naşīhat ide.

(10) Haberde gelmişdür ki bir kişi ‘Ömere gelürdi ‘avratından şikāyet (11) itmek-içün, kapuya gelicek işitdi ki ‘Ömerūñ hātūnı Ümmi **117 b** (1) Gülşüm, ‘Ömer üzerine dilin uzatmış, bu kişi anı görücek (2) hālını söylemedi, döndi, ‘Ömer çığırdı, niye geldüñ, didi. (3) Eyitdi “Yā ‘Ömer saña geldüm ki ‘avratumdan şikāyet idem, (4) senūñ hātūnuñ saña sözün işitdüm, girü döndüm.” ‘Ömer eyitdi: (5) “Ben anuñ saçından geçerem, benüm üzerümde haqqı olduğundan (6) ötürü, evvel oldur kim beni cehennemden ırağ ider anuñ (7) sebebi-y-ile harāmdan yığlnuram, evümden gitsem mālum hıfz (8) ider, oğlumı emzürür, tayalık ider, borcı degül-iken.” Eyitdi: “Yā (9)

³⁰⁸ Muteber hadis kitaplarında bulunmamaktadır.

³⁰⁹ Hākim, Müstedrek, II, 206.

³¹⁰ Tirmizī, İmān, 6.

‘Ömer bi-‘aynihi bu didüklerüni ‘avratum baña dağı ider, ben dağı (10) saçından geçdüm.” didi.

Faşıl: Oğluñ ata üzerinde (11) haqqı neydügin bildürür. Oğluñ ata üzerinde haqqı oldur kim **118 a** (1) adını gökçek vire, Qur’ân örgede, büyüyecek evere. ‘Ömerden (2) rivāyetdür: Bir kişi oğlı-y-ıla geldi, eyitdi, “Yā ‘Ömer işbu (3) oğlum baña iğāb ider.”, ‘Ömer eyitdi, “Yā oğlan ataña (4) ‘āğ olmağdan kırılmaz mısın, senüñ üzerüñde babañuñ bunca (5) haqqı vardur.” Oğlan eyitdi: “Yā emīre’l-mü’minīn ya oğluñ (6) ata üzerinde haqqı yok mıdur?” ‘Ömer eyitdi: “Na’am oğluñ ata (7) üzerinde haqqı oldur kim ‘avrat alıcağ eyü şoydan ala (8) tā ki oğlan şoñra anasın görüp yirinmeye, dağı adını (9) da gökçek vire, dağı Qur’ân oğıda.” Oğlan eyitdi (10) “Vallāhi Yā ‘Ömer anam Hindīyedür, babam anı dört yüz ağçaya (11) almışdur, adımı Cu‘al kıomışdur, Cu‘al diyu toñuzlar kıurdına **118 b** (1) dirler, Kitābullāhdan bir āyet öğretmemişdür.” ‘Ömer (2) Hāzreti ol kişiye eyitdi: “Oğlum baña ‘āğ oldı dir (3) sin sen hoğ oğluña ‘āğ olmuşsın tır git.” didi

(4) Hikāyet: Ebū Hāfş-ı Sikenderī Semerğanduñ ulu ‘ālimlerindendür. (5) Bir kiři geldi, eyitdi: “Oğlum beni urdı, açındı.” didi (6) Ebū Hāfş eyitdi: “Subhānallāh oğul atayı urur mı?” Eyitdi: (7) “Na’am” Eyitdi: “Yā fülān oğluña hiç edeb öğretdüñ mi?” Eyitdi: (8) “Lā” “ ‘İlm öğretdüñ mi?”, eyitidi “Lā”, “Qur’ân öğretdüñ mi?”, eyitdi (9) “Lā”, “Ya oğluñ ne işler?”, eyitdi: “Ekincidür.” Ebū Hāfş eyitdi: (10) “Yā recul bilür misin seni oğluñ niçün vurdı?” Eyitdi “Lā”. (11) Eyitdi “Şabāğ olıcağ eşşegine bindi, öküzleri **119 a** (1) öñünce, köpegi ardınca tarlaya giderken Qur’ân bilmez ki (2) oğuya, sen aña i’tiraz idüp durursın seni şığır sandı (3) vurdı, var şükr eyle ki ayağıñ uvatmadı.”.

Ba‘zı hükemā (4) eydürler ki her kişi ki atasına anasına ‘āk ola, kendü (5) dahı oğlancuqlarından hayır görmez, dahı her kişi ki meşveret (6) itmegi terk ide hācetine yitişmez, dahı her kişi ki ehli-y-ile (7) mudārabe itmeye, dirliğinüñ lezzeti gider.” Ebū Hüreyre rivāyet kıılır: (8) “*izā māte beni ādem inkaṭa ‘a ‘ameluhū illā fi şelāsetin*”³¹¹ ilā āhīrihī (9) “Kaçan beni ādem ölse ‘ameli dükenür, illā üç kişinüñ degül: Birisi (10) şadaқа [-yı] cāriyedür tekyeler, ‘imāretler gibi. Birisi şālih oğlan (11) ki atasını hayır du‘ā-y-ila aña. Birisi ‘ilmdür ki kendüden **119 b** (1) şoñra intifā‘ ideler.”, şadaқа Resülallāh.

ON YİDİNCİ (2) BĀB: Terk-i dünyā itmek fazīletin bildürür.

(3) Enes bin Mālikden rivāyetdür bir kişi Hāzret-i Resüle (4) şordı: “Yā Resülallāh faqr ne nesnedür?”. Hāzret-i Resül (5) buyurdı: “Yoğsullıķ Allahuñ hazinelerinden birisidür.” Tekrār (6) şordılar ki: “Yā Resülallāh faqr ne nesnedür?” Hāzret-i Resül (7) buyurdı ki: “Kerāmetdür Allahuñ kerametlerinden.”, üçünci: (8) kerre şordılar: “Yā Resülallāh faqr ne nesnedür?” buyurdı ki: (9) “Faqr bir nesnedür ki Hāķ Subhānehū anı virmez illā hāş (10) peygamberlerine virür.” didi. Görmez misin Hāzret-i Resül buyurur (11) “*el-fakru fahri*”³¹², ya‘nī faqr benüm fahrümdür, ammā ‘azīz bilmek **120 a** (1) gereksin faqr şol vaķt kerāmedür ki şikāyet itmeyesin, (2) Rezzāķuñ kısmetine rāzı olup şükr idesin ve illā eger şikāyet (3) idesin senden zelīl kimse olmaz, nitekim Hāzret-i Resül (4) buyurur: “*ezellü’l-halki indallāhi el-fakru’l-mütekebbiru*”³¹³ ya‘nī maḥlūkātuñ (5) gāyet ĥorı Allāh ķatında faķīrdür ki mütekebbir ola.

³¹¹ Tirmizī, "Ahkām" 36; Nesāī, "Vesāyā" 8.

³¹² İsmail bin Muhammed, el-Aclünī, Keşfü’l-Hafā, II, 87.

³¹³ Muteber hadis kitaplarında bulunmamaktadır.

İbrāhīm (6) peygambere şordılar: “Yā Ḥalīl bu mertebeye ney-ile yitişdüñ.” (7) Eyitdi: “Üç nesne-y-ile, birisi oldur kim baña iki nesneyi (8) ‘arz itseler Allāha yararın kabūl iderin, dünyā-y-içün yararın (9) red iderdüm. İkinci oldur kim rızq bābında hic vech-ile (10) ğuşşa yimedüm, Allāhuñ kefīl idigüne i‘timād idüp. Üçünci (11) oldur kim hiçbir kuşlukda ve aḥşāmda yimek yimedüm illā konuğ-ıla **120 b** (1) bile yidüm.”

Bir gün ‘Ömer bin Ḥaṭṭāb, Ḥazret-i Resūluñ hücesine (2) girdi, gördi ki Resūl ‘Aleyhisselām bir ḥaşıruñ üzerinde (3) yatur, ḥaşıruñ iplerinden Resūluñ bögrinde nişān olmış, ‘Ömer (4) anı göricek ağladı, Ḥazret-i Resūl eyitdi: “Yā ‘Ömer niye ağlarsın?”, (5) eyitdi: “Yā Resūlallāh kayşer ve kisrīyi egdüm anlaruñ dünyāda (6) tana‘umların añdum, sen ki Resūl-i Rabbū’l-‘ālemiñsin yanlaruña ḥaşır (7) eşer itmiş.” Peygamber Ḥazreti eyitdi: “Yā ‘Ömer anların kavmidür ki Ḥaḳ (8) Subḥānehū anlaruñ şafālarını dünyāda ta‘cīl idüp virmişdür, (9) bizüm tayyibātımız dār-ı āhiret dedür.” didi, şadağa Resūlullāh.

(10) Ehl-i ḥālden birisine su‘āl itmişler ki: “Yā şeyḥ ‘ilm oğuduñ mı?” (11) Eyitdi: “Na‘am üç mes’ele oğıdum, birisi oldur kim dünyā-y-ıla āhiret **121 a** (1) iki kız kardeşlerdür, ikisine bile nikāḥ cāyiz degüldür, birisini (2) terk itmeyince birisin almaḳ dürüst degüldür. Kelām-ı ḳadīmde buyurur (3) *-ve en tecme‘ū beyne’l-uhṭeyn-*³¹⁴. İkinci mes’ele oldur kim dünyā peygamber (4) Ḥazretinüñ muṭallaḳasıdur, ya‘nī Peygamber Ḥazreti boşamışdur, (5) ümmetine ḥarāmdur, zīra peygamberün muṭallaḳası bizüm anamız olur, (6) anamız almaḳ cāyiz degüldür, Kelām-ı ḳadīmde buyurur: *-ḥurrimet ‘aleykum* (7) *ümmehātukum-*³¹⁵. Üçünci mes’ele oldur kim bir günlük (8) rızqdan ziyāde rızq kayırmaḳ riyādur yā ḥoz ḥarāmdur.” (9) didi. İmdi eger

³¹⁴ Nisâ 4/23, “İki kız kardeşi birden almak da size haram kılındı.”

³¹⁵ Nisâ 4/23, “Analarınız size haram kılındı.”

‘ākil-iseñ işbu üç mes’eleyi fikr it (10) aña göre sen dağı kendüñi teftiş it, dirliğün kimler dir- (11) -liğine beñzer ziyāde ne dimek gerek.

Dehḥāk’den rivāyetdür ki **121 b** (1) Ādem ile Ḥavvā yiryüzine inicek dünyā koqusı burunlarına yitişecek (2) tamām kırk gün bīḥod yatdılar gāyet yiyisinden, zīrā dinmişdür ki (3) “*ed-dünyā cīfetun ve ṭalibūhā kilābun*”³¹⁶ ya’nī dünyā bir murdār (4) cānsuz gövdedür, anı ṭaleb iden itlerdür.

Yaḥyā bin Mu‘āz Er- (5) Rāzī eydür: “Ḥikmet ma‘rifet dōrt kişinūñ ḳalbinde (6) sākin olmaz; birisi oldur kim meyli maḥabbet-i dünyā ola, ikincisi (7) oldur kim kinci ola bir mü’mīn ḳardāş-ıla gōñül melülligi (8) vākī‘ olsa dāyim ḳalbinde şaḳlar, üçüncisi bir mü’mīn (9) ḳardāşına ḥased ider, dōrdünci dünyā ululucağın seve.” (10)

Ḥazret-i Resūl buyurur: “*ed-dünyā sicnū’l-mü’mini ve cennetü’l-kāfir*”³¹⁷ (11) ya’nī dünyā mü’mīnlerün zindānidur, ḳabir ol zindānuñ ḳal‘asıdur, **122 a** (1) varacaḳ yiri cennetdür, ammā dünyā kāfirün cennetüdür, ḳabir (2) zindānidur, cehennem varacaḳ menzilibdür. Bu ḥadīşün tevcihinde (3) ‘ulemā buyurmuşlardur ki mü’mīn dār-ı dünyāda ne ḳadar ehl-i tana‘um (4) dağı olursa āḥiretde virilecek mertebeye nisbet bu tana‘umları (5) zindān meşabesindedür. Kāfir dünyāda ne ḳadar ifrāt-ıla zaḥmet (6) görürse anda olacaḳ ‘azāba nisbet cennetdür.

Faşıl: (7) Dünyānuñ meşeli niye beñzedügin bildürür. Ḳālallāhu Te‘ālā “*innemā meşelu ‘-(8) l-ḥayāti’d-dünyā kemāin enzelnāhu mine’s-semāi*”³¹⁸ el-āyeh” (9) Ḥaḳ Subḥānehū buyurur ki : “Dünyānuñ meşeli şol yağmur meşeline beñzer (10) ki gökden indürürüz anñ-la otlar, taḥıllar ḥattā yiryüzi (11) müzeyyen olur, ekin isleri

³¹⁶ İsmail bin Muhammed, el-Aclūnī, Keşfü’l- Hafā, I, 362.

³¹⁷ Müslim, "Zühd" 1; Tirmizī, "Zühd" 16.

³¹⁸ Yūnus 10/24, “Dünya hayatının durumu, gökten indirdiğimiz bir su gibidir ki...”

görürler götürürüz diyu zan iderler, **122 b** (1) nāgāh ya gice içinde ya gündüzde bizüm ‘azābımız gelür, ol (2) ekinleri hiç yaradılmamış gibi helāk ider, hemçün dünyā ekinler (3) gibi zevāldedür, ‘āqıl olan kişi böyle fikr etmek gerekdür (4) ki dünyā fānīdür, bākī kalan dār-ı āhiretdür.” Kelām-ı kadīmde Hāq (5) Subhānehū dünyānuñ saña niye beñzedügin bildürdi.

Hāzret-i Resūlden (6) rivāyetdür dünyānuñ meşeli niye beñzer: Bir memleketde bir t̄a’ife (7) Hāzret-i Resūle geldiler “Yirimüz ucuzlıkdur.” diyu haber virdiler. (8) Hāzret-i Resūl eyitdi: “Yā kavm sizūñ anda hālīñüz nedür?” Eyitdiler: (9) “Yā Resūlallāh dürlü dürlü t̄a’āmlar yirüz.” Hāzret-i Resūl eyitdi (10) “Āhır yidügüñüz t̄a’āmlar ne olur?”. Eyitdiler: “Bilmez misiñ sidük (11) olur, necis olur.” Hāzret eyitdi: “*Kezālike meşeli’ d-dünyā*” **123 a** (1) “Ey kavm dünyānuñ dağı meşeli eyledür.”

Loqmān Hekīmden rivāyetdür, (2) dünyānuñ meşeli niye beñzer oğlına eyitdi: “Oğıl dünya ifrā- (3) -t̄-ıla derk-i bahrdur niçe kişiler ġarq olmışdur, Allāhuñ (4) takvāsını gemi idin, ‘amel-i şālihi sermāye idin, ‘ibādete (5) harīş olmağı aşşı idin, günlerüñü dümen idin, tevekküli yilken (6) idin, Kitābullāhı kulağuz idin, shehevātdan yığlınmağı (7) urğan idin, ölmegi deñize kenār edin, kıyāmeti çıkacağ (8) menzīl idin, Allāh Subhānehū ve Te‘ālāyı ol yirūñ mālīki (9) idin, t̄a ki helāk olmayasın.” didi.

Rivāyetdür ki Selmān (10) hasta-y-ıdı, Sa’d bin Ebī Vaqqāş şormağa vardı (11) hemān dem Selmān ağladı, Sa’d eyitdi: “Yā Selmān niye ağlarsın? **123 b** (1) Hāzret-i Resūl senden rażī gitmişdür”, eyitdi “Yā Sa’d (2) ölmek korkusundan ağlamazam, lākin Peyğamber Hāzreti (3) baña ‘ahd itmişdi ki dünyāda dirligüñüz yolcu dirligi gibi (4) olsun dimişdi, benüm yöremdeki yasduklara nazar it.”, (5) didi, andan Sa’d eyitdi, “Yā Ebā ‘Abdullāh bize naşīhat it (6) ki senden şöñra idevüz.” didi. Eyitdi: “Yā Sa’d

bir nesneye (7) kaçd itseñ Allāhı zıkr it, bir mes'elede hüküm itseñ Allāhı (8) zıkr it, Allāh-içün nesne üleşdürür olsañ Allāhı zıkr it.”

(9) Enes rivāyet kıılır: Bir gün Hāzret-i Resūl, Ebū Z̄erūñ (10) eline yapışdı, eyitdi: “Yā Ebā Z̄er öñümüzde şarp ‘aķabe- (11) -ler vardur, yeyni yüklüler geķer, ağır yüklüler helāk olur.” **124 a** (1) Ebū Z̄er eyitdi: “Yā Resūlallāh ben yeyni yüklü miyem?” Hāzret-i (2) Resūl eyitdi: “Yā Ebā Z̄er bugün yiyecek ta‘āmuñ var mıdur?” (3) Eyitdi “Na‘am.” Eyitdi “Yarın yiyecek ta‘āmuñ var mıdur?” Eyitdi (4) “Na‘am.” “Daķı birisi gün yiyecek ta‘āmuñ var mıdur?”, Ebū Z̄er (5) eyitdi: “Yoķdur.”, Hāzret-i Resūl eyitdi: “Yā Ebā Z̄er eger (6) üç gün yiyecek ta‘āmuñ olsa sen daķı ağır yüklü- (7) -lerden olurduñ” didi, şadaķa Resūlallāh “*nece’l-muħaffefūne* (8) *ve heleke’l-müşekķalūn*”³¹⁹

Şeyħ Şiblīye su‘āl itmişler ki: (9) “Yā Şeyħ farz nedür?” Eyitdi: “Allāhı sevmek.” “Sünnet nedür?” eyitdi: (10) “Terk-i dünya.”

Hikāyet: Mālik bin Dīnār bir gemi içinde (11) denizde giderdi. Gemi içinde bir faķır bileydi. Gemi ehlerinden **124 b** (1) birisinin la‘li yavu kııldı. Mālik bin Dīnār yüzine ğağab-ıla (2) nażar itdi, gemiden taşra çıķdı, deñiz üzerine gitdi, Mālik (3) bin Dīnār gördi ki bu faķır deñiz üzerinde yürür, eyitdi: (4) -Yā Recul ma‘būduñ haķķı-y-içün girü dön.- Bu dervīş eyitdi: (5) -Yā Mālik bilmedüyüñ Tañrıya niçün and virürsin.- Giru giru ol (6) dervīş gemiden yaña döndi eli-y-ile deñize işāret itdi, (7) cemī‘i deñizüñ yüzi balıķ oldı, her balıģuñ aģzında bir la‘l. (8) Mālik bin Dīnāra eyitdi: -Al içinden birisin ol didüģüñ (9) la‘li ıssına virgil.- didi.” Eger bize su‘āl iderseñ ki Mālik (10) bin Dīnār kendü veli-y-idi, ol kişinüñ velīdüģin nite bilmedi. (11) Cevāb dirüz ki Mālik anuñ mertebesinde degüldü, aşıģı-y-ıdı, **125 a** (1) kişi

³¹⁹ Ali el-Müttakı, Kenzül-Ummāl, nr. 1821. “Hafif olanlar kurtuldu, ağır olanlar helāk oldu.”

kendüden aşığa velīyi bilür, mertebede kendüden yuqarunuñ (2) velāyetin bilmez. İmdi ‘azīz cemī‘-i mertebe faqr içinde āsāndur (3) ğınā içinde geñezlik-ile haşıl olmaz meger ki ğınādan (4) öñürdi taḥşīl-i merātib itmiş ola.

Hikāyet: Zünnūn-i (5) Mısrī eydür: “Bir gün Mescide’l-Ḥarāma girdüm, gördüm bir yigit (6) ‘üryān ḥasta қаpu öñinde yatur, ammā inildüsi göñli içinde, (7) yaḳīn, vardum -Yā yigit ne yirdensin?- didüm. (8) Eyitdi: -Ġarībem.- -Ne kişisin?- didüm. -Kaçkunam, beni ararlar.- didi (9) ve ağladı, ne didügin bildüm ben daḥı ağladum, eyitdi: -Sen daḥı (10) niye ağlarsın?- Ben daḥı kaçkunam.- Hemān dem bu yigit (11) şayḥa itdi cān teslīm itdi, ‘uryandı, қаftānum üzerine **125 b** (1) örtüm, kefen almağa vardum, geldüm bu yigidi yirinde bulamadum, (2) subḥānallāh kim defn itdi diyince hātifden nidā geldi ki (3) -Yā Zünnūn ol ğarībi dünyāda şeyṭān ṭaleb itdi bulma- (4) -dı, cān nez‘inde melekü’l-mevt ṭaleb itdi bulmadı, (5) Münkir ve Nekir ṭaleb itdi bulmadı, Mālik-i cehennem görmedi, (6) Rıḍvān-ı cennet bulmadı.- Ben eyitdüm: -Yā Rabbi ya ne yirdedür?- (7) Hātifden nidā geldi ki “ *fi maḳ‘adi şıḍḳin ‘inde melikin muḳtedir*”³²⁰ (8) ya‘nī ğirçekler, şādıḳlar oturacaḳ yirdedür, Mālik-i muḳtedir қatındadır.

(9) **ON SEKİZİNCİ BĀB:** Ḥayā ve edeb fażīletin bildürür.

(10) Ebū Hüreyre rivāyet kıılır: “*el-ḥayāu mine’l-īmān*”³²¹. Ḥayānuñ lüğatde (11) ma‘nisi nefis yaramaz nesnelerden yığlınmaḳdur, şerī‘atde ma‘nisi **126 a** (1) nefsi yığlınmaḳdur nā-meşrū‘ nesnelere mürtekib olmaḳdan (2) zinā gibi ḥamr gibi. Pes ma‘lūm oldu ki ḥayā iki dürlü-y-imiş; (3) birisine ḥayā-i nefsanī dirler anı Ḥaḳ Te‘ālā her nefside (4) қоmışdur, il için de cimā‘ itmek gibi. Bu vech-ile ḥayā [-i] ‘ām (5) dur,

³²⁰ Kamer 54/55, “Güçlü ve Yüce Allah'ın huzurunda hak meclisindedirler.”

³²¹ Buhārī, "İmān" 16; Müslim, "İmān" 12.

kāfirde dahı vardır. Birisine hayā-i ĩmānī dirler hadīşde (6) ĩmāndan cüz'dür didüğü ol hayādur, meşelā mü'min Allāhdan (7) utanup hamr itmemek gibi, bu hayā ancak mü'minde bulunur.

'Abdullāh (8) bin Mes'ūd rivāyet kıılır: “*isteħyū minallāhi haķķa'l-hayāi*”³²²
(9) Hāzret-i Resūl buyurur: “Allāhdan utanuñ geregi gibi.” Eyitdiler: (10) “Yā Resūlallāh Allāhdan utanuruz el-ħamdulillāh.” Hāzret-i Resūl (11) eyitdi: “Hayā ol degüldür ki dilüñiz-ile diyesiz belki haķ **126 b** (1) oldur ki *-en taħfazā er-ra'se ve mā ve'a* - ya'nī başuñı şaķlayasın (2) dahı başuñ müştemil olduğı nesnelere bile, ya'nī gözüñ (3) ħarāma nazār itmekden, dilüñi ğaybet itmekden, ağzuñı ħarām (4) yemekden, kulağuñı lağv kelecı itmekden ve işitmekden. “*ve taħfazā'l-baṭne ve mā ħavā*” (5) ya'nī ħarnuñı şaķlayasın içindeki-y-ile bile ħalbüñi bile demek (6) olur, dahı mevti añasın, zīnet-i dünyāyı terk idesin. (7) Bir kimesne böyle itse Allāhdan utanmışdur geregi gibi şadaķa (8) Resūlullāh.

Fuķahā eydürler ki hayā iki kıışındur birisi (9) senüñ-le benī ādem ortasında, birisi senüñ-le Allāh or- (10) -tasında. Ammā ol hayā ki senüñ-le ādem ortasında göz- (11) -lerüñi nā-maħremden men' idesin baķmayasın, ammā ol hayā ki senüñ-le **127 a** (1) Allāh ortasındadır, Allāhuñ virdüğü ni'metleri anasın, 'aşı (2) olmayasın. Ammā ehl-i taħķīķ kıatında edeb oldur kim kışı (3) iħtiyārını Mevlā öñinde maħv ide iħtiyāc bisāṭına çıkup (4) tadarru' ide nitekim dinmişdür: “*el-edebü ħüve'l-ħurūcu 'an şadadi'l-iħtiyāri ve tadarru'u 'alā bisāṭi'l-iftikāri*”³²³

(6) Hıkāyetdür, Hātem-i Eşam mescide geldi evvel şol ayağın içeri (7) gıvirmişken beñzi müteğayyir oldu, ayağını çekdi çıkardı, (8) şağ ayağını şoķdı,

³²² Tirmizī, "Sıfatü'l-Kıyāme" 24.

³²³ Hadis değildir, zaten cümleñin başında “denmiştir ki” ibaresi bulunmaktadır. “Edep kendi iħtiyārını terk edip iftikar (Kendini Allah'a muhtaç hissetme) sergisi üzerinde tazarru etmektir.”

eyitdiler: “Yā Şeyh sır nedür?” Eyitdi: (9) “Korkaram edebi terk etmek-ile Hâk Subhānehū virdüğü ma‘rifeti (10) benden selb ide.” ‘Ulemādan birisine iyitmişler: “Bize bir naşihat (11) kıl ki biñ naşihat yirine tura” Eyitdi: “ *men dayya‘a eyyāme* 127 b (1) *hurāsetihi nedime iyyāme haşādihī*” ya‘nī her kimse kim ekin ekecek (2) günleri zāyi‘ ide, yinecek vaqt olıcağ peşimān olur. İmdi ‘azīz (3) işbu naşihat saña kifāyet ider eger nefsün uyanuğ-ısa (4) “*nebbehēnā Allāhu ve iyyākum*”³²⁴

ON TOKUZUNCU BĀB: (5) ‘İlm taleb itmegün fazīletin bildürür.

Ebu‘d-derdā rivāyet kılur, (6) Hāzret-i Resül buyurur: “*men seleke tarīkan yatlibu minhu ‘ilmen* (7) *sehhelellāhu lehū tarīkan min turki‘l- cenneti*”³²⁵ ya‘nī her kimse kim bir yola (8) gitse murādı ‘ilm kesb itmek olsa Hâk Subhānehū ol (9) ol kişiye cennetün yolını āsān idivire “*ve inne‘l-melāikete* (10) *letada‘u ecnihatehā li tālibi‘l-‘ilmi*”³²⁶ bedürüstī melāike kanatlarını (11) ‘ilm talebi-y-içün yürüyenün yolına düşerler. Bir hadīşde dahı 128 a (1) buyurur: “*Mā min müte‘allimi tahlefu ilā bābi‘l-‘ilm illā keteballāhu* (2) *lehū bi külli kademin*” *‘ibādeti senetin*”³²⁷ hiçbir ‘ilm öğrenici yokdur ki (3) ‘ilm kapusına yürüyü vara illā Hâk Subhānehū her adımına (4) bir yıl ‘ibādet itmişçe şevāb virür.

İbn-i Mes‘ūd rivāyet (5) kılur: “*entüm fī zamānin el-‘amelu hayrun mine‘l-‘ilmi ve seye‘tī zamānun* (6) *el-‘ilmu fihī hayrun mine‘l-‘amelī*”³²⁸ Hāzret-i Resül buyurur. “Ey (7) aşhāb sizler bir zamāndasız ki ‘amel itmek hayırlıdır ‘ilm (8) öğrenmekden, ammā bir zamān gele ki ‘ilm öğrenmek hayır (9) ludur ‘amelden.” Hāzret-i Resül zamānında ‘amel efdāldi, (10) zīrā Hāzret-i Resül gibi mu‘allim mürşid

³²⁴ “Allah sizi de bizi de uyananlardan etsin.”

³²⁵ Ebû Davûd, "İlim" 1.

³²⁶ Ebû Davûd, "İlim" 1.

³²⁷ Bursevî, Ruhü'l-Beyân, VIII, 61.Hadiste hareke hataları bulunmaktadır. “müte‘allimi “ ibaresi “müte‘allimin” şeklinde, “tahlefu” ibaresi “nahlefu” şeklinde harekelenmiştir.

³²⁸ İbn Mesud'un sözü olarak geçmektedir. İbn Receb el-Hanbelî, Letâifü'l-Meârif, s. 480.

var-ıdı, ammā (11) āhir zamānda ‘ilm öğrenmek efḍaldür tā her kiři neḥsini **128 b** (1) zūlmet-i cehilden ıkara, zīrā bu zamānuñ ‘ulemāı oudugı (2) ‘ilm-ile kendü neḥsine va‘z itmez, fekeyfe ki biregü irřād (3) ideler.

Mu‘āz bin Cebel rivāyet ılır Hāzreti [Resül] buyurur: “ ‘İlm (4) öğrenüñ ki aleb itmesi ‘ibādetdür, müzākere itmesi tesbiḥdür, (5) baḥř itmek cihāddür.” Ammā řol baḥřdür ki andan maḥsūd (6) izḥār-ı ḥaḥ ola, izḥār-ı fażīlet olmaya, bilmez kişiye ögretmek (7) řadaḥadır, ehline bezl itmek Allāha yaḥınlıḥdır.

‘İlm cennet (8) yollarınüñ ‘alāmetüdür, vaḥřetde yoldaşdur, ğurbetde (9) muřābiḥdür, fi’l-cümle ‘ilm cemī‘-i cihetle derecātdür. Kelām-ı (10) ḥadīmde buyurur: “*ellezīne ūtu’l-‘ilme derecātin*”³²⁹ Hāzret-i (11) Resül buyurur: “*el-‘ulemāu sirācu’l-ezmineti*”³³⁰ ya’nı‘ulemā zamānuñ ırāḥlarıdır, **129 a** (1) anlaruñ-la nūrlanur ol zamānuñ ḥaḥı. Ebu’d-derdā rivāyet (2) ılır: “*el-‘ālimu ve’l-mute‘allimu fi’l-ecri sevāun ve inneme’n -nāsu ricālāti* (3) *‘ālimun ve mute‘allimun ve lā ḥayra fı mā sivā zālik*”³³¹ Hāzret-i Resül (4) buyurur: “ ‘İlm ögreden-ile öğrenen řevābda berāberdür, ādem didükleri (5) daḥı ya ‘ilm ögredür gerekdür ya ‘ilm öğrenür gerekdür, (6) bu ikisinden ğayrı ādemde ḥayr yoḥdur”, řadaḥa Resülullāh.

Ebu (7) ’d-derdā rivāyet ılır: “Bir mes’ele öğrenmek dīn bābında (8) yigrekdür, tamām giceyi ihyā itmekden.” İmdi ‘azīz ḥarındāř (9) ‘ilm öğrenecek vaḥtüm gedi diyu ‘ömrüñi mālāya’nıye (10) ḥarc itme, Hāzret-i Resül buyurur: “ ‘İlm

³²⁹ Mucādele 58/11, “Allah sizden inananları ve kendilerine ilim verilenleri derecelerle yükseltsin.”

³³⁰ Muteber hadis kitaplarında bulunmamaktadır.

³³¹ Ebū Nuaym, Hilyetü’l-Evliyā, I, 213. Hadiste hareke hatası bulunmaktadır,” ‘ālimun” ibaresi “ ‘ālimu” řeklinde harekelenmiřtir.

taleb itmek farzdur (11) her müslime, ‘avrata.’ “*mine’l-mehdi ile’l-laḥdi*”³³² 129 b

(1) ya’nī toğduğından öldüğine degin.

Faşıl: Pâdişâhlar-ıla (2) ihtilâṭ itmek ziyânın bildürür. Enes bin Mâlik rivâyet (3) kıılır: “*el-‘ulemâu umenâu’r-rusuli mâ lem yuḥâliṭū’s-sultâne*”³³³ ilâ âḥir (4) Ḥâzret-i Resûl buyurur: “‘Ulemâ peygâmblererüñ emînleridür, mādâm (5) ki sultân-ıla ihtilâṭ itmeyeler. Dünyâda qarışmayalar, kaçan (6) dünyâda qarışsalar peygâmblerlere ḥâyin olurlar, anlardan (7) ırağ oluñ, ḥâzer idüñ.”

‘Ubeyd bin ‘İmrân rivâyet (8) kıılır: “*mâ zâde raculun mine’s-sultâni ḳurben*”³³⁴ ilâ âḥir. Ḥâzret-i (9) Resûl buyurur: “Kişi sultâna yaqınlığı taḳarrüb ziyâde itdügince (10) Allâha ıraḳ olur, tevâbi‘ ziyâde olsa şeyâṭini çok olur, (11) mâlı çok olsa ḥisâbı çok olur.”

İbni Mes‘ûd rivâyet kıılır: 130 a (1) “*seyekûnu ba’dî ümerâu yekzibûne ve yazlimûne fe men şaddaḳa* (2) *bi-kizbihim ve e‘ânehum ‘alâ zulmihim fe leyse minnî ve* (3) *lestu minhu ve lem yerid ‘ale’l-ḥavḍi*”³³⁵ Ḥâzret-i Resûl buyurur: (4) “Benden soñra begler olalar, yalan söyleyeler , zulm ideler, (5) her kimesne ki anlaruñ yalanını girçekleye, zulimlerine yardım (6) ide, benden degüldür, ben anlardan degülem, daḥı anlar benüm havḍuma (7) gelmeyeler.” Ḳavluḥü Te‘âlâ “*velâ terkenû ile’l-lezîne zalemû fetemessekumu’n-nâru*”³³⁶ (8) Ḥâḳ Subḥâneḥü buyurur ki “Meyl itme şunlara ki zulm iderle tā ki (9) sizi cehennem mes itmeye.”

Ḥikâyetdür ki Muvaffaḳ, imâm ardında (10) namâz kıılırdu, imâm bu âyeti oḳudu, hemân dem Muvaffaḳ öldü, (11) ifâḳat bulduğından, soñra “Nedür yâ şeyḥ?”

³³² Bursevî, *Rûḥü'l-Beyân*, V, 211.

³³³ Deylemî, *Firdevsü'l-Aḥbâr*, nr. 4026; İsmail bin Muhammed, el-Aclûnî, Keşfü'l- Hafâ, II, 60.

³³⁴ Ahmed bin Hanbel, *Müsned*, II, 440.

³³⁵ Tirmizî, "Fiten" 72; Taberânî, *Mu'cemü'l-Kebîr*, XIX, 134.

³³⁶ Hud 11/113, “Zulmedenlere meyletmeyin; sonra size ateş dokunur (cehennemde yanarsınız).”

didiler. Eyitdi: **130 b** (1) “İşbu āyet zālamlere meyl iden ḥaḳḳında böyledür, ‘aceb zulm (2) iden kişinüñ ḥāli nedür?” didi.

Süfyān Sevrī rivāyet kıılır; (3) cehennemde bir dere vardur anda sākin olmaz illā şol ‘ālimler ki (4) pādişāhlar ḳapusında mülāzemet iderler. Bir daḥı rivāyetdür (5) “*men da ‘ā li zālimin bi’l-beḳāi fe ḳad eḥabbe en yu ‘şā Allāhu fī arḳihī*”³³⁷ (6) Ḥāzret-i Resūl buyurur ki: “Bir kimesne bir zālime ‘ömrüñ bākī (7) olsun, diyu du ‘ā kılsa, ol du ‘ā iden kişi Allāha yiryüzinde (8) ‘āşī oldukların sevmiş olur.” Bir rivāyet de oldur ki (9) “*izā mudihā el-fāsiku ihtezze ‘arşu’r-raḥmāni*” ya’nī ḳaçan fāşık (10) medḥ itseler, Allāhuñ ‘arşı ditrer. Sa’d bin Müseyyeb rivā- (11) -yet kıılır: “*izā raeytümü’l-‘ālime yağşi’l-umerāe fāḥterizū minhū* **131 a** (1) *fe inneḥū lişşun*”³³⁸ Ḥāzret-i Resūl buyurur: “Ḳaçan ‘ālimi görseñüz (2) umerāya mülāzemet ider, andan iḥtirāz idüñ ḥarāmıdır.” (3) Aḥbārda gelmişdür, İmām-ı Ebū Ḥanīfe, Ebī Ca’fer Devānīḳī (4) ḳatına girdi, Ebū Ca’fer eyitdi: “Yā İmām bize yardım it.” (5) ya’nī ḳāḏī ol, ol ḳaḏāyā-yı şer’iyyeyi görüvir, didi. (6) İmām-ı Ebū Ḥanīfe eyitdi: “Yā emīre’l-mü’minin ben ol işe (7) yaramazam.” Ebū Ca’fer eyitdi: “Subḥānallāh Yā İmām bize yar- (8) -dım it.” İmām eyitdi: “Yā emīre’l-mü’minin eger ben ol işe (9) yaramazam didüğümde girçeksem yaramazı ḳāḏī itmek olmaz (10) ve illā ol sözümde girçek degülsem yalancılardan (11) oluram, yalancı kişi ḥoz ḳāḏī itmek cāyiz olmaya.”

131 b (1) **YİGİRMİNCİ BĀB:** İştılāḥāt-ı (2) meşāyiḫi bildürür:

‘Aḳl, nefis, rūḥ, ḳalb, ‘ilm, ‘ālim, ma’rifet (3) ‘ārif, zühd, tevekkül, şabr, ḥavf, recā, muḥabbet, şevḳ, ‘ışḳ (4) vecd, fikir. Şiddīḳlar işbu mezkūrlardan murād

³³⁷ Beyhakī, **Şuabü’l-İmān**, nr. 9432; Sehāvi, **Makāsidi’l-Hasene**, nr. 1121.

³³⁸ Said b. Müseyyeb’in sözü olarak geçmektedir. Ebu’l-Leys es-Semerkandī, **Tenbihü’l-gāfilin**, tahkik: Muhammed Eş-Şehāri, **El-Mektebetü’t-tevfikiyye**, Beyrut, tarih yok., s.261.

neydügin (5) İmām-ı Ğazālīnün *Minhāc* adlu kitābından ve İbni ‘Arīfün (6) *Meḥāsīnū’l-mecālīs* adlu kitābından ve *Ḥadāīku’s-siḥir* adlu kitābdan (7) şol ki zühd ü diyānet bābında ḥulāşa sözidür, taḫşīr (8) itmeyüp ‘ale’t-tafşīl cem’ itdüm, adını *Cāmiū’l-esrār* vir (9) düm, bu kitāba yigirminci bāb idivirdüm.

Bilgil kim Şeyḥ İmām-ı (10) zāhid, ‘ābid, muttakī Ebu’l-Me‘ālī Hemedānī raḥmetullāhi ‘aleyh buyurur (11) kim: “Mü’minün meşeli bir ulu şehre beñzer, rūḥ ol şehrūn **132 a** (1) ḳal‘asıdur, İmān ḳal‘anuñ pādişāhıdur, tevḥīd pādişā- (2) -huñ taḥtıdur, muḥabbet pādişāhuñ tācıdur, ‘aḳl vezīridür (3) ‘ilm ḥācibdür, zıkr şāḥib-sırdur, zühd nedīmdür, üns (4) ‘alemdür, ḥilm çırāḳdur, murāḳabe ḳapucıdur, firāset silāhdārdur, (5) ḥaḳ seyfdür, iḳrār münādīdür. Bu zıkr olanlar pādişāhuñ (6) ḥāşlarıdur, bunlardan ğayrı daḥı çerīleri vardur.

Pādişāh (7) anlara ḥükm ḥükümet idüp taḥtında otururken nāgāh (8) feryādcı gelür ki: “Ey Pādişāh taḥḳīḳ bil ki şeyṭān-ı la‘īn (9) ‘azīm leşkerleri-yle üzerüñe geliyürür ḳal‘ayı egridür, aña (10) göre yarak itmek gereksin.” dir.

Pādişāh ki İmāndur bunu (11) işidicek beglerin cem’ ider, çerīsine ḥaber iderler, vezire **132 b** (1) ḥiṭāb ider ki: “Yā ‘aḳl eydür ki -Yā emīr ḳal‘anuñ çevresine (2) zühd ḥandaḳın ḳazalum, ḥandaḳ içine gözyaşın akıdalum.-” (3) Ḥandaḳ ḳazılıp tamām şu dolduğından şoñra nāgāh görürler ki (4) bāṭıl tozı ḳopdı, toz içinde hevā vu heves pādişāhı (5) sancaḳların çözmiş, ḳal‘anuñ sağ yanına çadırların (6) ḳurup oturdı, on sancākdur; ḥased, tekebbür, ‘ucub, (7) tecebbür, mekir, ḡil, ḥıḳd, ḡurūr, vesvese, emrullāha muḥālefetdür.

(8) Ve nefis pādişāhı sancaḳların çözmiş ḳal‘anuñ şol (9) yanına çadırların ḳurup oturur, ol daḥı on ‘alemdür; (10) ḥırş, şehvet, şuḥ, raḡbet, zeyḡ, ḳasvet, buḥl, emel, (11) ṭama’, kesel.

Ve dünyā pādişāhı sancağların çözüp al‘a- **133 a** (1) -nuñ öñüne aymelerin urup oturur, ol daı on ‘alemdür; (2) riyā, tefāhür, baar, lehv, aybet, zür, kizb, aş, adī‘a, (3) tefrītu fi’ş-şerī‘ati.

Ve iblīs la‘īn al‘anuñ ardına (4) sancağların çözüp aymelerin urup oturur, anuñ (5) daı on ‘alemi vardur; zulum, ıyānet, küfr, terk-i rucū‘-ı (6) ilallāh, bu‘z, nifāk, udretullāhda şek, emrullāha muālefet, (7) sünnet-i Resūle muālefet³³⁹.

al‘a pādişāhı ki ĩmāndur (8) bunları göricek Allāha nidā ider ki: “*Yā Ğıyāşe’l- müstağışīn* (9) *Yā Delīle’l-müteayyirīn*” Allāhdan yardım ve feryād taleb idüp (10) vezīre buyurur ki: “Yā ‘aql sen hevā vü heves sulānına muā (11) bil ol Allāha şıgın, al‘ayı Allāh-ıla saña işmarladum.”

133 b (1) Pādişāh ‘aqla on sancağ oşar tā ki hevānuñ (2) her sancağına muābil ola; ihlāş, uşu‘, yaīn, udū‘, (3) ma‘rifet, hidāyet, vera‘, tavā, teslīm, rıdā. Andan (4) şoñra pādişāh ācibe emr ider ki: Yā ‘ilm sen nefse (5) muābil oldır aña daı on sancağ virür tā ki nefsuñ (6) her ‘alemine muābil ola; uyqusızlık, ikmet, anā‘at (7) şükr, icābet, ta‘affuf, şabır, ictināb ‘ani’l-muārimi, ya‘nī muārime (8) nazār itmemek, naşīhat, ađdū’t-arf.

Andan pādişāh şāhib- (9) sırra emr ider ki: “Yā zıkr sen İblīse muābil ol.” (10) On ‘alem oşar; ayā, muabbet, ĩşār, üsñü’ş-şohbe, tevekkül, (11) terk-i cefā, tevādu‘, vefā, tevbe, ihtirāz ‘ani’ş-şehvāti.

Andan **134 a** (1) pādişāh nedīme emr ider: “Yā zühd sen dünyāya muābil (2) ol.” dir. On ‘alem oşar talebü’l-elāl, ictinābü’l-arām, (3) iftikār ilallāh, terkü’l-i‘tizār, i‘timādun billāh, terkü’l-zendaqa, (4) nedem, istiğfār, teheccüd fı vakti’l-eshār, Allāh orusından (5) aqlamağ.

³³⁹ On alemden bahsedilmiş, dokuzu zikredilmiş, ancak bir alem yazılmamıştır.

Andan pādişāh ki ĩmāndur, kendözi zīnet tonların (6) çıkarur, cihād kaftanların giyer, kal‘anuñ kapusunda turur (7) çerisini cenk itmek kındurur. Şeytān la‘īn taşradan (8) küfür tuğyān mancılığın atar, bunlar içerüden tevḥīd u (9) ĩmān mancılığın atup iki taraftan cenk iderken aḥşām (10) yitişdükte zulmet ‘ālemi büriyicek düşmen karañuda hücum ide, (11) diyu zıkr u şevku şoḥbet çırākların uyarurlar.

Şabāḥ zāhir **134 b** (1) olıcaḡ pādişāh ki ĩmāndur çerisine emrider kal‘adan (2) taşra çıkarlar, Ḥaḡ Subḥānehū düşmenüñ gönline korku birağur, (3) düşmen yüzün döndürür kaçır, Ḥaḡ çerisi ardına uyar, ba‘zı (4) düşmeni esīr iderler, ba‘zısın depelerler. Nefs kaçır fitne kal‘a- (5) -sına girür. Ḥaḡ çerisi anı ḡaşr idüp depelerler.

Vezīr-i ‘azīz ki (6) ‘aḡl-ıdı, nefsuñ üzerine gelür, işbu ebyātı oğur (7) *“ene’s-sidku fı ceysin ‘azīmin ‘aframi yuvāfıkuhu’l-aḡlāku* (8) *fı külli mağremin kateltu min aḡḡābin lehum şubehe’l-hevā ve tabḡulu* (9) *aḡḡābu’l-ḡadıḡi’l muḡaccemi*”³⁴⁰ ‘Aḡlen iftiḡār idüp eydür ki: (10) “Şimden giru nefis sözümi diñler, bühtān zulm itmekden (11) nevmīz oldu, her yalancılığı bāḡıl oldu, nefis-i ġarıb **135 a** (1) dağı bu tarīḡ-ile mücāhede-y-ile pāk olup ĩmāna vü (2) ‘aḡla muḡī‘ ve münḡād olup envār-ı ilāhī-y-ile müzeyyen (3) olup lisān-ı ḡāl-ile işbu ebyātı oğur: “ *Yā şāḡibeyye* (4) *ḡifā testemi’u’l- ‘acebā ḡızbü’l-ilāhi limen ‘ādāhu ḡad ḡalebā*” (5) ya’nī nefis eydür ki : “Ey dostlar duruñ, ‘aceb işdesiz (6) Allāhuñ çerisi Allāhuñ düşmenlerine ḡalib oldu.” (7) *“ḡattā izā bāne ḡav’i’s-şubḡi eyyedehum rabbu’l-‘ibādi bi-külli* (8) *ḡaşmin ḡalebā*” Subḡ vaḡtı zāhir olduğı gibi Ḥaḡ Te‘ālā (9) yardım itdi, düşmenlerine zafer buldılar. *“ve zalle iblīsü* (10) *fı cuḡudın yukābiduhū yed’ū limā ḡad de‘āhu ‘l-veylu ḡad ḡarībā*” (11) yaḡın oldu ki iblīs veyl olsun beni bunda ḡığırana ḡarāb **135 b** (1) olduḡ, diyu du‘ā ider.

³⁴⁰ Bütün sıkıntılarda bile dürüst olan Afran’da bu yüce askerlerin en doğrusu benim. Nefsin hevāsının şüphelerini öldürdüm.

İmdi ‘azîz qarındâş işbu temşîl ki (2) didük saña ‘ibret yiter ve mücâhede itmege şeyh yiter ve nefsün (3) her düşmeni muqâbelesinde nice itmek gerekdür tenbîh itdük. (4) Dağı bu temşilde nice rumûz vardur, bâb-ı mücâhede kadem başmış (5) kişiler fehm iderler, dağı bu temşile şol âyet şâhid yiter ki (6) Kelâm-ı kadîmde buyurur: “*senurîhim âyâtinâ fi’l-âfâki ve fi enfüsühim*”³⁴¹ (7) Haq Te‘âlâ buyurur ki: “Biz birdüğümüze delîlümüzi benî âdeme semâvâtda dağı (8) gösterürüz, kendü nefslerinde dağı gösterürüz.” Bu âyetün (9) tefsirinde müfessirîn çok şekerler yemişlerdür, getürürsevüz kitâba (10) şıgmaz. Ammâ işbu tevcih bil ki Haq Subhânehü gökleri ve yirleri (11) ve her nesne’i yidişer yaratılmışdur, anları yidişer yaratduğı **136 a** (1) gibi seni dağı yidi şavr üzerine yaratmışdur. Kelâm-ı (2) kadîmde buyurur: “*ve halaknâkum efvâra*”³⁴² Fikr iderseñ bilürsin (3) bilicek kendüni dağı bilürsin, kendüni bilicek Tañrıñı dağı (4) bilürsin. Nitekim ‘Alî Hażreti buyurur: “*Men ‘arafâ nefsehü fe kad* (5) *‘arafâ rabbehü*”³⁴³ ziyâde beyân idivir dirseñ ol qâl-ile olmaz, (6) bil ki hâl-ile keşf olur, *vallâhi a‘lem bi-hakîkati’l-hâl*.

Faşıl: (7) ‘Aqıl neydüğün bildürür. ‘Ulemâ buyurur ki: “*El-‘aklu cevherun muğiun* (8) *halakahullâhu te‘âlâ fi’d-dimâgi ve ce‘ale nûrehü fi’l-ğalbi yudri* (9) *ku’l-muğâyebâti bi’l-vesâyiti ve’l-mahşûsâti bi’l-müşâhedeti*” (10) ‘Aql bir cevherdür, münevverdür Haq Subhânehü anı dimâğ içinde (11) yaratmışdur, nûrını gönîl içinde qomışdur, ğâyib nesneleri **136 b** (1) vasîta-y-ıla bilür. Meşelâ qulağ-ıla işitmek vasîtası-y-ıla ve (2) hâzır nesneleri müşâhede-y-ıla bilür.

Rivâyetdür ki Hażret-i (3) ‘İzzet, Cebrâ’ili Âdem peygambere viribidi. ‘Aql îmânı, hayâyı (4) bile göndürdi, eyitdi: “Yâ Cebrâ’il şol üç nesne’i Âdeme (5) ilet, içinden birisini ihtiyâr itsün alsun.” Âdem ‘aklı (6) ihtiyâr itdi, Cebrâ’il îmâna,

³⁴¹ Fussilet 41/53, “İnsanlara ufuklarda ve kendi nefislerinde âyetlerimizi göstereceğiz.”

³⁴² Nuh 71/14, “Oysa, sizi türlü merhalelerden geçirerek O yaratmıştır.”

³⁴³ İsmail bin Muhammed, el-Aclûnî, *Keşfü’l-hafâ*, II, 234. “Nefisini bilen rabbini bilir.”

hayaya: “Varuñ siz giduñ.” didi. (7) Eyle diyicek İmān iyitdi: “Yā Cebrā’il Hāḫ Subḫānehū baña (8) emr itmişdür ki ‘aḫıl nirde olursa ben daḫı anda olam.” (9) Andan Cebrā’il hayaya: “Sen dūn git.” didi. “Yā Cebrā’il (10) Hāḫ Subḫānehū baña emr itmişdür ki İmāñ nirde olursa (11) ben daḫı bile olam.” Eyle olduḫda Cebrā’il üçünü bile **137 a** (1) ādemde ḫodı gitdi. İmdi bu nükteyi bilgil kim her kişide (2) ki ‘aḫl-ı kāmīl vardur, anda İmān ve hayā daḫı vardur, (3) ūşek degüldür.

Hikāyetdür: Ehl-i ma‘rifet eydürler, nefsuñ hayātı (4) rūḫ-ıladur, rūḫuñ hayātı zıkr-iledür, zıkrūñ hayātı ḫalb-ile (5) dūr ve ḫalbūñ hayātı ‘aḫl-ıladur ve ‘aḫlun hayātı ‘ilm-iledür.

(6) **Faşıl:** Nefs ü rūḫ neydügin bildürür. Ehl-i ūşer‘ ḫatında (7) nefis ḫālibūñ merkebidür, āḫiret yaraḫın görmek-içün. Ehl-i lügat (8) ḫatında nefis kişinūñ vucūdudur, ya‘nī varlıḫıdır. Meşāyiḫ (9) buyururlar ki nefsuñ bir ūşeret-i mülevveşsesi vardur, levni gök (10) yūzi levnine beñzer, bulıtdan ūşāfī olıcaḫ, ammā ḫalıbuñ ya‘nī (11) bedenūñ ūşreti ḫāyet ḫarañu bulutlu gice ūşeretine benzer, **137 b** (1) ammā rūḫ ehl-i tefsīr ḫatında bir nesnedür ki Hāḫ Subḫānehū (2) kendü ‘ilminde ihtiyār itmişdür, kimseyi muḫḫalı‘ ḫılmaz. Kelām-ı (3) ḫadīmde buyurur: “*yes’elūneke ‘ani’r-rūḫi ḫuli’r-rūḫu min emri rabbī*”³⁴⁴ (4) “Yā Muḫammed saña rūḫdan ūşorurlar, eyit ki: -Rūḫ rabbümüñ (5) buyruḫlarından bir buyruḫdur.-”

Ammā meşāyiḫ buyururlar ki: “*inne (6) li’l-rūḫi ūşureten nūrāniyyeten ūşirfeten fī ḫāyeti’l-mu‘azzameti ve’l-muhāyebeti*” (7) ya‘nī rūḫ bir mūnevver ūşuretdür, ūşırf nūrdur, ḫāyet ‘azzametde (8) ḫāyet heybetdedür, ḫaçan rūḫ tecellī itse vaḫt olur sālīk (9) Allāḫa tecellī kıldı ūşanur olur varḫadur, bu varḫadan degme (10) sālīk ḫurtılmaz, illā Allāḫuñ tevfiḫı-y-ıla, Hāzret-i Resūle (11) ittiba‘-ıla, ūşeyḫ-ı kāmīl irşādı-y-la ḫurtılır.

³⁴⁴ İsrā 17/85, “Sana ruh hakkında soru sorarlar. De ki: Ruh, Rabbimin emrindedir.”

Hikāyetdür: **138 a** (1) Meşāyihdan birisi Cum‘aya giderdi, k̄ubūra uğradı, (2) gördi ki ehl-i mekābir çıkmışlar, kabirleri üzerinde t̄urur- (3) -lar, şeyhi göricek eyitdiler: “Yā şeyh Cum‘aya mı gidersin?” (4) Şeyh eyitdi: “Cum‘ayı siz daħı bilür misiz?” Eyitdiler: (5) “Na‘am gök altında k̄uşlar ne didügin daħı bilürüz.” didiler.

(6) Faşıl: K̄alb neydügin bildürür. “*El-k̄albu levħun munakkaşun (7) nuķūşuhu el-‘aklu ve’l-ma‘rifetu ve’l-īmānu*”³⁴⁵ ya‘nī k̄alb bir levħdür, (8) naķışlıdur, naķşı ‘akldur, ma‘rifetdür, İmāndur. Levħ (9) diyu yaşşı taħta gibi nesneye dirler. Meşāyih eydürler: (10) “K̄alb bir münevver şüretdür, nūrı ay nūrına beñzer.”

Hadāyık (11) adlu kitābda dir ki: Göñil levħi ibtidāda taş gibidür, **138 b** (1) kaçan sālīk mücāhedeye meşḡül olsa z̄ikr nūrı ħalvet (2) küresinde şu‘le virse ol vaķt pāk āyineye (3) döner, ħattā keşret-i mücāhede-y-ile rik̄kat bulıcaķ şol vech-ile (4) nūrlanur ki keennehū şems tecellī itmiş gibi olur. Nitekim meşāyih (5) buyurur: “*rak̄ka’z-zücācü ve rik̄kati’l-ħamru feteşābehā feteşāküle’l-emru*”³⁴⁶

(6) Faşıl: ‘İlm niye dirler anı bildürür. “*el-‘ilmu derku ħakā (7) iki’l-eşyāi ve mesmū‘an ve ma‘kūlen*” ya‘nī ‘ilm eşyānuñ (8) ħaķīķatini añlamaķdur, gerekse ol nesnelere işidilür (9) olsun gerekse ‘aķl-ıla añlanur olsun. Ĥazret-i (10) ‘Alī buyurur ki: “ ‘İlm bir ırmaķdur, ħikmet deñizdür, ‘ulemā (11) ırmaķ çevresinde t̄avāf iderler, ħukemā deñiz ortasında **139 a** (1) yüzerler, ‘ārifler necāt gemisi içinde seyr iderler.”

(2) İmām-ı Ġazālī, *Minħāc* adlu kitābında getürür ki ‘ilm iki (3) k̄ısımdur; birisi ‘ilm-i zāhirīdür, birisi ‘ilm-i mükāşefedür, (4) buña ‘ilm-i bāṭın dirler, ‘ilmden ġāyet bu ‘ilmdür. ‘Ārifler (5) eydürler ki, her kimsenüñ ki bu ‘ilmden ħazṡı olmazsa ol (6) kişiyeye k̄orķudur ‘āķıbet yaramazlıġından, bu ‘ilmden ħazṡı (7) olmazsa bari naşībi olmaġuñ aşıġa mertebesi (8) ġirçekdür diyüp ehline t̄apşurmak gerek.

³⁴⁵ Muteber hadis kitaplarında bulunmamaktadır.

³⁴⁶ Şarabın inceliġi ile kadeh de incelidi ve onlar birbirleriyle aynı oldular.

Ba‘zı (9) ‘ārifler eydürler, her kimse ki anda iki haşlet ola bu (10) ‘ilmden ana nesne feth olmaz; birisi bid‘at, birisi (11) kibir. Bu ‘ilm-i mükāşefe girçekler muḳarrebler ‘ilmidür. ‘İlm-i mükāşefe **139 b** (1) didükleri bir nürdür göñli tāhir müzekkā olıcaḳ ol (2) nūr göñüle iner, ol nūr sebebi-y-ile ḳalbe ma‘rifet haşıl (3) olur. Zātullāh, şifātullāh dünyā yaradıldığından (4) ḥikmet neydügi, āḥiret dünyā üzerine tertīb olduğına (5) sebep neydügi, nübüvvet nedür, vaḥy nedür, melā’yike ve şeyāṭīn (6) dimek nedür, melā’yike çerīsi göñüle geldükleri ne dimek (7) dūr, ilhām-ı Rabbānī ḳanḡıdur, vesvese-i şeyṭāniyye ḳanḡıdur (8) liḳāullāhdan murād nedür, Allāhuñ vech-i kerīmine nazār itmek (9) nedür, kişi melā’yike-y-ile muşāḥabet idüp sa‘ādet-i ebedīye (10) yitişmek nedür, Ḳur’ānuñ zāhrından baṭnından murād ne nesnedür. (11) Şol mes’eleler ki ehl-i ḳible ḥallinde bunca iḥtilāf iderler **140 a** (1) ol mes’elelerde taḥḳīḳ nedür daḡı nice umūr-ı ḡarībe vardur (2) getirürsevüz kitābı taṭvīl iderüz. Fi’l-cümle ‘İlm-i mükāşefeden (3) murād oldur kim, ḥicāb getirilir bu zıkr itdügümüz nesnelerde (4) ḥaḳ nedür mu‘āyene göñil gözi-y-ile görür hiç şek şübhe (5) ḳılmaz.

İmdi ey miskīn bu didügümüz cevher insānda mümkindür, (6) eger göñli gözgüsini dünyā çeriki-y-ile paslandurmazsañ. (7) Ammā bu ‘ilmden ḡayri ‘ilm āḥiret didükleri şol ‘ilmdür ki (8) anuñ-la āyīneyi ḥabāyişden pāk idesin, pasını gideresin. (9) Āyīne pasını gidermegüñ şerāyiṭini üçünci bābda bi-tamāmihi (10) diyüp dururuz bir daḡı bunda dirsevüz tekrār olur, eger tālib-i (11) ḥaḳḳ-īseñ anlar senüñ ḡāyet mühimmeñdür, tālibe irşād-içün **140 b** (1) yazup dururuz, zīra anlar kitāblarda yazılır ‘ilmden degöldür, daḡı (2) ol ‘ilmüñ ehli anı dimez, illā ehline dir, buña ‘ilm-i ḥafī dirler.

(3) Ḥazret-i Resül buyurmışdı ki: “ *inne mine’l-‘ilmi kehey’eti’l-meknūni* (4) *lā ya’lemuhu illā ehle’l-ma‘rifeti*”³⁴⁷ ya’nī ‘ilmden ba‘zı vardur ki sırr-ı (5) meknūn

³⁴⁷ Deylemī, **Firdevsü'l-ahbār**, nr. 802; Ali el-Müttakī, **Kenzü'l-ummāl**, nr. 28942.

gibidür, anı bilmez illā Allāh tarafından mağdūr u cāhil (6) olanlar ħor görmeñ şol ‘ālimi ki Allāh aña ‘ilm vir- (7) –mişdür, eger ħor olsa Allāh Te‘ālā ‘ilmini lāyıķ görmezdi. (8) ‘Ulemā-i kibār daħı yalıñuz faķīhler degüldi, belki bu ‘ilm-ile (9) maħzūzlar-ıdı naşībleri var-ıdı, dirliklerinden istidlāl (10) olınur.

İbnü’l-Mübārek rivāyet kıılır, İmām Ebū Ħanīfe raħmetullāhi (11) ‘aleyhi çok namāz kıılır, mürüvvet ıssı-y-ıdı. Ħammād bin Ebī Süleymān **141 a** (1) rivāyet kıılır, Ebū Ħanīfe tamām gice’i ihyā iderdi. (2) Rubey‘ bin ‘Aşım rivāyet kıılır: Yezīd bin ‘Amru beni viribidi, (3) Ebū Ħanīfeyi beyte’l-māl üzerine mevlā kııldı, kabūl itmedi, (4) yigirmi deynek urdılar. Ħakīm bin Ħişam rivāyet kıılır, (5) sultān diledi ki ħazāine mührin virüp vezīr ide rāzī (6) olmadı, dögülmege rāzī oldı. İmām Ebū Ħanīfenüñ zühdini (7) dirsevüz kitāba şıgmaz.

Ammā İmām Şafī‘ raħmetullāhi ‘aleyhi her (8) Ramażān altmış kerre ħatm iderdi, namāz içinde. “On altı yıldır (9) ħarnımı toyurmadum, zīra ħarın toyurmaķ bedeni ağır ider, gönli (10) ħarardur, zīrekligi giderür, uyķu getirür, ‘ibādete set (11) ider.” dir-ıdı, daħı “Allāh and içmeyüp dururın girçek ve yalana.” **141 b** (1) dir-ıdı.

Daħı rivāyetdür ki İmām Şafī‘ inüñ bir kerre elinden (2) ħamçısı düşdi, eli viren kişiyi elli dīnār virdi, seħāveti (3) daħı bu vech-ile-y-ıdı. Seħāvet daħı zühdüñ başıdur, (4) zīrā dünyāyı seven kişiyi dutar. Ħazret-i Resül buyurur: “*re’si’z* (5) *zühdi’s-seħāu*”³⁴⁸ “Zühdüñ başı cömerdlikdür.” Bu cemī’i didükleri- (6) -müz zühde delālet ider, pes bu ‘ilmüñ münkirleri degüldür, (7) illā mübtedi’lerdür; “*aşamanallāhu ve iyyākum*”³⁴⁹.

Faşıl: (8) Ma‘rifet nedür ve ‘arif kimlerdür anı bildürür. Ebu’l-Ħüseyn (9) Nürī eydür: “Ma‘rifet oldur ki Allāhı bilesin vaħdāniyyet-ile (10) daħı mümkün olan şifāt-ıla bile.” Ħazret-i Resül buyurur: (11) “*lev ‘areftumullāhe ħaķķa ma‘rifetihi*

³⁴⁸ Muteber hadis kitaplarında bulunmamaktadır.

³⁴⁹ Allah sizi ve bizi korusun.

*le'alimtumul-ilme'l-lezi leyse me'ahu cehlun*³⁵⁰ 142 a (1) Eger Allāhı haqq-ı ma'rifet-le bilseñüz size bir 'ilm haşıl olur- (2) -dı ki anuñ-la ebeden cehl olmazdı. Dahı bir hadıŕde buyurur: (3) “*lev hiftumullāhe haqqa havfihi le rakibtumu'l-bihāre ve'z-zālet* (4) *bi-du'āikum el-cibālu*”³⁵¹ Eger Allāhuñdan geregi gibi qorq- (5) -sañuz deñizde ata binerdüñüz, du'āñuz-ıla tağlar yıqarduñuz. (6) Ammā 'aziz qarındaş Allāh Te'alāyı künh ile ma'rifet-ile ihāta (7) itmek mümkin degüldür, eger mümkin olsa Resül-i Rabbi'l-'ālemīn (8) “*subhāneke mā 'arafnāke haqqa ma'rifetik*”³⁵² dimezdi. (9) Ammā 'arif aña dirler ki “*lā yeşgaluhu şāğilun 'ani*”(10) *l-lāhi tarfate 'aynin*” ya'nı hiçbir nesne aña Allāhdan meşğül (11) itmeye göz yumup açmıŕca.

Hażret-i Resül buyurur “*li-küllü 142 b* (1) *şey'in ma'denun ve ma'denu't-takvā kulubu'l-'arifin*”³⁵³ (2) ya'nı her nesnenüñ ma'deni vardur, takvānuñ ma'deni (3) 'ariflerüñ qalbidür. Ebu'l-Qasım Haķimden rivāyetdür, (4) günāhı terk itmek tā'ibler 'alāmetidür, dünyāyı terk (5) itmek zāhidler 'alāmetidür, nefsi terk itmek 'arifler (6) 'alāmetidür. “*el-'ālimüne lı ve'l-'arifüne lı*”³⁵⁴. Hażret-i Resül (7) buyurur ki: “ ‘Ālimler benüm-çündür, ‘arifler benümledür.” Fehm it (8) ne dimekdür, aña göre 'amel it.

Faşıl: (9) Zühdi bildürür. Bilgil kim zühd nefsi cemī'-i lezzātından haşs (10) idüp virmemekden hevāsına muhālefet idüp mālāya'nı- (11) -yi terk itmekdür. Ammā haşlar eydürler ki, bu vech-ile zühd 143 a (1) 'avāmuñdur, zīrā bir kişi kim her gün nefsinı şehevātdan (2) yığmaqlığı şan'at idine elbette anuñ gibi kişinüñ gönlinde (3) şehevāta meyl u muhābbet qalmayınca olmaz bārı itmezse (4) arzū ider, ammā

³⁵⁰ Ali el-Müttakı, **Kenzü'l-ummāl**, nr. 5893; Ebü Nuaym, **Hilyetü'l-evliyā**, VIII, 156.

³⁵¹ Aynı hadisin devamıdır.

³⁵² Münāvı, **Feyzü'l-kadır**, II, 520, “Rabbim seni her türlü noksanlıklardan tenzih ederim, seni hakkıyla bilemedim.”

³⁵³ Taberānı, **Mu'cemü'l-kebır**, XII, 303; Heysemı, **Mecmau'z-zevāid**, X, 474.

³⁵⁴ Muteber hadis kitaplarında bulunmamaktadır.

ḥaḳīkat-i zühd oldur ki nefsi ve murā- (5) -dını ‘adem meşābesinde kılasın, hiç nefis ḥāṭırıña (6) gelmeye fekeyfe ki anuñ arzūsı ḥāṭırıña gele.

Kim (7) ḥikāyetde gelmişdür: Mürīdlerden ba‘zısı şeyḫe şormışlar ki: (8) “Yā şeyḫ iblis saña vesveseye gelicek ne-y-ile def‘ idersin.” (9) Şeyḫ eyitdi: “İblis kimdügin bilmezem ta ki def‘ine muḥtāc (10) olam.” “*naḥnu kavmun şarafne’l-himeme ileyhi fe kefā nā mādūnehū*” (11) ya‘nī biz bir ta‘ifeyüz ki cemī‘-i himmetümüzü aña şarf itdük, **143 b** (1) ol daḫı bizi kendüden aşağaya incitdürmez. ‘Aḳluñ (2) var-ısa fikr it ne dimekdür.

İbrāhīm Edhemden ḥikāyetdür (3) “Zühd üç ḥarfdür; “ج” zīnet-i dünya, “و” hevā-yı nefis, “د” dünyā (4) pes zühd bu üç nesneyi terk itmekdür.” dir.

Faşıl: (5) Tevekkül bildürür. “*et-tevekkülü’l-i’timādu ‘alallāhi ve’l-iktifāu bihi*” (6) ya‘nī Allāha şıgınuş aña i’timād itmekdür ta ki cemī‘-i mühimmātını (7) kırıvire. Ebū Hüreyreden rivāyetdür, Ḥazret-i Resüle şordılar, (8) tevekkül ne nesnedür, eyitdi. “*el-iyāsetu ‘ani’l-ḥalkı*”³⁵⁵ ya‘nī (9) maḥlūkatdan nevmiz olup anlardan nef‘ ve ḍar ummamaḳdur. (10) Ammā ḥaşlar eydürler bu vech-ile tevekkül ‘avāmuñdur, zīra (11) bu vech-ile tevekkül itmek gelecek ni‘metüñ esbābına Allāh ḳibelinden **144 a** (1) yaña göz diküp muntazır olmaḳdur, bu meretebe ḥavāş ḳatında (2) ‘amādur, ya‘nī gözsizlikdür. Belki tevekkül oldur ki bilesin ki (3) Allāh Subḥānehū hiçbir nesneyi mühmel ḳomamışdur, belki (4) cemī‘-i eşyayı taḳdīr itmiş fāriğ olmışdur, ceffe’l-ḳalem.

(5) Pes mütevekkil kime dirler: “*men ervāhe nefsehū men kezi’n-nazari* (6) *ve muṭāla‘ati’s-sebebi sukūten ilā men sabāka mine’l-ḳismetı*” ya‘nī (7) tevekkül idici aña dirler ki nefsinı rāḫat ide göz diküp (8) esbāb gözlemekden, ḳısmetine sukūt ide,

³⁵⁵ Muteber hadis kitaplarında bulunmamaktadır.

vehm bile taleb (9) menfa‘at itmez, kaçan tevekküli bu vech-ileitse Allāh Te‘ālā (10) cemī‘-i mühimmātına kifāyet ider.

Hikāyetde gelmişdür ki: (11) Mūsā ‘aleyhi’s-selām koyun-ıla bir dereye vardı, gāyet **144 b** (1) kırdı çok yir-idi. Mūsā gāyet yürütmiş-idi, mütehayyir (2) oldu, uyku galebe itdi, eger uyursa kırdlar koyunu kırar, (3) uyumamak mümkün degül, yüzini göge dutdı, eyitdi: “Yā Rabbi (4) ‘ilmün muhīf, taqdīrūn sebkat itmişdür, ne dilersen (5) olur.” didi vü uykuya vardı. Uyanıcağ gördi ki bir kırt (6) ‘aşāyı omuzına kırmış koyunu güder, Mūsā ta‘accüb itdi, (7) hātifden nidā geldi ki, geldi ki: “Yā Mūsā “ *kün lī kemā urīdu ekun* (8) *leke kemā turīdu*” ya‘nī: “Yā Mūsā sen benim murādumca ol ben (9) dağı senün murāduñca olayın.”

Faşıl: Şabr neydüğün bildürür. (10) “*Eş-şabru ħabsu’n-nefsi ‘ani’l-mekrūhi ve ‘akdi’l-lisāni ‘an şekvāhu*” (11) ya‘nī şabır nefsi kıtlandırmağdur muşibetlerün acılığına, dağı **145 a** (1) dili bağlamağdur şikāyetden. Hāzret-i Resül buyurur: (2) “ *intizāru’l-feraci bi’s-şabri ‘ibādetun*”³⁵⁶ ħaşlar kıtında bu vech-ile (3) şabr itmek ‘avām mertebesidür, zīra bu vech-ile şabr (4) ma‘nīde şöyle dimekdür, acır, zağmet ider ammā şikā- (5) -yetümi dilüme getürmezem dimekdür. Bu Mevlā-y-ıla münaza‘adur (6) belki ħavāş kıtında şabr: “ *el-ħurūcu ‘ani’s-şekvā* (7) *bi’t-telezzūzi bi’l-belvā*” ya‘nī şikāyet itmedüğü Hāğ Te‘ālā (8) itdüğü belā-y-ıla lezzet bulduğından ola.

Ba‘zı meşāyih eydür- (9) -ler, şabr üç dürlüdür; şabr-ı lillāh, şabr-ı billāh, şabr-ı ‘ale’llāh. (10) Evvelki şabr oldur ki Allāh itdüğü belāya taħammül ide acıduğına (11) kıtlana, murādı Allāhuñ emridür, şabr itmek gerekdür diye. **145 b** (1) Bu şabr ‘avāmıñdur. İki oldur kim Allāhuñ belāsına şabr (2) ider, emrine imtişāl itmek-içün. Kılbı dağı ol belānuñ (3) elemin yeynirek şallar, bu şabr mürīdlerüñdür. Üçünci oldur

³⁵⁶ Beyhakī, Şuabü'l-İmān, nr. 10003.

kim (4) belā-y-ıla şafā sürer kendüye beşāret görür, Mevlā beni (5) ihtiyār itdü diyu sevinür, bu vech-ile şabr ‘āriflerüñdür.

(6) Haberde gelmişdür ki Eyyübuñ cemī‘i gövdesine kurd düşüp (7) cemī‘-i a‘zāsında bir yircügez qalmamışdı, illā naşīb (8) yitişürdi, bu belā-y-ıla şafā sürüp Haq Te‘ālā baña evliyālar (9) enbiyālar libāsın müyesser itdi, diyu feraḥ içinde-y-iken nāgāh (10) kurd gövdesinden düşmeye başlayıcaq eyitdi ki: “*rabbehū ennī* (11) *messeniye’đ-đurru ve ente er-ḥamu’r-rāḥimīn*”³⁵⁷ “Yā Rabbi bana zarar **146 a** (1) yitişdi, ya’nī senüñ ni‘metüñ-le libās-ı evliyā-y-ile mültezidüm, (2) şimdiki hālde ol ni‘met benden gideyorur kurdlar gitmege (3) başladı sen *e’r-ḥamu’r-rāḥimīn*’sin” didi. “*innallāhe* (4) *subḥānehū yun’imu bi’l-belāi ve yebtelī bi’n-ni’māi*” Allāh subḥānehū (5) belā gönderdügi in‘amdur, ni‘met gönderdügi ibtilādur, (6) şuña fikr itmek gerek.

Hikāyet: Aşma‘ī rivāyet (7) kıılır: “Bir şahrāda giderdüm bir hātüñ gördüm gāyet cemīle, (8) yanında erini gördüm gāyet naḥs şüret, ol hātüñ erine (9) eydür ki -Beşāret olsun saña ki ikimüz daḥı cennetliküz.- (10) Eri eyitdi: -Nite böyle dirsin.- -Senüñ gibi kabīḥ şüret (11) katında mübtelā itdi, şabr iderüm, şābirlerüñ yiri cennetdür, **146 b** (1) sen benüm ḥüsñüme mübtelā oldun, şükrin yirine getirirsin (2) şākirlerüñ yiri cennetdür.- didi.”

Faşıl: Havf nedür anı (3) bildürür. ‘Ulemā dimişlerdür ki: “*El-havfu hüve’l-hazeru ‘an satveti’l-* (4) *‘azābi*” ya’nī azāblardan qorqmağa dirler, ḥaşlar bu mertebe-i (5) ‘avāmdur dirler, zīrā qorqan kişi qalbinde emn bulmaz ki ḥuzū- (6) -rı-y-ıla Mevlāsına ‘ibādet idebile ya zıkr idebile. Ammā ḥavāş (7) ‘azābdan qorqmazlar, incinmezler, anuñ-çünki belā gelse göndereni (8) görürler, ‘azāb gelse ‘azāb ideni müşāhede iderler, (9) ol müşāhede şafāsında elemler ‘azābı tuymazlar.

³⁵⁷ Enbiyā 21/83, “Eyyub'u da (an). Hani Rabbine: "Başıma bu dert geldi. Sen, merhametlilerin en merhametlisisin" diye niyaz etmişti.”

Hikāyet (10) dūr: Şeyḫ Şiblī raḥmetullāhi ‘aleyh [eyitdi] “Bir kavm gördüm cem‘ olmuşlar (11) bir yigidi aşığa aldılar tamām yüz deyenek vurdılar, yüz de- **147 a** (1) -yenekten sonra bir daḫı vurdılar, ol bu deyenekte (2) feryād itdi, acıdı şalıvirdiler, gitdi, ardınca vardum, (3) -Yā yigit ta‘accüb itdüm senüñ şabruñı cismüñ za‘îf.- Eyitdi: (4) -Yā Şeyḫ belāya taḥammül iden himmetdür cism degüldür.- Şeyḫ eyitdi: (5) -Yā yigit seni gördüm ki yüz deyenekte tamām şabr itdün, (6) sonrağı deyenekte ‘aciz olduñ.- Eyitdi: “Na‘m şol (7) dost ki beni anuñçün dögerlerdi, yüz deyenek tamām (8) olunca qarşumda tūrurdi, anuñ müşāhedesi lezzetinden (9) deyenek acısın tıymazdum, sonrağı bir deyenekte gāyib (10) oldu, nefsum-ile kaldum, ol deyenegün acısın tıydum.- (11) didi.”

Yā qarındaş işbu āyeti fikr it ki Kelām-ı kadīmde buyurur: **147 b** (1) “*ve’l-kāfirüne lehum ‘azābun şedīdun*”³⁵⁸ Haḫ subḫānehū eydür ki:(2) “Kāfirler-içün çatı ‘azāb vardır.”. Bu āyet delālet ider ki (3) mü’mintlere daḫı ‘azāb vardır, ammā çatı degüldür, kāfirlerün (4) ‘azābı çatı olduğı ‘azāb iden kimdügin görmedükleri (5) sebebindendür, ammā bilgil kim ḫaşlara ḫavf yirine (6) heybet vardır hiç vech-ile Allāhuñ heybeti ḫalblerinden (7) çıkmaz, zīra Haḫ Subḫānehū uludur heybete müsteḫakdur vaḫt (8) olur mükāşefe ehline heybetullāh mu‘āraza ider, arḫuru (9) girür, nitekim meşāyih buyururlar: “*eştāḫahū feizā bedā etraḫtu* (10) *min eclālihi lā ḫifeten bel heybeten ve şıyāneten li-cemālihi*” (11) demek olur kim Ḥazrete iştiyāk iderem, kaçan görünse **148 a** (1) anuñ öñinden kaçarım, ḫorḫduğımdan degül belki heybetinden (2) ve cemālini şakladuğımdan.

Faşıl: Recā neydügin bildürür. Recānuñ (3) lügatda ma‘nisi ummaḫdur, ehl-i şer‘ katında “*sükünü*” (4) *l-fuādi bi-ḫüsni’l-va’di*”³⁵⁹ Göñil sākin ola Allāhuñ

³⁵⁸ Şūrā 42/26, “Kāfirlere gelince, onlara da çetin bir azap vardır.”

³⁵⁹ Ahmed er-Rifāi, **el-Burhānu’l-müeyyed**, I, 102, Tahkik: Abdülğani, Nekemî, Dāru’l-kitābi’n-nefis, Beyrut, 1408. “Kalp huzuru vaat güzelliğiyledir.”

kelāmında (5) ki gökçek va‘delerin fikr itmek-ile, cennet uma, şevāblar (6) uma. Hāşlar bu ‘avāmuñ mertebesidür dirler, zīra (7) Allāh Te‘ālānuñ müşāhedesi anlara bir eksük kıomamışdur, (8) cemī-i cihet-ile ma‘mūr olmışlardur, dağı nesne ümiz (9) itmek anlara ğafletdür, kuşurdur. Kelām-ı kādīmde buyurur: (10) “*eifken āliheten dūnallāhi turīdūne*”³⁶⁰

Faşıl: Maḥabbet (11) neydüĝin bildürür. Ehl-i şer‘ kıatında muḥabbet oldur ki **148 b** (1) Allāhuñ virdüĝi ni‘metleri fikr idesin, itdüĝi iḥsānları (2) zıkr idesin, Allāha yaramaz menāhī ve münker ne var-ısa (3) kendüñden giderüben hızmetine mülāzemet idesin (4) cān ve göñl-ile, bu ‘avām maḥabbetidür. Ammā ḥavāş kıatında maḥabbet (5) ne nesnedür saña kıāide-i meşāyiḥ üzere beyān idivireyin, (6) ammā dileĝüm oldur kim bu yire ‘azīzler muḥāla‘a idicek (7) günāh deñizinde müstaĝrak ve nefis kıapusında maḥbūs (8) ḥādımü’l-fuķarā Hācı İlyās rühi-y-çün fātiḥa okıyalar³⁶¹. (9) Bilgil kim fenā derelerinüñ evvel deresidür dağı (10) şol ‘aķabedür ki maḥv menziline andan çıkılır, diller anuñ (11) neydüĝin dimekte çöngeler ve muḥaķķıklar maḥabbetüñ tefsīrinde **149 a** (1) ‘ācizlerdür zīrā tutmaĝ-ıla olan nesnelerdendür, (2) ammā mümkün olduĝı kıadar zıkr idelüm. Ba‘zı ‘āşıklar eydür (3) “*el-maḥabbetü nisyanu māsive’l-maḥbūb*” ya‘nī maḥabbet aña dirler (4) ki maḥbūbdan ĝayri nesneleri ḥātırına getürmeye, (5) belki kendü ḥātırını dağı ḥātırına getürmeye.

Ba‘zı (6) ‘āşıklar eydür: “Maḥabbetden ḥaber virenin içinde maḥabbetüñ (7) rāyiḥası vardur, eger maḥabbet kendözi olsa ḥaber vir- (8) -mezdi.” dirler. Ba‘zı ‘āşıklar eydür: “Maḥabbet şol nesne- (9) -dür ki anı kıadan ĝirü dönmez ki andan ḥaber vire, ammā (10) ḥavāş kıatında maḥabbet bir ḥāletdür ki kışıye vāķī‘ olsa (11) sözi kesilür, işāreti fenā bulur, muḥıbbüdüĝin ḥayretinden **149 b** (1) bilürler.”

³⁶⁰ Sāffāt 37/86, “Allah'tan başka bir takım uydurma ilāhlar mı istiyorsunuz?”

³⁶¹ Müellif, kendi ismini ilk kez burada zikretmektedir.

Hikāyetdür: ‘Īsā ‘aleyhisselām bir tağa çıkdı, gördi (2) bir şavma‘a içinde bir ‘ābid ‘ibādet ider, teni incelmiş, beli (3) bükilmiş, ‘Īsā bunuñ ‘ibādetine ‘acebe kaldı, selām virdi, (4) ‘aleyke aldı, eyitdi: “Yā ‘ābid nice yıldur ki bunda ‘ibādet (5) idersin?” Eyitdi: “Yā ‘Īsā tamām kırk yıldur ‘ibādet iderem, (6) bir hācet dilerem henüz kabūl olmadı, Yā Rūhullāh baña şefā‘at (7) it evvelā ki hācetüm maqbūl ola.” didi. ‘Īsā ol gice (8) Hāzrete niyāz itdi, nidā geldi ki: “Yā ‘Īsā kabūl itdük, (9) ol ‘ābidūñ murādını virdük, birkaç iyyāmdan şofra.” (10) ‘Īsā geldi ki ‘ābidūñ hāli neydügin şora, gördi ki (11) şavma‘a bozılmış, yir yarılmış, ‘Īsā yir içine girdi **150 a** (1) birkaç fersah gitdi, gördi ki ‘ābid iki göziñ göge (2) dikmiş, ağzını açmış. Selām virdi, cevāb virmedi. (3) ‘Īsā bunuñ hāline ta‘accüb idicek nidā geldi ki: “Yā ‘Īsā (4) ol ‘ābid bizden bir habbe maḥabbet talep iderdi, biz bilürdük (5) ki tākāt getürmezdi, bir habbeniñ yitmiş cüz’inden (6) bir pāresin virdük hāli böyle oldu, eger dilegin tamām vir- (7) -sevüz nice ola-y-ıdı?” didi. İmdi ‘azīz ḥavāşuñ maḥabbeti (8) bu ma‘dendür, muḥibbi daḥı bu vaşf-ıla bilür. “*şummun bukmun* (9) ‘*umyun*³⁶², *ledeynā muḥdarūn*”³⁶³ ya‘nī Hāzret-i ‘İzzet dergāhına (10) muḥib dirilen; sağır, dilsüz, gözsüz Hāzretde hāzır gerekdür, (11) vallāhu’l-muvaffık.

Faşıl: Şevk, ‘ışk, vecd niye dirler anı **150 b** (1) bildürür. “*eş-şevku ḥicābu’l-kalbi ‘inde zikri’l-maḥbūb*” ya‘nī şevk (2) dirler ki maḥbūb inlese gönül harekete gele, bu hareket hāşlar (3) katında memdūḥ degüldür, zīrā bunuñ gibi şevk şol yirde (4) olur ki maḥbūb gāyib ola, Hāḫ Subḥānehū her yirde hā- (5) -zırdur, senūñ-le biledür. Kelām-ı kadīmde buyurur: “*ve hüve ma‘akum eyne mā* (6) *kuntum*”³⁶⁴ Pes hāşlar katında şevk şunuñ gibi yirde gerekdür ki (7) Hāḫ Subḥānehū hāzır ola, ‘abd gāyib ola, nāgāh kendüye (8) gelür, küstāhlığın fikr ider vecde gelür.

³⁶² Bakara 2/18, “Onlar sağırlar, dilsizler ve körlerdir.”

³⁶³ Yasin 36/53, “Huzurumuzda hazır bulunurlar.” İki farklı suredeki âyetler (Bakara 2/18 ve Yunus 36/53) tek âyet gibi verilmiştir.

³⁶⁴ Hadid 57/4, “Nerede olsanız, O sizinle beraberdir.”

Hikāyetdür: Şeyh (9) Şiblī rahmetullāhi ‘aleyh eydür: “Bir gün Mecnūn gördüm segirdür, (10) oğlancuqlar ardına girmişler taş-ıla dögerler, başın yarmışlar, (11) oğlancuqları kodum, iyitdiler, -Yā Şeyh қо bizi bunu depeleyelüm **151 a** (1) kāfirdür.- Eyitdüm: -Ey oğlancuqlar bunuñ kāfirdüğün neden bildüñüz?- (2) Eyitdüler: -Tañrıyı gördüm, anuñ-la söyleşürem.- didi. Ben eyitdüm: (3) -Oğlancuqlar siz tuñ ben varayum.- İlerü vardum, işitdüm (4) söyler gelür eydür ki: -Gökçek ihsānuñ budur, oğlancuqları (5) banā musallaḥ kılursın beni böyle iderler.- Ben eyitdüm: -Yā Mecnūn (6) şol oğlancuqlar didügi girçek midür?”- Eyitdi: -Ne dirler?- (7) Ben eyitdüm: -Eydürler ki, sen Rabbüñi görürsin, söyleşürsin.- (8) Hemāñ dem şayḥa itdi, eyitdi: -Yā Şiblī anuñ ḥakkı-y-için (9) eger bir laḥza benden gāyib olsa firāk ‘azābından helāk (10) olurdu.- didi ve bu beyit oqudı: “*Ḥayālūke fī gāybī (11) ve zikrūke fī femī ve meşvāke fī ḳalbī fe eyne tağību* ” ya‘nī **151 b** (1) ḥayālūñ gözümde, zikrūñ ağzumdadır, maḥabbetüñ ḳalbümde- (2) -dür, nice gāyib olursın. Ammā ‘ışk “*el‘ışku hetkü‘l-estāri (3) ve keşfü‘l-esrāri*” ya‘nī‘ışk perdeyi yırtup sırrı taşra (4) bırakmağa dirler, ammā ‘ışk gizlense yigrek-idi, zīra (5) ‘ārifler eydürler ki bir kişi ‘āşık olsa ‘ışkını gizlese (6) ölse şehīd olur, ammā “*‘aczu‘r-rūhi ‘an ihtimāli (7) galebeti‘ş-şevki ‘inde vucūdi ḥalāveti‘z-zikri*” vecd aña dirler ki (8) rūḥ zikrūñ ḥalāvet-i şevkine taḥammül idemez, kendüyi (9) pertāv ider.

Haberde gelmişdür ki Mūsā ‘aleyhisselām va‘z itdi, (10) cemā‘atden birisi gönlegin yırttı, Ḥazretten Mūsāya (11) vaḥy geldi ki “Yā Mūsā ol kişiye di, benüm-çün gönlüni **152 a** (1) yırtısın, gönlegini yırtmasun.”

Hikāyetdür: Bir ‘āşık (2) Furat içinde gısl iderdi, işitdi ki bir kişi bu āyeti [oqır] (3) ḳavluḥu Te‘ālā “ *ve‘m-tāzū‘l-yevme eyyühe‘l-mücrimün*” ³⁶⁵ ya‘nī ey

³⁶⁵ Yasin 36/59, “Ayrılm bir tarafa bugün, ey günahkârlar.”

mücrimler (4) seçilün bu gün ebrār arasından çıkuñ, ‘aşık bu āyeti (5) işiticek vecde vardı hemāndem ğark oldu.

Faşl: (6) Bilgil kim fikr ‘amellerüñ güzīdesindendür, envāruñ miftā- (7) -lıdır, ‘ulūmuñ, ma‘rifetüñ duzağıdır. *Tāvusdan* rivāyet- (8) -dür havāriyyūn ‘İsāya şordılar ki “Yā Rūhullāh yir (9) yüzinde senüñ mişlüñ var mıdır?” Eyitdi: “Na‘m her kişi (10) kim sözi zıkr ola, epsem turduğı fikr ola, nazarı ‘ibret (11) ola, ol benüm mişlimdür.” didi.

Rivāyetdür, işbu āyet 152 b (1) yazulduğı vaqt “*inne fi halkı’s-semāvāti ve’l-ardi (2) va’htilāfi’l-leyli ve’n-nehāri*”³⁶⁶ el-āyeh. Hāzret-i Resül (3) ağladı. “Veyl ol kişiye ki bu āyeti okır fikr itmez.” (4) didi. İmdi ‘azīz Hāḳ Subhānehū saña ‘aql ve fikr virmişdür, (5) andan şoñra fikr idüñ, ta‘aḳkul idüñ, diyu emr itmişdür niçe (6) yirde. Kelām-ı kādīmde “*li-kavmin yetefekkerüne, li-kavmin ya’kilün*”³⁶⁷ (7) diyu hitāb ider. Hāzret virdügi fikri ‘aqlı gāh (8) ticārete şarf idersin gāh imārete gāh tedbīr-i bedene (9) şarf idersin, eger ‘aḳılsañ maḥalline şarf eyleye (10) tā ki şiddīklardan, girçeklerden olasın.

Şiddīklar (11) nenüñ gibi kişilere dirler ve anlarıñ mertebesi nedür beyān 153 a (1) idelim. Kitābı şiddīklar himmeti-y-le şıdk-ıla tamām (2) idelüm bi-‘avniḥi ve luṭfiḥi.

Faşl: Bilgil kim (3) şiddīklar anlara dirler ki gönülleri celāl müşāhede (4) si-y-ile müstağraḳ ola, heybet-i celālden ḳalbleri (5) münkesir ola, kendü ḳalblerine iltifāt itmege (6) hiç mecālleri ḳalmaya. Bu dereceye yitişicek maḥlū- (7) -ḳātından ğāfil olur, iki gözleri açık öñinden (8) geçeni görmez, şağır degül ammā söylenen

³⁶⁶ Āl-i İmrān 3/190, “Göklerin ve yerin yaratılışında, gece ile gündüzün birbiri ardınca gelip gidişinde akliselim sahipleri için gerçekten açık ibretler vardır.”

³⁶⁷ Ra’d 13/3-4, “düşünen bir toplum için, akıllarını kullanan bir toplum için”

keleciyi işitmez, zīra (9) maḫşūd birdür, birden ğayri göremez, bunlaruñ çok ‘ibādeti (10) murāḫabedür.

Rivāyetdür, ‘Abdü’l-vāḫid bin Zeyde şor- (11) -mışlar ki “Senüñ zamānuñda bir kişi bilür misin ki **153 b** (1) kendü ḫāline meşğul ola?” Eyitdi: “Kimesne bilmezem hemān (2) bir kişi bilürem, şimdi gelse gerekdür.” didi, az vaḫtde (3) ‘Utbe geldi, ‘Abdü’l-vāḫid eyitdi: “Yā ‘Utbe nirden (4) geldüñ?” Eyitdi “Fülān yirden.” Didügi yirüñ yolu bāzāra (5) uğrardı, ‘Abdü’l-vāḫid eyitdi: “Yā ‘Utbe yolda (6) kimi gördüñ?” Eyitdi, “Kimesneyi görmedüm.”

Yaḫyā bin Zekerıyyā (7) dan ḫikāyetdür, giderken bir ‘avratuñ yüzine tükürdi (8) eyitdiler: “Yā Yaḫyā ‘avrat yüzine tükürdüñ.” Eyitdi: (9) “Vallāhi tükürdüğüm yiri divār şandum.”

Ba‘zı şuleḫādan (10) rivāyetdür, bir cemā‘ate uğradum, oḫ atarlar bir kişi (11) anlardan ıraḫ oturur, yanına vardum kelecı ideyin didüm. **154 a** (1) “Zıkrullāḫ yıgdür.” didi. Yalñuz oturursun, didüm. (2) Eyitdi: “Rabbüm ve iki melek biledür.” Şol oḫ atanlardan (3) kim geḫer, didüm. “Tañrı Te‘ālā kimi yarlığarsa.” didi. (4) Yol ḫancarı, didüm? Gökyüzine işāret itdi, hemāndem (5) yirinden tırdı: “Senüñ ḫalḫuñ beni senden men‘ (6) ider.” deyu deyu gitdi. İmdi ‘aziz Allāḫ müşāhedesinde (7) müstağraḫ olana söyledügin andan söyler işıtdügi (8) anuñ ḫaḫḫında söylenendür.

İmām- ı Gazāli raḫmetullāhi (9) aleyhi *Minḫāc*ında buyurur ki: “ Ey ḫālib bilgil kim (10) maḫlūbuñ nūrı semāvidür, nazarı ilāhidür, bu (11) maḫlūbuñ yolları dünyā mesāfetleri gibi degüldür ki **154 b** (1) ayağuñ-la yürüyü varasın ğāḫ yorğasın ğāḫ za‘ıf (2) olasın.” Belki bu maḫlūbuñ meşāfetleri rūḫānīdür, (3) rūḫı ḫarc idüp gönıl fikri-y-ile seyr idüp yolları ḫaḫ‘ (4) idüp mesāfeti dökmeḫ gerekdür tā ki ol nūra ve nazār-ı (5) ilāḫıyye yitişesın, anuñ sebebi-y-ile iki cihānuñ ḫaḫāyıkını (6) gözüñ-ile göresın, ammā niçeler vardur ki yüz yıl (7) ḫalep iderler bilmezler anūn-çün ki ḫaleb

itmekde haṭā (8) iderler, mücāhedede taḫṣīrlik iderler. Niçeler vardur ki (9) elli günde yitişürler, niçeleri kırk günde, niçeleri on (10) günde niçeleri bir günde, niçeleri cezbe-i ilāhī ve luṭf-ı (11) rabbānī yitişür bir laḫzada murāda vāşıl olup sa‘ādeti 155 a (1) ebedīye yitişürler.

Feyyāz-ı ‘ālemden dilerem ki sizi (2) ve bizi bildügi-y-ile ‘amel idenlerden kıla, bildügümüzi (3) bizüm üzerümüze vebāl kılmaya, daḫı ḫasem lem yezel Ḥāzre- (4) -tinden dilerem ki sizi ve bizi sekārāt-ı mevtden, (5) sū’-i ḫātimedem emn u emānı içinde kıla, daḫı sizi (6) vü bizi şol ḫullarından ide ki Kelām-ı ḫadīmde buyurur: (7) “ *yusebbitullāhü’l-lezīne āmenu bi’l-ḫavli’s-şābiti fi’l-ḫayāti’* (8) *d-dünyā ve fi’l-āhireti* ” ³⁶⁸ el-āyeh “ *inneḫü cevvdun, kerīmun, ‘azīzun, (9) raḫīmūn, ḡafūrūn* ” ³⁶⁹ (10) “ *ve’l-ḫamdulillāhi’l-lezī hedānā li-hāzā, ve mā kunnā li-nehtediye* (11) *lev-lā en-hedānallāhu* ” ³⁷⁰ ve *şallallāhu ‘alā seyyidi’l-verā’* ³⁷¹ 155 b (1) *Muḫammedini’l-ümmiyyi ve ‘alā ālihī ve şaḫbihī vesellim* (2) *‘aleynā ve ‘aleyhim teslīman keşīran* ³⁷². *Temme’l-kitābu* (3) *bi-‘avni’llāhi ‘l-meliki’l-vehhābi ‘alā yedi’l-‘abdi’z-za’ifi’r-rāci* ³⁷³ (4) *ilā raḫmeti Rabbihi’l-laṭīf i İsmā’īl bin Ḳoci bin Ramażān* (5) *‘afā ‘anhümā taḫrīran fi evāḫiri Rebi’il-āḫir sene 996’*

(6) Ḥaḫ Te‘ālā ol kişinün işini iflāḫ ide.

(7) Her kişi bunuñ ḫaṭāsın görüben işlāḫ ide

(8) Nāzımını kim du‘ā-i ḫayr-ıla yād eyleye

(9) Ḥaḫ Te‘ālā ḫorḫduğından anı āzād eyleye

(10) Ol ḫüzā Rabbü’l-‘ālemīn-i ḡufrāndan āzād eyleye

³⁶⁸ İbrāhim 14/27, “Allah Teālā sağlam sözle iman edenleri hem dünya hayatında hem de ahirette sapaşlağlam tutar.”

³⁶⁹ O Allah cömerttir, kerimdir, azizdir, merhamet edendir, bağışlayıcıdır.

³⁷⁰ A’rāf 7/43, “Hidāyetiyle bizi (bu nimete) kavuşturana Allah’a hamdolsun! Allah bizi doğru yola iletmeseydi kendiliğimizden doğru yolu bulacak değildik.”

³⁷¹ Allah salāt etsin, takvānın efendisi olana.

³⁷² Ümmi olan Muhammed’e, āline ve ashābına salāt olsun. Bizim ve onların üzerine çokça selām eyle.

³⁷³ Melik ve vehhāb olan Allah’ın yardımıyla Allah’ın rahmetini uman bu zayıf kulun elinde kitap tamam oldu.

(11) Kitābına daḥı ḥayr-ıla du‘ā-yād eyleye ³⁷⁴

³⁷⁴ Müstensih kitabı bu şiir ile bitirmiştir.

ÖZGEÇMİŞ

01.01.1969'da Kayseri'de doğdu. İlkokul, Ortaokul ve Liseyi İstanbul'da okudu. 1995'te Boğaziçi Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı bölümünden mezun oldu. 1997'de İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Eski Edebiyatı'nda Yüksek Lisansını tamamladı. Tez konusu, Zekâyî Dîvânı'nın edisyon kritiğidir.

1997-2000 yılları arasında özel eğitim kurumlarında Türkçe Öğretmeni olarak çalıştı. 2000 yılından itibaren Gıda sektöründe faaliyet gösteren özel bir kuruluşta yönetici olarak çalışmaktadır.

Evli ve üç çocuk babasıdır.